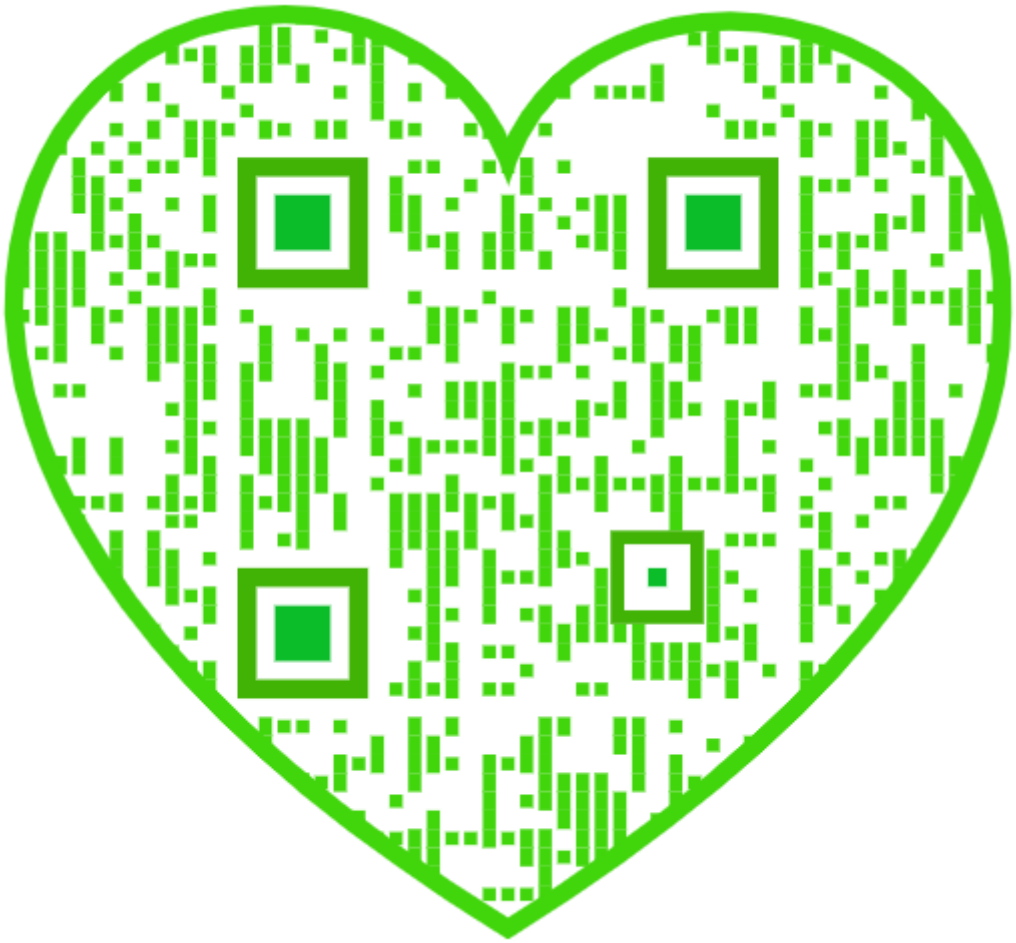

De Katholiek.

DERTIENDE DEEL.

NAMEN VAN MEDE-ARBEIDERS

AAN DIT MAANDSCHRIFT.

P. A. VAN ANTWERPEN, R. K. Priester te Utrecht.
M. VAN DEN BOOGAARD, R. K. Priester en Rector te Ravenstein.
TH. J. H. BORRET, S. Theol. Dr. Professor in het Seminarie te Warmond.
J. BRINKMAN, ✲ Pastoor te Amsterdam.
C. BROERE, Leeraar in het Seminarie te Voorhout.
J. T. VAN BRUSSEL, Pastoor te Delft.
J. J. BURGMEIJER, Pastoor te Warmond.
J. CUYTEN, President en Professor in het Seminarie te Haren.
J. B. EULENBACH, S. Theol. Dr. Pastoor te Monnikendam.
H. J. FEYE, S. Theol. et SS. Can. Dr.
J. T. JORNA, ✲ Pastoor te Harlingen.
H. KAMP, Pastoor te Dokkum.
C. VAN KINTS, Professor in het Seminarie te Warmond.
G. KOK, Pastoor te Weesp.
G. A. OORTMANS, ✲ Pastoor te 's Gravenhage.
H. OPDENKAMP, Pastoor te 's Gravenhage.
J. A. PEERBOOM, Professor in het Seminarie te Roermond.
P. VAN DER PLOEG, Leeraar in het Seminarie te Voorhout.
A. J. PLUYM, Regent van het Seminarie te Voorhout.
J. H. SMITS, ✲ Regent van het Seminarie te St. Michiels-Gestel.
G. W. VAN SOMEREN, Pastoor en Deken te Eindhoven.
F. X. SPARMAKERING, Pastoor te Alkmaar.
T. SPIERINGS, vice Regent en Leeraar in het Seminarie te St. Michiels-Gestel.
J. SPITZEN, Pastoor te Haarle.
W. STEENHOFF, S. Theol. Dr. Professor in het Seminarie te Warmond.
N. J. A. STEINS BISSCHOP, Pastoor te Amsterdam.
F. J. VAN VREE, President van het Seminarie te Warmond.
J. G. WENNEKENDONK, Pastoor te Amersfoort.
J. H. WENSING, Professor in het Seminarie te Warmond.

De Redactie.

TE 'S GRAVENHAGE, BIJ GEBR. J. EN H. VAN LANGENHUYSEN. — 1848.

INHOUD VAN HET DERTIENDE DEEL.

HOOFD-ARTIKELEN.

Bladz.

1648—1848. Katholicisme. Protestantisme. Nederland 1
De Instructie van Paus Pius VII aan zijnen Nuntius te Weenen, in 1805 . . . . . 27, 86
Middeleeuwsche Muurschildering in de St. Pieterskerk te Leiden. . 69
Het Placet 134
De jongste Fransche revolutie. 157
Het Kerkelijk Jaar. — Achtste voorlezing. — Vervolg van den Pinksterfeestkring 189
Is de spreuk: Eenheid in het noodige, vrijheid in het twijfelachtige, in alles de liefde, van protestantsche afkomst? Een woord aan den Hoogleeraar N. C. Kist. 221
Het ontwerp van gewijzigde Grondwet in het koningrijk der Nederlanden 243
De geschiedenis der kerkhervorming in tafereelen door B. Ter Haar, Theol. Doct. en Predikant te Amsterdam 285
Iets over de openbare weldadigheid. Toespraak aan de leden der Vereeniging van den H. Vincentius van Paulo, ter gelegenheid eener Algemeene Vergadering 314
Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap. Toelichting van de spreuk der revolutie, door Mr. G. Groen van Prinsterer. 349
Aanteekeningen betreffende den strijd tegen de vrijheid van onderwijs. 359
Nederlandsche Litteratuur. Brieven van T. A. aan zijn' studie-vriend den WelEd. Heer A. K., thans Med. Dr. te R. 376
De Remonstrantsche Broederen, Professor Kist en de formulieren van eenigheid 385

VERSCHEIDENHEDEN.

Nalezing van oordeelvellingen en berigten door en over orthodoxen en niet-orthodoxen 206
Wat er in de Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk al behandeld wordt 251
Een woord betrekkelijk eene Grondwetsbepaling omtrent het kiesregt 326
Eene resolutie in 1639 335
De Katholieke Kerk in Rusland 336, 395
De Russische Feest-Kalender 404
Leibnitz' verhouding tot de Katholieke Kerk. 409
Extract uit het register der Resolutien van Hoog Mog. Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden. Te procederen tegen den Heer van St. Jans-Steen enz., om het Doop van een kind. Den 29 December 1717 414

BOEKAANKONDIGING.

Kerkelijk Nederland. Jaarboek voor Katholijken, door J. J. Burgmeijer, Pastoor te Warmond. 1848 216
De weg ter zaligheid, gebaand door den H. Alphonsus Maria de Liguori, Bisschop van St. Agatha der Gothen. Uit het fransch vertaald door P. A. Camper, Leeraar der letteren, Mr. der wijsbegeerte. 1847 218
De gids der jeugd, op de wegen der zaligheid, naar Claudius Arvisenets, Manuductus juvenum etc. Naar het fransch door P. A. Camper, Mr. der wijsbegeerte, Leeraar der letteren 1847 218
Het leven van Daniel O'Connell. Naar het fransch van Jules Gondon 279
Lijkrede van Daniel O'Connell, uitgesproken te Rome, door Pater Ventura, Theatijn 279
Wat hebben de Katholijken van Nederland in deze dagen te hopen, wat te vreezen? — Een woord tot onderrigt en waarschuwing door H. van Lottum, Pastoor te Amsterdam. 343
Staten, ter bepaling der verhouding tusschen het getal protestantsche en katholijke ambtenaren in het Koningrijk der Nederlanden, ten jare 1847. — Afdeeling: Rijkszaken 345

LETTERLOOVER.

Liefdezucht. — Lentelied aan Maria met het Godelijk Kind . . . 347

BLADVULLING.

Eene geestigheid van Theodorus Beza 154

EINDE VAN DEN INHOUD VAN HET DERTIENDE DEEL.

1648—1848.

KATHOLICISME. PROTESTANTISME. NEDERLAND.

---

30 JANUARIJ 1848.

Twee eeuwen geleden, op denzelfden dag, waarop deze bladen het licht zullen zien, had er voor ons vaderland eene hoogst gewigtige gebeurtenis plaats: den 30 Januarij 1648 werd te *Munster* door de Spaansche en Staatsche gevolmagtigden de Vrede geteekend. Van toen af aan namen de *Vereenigde Provinciën* een eervollen rang in onder de Mogendheden van *Europa;* hare onafhankelijkheid en haar zelfstandig bestaan waren erkend, en het tijdstip was geboren, waarop eene Republiek, klein in omvang, en die straks voor elken vijand scheen te moeten zwichten, een magtigen vorst in zijne eigen wateren en volkplantingen zou aantasten, hem dwingen zou zelf den vrede te vragen, en haar gezag dermate zou uitbreiden, dat zij hare vlag op alle zeeën zou doen wapperen, en den aanzienlijksten Staten in rijkdom, in vermogen, in beslissenden invloed, ter zijde zou staan.

Zulk een verbazende omkeer van zaken had er, na

een tachtigjarigen strijd, in den politieken en maatschappelijken toestand dezer gewesten plaats gegrepen! Maar ook op een ander gebied, dan dat der stoffelijke belangen, op dat der godsdienst, waren sinds eenige jaren de kansen gekeerd. De Hervormde gezindte, ter wier uitbreiding de strijd tegen *Spanje* zoo veel had bijgedragen, had niet alleen hare vrijheid bevochten, maar zij was de *heerschende* geworden, en elke andere werd slechts ter sluiks toegelaten en, naar weggevallen der zegenvierende partij, gedoogd! Ondanks den gesloten vrede werden de vrijheid van geweten en de burgerlijke regten der niet-Hervormde genootschappen, zoo baldadig als ooit geschonden; en in het treurige drama der godsdienstige vervolging was niets, dan de persoon der acteurs en der slagtoffers, veranderd. Er was, ja, geen ALVA meer, om bloedplakkaten uit te vaardigen; maar de *Resolutiën* en *Placaaten* van Hun Hoog Mogenden vervingen die van den Spaanschen landvoogd; en het heeft inderdaad veel van spottende ironie, wanneer een geschiedschrijver durft beweren, dat, in het heetst der verdrukking van al wat niet Gereformeerd heette, «de handhaving van het Gereformeerd «geloof, als ziel van den Staat, vereenigd was met eene «verdraagzaamheid, die uit den hartverruimenden invloed «der Christelijke liefde ontstond» (1). Wie kan er aan twijfelen? Verdraagzaamheid toch en christelijke liefde verruimde het hart al dier dweepzieke Regenten en Kerkelijken, die Katholieken en Remonstranten op het wreedaardigst vervolgden en op allerlei wijzen kwelden en folterden, tot meer dan honderd jaren lang na het Westphaalsche Tractaat, waarvan zij de uitvoering door nieuwe proscriptie-wetten tegen hunne andersgezinde mede-

(1) GROEN VAN PRINSTERER, *Handb. der Gesch. van het Vaderl.* § 86.

burgers inwijdden (1), en welks eerste eeuwfeest zij niet beter meenden te kunnen vieren, dan door bij de lange reeks van ongeregtigheden nog eene nieuwe te voegen (2).

Het edelmoedig geslacht dezer bij uitnemendheid «verdraagzamen» is nog niet uitgestorven, gelijk meer dan eene gebeurtenis der laatst verloopene jaren overtuigend bewijst, en des noods uit de geschiedenis van den dag meer dan genoeg kan blijken. Zij leven nog, de hooggeroemde voorstanders der weleer heerschende Staats-Kerk, gereed om het zwaard van gewetensdwang en politieke onverdraagzaamheid, zoo al niet ten wille der Gereformeerde regtzinnigheid, dan toch uit overgeërfden haat tegen het Katholicisme, te zwaaijen. Wie er aan twijfelen mogt, behoeft zich slechts den wensch te herinneren, vroeger door een aanzienlijk Schrijver en Staatsman, in de Vergadering van de Vertegenwoordigers des lands, openlijk geuit, dat men alle Katholieken naar gene zijde der *Maas* mogt kunnen doen verhuizen, om daar, in de gewezen *Generaliteits-landen*, eene kolonie van Roomsche Heloten te vormen. Wie er aan twijfelen mogt, leze slechts de «hartverruimende» uitboezemingen onzer hedendaagsche Voletianen, die, zoo al niet naar «het zwaard van DIOCLETIAAN», dan toch «*onder biddend opzien tot den «Heer der gemeente»*, naar «*een grooten bezem*» grijpen, «*om al de knechten «van Rome met eene streek het land uit te vegen* (3)! Zeggen wij te veel, als we beweren, dat er rondom ons zijn, die in onze negentiende eeuw, in ons grondwettig *Nederland*, de politieke onverdraagzaamheid der zestiende en

---

(1) Plakkaat van 1649, waarbij alle uitoefening der Roomsche godsdienst volstrekt verboden werd.

(2) Plakkaat van 1748.

(3) D^r. J. A. M. MENSINGA, *de Vereering van Maria*, Dl. I, bl. XXXIII en XXXVII der *Voorrede* aan den Dichter BEELOO.

zeventiende, en het godsdienstig despotisme der *ware christelijke Gereformeerde Religie* terugwenschen?

Vergissen wij ons niet aangaande die stemming der gemoederen bij een aantal Protestanten, dan is het ook niet te verwonderen dat wij, Katholieken, al ware het slechts uit instinct van zelfbehoud, niet onbesuisd met den vijand willen heulen, en op onze hoede zijn ook dan zelfs, wanneer hij, in vriendelijker houding en met schijnbare welwillendheid, ons ten feeste komt uitnoodigen: *timeo Danaos et dona ferentes.*

Dit laatste zij ook gezegd met betrekking tot het ophanden zijnde herinnerings-feest van den Munsterschen vrede, waarvan het tweede eeuwgetij dit jaar invalt. Reeds van verschillende kanten zijn er wenschen geuit, vertogen geschreven, redevoeringen uitgesproken, om deelneming in de plegtige herdenking van deze gewigtige gebeurtenis bij 's lands ingezetenen op te wekken, en zelfs de Hooge Regering, heeft men, zoo al niet eerbiedig, dan toch krachtig, aangespoord, om dienaangaande doeltreffende maatregelen te beramen.

Maar wat bedoelt men toch, althans bij zekere partij, met de feestelijke herinnering aan de gebeurtenis van 1648? Verlangt men God te danken voor de toen erkende en gevestigde onafhankelijkheid van het vaderland en voor lange, daarop gevolgde, jaren van welvaart en bloei? Wie zou het kunnen wraken? en zonder al de middelen te willen regtvaardigen, waardoor de zoo duur gekochte bevrijding van de vreemde heerschappij, werd bewerkstelligd, hechten wij evenwel prijs genoeg aan de eenmaal verkregen onafhankelijkheid van onzen geboortegrond, om derzelver eerste erkenning door *Europa* met vreugd te willen herdenken; — want te dierbaar is ons nog de eernaam van Nederlander, dan dat wij hem voor een anderen zouden

willen verruilen, en te naauw ligt ons nog ons onafhankelijk volksbestaan aan het harte, dan dat wij, gelijk zeker Amsterdamsch hoogleeraar (1), naar het oogenblik zouden reikhalzen, waarop wij, als een buitgemaakt wingewest, door het naburig *Duitschland* zullen worden ingezwolgen. Neen Nederlanders zijn wij, en willen het blijven, ook ten koste van vele opofferingen; en gold het slechts bij het aanstaande eeuwfeest, om die gevoelens van gehechtheid en liefde voor het dierbaar vaderland op te wekken en, zoo noodig, vuriger te doen ontgloeijen, niemand voorzeker zou opregter, inniger en bereidvaardiger dan wij, van gansscher harte een dank- en feestlied bij het tweede eeuwgetij onzer nationale emancipatie aanheffen.

Maar er komen hier blijkbaar andere beweegredenen en bedoelingen in het spel. Men wil aan het ontworpen volksfeest een godsdienstig of liever uitsluitend Protestantsch karakter geven; en wij kunnen niet ontkennen, dat de naauwe betrekking, die er, na het Westphaalsch vredescongres, bestaan heeft tusschen de Hervormde Kerk en den Staat, hiertoe, in meer dan een opzigt, aanleiding kan geven. Opmerkelijk is het vooral, dat nu, in tegenstelling met hetgeen plaats had in 1648 (2), de Hervormde Kerkelijken ter viering van bedoeld eeuwgetij het luids[t] van allen de feesttrompet steken. Werkelijk hebben zich reeds een aantal Predikanten met dat doel tot de Hooge Synode gewend en meer bepaaldelijk zijn daartoe vrij talrijke, door hen onderteekende, adressen opgezonden, juist

(1) Professor P. J. VETH, in *de Gids*. — Het dagblad *de Tijd* heeft tegen de paradoxe Germanophilie van den heer VETH de eer van onze nationaliteit met waardigheid en talent gehandhaafd.

(2) «Sommige Predikanten spraken ook, ter gelegenheid van den Dankdag, flaauwlijk van de voordeelen der Vrede: 't zij om den Prins van Oranje te vleien, gelijk eenigen dagten, of om andere redenen. Een hunner ging zelfs zo ver, dat hij eenige plaatsen der Schrift, die op God zagen, paste op den Prinse; hem hooglijk ver-

uit diezelfde streken, waar, ook na den Munsterschen vrede, de Katholieken het bitterst en langdurigst werden gekweld, en waar nu, hunne voormalige verdrukkers den rol van ontevredenen en van slagtoffers spelen, vervolging huichelen, en door lasterlijke aantijgingen en valsche berigten haat en achterdocht tegen de Katholieken pogen op te wekken (1).

Wanneer nu het feestprogramma door mannen van den achteruitgang naar de politico-godsdienstige dwingelandij van 1600 wordt opgesteld, dan zal, dan kan de herinnering aan den Munstersche vrede nooit bij de gansche natie weêrklank en deelneming vinden. Of wil men de overgroote meerderheid van 's lands ingezetenen dwingen, om het ijzeren juk te zegenen, waaronder hunne voorvaders gebukt gingen? Kan men met billijkheid verwachten, dat de Katholieken, schier de helft der natie, de Katholieken, die een Predikant (2), nog in onze dagen, een *niet-volk* heeft durven noemen, nu over den hun vroeger aangedanen smaad en verguizing zullen jubelen, en ten gevalle hunner gewezene verdrukkers en tegenwoordige beschimpers, volgens oud vaderlandsch gebruik, den feestwijn zullen plengen? Lieten zij er zich toe overhalen, men zou niet eens hunne eenvoudigheid eerbiedigen, en hen misschien nog als

---

heffende, om dat hij de Munstersche Vrede hadt gezogt te beletten. Zo gering waardeerden deeze luiden eene Vrede, waarbij de rust hersteld, en de gemeene vrijheid bevestigd werd». WAGENAAR, *Vaderl. Hist.*, XI, 494.

(1) Men herinnere zich slechts de ergerlijke kwade trouw ten aanzien van den zoogenaamden kerkroof te *Heeswijk*; de klagten over proselietenmakerij in het gasthuis te *'s Hertogenbosch*; de adressen der Noord-Brabandsche Predikanten aan de Synode, waarin zij zich beklagen over *vreemde* boetpredikers, die geene andere zijn dan in het land erkende PP. Redemptoristen; enz. Al deze beschuldigingen zijn door de bevoegde autoriteiten officieel onderzocht, en onwaar bevonden.

(2) D^r^. BUDDINGH van *St. Oedenrode.*

huichelaars schelden. En waarom alleen te gewagen van Katholieken? Is dan de herinnering aan het onverdraagzame exclusivisme der zeventiende eeuw voor hen alleen kwetsend? Of is de geschiedenis van den vroegeren gewetensdwang niet met bloedige letters ook in de jaarboeken van andere kerkelijke genootschappen opgeteekend? Zullen de Remonstranten b. v. ook de feestvlag doen waaijen, en zal de puikredenaar hunner Broederschap den kansel beklimmen, om eene lofrede te houden op die gelukzalige tijden, waarin, eenige jaren slechts na den gesloten vrede, in 1658, de leeraars van zijn genootschap nog in sommige steden met ballingschap werden gestraft, en de prediking des woords zóó vrij was, dat de studenten in de theologie gelast werden om de Remonstrantsche leeraars te gaan afluisteren, ten einde hen *in flagranti* op eenige onregtzinnigheid te kunnen betrappen (1). Waarlijk, zoo eene gedwongene apologie van de *Gereformeerde* inquisitie zou den heer ABRAHAM DES AMORIE VAN DER HOEVEN, met al de plooibaarheid van zijn talent, nog in een moeijelijk parket kunnen brengen. Moet hij als feestredenaar optreden, dan zal er wel geen beter middel voor hem zijn om zich goedschiks te redden, dan zich bij het *argumentum a pejori* te houden. Mij dunkt, ik hoor hem, met de beeldtenis van een BERNARDUS VEZEKIUS of

(1) «In het jaar 1643 had reeds de Utrechtsche hoogleeraar G. VOETIUS, onder zijne akademische kweekelingen, die schikkingen gemaakt, dat twee derzelve, beurt om beurt, de predikatiën der Remonstranten zouden gaan hooren, en optekenen hetgeen niet overeenkomstig met de reinheid der leere bevonden werd. Reeds in den aanvang der twisten met de Remonstranten gebruikte men, om hen regt te ontdekken, dezen maatregel..... De herinnering aan deze voorbeelden deed de Zuid-Hollandsche Synode te *Woerden* in dit tijdperk, ten jare 1655, besluiten, dat ook te *Leyden* de studenten in de godgeleerdheid tot iets diergelijks zouden worden uitgezonden». YPEY en DERMOUT, *Gesch. d. Ned. Herv. Kerk*, II, *aant.*, bl. 291.

een PASCHIER DE FIJNE voor zich, zegevierend uitroepen: «'t Was toen, na 1648, toch nog dragelijker dan voorheen, «wanneer, om met een geacht geschiedschrijver te spreken, «de vroomste leeraars onzer gemeente *als dieven en moor-*«*denaars werden gevangen, gekneveld, geboeid, naar de* «*afzigtelijkste, de vuilste kerkerholen gesleept, en aldaar in* «*de duisternis aan ketenen geklonken, maanden na maanden* «*lang moesten zitten, eer men hen verwaardigde te hooren* (1)! «Ja, vooruitgang is er nu andermaal bij het tweede eeuw-«feest van den Munsterschen vrede, vooruitgang in liefde «en onderlinge verdraagzaamheid jegens ons genootschap «in vergelijk van de tijden, die op het eerste eeuwgetij «volgden; vooruitgang, dien wij dankbaar moeten erkennen, «want niet alleen komen nu Hervormde hoogleeraren in «*onze* kerken over de «verdeeldheid der Christenen» jamme-«ren (2); maar zelfs wie zou, in dezen tijd van verbroedering «en eenheid, gelijk in de dagen van BILDERDIJK, onze eer-«waardige Broederschap, de *vervloekte Remonstrantsche*

---

(1) YPEY en DERMOUT, II, *aant.*, bl. 184. «In vele steden», zeggen dezelfde Schrijvers, «waren de magistraten indedaad inquisitieraden, en hunne vierscharen geene andere regtbanken dan van euvelmoed en geweld. De haren rijzen den gevoeligen mensch te berge, wanneer hij de alle geloof schier te boven gaande, ruwe, wreede, beestachtige mishandelingen leest, welke te *Rotterdam* heeft ondergaan een SIMON LUCAE BYSTERUS, te *Amsterdam* een VEZEKIUS en CUPIUS; enz..... wanneer men de geschiedenis leest van hetgene de op *Loevestein* in hechtenis zijnde predikanten hebben moeten doorworstelen, inzonderheid van de schier onuitstaanbare ellenden, welke zij in het eerst aldaar, op hoog bevel, moesten uitstaan! En hoezeer gloeiden, onder het stoken van het vuur der vervolging, de handen van vele, zeer vele contra-remonstrantsche predikanten, aan welker verstandeloozen ijver de ongelukkigen waren aanbevolen door de heethoofdigste leden der nationale Synode! Hunne namen te verzwijgen is het oorbaarst. Ook het getal is te groot, om die te noemen.» *t. a. p.* bl. 184, 185.

(2) Prof. N. C. KIST, *de Verdeeldheid onder de Christenen; Leerrede over* Filip. I: 18—20, *het laatst gehouden voor de Remonstrantsch-Gereformeerde Gemeente te Amsterdam*, Leiden, 1847.

«*Clique* (1) durven noemen? Ja, wie onzer moet zich niet «verheugen, bij de geruststellende gedachte, dat wij niet «meer leven onder het bestuur van Regenten, die, mis- «schien even naief als de goedhartige prins MAURITS, «zouden bekennen: *niet te weten of de praedestinatie graauw «of blaauw zij;* maar die zich toch even min zouden «ontzien de theologie te gebruiken, om zich van een of «ander hinderlijken OLDENBARNEVELD te ontdoen»!

Denkelijk zou het parallel zoo verblijdend niet uitvallen, wanneer een Katholiek redenaar het woord zou moeten voeren. Al kon hij ook al de valsche aantijgingen, al het lasterlijk geschreeuw vergeten, dat nu nog misschien niet minder dan in de zeventiende eeuw, tegen de Katholieke Kerk, tegen hare leer, hare bedienaren en instellingen in tallooze geschriften dagelijks wordt aangeheven, ja zelfs van den leerstoel verkondigd; toch, al ware 't slechts om voor geen *dupe* door te gaan, zou hij moeten gewagen van de rustelooze pogingen dier onverdraagzame *zelanti*, die het verschil van godsdienstige overtuiging tot eene misdaad aanrekenen, óók in het burgerlijk leven; die zich in Maatschappijen en Vereenigingen onderling verbinden tot stelselmatige nitsluiting, verdrukking, nitputting hunner Katholieke medeburgers; die ons, in het gemeenzame vaderland en ten spijte onzer, aan de hunne gelijke, regten, driestweg durven dreigen, dat zij, zoo noodig, den Zwitserschen *Beer* ook hier zullen loslaten, om met den geessel van het Radicalisme den overmoed der Ultramontanen te tuchtigen (2)! — Wij vragen het in

(1) Uitdrukkingen van BILDERDIJK, *Gesch. des Vaderl.* VIII, 71.

(2) «Wanneer in het openbaar of in het verborgen de woelingen der Ultramontanen nog verder blijven voortgaan en met gunstigen uitslag bekroond worden, dan zal eenmaal het kwaad zelf het geneesmiddel aanbrengen, *zoo als* het nu laatstelijk in *Zwitserland* is geschied.» *Kerkelijke Courant*, Hoofdred. Dr. E. MOLL, Pred. te *Goes*, 1847, num. 50.

gemoede: is die taal, zijn die bedreigingen zoo verre verwijderd van de onverdraagzaamheid der Voetianen of de tirannie der Plakkaten? en zou men, getuige daarvan, zich niet verplaatst wanen onder het despotiek Bestuur van Hun Hoog Mogenden, de Generale Staten der *Vereenigde Provinciën*, in plaats van onder de constitutionele Regering van den Tweeden WILLEM, in het *Koningrijk der Nederlanden.....?*

Deze laatste woorden herinneren ons, dat wij, in het vlugtig historisch overzigt, hetgeen wij hierboven deden voorafgaan, genaderd zijn tot het uiteinde van het tweehonderdjarig tijdvak, waarvan wij de beide uiterste jaartallen, als titel, boven dit opstel schreven. Met deze juxta-positie van 1648 en 1848 wilden wij op eene vergelijking wijzen tusschen verledene en tegenwoordige toestanden, vooral gelijk zij zich meer bepaaldelijk voordeden en voordoen op het godsdienstig terrein; — want zuiver-politieke vraagstukken en belangen willen wij liefst hier niet aanroeren. En hebben wij eenmaal onzen gezigteinder beperkt tot het gebied der godsdienstige verschijnselen, dan moet de vergelijkende toestand van het Protestantisme van *toen* en *nu* in deszelfs kerkelijk en leerstellig karakter, van zelf op den voorgrond staan. Eene vergelijking tusschen de beginselen en leer der K. Kerk van 1648 en die van 1848, zou slechts op eene nieuwe bijdrage van derzelver voortdurende identiteit en eenheid uitloopen: zij zijn nog hetgeen zij waren voor twee, voor achttien eeuwen, en zullen het, krachtens goddelijke beloften, tot aan de voleinding der tijden blijven. Van het Protestantisme alleen kan men eene *Geschiedenis der Veranderingen* schrijven. De dwaling is noodzakelijk onbestendig, veranderlijk, inconsequent met zich zelve, en niet zonder

goede reden heeft haar iemand, die ze met zijn adelaarsoog had doorschouwd, bij het onstuimig rondslingeren der windvlagen vergeleken (1). Maar hare historie is dikwijls leerzaam. Laat ons beproeven of wij, in den beperkten omvang van weinige bladzijden, eenige punten van afwijking, van *hervorming*, van zelf-verzaking tusschen het verleden en het tegenwoordig Protestantisme hier te lande kunnen aanwijzen. Wie weet, of we niet, zonder het te durven bedoelen, aan den toekomstigen voortzetter van BOSSUET's meesterwerk, bouwstoffen voor een nieuw hoofdstuk leveren?

Wij plaatsen 1648 en 1848 neven elkander, als of deze twee uitersten zich raakten, en och! zoo diep eene klove gaapt er tusschen beide! *Ja* en *neen*, *zijn* en *niet-zijn* hebben onderling evenveel overeenkomst en betrekking, als de leer, of als ge liever wilt, het *historisch religieus geloof* (2) van ons hedendaagsch verlicht en echt Christendom, en dat der *ware Gereformeerde Religie* van voor honderd en twee honderd jaren. Laat ons van den *dierbaren hoofd-inhoud* (3) der Protestantsche leer, in beide tijdvakken, om met STRAUSS te spreken, «de balans opmaken»: — met de boeken in de hand kunnen we het *deficit* of althans het *variat*, aanwijzen.

De Protestanten der zeventiende eeuw waren nog, gelijk die der zestiende, innig overtuigd, dat er geene Kerk bestaanbaar was zonder geloof, en geen geloof, waarvan men niet rekenschap aflegt en dat men niet belijdt. Voor hen was er nog zekere, bepaalde, goddelijk ge-

(1) «*Ut non circumferamur omni vento doctrinae.*» Ephes. 4, 14.
(2) Uitdrukking van Dr. SWALUE. Zie er de verklaring van in *de Kath.* Dl. IV, bl. 280 volgg.
(3) Uitdrukking der *Synode*. Vgl. *Handel.* 1842, bl. 22, 135.

openbaarde waarheid, en die waarheid, welke zij in den Bijbel alleen meenden te moeten zoeken, was, in hunne overtuiging, het object van hun geloof. Al wat van die geloofswaarheid afweek was hun dwaling, en zij durfden nog van «ketterij» spreken, omdat zij meenden te weten wat, bij hen, «gezonde leer» moest heeten. En wijl zij wisten *wat* zij geloofden, beleden zij het, en de belijdenis van hun geloof vatten zij te zamen in de bekende *Formulieren van Eenigheid*, eene inconsequentie, als ge wilt, tegen het Protestantsch beginsel, maar die een gevolg was van de noodzakelijkheid eener bepaalde leer voor elk genootschap, dat eene Kerk wil zijn. Aan dien *papieren Paus*, gelijk ergens PANIEL de Formulieren heeft genoemd, gaven zij een veel autocratischer gezag, dan de Katholieken aan den hunnen toekennen; en wanneer er een fier hoofd was, dat zich onder het juk niet gedwee wilde buigen, slingerden zij er een keten om heen, sloegen het af met het zwaard, of joegen, voor 't minst, den hardnekkig ongeloovige den tempel uit. Het geweld daargelaten, dat we niet billijken, was deze handelwijze consequent, voor zoo ver zij gevolg was eener vaste overtuiging en van het vast geloof in eene bepaalde, voor goddelijk erkende en beledene, leer. In één woord, de regtzinnigen van ouden stempel konden rekenschap afleggen van hetgeen zij beleden en geloofden; en men mag hen al, in een oogenblik van wrevel, *Formulier-knechten* (1) schelden, onloochenbaar is het, dat zij eene vastheid van overtuiging hadden, die eerbied afdwingt, en die nooit den *zeker iemand* van ZWINGEL, *die noch wit noch zwart was*, als een apostel der waarheid zou hebben willen begroeten, al was het ook

(1) Uitdrukking van Prof. HOFSTEDE DE GROOT.

om geene andere reden, dan omdat hij geen *bepaalde kleur* had.

Maar *nu*, in de eeuw des vooruitgangs, nu warrelen en krioelen in het Protestantsch heiligdom, niet alleen wit en zwart, en hunne vale combinatie, maar al de rijke kleuren van den regenboog, met al hare schakeringen en tinten, in de geheimzinnige speling der licht-atomen, door elkander. Een gewoon oog ziet zich blind op dat bonte Babel; — maar mannen op de hoogte van hunnen tijd, echte kunstenaars, zieners in de onzigtbare Kerk, wat ontdekken ze niet in die chaotische flikkering? «Elk zijn eigen, en toch maar één geloove»! hoor ik een jeugdig ingewijde roepen. — «Amen, dat is het»! herhalen de ouderlingen: «wij zijn wel het niet eens onder elkander, «de een zegt *ja*, de ander *neen*, en een derde *ja* en *neen* «te zamen» (1), maar wat is dat anders, dan «verscheidenheid van vormen in de eenheid van geest, loopende «momenten, overgangen, progressiën en *zigzag* en progressiën niet *en zigzag*, in één woord: rijke menigvuldigheid des zich ontwikkelenden levens!» — Begrepen.....? Wij, en velen zeker met ons, zien in die levensontwikkeling van het zich oplossend Protestantisme, niets dan louter onbestemdheid en verwarring, volstrekten mangel aan bepaalde leer over de grondwaarheden des Christendoms, algeheele afwezigheid van al, wat goddelijk geloof niet alleen, maar innige, onwrikbare overtuiging mag heeten.

Zeggen wij te veel? of herkent gij, in deze vlugtige schets, de trekken niet dier hermaphroditische theologie, die van de verbodene vrucht van het Rationalisme, waarvan de boom ook hier te lande reeds wortelen schiet,

(1) Gelijk SNAGARELLE bij den Franschen *Comicus*: «gij zegt ja, en hij zegt neen. welnu. *ik* zeg ja en neen».

tot verzadiging toe heeft gegeten? Is zij niet tot beneden het volslagendst ongeloof gezonken? Ja, wij verbloemen het niet — en waarom zouden we het hier verbloemen? — bedroevend voorzeker en huiveringwekkend is de stoute taal der wijsbegeerte, wanneer zij, met al den gloed van het talent, en bij het daverend handgeklap der akademie-jeugd, het geloof voor een «staat van onschuld» verklaart, de christelijke leerbegrippen een «wespennest van fabelen» heet, of het zich tot taak stelt om «den tempel te reinigen», en mede te werken tot de «zuivering des Christendoms, «herstelling zijner reinheid, verwerping der nietige ver-«sierselen, waarmede bijgeloof en dweepzucht het omhin-«gen» (1); ja, in verbeelding reeds «den bijl ziet liggen aan den wortel des booms», door den Verlosser der wereld voor achttien eeuwen geplant. Vreesselijk, ja, is die taal, en ze doet elk die het christendom nog lief heeft, beven. Maar wij kennen er toch een vreesselijker, een afschuwelijker. Het is de taal des ongeloofs, dat zich met de schapenvacht des geloofs omhangt; en in die vermomming, tot de kudde binnendringt, om haar door een bedriegelijk woordenspel te verschalken. Verachtelijke theologie, haren edelen naam onwaardig: die van *hoofdzaak en wezen harer belijdenis* (2) bazelt, en niet één artikel dier belijdenis bepaald durft opgeven; — die «elk zijn eigen geloof, en toch maar één geloove» (3) roept; — die dàn leert: «dat de «kennis van CHRISTUS persoon er toe behoort om het wezen «des Christendoms te kennen», en dan wederom: dat «Hij «ons niet is geopenbaard om volgens *vaste begrippen te «weten*, wat Hij is» (4); — die onophoudelijk van den

(1) Prof. OPZOOMER.

(2) *Hand. der Synode der N. H. K.*, 1844, bl. 61, 61, 186—192.

(3) Dr. DES AMORIE VAN DER HOEVEN Jr. in de *Gids*.

(4) Prof. VAN OORDT en Prof. HOFSTEDE DE GROOT, in *Waarheid in Liefde*, 1848 bll. 55 en 140. Dit stuk van het tijdschrift der Gro-

eenigen Verlosser en Middelaar spreekt, en niet kan zeggen *wie* hij is of *wat* zijne verlossing voor ons heeft uitgewerkt; die eeuwig van *aanbidden in geest en in waarheid* predikt, en die ginds, op *Charizim*, met het Rationalisme heult, en dáár, aan de uitverkorenen, in *Sion*, uit den Heidelbergschen Katechismus prevelt (1); afschuwelijke, verachtelijke theologie, welker beeld Professor BOSSCHA op de keerzijde van zijn ontworpen gedenkpenning (2) zal kunnen doen griffelen, als een gevallen maagd, «aan beide «kanten hinkend», hier met de Formulierknechten en dáár met het *Christianismus vagus* boelerend, met den Bijbel

---

ninger School bevat o. a. *Gedachten over de verhouding van Gods Zoon tot den Vader*, waarin de hoogleeraar HOFSTEDE, onbewimpelder dan ooit, leert dat het «onredelijk is JESUS met God zelven te verwarren.» bl. 136. Dit noemt hij een *redelijk*, *zeker* en *heiligend geloof*, bl. 135—39. Die de verhouding van den Zoon tot den Vader anders opvatten, hebben «gebrek aan geestelijken zin.» 't Is ἄνω κάτω, meenen wij.

(1) Een voorbeeld. De Leidsche hoogleeraar SCHOLTEN had in zijne verhandeling over *de Leer des Vaders, des Zoons en des H. Geestes* het christelijke dogma der Triniteit geloochend. In zijne *Beoordeeling* van zijn bekwamen bestrijder, Professor OPZOOMER, haalt hij op bl. 79 den Heidelb. Katechismus aan, om met diens autoriteit te beweren dat «*de Roomschen, of zij zich schoon des eenigen Heilands en Zaligmakers met den monde roemen, hem met de daad verloochenen.*» *Wij* zeggen op dezen laster niets, maar laten liever OPZOOMER spreken: «Het zal den oud-regtzinnigen (en die partij is *magtig*) zeker veel genoegen doen, hier den kostbaren Heidelb. Catech. te zien aangehaald en toegestemd. Wij gaan op dien weg hoe langs hoe meer achteruit. Woorden, die in tijden van verbittering en godsdiensthaat gesproken zijn, worden nog door S. als de geloofsleer der Protestanten beschouwd. In plaats van verbroedering zoekt men twist, en wijt dan dien twist nog onregtvaardig genoëg aan de Roomsche Kerk. Men durft zelfs zoo ver gaan, dat men eene Kerk, die in CHRISTUS roemt, ten laste legt, dat zij CHRISTUS met der daad verloochent. En *bewijzen* voor zulk eene bewering heeft S. niet geleverd.» *De Beschuldigingen van Dr.* J. H. SCHOLTEN, enz. bl. 29.

(2) In zijne brochure: «*de Duitschers en de Nederlanders voor den Munst. Vrede*», vraagt Prof. BOSSCHA of men ook dit jaar, bij het tweede eeuwfeest van den *Munsterschen Vrede*, niet een gedenkpenning zal slaan, gelijk in 1748?

aan flarden gescheurd in de hand, en de oogen geblinddoekt voor de stralen van 's Heeren Godheid!

Waarlijk, kwam ERASMUS onder ons terug, met meer regt nog dan in zijnen tijd, zou hij nu kunnen uitroepen: «Ik zie rondom mij veel Lutheranen, maar weinig of geen Christenen» (1)!

—«ERASMUS overdrijft», zal men ons welligt tegenwerpen, «zoo gij het niet liever lasteren wilt noemen. Weinig of «geen Christenen? En de Bijbel dan, die nog voor den Pro«testant der negentiende eeuw eveneens de eenige kenbron «der godsdienstige waarheid is, als voor die der zeven«tiende? En het geloove in CHRISTUS, de eenige Zalig«maker en Middelaar, is dat, *nu* niet gelijk als *toen*, het «fundament zijner belijdenis, en is Hij, de Heer, nog «niet het Hoofd der Gemeente, gelijk Hij het was in de «heerschende Lands-Kerk na den Munsterschen Vrede»?

— Een oogenblik geduld, en, zonder, gelijk D^s^. SWALUE van *Goes*, het onderscheid van het onderscheid te kennen, achten we ons toch in staat om andermaal u het contrast tusschen *nu* en *toen* aanschouwelijk te maken.

Den Bijbel wilt ge, in de eerste plaats, als vereenigingspunt, als verbindingsmiddel tusschen 1648 en 1848 hebben aangemerkt. Uw geheugen is u hier ontrouw. Of zijt gij de kostbare distinctie van *quia en quatenus* vergeten, waarin zich het onderscheid van het oud en nieuw Bijbel-geloof heeft geformuleerd? Vroeger, ik mag het u wel herinneren, beteekende *Bijbel* en *Goddelijke waarheid* hetzelfde; *nu* is het anders gesteld, hoewel *Bijbeldienst*, gelijk ik hoor beweren, «nog een kwaal van vele Protestanten is» (2). Voor de oude Hervormers waren de HH. Schriften de eenige

(1) *Opp.* tom X, p. 1359.

(2) Prof. HOFSTEDE DE GROOT, *Gesch. Naspor.*, enz. in *Waarheid in Liefde*, 1841, bl. 746.

kenbron der goddelijke openbaring; zij beleden eenstemmig de onfeilbaarheid van Gods woord daarin vervat, en zij dreven hunnen eerbied voor de gewijde bladen zelfs zoo ver, dat zij hier te lande aan de *overzetting*, die zij zelve hadden vervaardigd, goddelijke onfeilbaarheid toekenden, en hen, die zulks weigerden te doen, als ketters aanklaagden (1). Thans noemt men dat ijveren «dwaas». Wel roept men gestadig «den Bijbel alleen»! wel beweert men nog, dat hij de laatste grond is, waarop de Christelijke Kerk moet rusten, terwijl men den Bijbel zelven vruchteloos, als ARCHIMEDES, naar een rustpunt laten zoeken: de Chinezen navolgend, zegt MÖHLER, die de wereld door een olijfant, en den olijfant door een schilpad doen torschen, zonder zich te bekommeren om ook aan het schilddragend dier een steunpunt te geven; — maar bij

(1) «Vele ongeletterden kenden aan dezelve [overzetting] geene mindere waarde toe, dan de Roomschgezinden aan hunne *Vulgata* of gewone Latijnsche Bijbelvertaling. En vele geletterden? Gewisselijk zijn er geweest, die de nieuwe vertaling met een dergelijk goddelijk gezag verwaardigden... MARESIUS, hoogleeraar te *Groningen*, onder anderen, heeft men zulks verweten... SYLVIUS heeft MARESIUS van dien lak willen zuiveren. Doch men leze de Opp. van J. ALTING, *Epist.* 62, p. 394, waar men vinden zal, dat de leerlingen van MARESIUS zich niet ontzagen eene goddelijke onfeilbaarheid aan de bearbeiders der nieuwe Bijbelvertaling toe te kennen, en ALTING zulk eene dwaze stelling openlijk tegensprak... Men beschouwde het hier en daar als een gewetenspligt nooit den vervaardigers der nieuwe overzetting tegen te spreken. Ten jare 1672 werd den hoogleeraar der godgeleerdheid aan het *Athenæum te Deventer*, ANTONIUS PERIZONIUS, zulks als eene misdaad ten laste gelegd, en hij uit dien hoofde van ketterij beschuldigd door de hervormde predikanten dier stad... En wat de kantteekeningen betreft, hieraan kende MARESIUS een zoo hoog gezag toe, dat hij zijnen ambtgenoot ALTING, die er geen meer gezag aan toekende als aan andere schriftverklaringen, daarom als een' ketter beschouwde en aanklaagde.» YPEY en DERMOUT, *Gesch.* II, *aant.* bl. 263. — Wij nemen de vrijheid hier, in 't voorbijgaan, aan de heeren YPEY en DERMOUT op te merken, dat de Katholieken geen *dergelijk goddelijk gezag* aan de *Vulgata* toekennen. Wij raden hun eene herhaalde lezing van het Concilie van *Trente* (*Sess.* IV) aan.

dat ijveren voor den Bijbel, ontzien zich toch de hedendaagsche Bijbelmannen niet om uit den eerbiedwaardigen *codex* nu en dan een blad uit te scheuren, of soms in 't goddelijk woord als 't hun te pas komt, iets van hunne uitvinding, van *hun* woord, in te schuiven (1). En als gij het contrast nog scherper geteekend verlangt, dan wijs ik u op de vlakke tegenspraak der oude Bijbelleer, welke ten onzent hare verdedigers vindt in al diegenen, welke het hunnen meester naroepen: «Die den «Bijbel tot bron der Christelijke Godgeleerdheid maken, «werpen zich in een maalstroom van onoplosselijke zwa«righeden» (2). Welke ineensmeltende harmonie! *Geen* Bijbel als bron der theologie, zegt Professor PETRUS HOFSTEDE te *Groningen* in 1841, de Bijbel *alleen* als bron der theologie, riep Professor SAMUEL MARESIUS te *Groningen* twee eeuwen te voren. Indien ergens, dan is hier redding te zoeken bij de gulden spreuk van HEGEL: «dat het ab«soluut *neen* eigenlijk *ja* wil zeggen.

— «Maar CHRISTUS dan, het Hoofd der Gemeente, *was* en *is* hij nog niet de God en Heer, voor wien alle knieën zich buigen, en wien alle mond Verlosser en Heiland prijst»? — Ach? neen, neen! De voormalige *Formulierknechten* wisten nog *wie* Hij was, en erkenden hem voor

---

(1) Een voorbeeld. In eene Leerrede van Prof. KIST vinden wij de woorden van PAULUS. *Colos.* 2, 9 aangehaald, welke de Vulgaat overzet: *Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter*, en die in den grondtekst luiden: «Ὅτι ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ «πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς.» In den *Staten-Bijbel*, dien Prof. KIST zeker bij het uitspreken zijner Leerrede vóór zich had, kon hij lezen: *Want in hem woont alle de volheyt der Godtheyt lichamelick*, en toch vertaalt hij: «*in wien al de volheid Gods* ALS *ligchamelijk woonde.*» (*De verdeeldheid onder de Christ.* bl. 19) Wat gaf hem regt om dat «*als*» er tusschen in te schuiven? Indien dat geen Bijbel-vervalsching is, weten zij niet meer wat daaronder verstaan moet worden.

(2) Prof. HOFSTEDE DE GROOT, *Gesch. Naspor.* t. a. p. bl. 764.

den eeuwigen Zoon des eeuwigen vaders, *waarachtigen God* van den waarachtigen God (1). Zij meenden, en te regt, dat het Christendom valt of staat met de ontkenning of de belijdenis dezer geopenbaarde waarheid. Maar o! wat zijn de tijden veranderd, en het *historisch* en *religieus geloof* met hen! Hoort slechts de stichtelijke taal van de leeraren des volks over 's Heeren menschwording! «God in het ligchaam eens menschen», zeggen zij een theoloog-jurist na, «dat is de oneindige ruimte in een driehoek, «de eenwige natuurkracht in een enkel boomblad» (2)! «God in het ligchaam van een mensch», dat is «heidensche incarnatie-leer» (3), «Roomsche onzin» (4), verstaanbaar alleen voor hen, die den «Zoon, ten koste van de belijdenis des Vaders» (5), belijden.

Maar is dan de leer der menschwording van CHRISTUS, «in welker geloof onzer vaderen geleefd hebben», eene zuster van die der Brahmienen of Siamezen over BUDHA, SOMONOKODAM of SCHIAKIAMUNI? — Wees zoo onnoozel niet

---

(1) *Heidelb. Catech.* antw. 15, 17 en 18.

(2) Prof. SCHOLTEN, Mr. C. W. OPZOOMER *beoordeeld*, bl. 73. De aangehaalde woorden zijn van AHRENS, in zijne *Philosophie du Droit*.

(3) Dezelfde t. a. p. Wij schrijven nog deze karakteristieke woorden over: «Moge de tijd voorbij zijn, dat men bij de Kerkleer zwere; de tijd, waarin zij straffeloos kon bespot worden, is even-zeer voorbij. Ook aan het geloof, waarin onze vaderen geleefd hebben en gestorven zijn, moeten wij regt doen wedervaren. Ook aan de Kerkleer, al is men haar niet toegedaan, mag men zich niet bezondigen.» bl. 76. — Louter paraphrase van *ja* en *neen*.

(4) Prof. SCHOLTEN, *de leer des* V. enz. bl. 257.

(5) Dezelfde, Mr. C. W. OPZOOMER *beoord.* bl. 79. Teregt zegt hierop Prof. OPZOOMER: Als zij (de Roomsche Kerk) den zoon belijdt *ten koste* van de belijdenis des Vaders, dan stelt zij dien zoon *te hoog*. Terwijl zij alzoo de belijdenis des zoons *geringschat* en *verwaarloost*, stelt zij hem toch nog te hoog. Eene Kerk alzoo, die CHRISTUS «*met der daad verloochent*» stelt hem toch nog te hoog»! — Het is wel te zien, dat LUTHERS verbod om ARISTOLES' *Logica* te lezen nog te *Leiden* wordt gehandhaafd.

naar het antwoord te wachten! Niets beters, niets overtuigenders zoudt gij zoowel van den «geloovigen» theoloog, als van den «ongeloovigen» wijsgeer vernemen: SCHOLTEN zou u zoowel als OPZOOMER echt-protestantelijk moeten zeggen: *αὐτὰρ ἐγὼ βασεῦμαι ἐμὰν ὁδόν*, *ik ga mijn eigen weg* (1)!

— «*Waar moet het toch henen*»? vraagt eene oude van dagen van uit een leerstoel der Utrechtsche Veste .... (2).

— «*Naar de Kerk der toekomst!*» antwoorden honderd stemmen te gelijk, «naar de Kerk der toekomst, *die* heb«ben we lief, schoon haar nu niet ziende! Voor haren bouw «is het ons zoet de steenen te zamelen» (3)!

We hebben daar een woord gehoord, dat de oude Protestanten niet kenden, en waarvan zij zouden hebben gehuiverd. Zij waren zoo tevreden met de «gezegende Hervorming», en hielden haar voor het ideaal aller denkbare volmaaktheid hier op dit benedenrond! Eene Kerk der toekomst kenden zij niet, dan het hemelsch *Jerusalem*, de stad met haar diamanten muren. Ingenomen als zij waren met den tempel, dien hunne handen hadden gebouwd, wilden zij hem voor geen droombeeld der phantasie verruilen. Maar hunne zonen van het tiende nageslacht denken er anders over, en misschien niet zonder bondige redenen. De oude tempel wagchelt op zijne grondvesten; puinhoopen liggen over puinhoopen gestort; — zullen zij het wrakke schip kalefateren, of met een nieuw in zee steken? Of wel met andere woorden: men *gelooft* niet meer, men *bemint* weinig, — moet nu niet de *hoop* de hoofddeugd worden? de hoop, waarin zich, volgens een schoon woord van LACORDAIRE, het ongodsdienstig onvermogen

(1) Mr. C. W. OPZOOMER, *de Leer van God*, enz. bl. VIII.
(2) Vgl. *de Kath.* Dl. X, bl. 63.
(3) Dr. DES AMORIE VAN DER HOEVEN. Jr. in zijne *Aphorismen*, (*de Gids*, 9e Jg. no. 3.). Vgl. *de Kath.* Dl. VII, bl. 294 volgg.

verschuilt (1). Is het te verwonderen, wanneer alles rondom hen wegzinkt, dat de verbijsterde «mannen des vooruitgangs» wanhopend naar het stormachtig luchtzwerk opzien, om in de dwarrelende wolken ideeën voor hunnen phantastischen tempel te zoeken? Sla, bid ik u, met mij de groep der arbeidenden, aan dien grooten tempel van het «nieuwe Christendom», voor eenige oogenblikken gade. Aan hun hoofd staat een Duitsch ex-paedagoog, die eigenlijk geen architect van beroep is, een diplomaat, maar die zich toch geregtigd acht, om over de inrigting en den aanbouw van de *Kerk der toekomst* het zijne te zeggen (2). Zijne grootsche plannen, de vrucht van vijf en twintig jaren zwoegens, zijn aan eene *Herzensergiessung* — zoo zeldzaam anders bij Diplomaten — hun aanzijn verschuldigd. Maar het doorwrochte bestek vindt bij de kenners, althans hier te lande, weinig bijval. Het ziet er ook zoo Roomsch en middeleeuwsch uit met zijn Aartsbisschoppen en prelaten! En behalve dat, oppert men bezwaren tegen den persoon des ontwerpers, wiens antecedenten veel te wenschen overlaten, en op wiens eerlijkheid, zegt men, men zich niet onvoorwaardelijk zou kunnen verlaten (3). Wat nu te doen? Zal men een lid van het Instituut naar de vlakten van *Sennaar* afzenden, om de ruïnen van zekeren toren op te meten? Of wil men liever een plan bij de *Vrije Kerk* in *Schotland*, of bij de Mormoniten der *Nieuwe Wereld* gaan zoeken? want het model der in duigen gevallen kermistent van RONGE of CZERSKI, dat

(1) «*On transforme l'impuissance en espérance.*»

(2) BUNSEN, *die Verfassung der Kirche der Zukunft*, Hamb. 1845 (453 bladz.) *Vorw.* S. 13, 14, 17, 18.

(3) De heer BUNSEN is thans Gezant van het Pruissische Hof te *Londen*, en verwierf zich vroeger, toen hij dezelfde betrekking te *Rome* waarnam, eene droevige vermaardheid in de zaak der gemengde huwelijken, door het bestaan te ontkennen van de *Conventie* VON SPIEGEL, die hij zelf te *Berlijn* genegocieerd en geteekend had.

hier het hart van sommigen onzer bouwmeesters heeft gestolen (1), is toch waarlijk voor een godsdienstig gebouw niet «deftig» genoeg! Maar in al die vreemde bestekken is zoo weinig harmonie; al de lijnen zijn zoo hoekig en scherp geteekend! Als ik, oningewijde, u mogt raden, zou ik de hulp van een ervaren inlandsch architect inroepen; want al geldt het hier eene Kerk, toch moet immers het gebouw den stempel van onzen «volksgeest» dragen. In de hoofdstad ken ik een bouwmeester, die onlangs het plan van een oud vergeten kunstenaar (2) heeft gecopieerd, en die u, uit de combinatie van eene Roomsche Petrus-Basiliek met een Protestantschen Paulus-tempel, eene heerlijke Evangelisch-Katholieke Johannes-kerk zal bouwen (3). Met behulp van een zijner genialische vrienden, een architect-poëet, zal hij voor onze echt vaderlandsche en huiselijke Bijbellezers, een voortreffelijk meesterstuk leveren; «*een deftig maar nederig gebouw, met een aantal grootere en kleinere vertrekken, onder één en dezelfde kroonlijst*» (4).

«*O tu sceleste*», zou hier verontwaardigd, een der moedigste verdedigers der Kerk van CHRISTUS, aan elk dier mislukte plannmakers van eene *Kerk der toekomst* zeggen, «*o tu sceleste, qui de Ecclesia ludibrium facis!*» (5)

De lijst der contrasten tusschen 1648 en 1848 is nog niet uitgeput, en eerder zal ons de ruimte die men ons gunt, dan de stof tot schrijven ontbreken. Slechts nog

---

(1) Dr. DES AMORIE VAN DER HOEVEN *Junior:* «Die zoo koen en onverschrokken als RONGE deed, den hoogen Kerkvoogd onder de oogen durft treden, steelt het harte van ons volk.» *De Gids*, 1845, bl. 852.

(2) SCHELLING.

(3) «Uit de Roomsche Petrus-Kerk en de Protestantsche Paulus-Kerk, zal de Evangelisch-Catholieke Joannes-Kerk zich ontwikkelen.» Prof. DES AMORIE VAN DER HOEVEN, aan het slot zijner *Voorlezing* over de spreuk: *Eenheid in het noodige*, enz. bl. 40.

(4) Dr. B. TER HAAR, *Geschiedenis der Hervorm. in tafereelen.* Dl. I.

(5) S. HILAR. *adv. Const.* Opp. p. 333.

één penseelstreek bij onze schets, en wij eindigen.

In weinig opzigten zijn de hedendaagsche Protestanten in lijnregter tegenspraak met hunne vaderen in den geloove dan door zekere neiging, welke zich sedert eenigen tijd bij hen openbaart, om het Protestantisme te katholiseren. Vroeger, was «*Katholiek*», (waardoor men toen niemand dan de zoogenaamde Pausgezinden verstond), een scheldnaam, waarvan het nationaal spreekwoord: *liever Turksch dan Paapsch* de verklaring kan geven. Nu zijn er, wien men bijna zou verdenken van met de Katholieke Kerk, te *coquetteren* (1), zóó dikwerf hebben zij het woord *Katholiek* en *Katholisme* in den mond. En dermate is men met deze nieuwe uitvinding ingenomen, dat ééne soort van Katholicisme niet genoeg is. Hier spreekt men van *Evangelische* Katholieken, dáár van *Duitsch*-Katholieken, en ginds, het *Kanaal* over, van *Anglo*-Katholieken, om niet van *liberale* Katholieken (die dikwerf even weinig liberaal als Katholiek zijn), of van de *beschaafde* en *ontwikkelde Roomsch-Katholieken in Nederland*, die Professor KIST onlangs heeft ontdekt (2), niet te gewagen. Daarentegen noemt men de Katholieken van ouden stempel *neo*-Katholieken. 't Is weer, gelijk gij ziet, ἄνω κάτω (3). THOMAS A KEMPIS, die, getuige het vierde Boek zijner *Navolging*, zoo vurig in het aanbiddelijk geheim geloofde, dat de «Evangelische Katholieken» *Transsubstantiationis monstrum* (4) noemen; — en dien vromen GEERT GROETE, die zijnen *Broeders van 't gemeene leven* het Coelibaat en de vereering der Heilige Moedermaagd zoo naauw op het hart drukte, met nog zoo veel andere echte «Pausgezinden» van over vier en

(1) Uitdrukking van Dr. DES AMORIE V. D. H. *Jr.*, in zijne *Aphorismen*.

(2) Zie *de Kath.* Dl. VIII, bl. 276—79.

(3) Ten onderste boven.

(4) Uitdrukking van Prof. SCHOLTEN.

vijf honderd jaren, wil men met geweld den propheten-mantel van LUTHER omhangen. Met welk doel, denkt gij? — Om zelf met beter fatsoen, van wege de aangeknoopte familie-betrekking, met de aan het Katholicisme ontroofde veeren te pronken. Maar het masker helpt niet, en iedereen herkent de vermomden. — In het leven van den H. CAROLUS BORROMAEUS leest men onder andere voorbeelden van zijne onuitputtelijke weldadigheid, dat, als hij geen gereed geld meer had om de ellende zijner noodlijdende stadgenooten naar wensch te lenigen, hij zich wel nu en dan zelfs van het noodzakelijkste ontdeed, om de naaktheid van ongelukkigen te dekken. Zelfs zijn bisschoppelijk en kardinaals-gewaad spaarde hij niet in zulke oogenblikken; en 't was geene zeldzaamheid, dat men een of ander *lazzarone*, met eenige flarden van kardinaals-purper om het lijf, door de straten van *Milaan* zag wandelen. Iedereen wist hoe de ellendeling er aan gekomen was, en aan wien hij dat fragmentarisch kostuum had te danken. Maar nergens zeggen de geschiedschrijvers dat het gezond verstand der Milanezen zich in den man, wegens zijn met purper gelapten rok, bedroog, of den *lazzarone* voor den Kardinaal zelven of voor een lid van het Heilig Collegie aanzag, of ook slechts eene naauwere betrekking tusschen beide daaruit afleidde, dan die van geven en nemen. — De toepassing dezer parabel zal wel niemand onzer lezers ontgaan.

Hier onderbreken wij de historische vergelijking van vroegere en latere Protestantsche toestanden en beginselen, met het voornemen, om bij tijd en gelegenheid, de lijst der contrasten nog met eenige andere te vermeerderen. De reeds aangewezene mogen het hunne bijdragen, om

te beslissen in hoe verre het Protestantisme van 1848 geregtigd zij om feest te vieren bij het «godsdienstig» herdenken aan het Protestantisme van 1648, en of het waarheid zij, hetgeen door de Hooge Synode wordt verzekerd, dat de *Munstersche Vrede* «het volkomen bezit» bevestigde van «datgene, waarop de Hervormde Kerk tot op dezen «dag den hoogsten prijs stelt» (1). In het midden gelaten, gelijk de Synode voorzigtig doet, *wat* onder de zoo rekkelijke en onbestemde uitdrukking «*datgene*» te verstaan zij, meenen wij het echter in allen gevalle, op grond der door ons aangevoerde bewijzen, daarvoor te mogen houden, dat het *datgene* van over twee honderd jaren niet het *datgene* van 1848 is

Nu nog ten slotte een gemoedelijk woord. — In het belang van het Vaderland, dat wij innig liefhebben; in het belang onzer nationale onafhankelijkheid, die wij voortdurend willen handhaven, uiten wij den vurigen wensch, dat met het tweede eeuwgetij van den *Munsterschen Vrede*, de burgerlijke onverdraagzaamheid en verdeeldheid, die zoo menigmaal in vroegere tijden hier te lande den fakkel der tweedragt ontstak, en die in onze dagen wederom dreigt te ontvlammen, voor goed een einde neme. Er bestaat eenmaal verschil van godsdienstige overtuiging tusschen de de twee groote fractien van 's lands bevolking, en dat verschil zal wel niet spoedig verdwijnen. Maar mogen nu vraagstukken, die voor elk onzer beslist moeten worden, voor de regtbank des gewetens ook invloed uitoefenen op onze wederzijdsche maatschappelijke betrekkingen, en moeten wij niet, op het burgerlijk terrein, *Nederlanders* en niet Protestanten of Katholieken heeten? Kunnen wij niet, met

(1) *Hand. der Synode*, 1847, blz. 211—13.

de innigste verkleefdheid aan onze godsdienstige belijdenis, van beide zijden, elkanders regten eerbiedigen, en mogen wij, als *Nederlanders*, redetwistende theologen worden, en om geschillen van zuiver kerkelijken aard, onze nationale eenheid verbreken en ons onafhankelijk volksbestaan in gevaar brengen? Mogt het antwoord op deze vraag voor iemand twijfelachtig wezen, dat hij zich dan herinnere, dat een Rijk innerlijk verdeeld, noodzakelijk ten gronde moet gaan? En wat zou der onderlinge toenadering en verbroedering in den weg staan? Waarlijk er blijft voor Protestanten en Katholieken immer een uitgestrekte werkkring over, waarin zij zich, zonder onderscheid als vrienden, als leden van hetzelfde huisgezin kunnen en moeten ontmoeten: met vereenigde krachten te werken aan de welvaart, den bloei, den roem des gemeenen vaderlands. Edele verhevene taak, ook den voortreffelijksten niet onwaardig! Moge zij door allen, door Protestanten en Katholieken worden behartigd, volbragt! Maar om ze te vervullen, moet alle haat en verdeeldheid ophouden, moeten beide partijen, als burgers van denzelfden Staat, als onderdanen van denzelfden door beide geliefden Vorst, als echte *Nederlanders* in één woord zich de vriendenhand toereiken, en de oude leus onzer vaderen, ook in onze dagen tot waarheid maken: *Eendragt maakt magt.*

DE INSTRUCTIE VAN PAUS PIUS VII,

AAN ZIJNEN

NUNTIUS TE WEENEN,

IN 1805. (1)

Wij zullen overgaan tot het onderzoek omtrent de bewijskracht en tot eene zoo juist mogelijke waardering van het fragment zelf, waartoe wij in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van den 11 November laatstleden verwezen werden, en dat bij EISENSCHMID te lezen staat ter plaatse, door den heer VAN DAM aangehaald (*Römisches Bullarium*, II^{r} Bd. S. 685).

Het is ons evenwel voorgekomen, dat het zijne nuttige zijde hebben kan, indien wij, al geschiede het ook met eene schrede buiten het strijdperk, waarin wij tegenover den heer VAN DAM geplaatst zijn, eerst nogmaals doen zien, dat de aanmatigende en heerschzuchtige geest, welke aan *Rome*, in zijne betrekking tot koningen en vorsten, met treurige volharding en zonder ophouden wordt ten laste gelegd, inderdaad de geest van *Rome* niet is. Tot ongeveer de jongstverloopene halve eeuw, zullen wij ons daarbij bepalen; deels omdat wij onze grenzen niet al te ver mogen uitzetten, deels ook, omdat de heer VAN DAM zijne «gewigtige beschuldiging heeft ingebragt» tegen eenen

(1) Zie *de Katholiek*, Dl. XII, bl. 309 en volgg.

Paus, wiens regering binnen dit tijdperk gelegen is. Met terugzigt tot een vroeger verleden, willen wij toch de opmerking nog plaats geven, dat ons geloof aan de constitutionele gezindheid van den heer VAN DAM, om de Nederlandsche kroon bij haar grondwettig regt te handhaven, ons heeft moeten te stade komen, om niet eenigermate verwonderd te staan over de vrees, welke ook Zijn Edelmogende *schijnt* bevangen te hebben, dat *Nederland* van een lang vervallen afzettingsregt, dat vroeger bij de Pausen berustte, te duchten hebbe. Niet omdat zulke vrees niet aan dezen tijd past; — een staatsman, een wetgever, behoort vooruit te zien, — maar het regt, waarvan wij spreken, was voor het volk — en van het volk is de heer VAN DAM immers de vertegenwoordiger en de vriend — weldadig, en het was der vrijheid bevorderlijk. Zoo iets door de geschiedenis duidelijk gemaakt en boven allen twijfel verheven is, dan is het zeker dit punt: — wij zullen misschien de getuigenissen, welke de beroemdste geschiedvorschers ten dien opzigte hebben afgelegd, later in dit Tijdschrift eens mededeelen, ten einde bij te dragen, opdat die algemeener gekend worden. Overigens meenen wij hier nog te mogen opmerken, dat de regtstreeksche, scherpe tegenspraak, welke bij de bestrijders van het Pausdom zich laat vernemen, het, onzes inziens, sterk doet uitkomen, dat hunne beschuldigingen, hier althans, op de waarheid niet gegrond zijn. Hoe toch is het te verklaren, dat wij heden te bewijzen hebben, dat de Pausen het op de kroon der vorsten niet toeleggen, maar wel willen, ja uitdrukkelijk gebieden, dat den keizer gegeven worde wat den keizer toekomt; terwijl wij, de rede of het boek van een ander, die met den heer VAN DAM onder hetzelfde vaandel staat, ter hand nemende, daar het ver-

wijt lezen zullen, dat de Pausen steeds den voet op den nek der volken gezet, en met de vorsten hebben geheuld en zaâmgezworen, om aan de vrijheid en vooruitgang der natiën den doodsteek te geven? Kan wel een meer afdoend bewijs gebragt worden, hoe zeer te vreezen is, dat het partijdige en redelooze hartstogten zijn, welke in die strijdige verwijten zich lucht geven; en hoe aannemelijk het daarmede reeds wordt, dat de Pausen, den middenweg houdende tusschen teugelloosheid en slavernij, beurtelings en naar behoefte den pligt der gehoorzaamheid ingescherpt, of eener behoorlijke vrijheid zich meer gunstig betoond hebben? — Het zoude van onze zijde aanmatigend, zelfs dwaas wezen, indien wij ons vleijen durfden, dat door onzen arbeid aan de beschuldigingen nu voor goed een einde zal gemaakt worden, of dat wij menschen, als die hier ook het woord namen, tot zwijgen zullen brengen, welke, zoo het schijnt, zelfs niet in staat zijn, om, bij de behandeling van het vraagstuk, den eenen toestand der maatschappij van den anderen, staatsinrigting van staatsinrigting, tijden van tijden, en regtsleer van kerkelijke geloofsleer te onderscheiden: — aan zoo enge bekrompenheid of verkeerden zin valt weinig te doen; — maar wij durven hopen en houden ons wel overtuigd, dat het vertoog, dat wij gaan leveren, ook in handen komen zal van verderziende en waarheidlievende lezers, die het vooroordeel, dat ook hun veelligt diep stond ingeprent, voor betere kennis gaarne zullen verwisselen.

Wij zullen ons bedienen van officiële verklaringen, van *Rome* zelve uitgegaan, over welker echtheid geen twijfel bestaan kan.

In de eerste plaats zij hier dan aangevoerd het ambtelijk schrijven van den Kardinaal ANTONELLI, aan de aarts-

bisschoppen van *Ierland*, onder dagteekening van den 23 Junij 1791. ANTONELLI was overste der Congregatie van de *Propaganda;* hij bezat in hooge mate de genegenheid en het vertrouwen van PIUS VI, en was, zoowel om zijne ijver en geleerdheid, als om het ambt, dat hij vervulde, een der uitstekendste leden van het kollegie van Kardinalen. Zijn hier bedoeld stuk werd blijkbaar, uit naam der gansche Congregatie, aan wier hoofd hij stond, en met voorkennis en goedkeuring van den Paus zelven, geschreven; het is medeonderteekend door den Secretaris ZONDADARI, destijds Aartsbisschop van *Aden*, later Kardinaal en Aartsbisschop van *Siena*, en werd in *Ierland* door de Bisschoppen openlijk bekend gemaakt. Men vindt het opgenomen, onder anderen, in een Herderlijk schrijven deszelfden jaars, van den Aartsbisschop van *Dublin*, D^r. TROY; en, zoo onze aanwijzing juist is, wordt genoemde brief mede aangehaald onder de bewijsstukken, welke zijn aangehecht aan een *Rapport*, hetwelk, ten gevolge eener motie van Sir JOHN COX HIPPISLEY, ten jare 1816, in het Engelsche Huis der gemeente uitgebragt, mede door den druk werd openbaar gemaakt. Voornoemd Rapport had ten onderwerp: *Een onderzoek naar den aard der wetten en verordeningen, betreffende het kerkelijk bestuur der katholieken in den vreemde en hunne betrekkingen tot den H. Stoel.* Zie hier dan in vertaling een uittreksel van meergenoemden brief, van welken toch wel niemand ontkennen zal, dat hij voor eene uitdrukking gelden moet van den H. Stoel, omtrent het regt der vorsten:

«Wij ontwaarden,» zoo wordt in den aanvang gezegd, «uit uwe laatste missive de diepe smart, welke u overkomen is, ter oorzake van de uitgaaf eens pamphlets, ten titel voerende: *De tegenwoordige toestand der Ierse*

Kerk, van hetwelke zij, die u honen, aanleiding genomen hebben, om, met nog grootere bitterheid dan te voren, hunnen ouden laster der Katholieke godsdienst te vernieuwen, alsof namelijk deze godsdienst niet bestaanbaar ware, met de veiligheid van Koningen en Staten, omdat, zoo als die lieden zeggen, de Paus van *Rome* de vader en heer zijnde van alle Katholieken, en bekleed wezende met zoo groote magt, dat hij de onderdanen van andere rijken kan ontslaan van alle trouw en van elken eed van gehoorzaamheid aan koningen en vorsten, hij het — immer volgens hen — in zijne hand heeft, wanorden te wekken en de openbare rust te storen, zoo dikwijls dit hem belieft. Wij zijn er waarlijk over verwonderd, dat gij voor zulke beschuldigingen hebt kunnen gevoelig wezen, vooral nadat uw waardige Broeder en Medearbeider, de Aartsbisschop van *Cashel*, en andere bekwame verdedigers van de regten van den H. Stoel, die lasterlijke aantijgingen, in hunne uitmuntende geschriften, hebben beantwoord en op zegevierende wijze weêrlegd.

«Wij hebben te goede meening van uwe kunde om niet overtuigd te zijn, dat gij weet wat de regten van den Apostolischen Stoel zijn, en dat gij bekend zijt met de gronden waarop die regten rusten. Doch wat het onderwerpelijk punt betreft, men behoort immers onderscheid te maken tusschen de waarachtige regten van den Apostolischen Stoel en hetgene hem wordt toegedicht. De Stoel van *Rome* heeft nooit geleerd, dat men aan andersdenkenden geene getrouwheid schuldig is, of dat men een eed aan koningen gezworen, welke van de katholieke gemeenschap gescheiden zijn, mag verbreken; of dat het den Bisschop van *Rome* geoorloofd zij van de regten en tijde-

lijke bezittingen der koningen zich meester te maken. Overigens wij beschouwen elke poging of aanslag tegen het leven van koningen en vorsten, ook wanneer de godsdienst daarbij tot voorwendsel gekozen zij, als een schrikbarend en verfoeijelijk vergrijp,» enz.

Paus PIUS VI, ofschoon hij, zoo min als zijn opvolger, in de oogen van EISENSCHMID en voor andere schrijvers van gelijken stempel, genade mogt verwerven, heeft zelf meermalen en onbewimpeld in dien zin gesproken. De Fransche omwenteling en hetgeen zich daaruit ontwikkelde bood helaas! hem daartoe te overvloedige gelegenheid: zijne uitdrukkingen, over de verhouding van den H. Stoel tot de vorsten en hunne onderdanen, zijn duidelijk en zeer bestemd. Tot weinige uittreksels zullen wij ons bepalen: wie omtrent 's Pausen denkwijze volledíger onderrigt begeert, zal met vrucht raadplegen, onder anderen: de *Collectio Brevium atque Instructionum SS. D. N. Pii Papae VI, quae ad praesentes Gallicanarum Ecclesiarum calamitates pertinent.* Van dit werk zijn, zoo wel in *Duitschland* als in *Frankrijk*, verscheidene uitgaven bezorgd; wij volgen hier den Parijschen druk van 1798. In eene zeer uitvoerige Breve van den 10n Maart 1791, gerigt aan den Kardinaal DE LA ROCHEFOUCAULT, aan den Aartsbisschop van *Aix*, en aan de andere Aartsbisschoppen en Bisschoppen, leden der Nationale Vergadering, maakt PIUS VI (p. 120) de beroemde woorden van den Bisschop OSIUS aan Keizer CONSTANTIUS tot de zijnen: «U» (den Keizer) «heeft «God het rijksbestuur in handen gegeven; wat der kerke «is heeft Hij ons toevertrouwd, en, gelijk wie U het rijks«bestuur zoekt afhandig te maken, zich tegen de veror«dening Gods verzet, zoo staat U te duchten, wanneer «Gij de aangelegenheden der Kerk aan U trekt, dat ook

«Gij aan een groot misdrijf schuldig wordt.» (1)

Iets later, in dezelfde Breve (p. 130), nadat het «*goddelijk regt*», welks roekelooze bestrijding *Europa*, sinds eenige jaren in versnelden gang, naar het Radicalisme voortstuwt, door den Paus met kracht was gehandhaafd, wordt aldus gezegd: «Hetgene hierboven omtrent den pligt «van gehoorzaamheid aan de wettige magten door ons be- «toogd werd, willen wij echter geenszins in dien zin heb- «ben opgevat, als ware onze bedoeling daarbij geweest, «zoodanige nieuwgemaakte burgerlijke wetten te bestrijden, «aan welke het den Koning vrijstond, vermits zij tot zijn «ongewijd staatsbestuur betrekkelijk zijn, zijne bewilliging «te geven; noch ook als of wij daarmede beoogden, zoo als «ettelijke lasteraars, met het opzet om de godsdienst in «haat te brengen, een en ander wijd en zijd hebben ver- «kondigd, den burgerstaat tot den vroegeren toestand «terug te leiden. Ons en Uw eigen zoeken en pogen «kent geen ander doel, dan het ongeschonden bewaren «van de heilige regten der Kerk en des Apostolischen «Stoels.»

In een schrijven van dezelfde dagteekening (10 Maart 1791) aan den ongelukkigen LODEWIJK XVI, die, voor het losgebarsten onweder bezweken, aan de *Burgerlijke Constitutie der Geestelijkheid* de koninklijke bekrachtiging verleend had, drukte PIUS VI zich volgenderwijze uit (t. a. p. p. 270): «Wij hebben er niet tegen en erkennen zon- «der voorbehoud, dat de wetten van het staatsbestuur, «welke bij de burgerlijke overheden te huis behooren, «gansch en al onderscheiden zijn van de wetten der Kerk:

(1) Deze woorden van OSIUS en zijn geheele brief, zijn te vinden bij den H. ATHANASIUS, *Histor. Arianor. ad Monach. Edit. Maurin. T. I, pag. 370 seq.*

«en het is daarom, dat wij zoo wel den band der gehoor-«zaamheid aan eerstgenoemde bevestigen, als wij, te ge-«lijker tijd, bevelen geven, dat de laatste, die binnen ons «gebied gelegen zijn, niet mogen geschonden worden.»

Het zoude gemakkelijk wezen, deze aanhalingen met vele andere te vermeerderen: ééne gebeurtenis willen wij nog slechts aanstippen. — Niemand zal lust gevoelen voor de bewering, dat het bestuur van Keizer JOSEPH II, bijzonder ook in de Belgische gewesten, eene bron van vreugde voor het hart van PIUS VI geweest zij, of dat die Keizer niet al deed wat in vroeger tijd noodig zijn kon om een ban- en afzettingsvonnis uit te lokken. Zijn opheffen en berooven van bijna alle kloosters — een onregt, hetwelk hem de berisping zelfs van FREDERIK DEN GROOTEN en van MIRABEAU op den hals haalden —; zijne tallooze en in alles ingrijpende bemoeijingen met de hoogste leer- en de laagste sacristeiquestiën — bemoeijingen, die een geestig schrijver deden zeggen, dat de Keizer «de dooden «en de levenden in het net zijner wetgeving wist te van-«gen, en dat men geen voet in de kerk verzetten kon «zonder over een edict te struikelen» —; de laaghartige ontrouw jegens PIUS VI zelven, aan wien te *Weenen*, waar hij gekomen was om den zoon van de vrome MARIA THERESIA tot betere gedachten te brengen, alles beloofd maar niets gegeven werd; het reglementeren der liturgie; het opstellen van een katechismus, voor de kerkleer te bezigen; het stichten van zijn Algemeen Seminarie en het benoemen van verdachte en heterodoxen hoogleeraren; de gevangenneming eindelijk van den Aartsbisschop Kardinaal VAN FRANCKENBERG en van den Bisschop van *Antwerpen*; eene reeks van andere verongelijkingen en bitterheden, welke deze Keizer gedurende eene tienjarige regering den Paus

te verduren gaf, zouden, naar wij meenen, eene in ieders oog regtmatige oorzaak voor PIUS geweest zijn, om het zinkend gezag van dien vijand en gewelddadigen vervolger niet te stutten. Wat geschiedde? De dag der wraak brak voor JOSEPH aan. *Vlaanderen*, *Braband*, *Henegouwen*, *Namen*, *Limburg* hebben den Vorst trouw en gehoorzaamheid opgezegd en zijn in openbaar verzet. Aan wien wendt zich thans de Keizer om den omwentelingsstroom, die door hem zelven was opgehitst, zoo mogelijk, te stuiten? Men sla de Breve na *(Synodicon Belgicum, Mechliniae, 1829, Part. II, p. 539)*, welken den 23 Januarij 1790 door den Paus aan den Kardinaal Aartsbisschop van *Mechelen* en aan de Belgische Bisschoppen geschreven is, en het zal blijken, ten verzoeke van wien, PIUS VI de proef eener bemiddeling tusschen vorst en volk genomen heeft. Zoo zeker was JOSEPH II overtuigd, dat, wel verre van de opgewonden en muitende onderdanen van trouw en gehoorzaamheid ontslagen te verklaren, de Paus tot rust en gehoorzaamheid aan het gezag des vorsten zou aanmanen en dien pligt ten nadrukkelijkste zou inscherpen. En deze overtuiging stelde niet te leur. Was de maat des kwaads vervuld en kon geene toezegging van herstel van grieven meer baten; aan den Paus heeft het niet gelegen, dat *België* voor het huis van *Habsburg* bewaard bleef. Met voorbeeldig edelen moed stelde PIUS alle reden tot klagen ter zijde; en de smart zijner zielswonde, die nog bloedde, onderdrukkende, drong hij bij den Kardinaal van FRANCKENBERG en de overige Bisschoppen met nadrukkelijk betoog en klem van bevelen er op aan, dat zij hunnen invloed zouden gebruiken, om het oproer te bedaren en de wapenen te doen nederleggen. — Zoo weinig lag het in de beginselen of in de denkwijze van den Paus, ten koste van het

vorstelijk gezag of regt, aan JOSEPH zijne heerschappij of zijne wraak te doen gevoelen.

Over PIUS VII moet later opzettelijk door ons gehandeld worden: wij zouden zijne regering dan ook hier stilzwijgend zijn voorbijgegaan, indien wij het opmerkelijke niet eenmaal wilden doen uitkomen, dat deze Paus, wiens hof, volgens den oordeelkundigen en scherpzienden EISENSCHMID, er zoo wonderbaarlijk op uit was, «*alle Fürsten unter seine Abhängigkeit zu setzen*, in omnimoda subjectione», vreemd genoeg! — de schoone gelegenheid ongebruikt heeft laten glippen, welke het jaar 1809 h m aanbood, om eene belangrijke schrede voorwaarts te komen tot verwezenlijking van zijn heerschzuchtig plan. Gelijk bekend is, sloeg PIUS VII, bij de Bulle: »*Quum, memoranda*», den 10ª Junij van dat jaar, den Keizer der Franschen, benevens zijne handlangers tot het geweld in den *Pauselijken Staat*, in de ban der Kerk; wij hebben het stuk, hetwelk dit oordeel inhoudt, met aandacht gelezen; maar wij hebben daarin niet aangetroffen, dat NAPOLEON, die niet eens bij name genoemd wordt, uit krachte van- of bij dit vonnis, vervallen is verklaard van den troon, of dat zijne onderdanen ontslagen zijn van trouw en gehoorzaamheid; — in vroegere tijden zou het zoo gebeurd zijn. — Integendeel; het blijkt duidelijk uit de Bulle zelve, dat PIUS VII zulk uitleggen van zijne kerkelijke regtspraak uitdrukkelijk heeft verhoed. Tegen het einde der Bulle, na het vonnis, wordt gezegd: «Doch terwijl wij gedron«gen worden, het kerkelijk zwaard van gestrengheid uit «de schede te trekken, vergeten wij geenszins, dat wij, «hoe onwaardig overigens ook, de plaats op aarde bekle«den van Hem, die wanneer Hij geregtigheid oefent, Zij«ner barmhartigheid indachtig blijft. Weshalve wij in het

«bijzonder onzen onderdanen, en algemeen allen christen-«volken, onder gehoudenheid van den heiligen pligt der «gehoorzaamheid, gelasten en bevelen, dat niemand het «besta, ter gelegenheid of onder voorwendsel van dit «Ons besluit, aan de personen van hen, welke dit schrij-«ven betreft, of aan hunne goederen, regten, prerога-«tiven, letsel, ongelijk, nadeel of schade toe te brengen. «Immers wanneer wij die soort van straffen, welke God «in Onze magt gesteld heeft, thans toepassen, en de zoo «vele en zoo zware verongelijkingen, welke God en Zijner «Heilige Kerk werden aangedaan, wreken; onze bedoe-«ling daarbij is toch allereerst, dat diegenen, *welke thans «onze lijdzaamheid oefenen, zich bekeeren en met ons in «lijdzaamheid zich zelven oefenen* (1), zoo immers *God* (wat «wij wenschen) *hun boetvaardigen zin geve tot erkenning der «waarheid* (2).» — Onze wederpartij, die enkel uit zeer doorzigtige mannen bestaat, zal hier zeker «de sluwheid en de fijn gesponnen listen der Romeinsche Curie», wederom veel beter dan wij, weten te doorgronden; en het geheim van 's Pausen verraderlijk gematigde staatkunde ontsluijerd hebbende, zeggen kunnen, waarom het oogenblik toen niet gunstig was om dieper door te tasten, en aan NAPOLEON eens weder een leerend voorbeeld te stellen, dat de vorsten zich niet inbeelden moeten iets anders te wezen dan leenmannen van den Wereldmonarch, die te *Rome* zetelt. — Ons, dien het niet gegeven is, zoo diep schuilende redenen op te delven, ons schijnt de omstandigheid, gelijk PIUS die daar vond, in zeer vele opzigten, voordeelen aan te bieden, welke veelligt bij het vroeger afzetten van

(1) S. AUGUSTINUS in Psalm. LIV, 1.
(2) S. PAUL. *II Timot. II*, 25.

vorsten naauwelijks zoo te vinden zijn. Het onregt immers van den Keizer, wiens troepen de *Pausselijke Staten* en *Rome* zelve, buiten oorlog met den Paus hadden overweldigd, was zoo klaarblijkelijk, en werd door niemand betwijfeld: NAPOLEON was een dwingeland, en zoo wij eenige verbijsterde Fransche soldaten uitnemen, geheel *Europa* — vorsten en volkeren — verlangde naar zijne vernedering en zijnen val: voor het verouderde of middeleeuwsche van den onderstelden maatregel kon verschooning gehoopt worden om de verfoeidheid van den man, en het onregt van de zaak, die getroffen werden: PIUS, bovendien, was nu toch eenmaal besloten, om voor de eer van het pausschap des noods zich op te offeren en den toorn des geweldenaars te trotseren; en met alle reden mogt hij hopen, dat, te eerder en met grooter luister, hem de kroon eens martelaars door zijne ultramontaansche aanbidders zoude worden opgezet, zoo hij, als nieuwe grondvester van het afzettingsregt, in de negentiende eeuw, ware opgetreden. — Wat zou het werpen, zoo zegt men misschien, van zulk een krachteloozen pijl den onmagtigen grijze hebben gebaat? — Mogen wij ons een oogenblik aan onze wederpartij wenden; dan willen wij vragen: van uw standpunt beoordeeld, Mijne Heeren, wat heeft het kerkelijke banvonnis gebaat? Hebt gij niet steeds gelagchen met de «bliksems van het vaticaan»? — Het is onze wensch, dat eenig schrijver «van den vooruitgang», of onder welke leus hij tegenover ons geschaard sta, met eene voldoende oplossing, te vinden buiten het veranderde openbaar regt der Europesche staten, te gemoet kome.

Waarlijk er behoort meer dan moed toe, om de partij tegen PIUS VII te durven opnemen, en dezen grooten, alge-

meen bewonderden, zachtmoedigen, inschikkelijken Paus overheerschingsplannen over de vorsten te durven aanwrijven.

Wij sluiten, voor het oogenblik, met de eenvoudige woorden van eenen zijner geschiedschrijvers: «*On sait que les «puissances de croyances diverses honorerent* PIE VII, *con«clurent avec lui des concordats.*» (1)

LEO XII werd den 28 September 1823 tot Paus verheven. Vooral door ziekte verhinderd, zond hij eerst in het begin van Mei des volgenden jaars den rondgaanden brief, waarmede de Pausen kennis plegen te geven van hunne troonsbestijging, aan de Patriarchen, Aartsbisschoppen, Bisschoppen enz. in het licht; wij nemen uit dat schrijven, tot ons doel, over de volgende woorden: «Wij «vermanen u dan andermaal, dat gij uwen moed niet laat «ter nederslaan; gij zult eenen steun vinden, immers zoo «durven wij in den Heer hopen, bij de magt der vorsten, «die, zoo als redenering en ondervinding het staven, «hunne eigen zaak verdedigen, wanneer zij het gezag der «Kerk handhaven; immers is het onmogelijk, dat aan den «keizer zal gegeven worden wat des keizers is, wanneer «men God niet geve wat Godes is.» — In de beide Bullen, van LEO XII uitgegeven, eerst tot viering, naderhand tot uitbreiding van het Jubilé, rigt hij nederige beden en smeekingen aan de katholieke vorsten, dat *zij de pogingen der bisschoppen, naar vermogen, zullen te hulpe komen, opdat het zielenheil, dat bij het Jubilé is bedoeld, inderdaad moge verkregen worden.* — Zal nu eenig weldenkende, in deze Apostolische taal, overheersching vinden, wanneer de Paus tegen het einde van eerstgenoemde Bul

(1) ARTAUD DE MONTOR, *Histoire du* PAPE PIE VIII, *Chap.* XXXIII.

(van den 27 Mei 1824) zegt: «Voorwaar het is den vor-«sten niet onbekend, hoe groot eene zamenzwering aan «alle kanten is opgestaan ter verwoesting en algeheele «uitdelging van goddelijke en menschelijke regten, noch «ook welke wonderen de Heer gewerkt heeft, die zijne «hand heeft uitgestrekt en den stouten moed der sterken «vernederd. Zij mogen dan ook indachtig wezen, dat zij «voortdurende dankzegging aan den Heer der heeren, «door wien de overwinning behaald werd, verschuldigd «zijn; en dat zij zonder ophouden door nederige beden de «hulp der barmhartigheid Gods behooren in te roepen, «opdat, terwijl de bedorvenheid der goddeloozen met slan-«gen-arglistigheid alom en overal doordringt, Hij zijn werk «voltooije, dat Hij begonnen heeft.» Of verraadt zich in de woorden, welke wij uit de andere Bulle (van den 25 December 1825) gaan afschrijven, het zij een aanslag des Pausen op het regt der vorsten, hetzij dat wantrouwen der regeerders, hetwelk immers bij aanmatigenden geest der Pausen niet konde achterwege blijven: «Vreest niet «mijne in CHRISTUS JESUS geliefde Zonen,» zoo spreekt LEO tot de herders der kerk, «dat de katholieke koningen en «vorsten aarzelen zullen, om ten gunste van uwen arbeid «zich openlijk te verklaren. De meesten van hen hebben «zich zelfs met ootmoedig en vroom verzoek aan ons ge-«wend, dat wij het Jubilé over hunne Staten zouden uit-«breiden, gelijk wij zelven, op het voorbeeld der vroegere «Pausen, sinds lang voornemens waren te doen».... «Er «is geen onder hen, die niet weet, dat geschreven staat: ««Daar is geen magt ten zij van God»; en elders: «Door ««mij regeren de koningen en stellen de wetgevers vast ««wat regtvaardig is, door mij gebieden de vorsten en ««spreken de magtigen regt.» Geen is er, die niet inziet, het-

«geen de ervaring der jongste tijden duidelijk bewezen heeft, «dat het belang der vorsten met het belang der kerk op «het innigste verbonden is; nimmer, trouwens, zal men «aan den keizer geven wat den keizer toekomt, zoo men «vooraf niet Gode geve wat aan God behoort.» — Wat men ook hiertegen gelieve in te brengen, wij zijn geenszins geneigd toe te geven, dat de Bulle van den 13 Maart Maart 1825, waarbij LEO XII tegen de geheime genootschappen eene ernstige stem verhief, en de kerkelijke straffen, door zijne voorgangers vastgesteld, op nieuw bedreigde, een maatregel mag genoemd worden, die van kwaden wil jegens de vorsten, of van het stoken van onrust in hunne staten kan getuigen: en in de geschiedenis vinden wij aangeteekend, dat het op uitdrukkelijk verlangen van het hof van *Oostenrijk* geschied is, toen PIUS VII den 13 September 1821 een dergelijk stuk heeft uitgevaardigd. — Opzettelijk weêrhouden wij onze pen, die hier meermalen den naam van Koning WILLEM I nog heeft willen nederstellen; en van het nieuw Josephistisch *Collegium philosophicum* melden; en van de missive van Monsignor R. MAZIO, namens den Paus, geschreven, om destijds aan de Belgische bisschoppen het spoor af te bakenen; en van al de trouwloosheden in en na 1827 jegens den H. Stoel gepleegd, zonder dat *Rome*, zelfs in 1830, eenen anderen invloed heeft aangewend, dan die strekken moest, om het katholieke *Belgie* aan de kroon van het protestantsche huis van *Oranje* te bewaren. — Met minder vrees voor de te kwetsbare zijde onzer protestantsche medeburgers, mogen wij een gevoelen uitbrengen over de gedragslijn, waarop LEO XII in 1825 zich plaatste, toen hem van de Spaansch-Amerikaansche Staten vertoogen werden gedaan, en de heer TEXADA zelfs als onderhandelaar naar *Rome* gezonden werd,

opdat, ten believe der niet-erkenning hunner onafhankelijkheid door *Spanje*, die landen niet langer verstoken bleven van Bisschoppen en andere voorzieningen, welke hun toestand van wege de hoogste kerkelijke magt behoefde. Zeggen wij te veel, wanneer wij vragen, of het niet aan overdrevene, angstvallige inschikkelijkheid voor de aanspraken van FERDINAND VII grenst, dat de Paus tot geen beslissenden stap wilde overgaan, dertig jaren na het feitelijk afscheiden dier bezittingen van de Spaansche kroon? Uit ontzag echter voor den Spaanschen Vertegenwoordiger, DE VARGAS, werd TEXADA te *Rome* niet toegelaten; en de buitenlandsche dagbladen hebben destijds met luid afkeurenden ophef van eenen rondgaanden brief gesproken, dien de Paus aan de aartsbisschoppen en bisschoppen der Spaansch-Amerikaansche Staten zoude gerigt hebben, daartoe strekkende, dat zij hunne onderhoorigen zouden aanmanen om het oppergezag des Konings van *Spanje* weder te erkennen. Wij hebben dezen brief niet te zien kunnen krijgen, en laten alzoo deszelfs bestaan en echtheid hier in het midden: — doch wel hebben wij twee vertalingen voor ons liggen eener Pausselijke Breve van den 20 Junij 1825, die middagklaar doet zien, hoe weinig LEO XII gezind was, om in de *staatkundige* aangelegenheden der Amerikaansche Staten eene rol op zich te nemen. De Voorzitter der republiek *Mexico*, Dom GUADELUPE VICTORIA, had, den 30 October des vorigen jaars, aan den Paus geschreven, om zijne hulde aan te bieden, doch tevens en vooral, om zoodanige voorstellen te doen, als hij in het belang der godsdienst nuttig oordeelde. Uit de Breve, daarop in antwoord gegeven, schrijven wij hier 's Pausen verklaring af: «Ons persoonlijk karakter en de waardigheid, waartoe wij, «buiten onze verdiensten, verheven zijn, vorderen, dat

«wij in geene zaak, ten zij die der Kerk aanbehoort, tus-«schen beide komen. Wij zullen ons derhalve vergenoe-«gen, onzen dank te betuigen voor uwe toegenegenheid, «en u geluk te wenschen over den vrede en de eendragt, «welke gij zegt, dat *Mexico* door Gods zegen geniet.» — De uitdaging, welke eens de Vertegenwoordiger van een der groote hoven van *Europa* onbeantwoord laten moest, behoort aan dit tijdperk: «Breng een' groven misslag «voor, welke door het hof van *Rome* in de twee laatste «eeuwen begaan zij, en die van tyrannij of kwade eer-«zucht getuige: Er is er geen: een misslag werd begaan, «doch deze getuigt van zwakheid; CLEMENS XIV heeft dien «te verantwoorden.» (1) — En de ridder LABRADOR, die bij het conclave, na LEO's dood, het hof van *Spanje* vertegenwoordigde, legde openlijk het getuigenis af, dat zijn doorluchtige meester «in de vriendschappelijke briefwisse-«ling met dezen Paus de troost en de raadgevingen vond, «waaraan de vorsten in deze dagen behoefte hebben.»

Op LEO XII volgde PIUS VIII. Zijne regering was kort, maar trof te zamen met allergewigtigste staats-gebeurtenissen, die menig Europeesch hart van vrees deden krimpen, en aan *Nederland*, behalve de eindelijke afscheiding van *België*, het bloed zijner zonen en millioenen schats gekost hebben.

Den 31 Maart 1829 tot den pauselijken zetel verkozen, moest PIUS VIII dien, den 30 November van het volgende jaar, door den dood reeds weder ruimen.

Vóór hij echter met de opperste waardigheid der Kerk bekleed werd, heeft CASTIGLIONI de gunst van EISENSCHMID reeds onherroepelijk verloren: dien slag berokkenden hem

(1) Woorden van den Kardinaal DELLA SOMAGLIA aan den Hertog DE LAVAL-MONTMORENCY.

zijne woorden van den 10n Maart, juist drie weken voor zijne verheffing, toen hij, namens het collegie van Kardinalen, in conclave vereenigd, de rede van den franschen Ambassadeur, den burggraaf DE CHATEAUBRIAND, beantwoordde. In dit antwoord immers vond EISENSCHMID het duidelijke bewijs, dat «*auch dieser Papst wandelte in den Fusszstap-*«*pen seiner Vorgänger*»; — en daardoor is het noodwendig tusschen hem en PIUS afgedaan. — De schitterende, ligt opgewonden franschman, dit schijnt onze duitsche «*Kritiker*» niet te hebben gezien, had ter kwader ure min voegelijke en kwalijk klinkende woorden doen vernemen; de wensch van zijn hart, op de lippen gekomen, had zich tot waarschuwing — bijna zeiden wij bedreiging — verheven; en waar zachte heenwijzing naar het begeerde doelwit duldbaar was, daar heeft de heer DE CHATEAUBRIAND zich lessen veroorloofd. Of voldeed zijne taal aan de eischen der betamelijkheid, toen hij voor die vergadering van eerwaardige mannen in wier handen het hoogst gezag der Kerk destijds gesteld was, die allen geoefend zijn en rijp door ondervinding en wel beproefd in de behartiging der hun vertrouwde belangen, — ten overstaan van mannen, van wie elk de vorst worden kon, aan wiens hof de heer DE CHATEAUBRIAND als vreemd gezant zijn verblijf zoude hebben — aldus zich uitliet: «Au moment «même où je parle, le genre humain est arrivé à l'une des «époques caractéristiques de son existence. La religion «chrétienne est encore là pour le saisir.» Hoe zijn toch die woorden «*est encore là*» te vertolken? Vreest de heer DE CHATEAUBRIAND, dat misschien de Kardinalen met hunne pauskeuze de bestemming der christelijke godsdienst zullen verraden, en haren invloed voor het menschdom laten verloren gaan? Had de heer DE CHATEAUBRIAND op zulk ver-

raad toe te zien en daartegen vooraf de stem te verheffen? Nog eens; handelde hij welvoegelijk, toen hij tot orgaan van al de vorsten zich durfde opwerpen en sprak: «Toutes les couronnes forment un même voeu, ont un «même besoin de modération et de paix»? — Zekerlijk de Kardinaal CASTIGLIONI had Frankrijks gezant strenge rekenschap over deze taal kunnen afvragen, en, indien zijn blik zoo wel de toekomst als het verleden kon omvatten, onder anderen wel mogen zeggen: Hoe Mijnheer de Ambassadeur, waren wij het dan, of is het de H. Stoel geweest, dien het sedert een veertigtal jaren aan gematigdheid en vredeszin ontbroken heeft? En liggen en woelen thans in den boezem van deze vergadering de onchristelijke beginselen van stoornis en wanorde, die, na nog zestien maanden van onbedwongen ontwikkeling, *Frankrijk* op nieuw aan den rand des verderfs zullen voeren, over geheel *Europa* schrik zullen verspreiden en vorsten en volken van angst voor uwe nieuwe revolutionaire propaganda doen sidderen? — Heeft EISENSCHMID de rede wel gelezen, waarop CASTIGLIONI het antwoord uitsprak? Van den toestand en de omstandigheden, waarin beide redenaars geplaatst waren, heeft hij, naar het zich laat aanzien, althans niets begrepen: Hoe zoude hij anders tot deze geenszins onbescheiden of ongepaste woorden van den Kardinaal: «Doch vol des vertrouwens op de almagtige hand van den «goddelijken Stichter des geloofs, hoopt het H. Collegie «dat God een perk stelle aan de teugellooze begeerte, om «aan alle gezag zich te onttrekken; en dat Hij eenen licht«straal zijner wijsheid aan den geest doe schijnen dergenen, «welke zich vleijen, dat aan menschelijke wetten eerbied «zal te beurte vallen, zonder dat Gods oppergezag erkend «worde»;—hoe zoude EISENSCHMID, zegge ik, tot die woorden

zijne bekrompen en scheeve aanmerking hebben kunnen schrijven: «*Der Herr Cardinal will offenbar in diesen Worten «der Protestantischen Kirche einen Streich versetzen*»? Even onbegrijpelijk is het, van waar EISENSCHMID, ter gelegenheid dier zelfde woorden, aan de vrage komt: «*Päpstliche Herr-«schaft und göttliche Gewalt ist also Eins.*» En is het niet de ongerijmdheid zelve, — waar de Kardinaal CASTIGLIONI zegt, dat «de staatkunde die volgens het Evangelie is, boven «alle menschelijke politiek verheven staat zoo hoog als de «hemel boven de aarde is»; — daartoe aan te teekenen: «*Das ist mit Erlaubniss zu sagen eine kleine Anspielung auf «die Uebermagt des Papstes über die Regierung, ein Sprüchlein «aus dem Mittelalter.*» — Doch laten wij den armzaligen EISENSCHMID aan de schande zijner bekrompenheid ter prooi: misschien moesten wij hem om pathologische en humanistische reden zelfs medelijdender behandelen; de man stierf aan de teering; het doodelijk gift dezer kwaal stroomde tijdens de zamenstelling van zijn *Römische Bullarium* veelligt reeds door zijn aderen, en teringachtige menschen zijn vaak van grimmigen aard; haat aan het Pausdom is hem daarenboven een monomanie geworden: — gaan wij daarom over tot een en andere verklaring van PIUS VIII zelven, toen in zijne hand het roer der Kerk geklemd was.

Kortheidshalve gewagen wij niet van de eerbiedige bewoordingen dezes Pauses jegens de vorsten, noch van zijne Apostolische pogingen om, door het inboezemen van eerbied voor gezag en wet, den band tusschen vorsten en onderdanen te versterken, welke voorhanden liggen, hetzij in den eersten Rondgaanden Brief, van den 24 Mei 1829, hetzij in de Bulle betreffende het algemeene Jubilé, uitgevaardigd onder dagteekening van den 18 Junij daaraanvolgende: — de achttien maanden, gedurende welke PIUS VIII met het

Opperpriesterschap der Kerk bekleed was, waren zoo rijk aan verwikkeling en bedenkelijke toestanden tegenover troonen, die instortten, en andere die werden opgerigt, dat gedrag en handelwijze des Pauses, beter nog dan zijne woorden, hier het duidelijke bewijs leveren zullen, hoe deze PIUS het standpunt begreep, waarop de H. Stoel in de algemeene wereld-maatschappij geplaatst is; en welk onderscheid er bestaat tusschen de wezenlijke, onvergankelijke regten van 's Pausen kerkelijke Opperhoofdigheid, en toevallig bijgekomen magts-attributen, welke uit den toestand der christelijke gemoederen in vroegere eeuwen, en ten gevolge van weldadigen invloed, zijn geboren en voor bepaalden tijd slechts opgedragen. — Wij roepen dan voor-eerst de aandacht tot de gedragslijn, waarop PIUS VIII zich geplaatst heeft, ten overstaan der Julij-revolutie, welke aan *Frankrijk* de nieuwe dynastie gegeven heeft, wier voortduur na den dood van het bekwame hoofd een raadsel is, waarvoor het woord nog moet getroffen worden. Er zijn er velen — en onze Protestantsche landgenooten behooren meestal tot dit getal — die in het ten ondergaan van de oude-tak der Bourbons de afscheuring en het verlies eener goedgedeide en vruchtrijke twijg van den boom ook des Roomschen kerkgezags begroet hebben. CHARLES X werd een *bigot* gescholden, LOUIS PHILIPPE was liberaal. Van daar veler onbedwongen juichen, en het handgeklap over de vrijzinnige wending van zaken in *Frankrijk*, hier te lande, — tot dat de onbezonnen vreugde eenige weken later door de tooneelen van *Brussel* gestoord en geboet werd. Over den, in ons oog, veel te hoog aangeschreven godsdienstzin van LODEWIJK XVIII en KAREL X behoeven wij ons niet verder uit te laten; doch zeker is het, dat de Parijsche omwenteling van 1830 verre was van een

blijden dageraad, die schooner toekomst voor het kerkwezen en voor Pauselijken invloed voorspelde; zeker is het, dat zij door gruwelen van ongodsdienstigheid gekenmerkt werd; en zeker is het eindelijk ook, dat van de Fransche geestelijkheid zeer vele leden, aan wier spits wij den toenmaligen Aartsbisschop van *Parijs* mogen stellen, onder de warmste en meest tot volharding gezinde legitimisten moesten gerekend worden. Buiten twijfel is het derhalve, dat *Rome*, — indien het waarlijk door den geest gedreven werd, dien men het ten onregte toedicht; indien het zich die hooge, overwegende en albeslissende belangrijkheid in de bedeeling of berooving van kroonen zocht te verschaffen, die de stafbrekers over de Pausen hun verwijten, — destijds eene kans vond om, hetzij door middel van volgehouden verzet tegen de nieuwe orde van zaken en het zwak gegronde stamhuis, hetzij door een verhaast verlaten van KAREL X, met dat voordeel in troebel water te visschen, hetwelk het boven alles zoude beoogen. «Verdeel en heersch», heeft men gezegd, is *Rome's* machiavellistische staatkunde: — Wel nu, er waren in de fransche maatschappij overvloedig elementen aanwezig die elkander afstootten; heeft PIUS, heeft het Roomsche hof, door botsing te weeg te brengen, de verdeeldheid aangekweekt of doen voortduren? Is van daar een beroep uitgegaan aan het wijd verspreide wettigheidsgevoel, ten voordeele van den verbannen monarch? — En toch, naar het zeker schijnt, men was bereid zulk beroep, indien het geschied ware, te verhooren, dankbaar het aan te nemen, aan godsdienstijver het toe te schrijven; — en daarmede was dan immers het verwijt van *Rome's* onbehoorlijke aanmatiging op de aangelegenheden van vorsten en landen verstomd of onschadelijk gemaakt: opde sy mpathie en

eene medewerkende ondersteuning van *Frankrijks* geestelijkheid en hoogen adel niet slechts, maar ook van het meerendeel der groote en kleinere hoven van *Europa* mogt en kon gerekend worden: en welk een belangrijke slag zou aan de zoogenaamde Vrijheden van de Gallicaansche Kerk zijn toegebragt, indien de Paus, ingeroepen door, en naar zin en wensch van de Fransche hooge geestelijkheid zelve, eene beslissing over en tegen het regt van den nieuwen Koning gegeven hadde! Het eerste artikel der Verklaring van 1682 ware door *Frankrijks* Bisschoppen zelve tot schande gemaakt, en aan het ultra-ultramontanisme bood het Gallicanisme de hand. Heeft *Rome* die hand aangegrepen? wat is daar geschied? waartoe besloten? Men neme het werk ter hand: *Vie et travaux Apostoliques de M. de Quelen, archevêque de Paris, par M. le Baron* HENRION, *2e. Edit. Paris.* 1840; daar zal men een uitvoerig verslag vinden van zekeren heer CAILLARD, die, kort na het uitbarsten der revolutie, door den Aartsbisschop van *Parijs* naar *Rome* gezonden werd, om den Paus tot het afbakenen van eenen weg te verzoeken, dien vooral de hooge geestelijkheid hadde te volgen, betreffende den eed aan de nieuwe regering, het gebed voor den Koning en andere onderwerpen, tot het oogenblik betrekkelijk. Wij gelooven niet, dat eenig onbevooroordeeld, redelijk-denkend mensch dat verslag lezen kan, zonder — wel verre van aan heerschzuchtige oogmerken zich te ergeren — innig getroffen te worden over 's Pausen argelooze, eenvoudige, goedaardige, vrijmoedige, openhartige, zoowel als voorzigtige en allezins wijze houding tegenover den vurigen, drijvenden franschen boodschapper en weêrspreker, die meermalen de grenzen der bescheidenheid zoo verre te buiten ging, dat hij, niet slechts, toen hij in de tegenwoordigheid des Pausen was, maar ook

bij de mededeeling van zijn verslag, den schuldigen, dringenden pligt gevoeld heeft, om het publiek verschooning te vragen over de hardheid en vinnigheid, waaraan hij zich jegens het ziekelijk en lijdend hoofd der Kerk heeft schuldig gemaakt. De heer CAILLARD heeft zich als staatkundig agent van LODEWIJK PHILIPS, — eene hoedanigheid, welke hij achter het gezantschap door den Aartsbisschop opgedragen, poogde te verbergen, en die hem dan ook wel buiten weten van zijnen erkenden lastgever zal zijn bijgekomen — onhandig en vrij duidelijk verraden. Erkend is het, dat hij eenen brief aan den H. Vader mede overbragt, van 's Konings Gemalin MARIE AMELIE; en zekerlijk meer naar den wensch van het jeugdige hof dan in den geest des Aartsbisschops, heeft hij, over de omwenteling en het erkennen des Konings, met den Paus geredetwist. Doch hoe dat zij, de woorden van dit verslag zeggen ons duidelijk en onbewimpeld, dat de Paus, in stede van als begeerig bemoeial de aangeboden gelegenheid met beide handen aan te grijpen, en *e tripode* het oordeel te vellen, of voor de Oudere dan wel voor de Jongere tak trouw en gehoorzaamheid moesten bewaard worden, veeleer, aan de uitkomst zich onderwerpende dan zelf eene te weeg brengende, als op het sleeptouw wilde hangen der groote Mogendheden, zonder wier voorkennis en overeenstemming Hij niets doen wilde: zelfs over de louter kerkelijke zijde van het vraagstuk zien wij Hem, wat ook de heer CAILLARD inleide, de uitspraak voorzigtig, behoedzaam verdagen, omdat hij te regt begreep, dat eene beslissing, op dit gebied aan *Frankrijk's* Bisschoppen en Katholieken gegeven, van gewigtigen invloed tusschen LODEWIJK PHILIPS en HENDRIK V (1) zijn of worden

(1) Wij meenen, dat Karel X en de Hertog *van Angoulême*, toen

moest. — Uit het verslag van den heer CAILLARD blijkt verder ook, dat de staats-secretaris Kardinaal ALBANI, bij de vertegenwoordigers der vreemde Mogendheden, reeds gedurende een tweetal weken, het gevoelen voorstond, dat *Frankrijk's* nieuwe regering, om die reden zelve, welke men tegen hare erkenning inbragt, namelijk dat zij te zwak was, en niet genoeg gevestigd — behoorde erkend te worden, — eene beschouwing die op bevestiging doelende van den wankelen troon, naar ons inzien, welgemeend en welbegrepen was, om de rust van *Europa* te verzekeren en krachtig de hand te leenen tot het opwerpen van eenen dam, stevig genoeg om te verhinderen, dat, gelijk en erger dan aan het einde der vorige eeuw, de Julijstroom van republicanismus, in bruisende golven, op na- en verder gelegen landen zich overstortte. — Uit dat verslag blijkt nog, dat, toen LODEWIJK PHILIPS door al de Mogendheden van *Europa*, alleen de hertog van *Modena* uitgezonderd, was erkend en in het gezin der heerschende vorsten opgenomen, de Paus den Aartsbisschop van *Parijs* niet beval maar aanried, om, echter na vooraf gedanen eed, zijn ontslag als *pair* van *Frankrijk* in te zenden; — dat de Paus den heer CAILLARD gelastte, luide en verre te verkondigen, dat het 's Pausen meening was, dat de fransche geestelijkheid zich met staats-questien niet moest inlaten; dat de Bisschoppen, ook in het woeden van den storm, aan hunne kerspels behoorden te blijven, en, om staatsverwikkelingen, de geestelijke belangen en pligten niet moesten verlaten; dat om deze reden Hij diegenen hunner had afgewezen, welke, om het gevaar te ontwijken, naar den *Kerkelijken Staat* wilden vlugten: — dat, tenzij de gods-

deze onderhandeling te Rome gevoerd werd, reeds afstand van de kroon gedaan hadden.

dienst werd aangerand, zoolang zijne regering aanhield, geen andere maatregelen, dan die door zachtheid en welwillendheid werden gekenmerkt, van *Rome* te wachten waren enz. enz. Eindelijk werd, aan het einde van September, een Breve voor den Aartsbisschop aan den heer CAILLARD ter hand gesteld, waarbij Zijne Heiligheid verklaarde, dat de eed van trouw aan den Koning der Franschen en van gehoorzaamheid aan de wetten, insgelijks het gebed voor den Koning, een en ander en alles op denzelfden voet als vroeger, konde en behoorde te geschieden. — Waar is hier aan de zijde des Pauses aanmatiging tegen het regt der vorsten; — waar heerschzucht?

Eene andere, vroegere regeringsdaad van PIUS VIII is de veel besprokene Breve van 25 Maart 1830, betreffende de gemengde huwelijken, gezonden aan den Aartsbisschop van *Keulen*, en de Bisschoppen van *Trier*, *Paderborn* en *Munster*. Wij weten zeer wel, hoe hard de aanvallen ook hier te lande geweest zijn op den beroemden CLEMENS AUGUST, omdat hij aan de bepalingen dezer Breve, en aan de verklaringen, welke nader door den H. Stoel gegeven werden, onverzettelijk vasthield: en niettemin hebben wij geen oogenblik geaarzeld, genoemd stuk in de rij te plaatsen van officiële duidelijke bewijzen van *Rome's* inschikkelijkheid voor magt en wetgeving ook in zulke landen, waar men door beginselen zich laat leiden, die het Opperhoofd der Kerk tot de zijnen onmogelijk maken kan. Tarten wij dan andersdenkenden uit, om gesloten debatten wederom en op nieuw aan te vangen? Niets ligt minder in onze bedoeling; — en wien het lusten mogt, ter oorzake van dit schrijven, het groote Keulsche geschil weder op te halen, hij zou buiten onze woorden de aanleiding daartoe vinden moeten. Over *Rome*, niet over *Keulen*, gaat thans ons

betoog. Voor het overige, wie tot regter over de aangehaalde Breve zich opwerpt; wie beslissen wil of de regering van *Pruissen*, onverdraagzaam als zij destijds was, daarin eene tekortdoening zien mogt aan de koninklijke kabinets orde van 1818, waarbij voor gemengde huwelijken, waartoe de kerkelijke inzegening geëischt is, bepaald werd, dat de kinderen steeds de godsdienst des vaders moesten volgen; hij behoort te bedenken, niet alleen, dat, gelijk wij het vroeger uitdrukten, geene staatsmagt tot *al*magt ooit kan verheven worden, en dat in *pariteits*-staten, gelijk *Pruissen* is, in en bij de wetgeving, op regten en behoeften van Katholieken, zoo wel en even veel als van Protestanten, acht behoort geslagen; — maar hij moet, zal zijn oordeel op billijkheid aanspraak mogen maken, vooral nog indachtig zijn, dat het Goddelijk Regt, waarvan de Kerk zich bewaardster en tolk belijdt, niet naar believen van elken hartstogt zich laat buigen en verdraaijen; en dat geen Paus iets vermag tegen de perken, welke door de hoogere hand Gods gesteld zijn. Het grenzelooze behoort den Oneindige alleen toe; — en te vaak heeft men de Pausen voorgesteld als ik weet niet welke vrijmagtige heeren en wettelooze despoten, wier vingeren leer en regt voor ons kneden naar willekeur. De onfeilbaarheid, welke wij gelooven dat aan de Kerk tot erfdeel gegeven is, bestaat geenszins daarin dat zoo wel de leugen als de waarheid, het kwade zoo wel als het goede, door de Kerk kan geleerd worden, en dat de leugen wanneer zij door het orgaan van een' Paus verkondigd werde, aanbiddelijke waarheid gelden moet: — het voorregt is, volgens ons, hierin gelegen, dat door den voortdurenden bijstand en de opperste hoede des Goddelijken Geestes, waar het beslissingen over leer of algemeenen tuchtregel geldt, de Kerk nimmer afwijkt,

nimmer afwijken kan, van hetgene haar als waarheid en eeuwige regtvaardigheid, door den in het vleesch geopenbaarden God is kenbaar gemaakt en toevertrouwd. — Wanneer derhalve PIUS, (1) in meergenoemde Breve, tot den uitersten grens der toegeeflijkheid gekomen is; wanneer hij den Heer der Kerk met dreigend opgeheven vinger voor zich zag, die hem zeide: «*tot hier en niet verder*»; wanneer wij in een beroep op het geweten, den Paus tot de Bisschoppen hooren spreken: «zelve begrijpt gij diens-«volgens, dat ook Wij voor God en de Kerk aan grove «misdaad zouden schuldig worden, indien wij toega-«ven, dat bij zulke huwelijken dingen plaats hebben, «waardoor zij zonder onderscheid, zoo al niet met «woord, dan toch met de daad, onze goedkeuring zou-«den erlangen:» — wij vragen het gerustelijk: — Is PIUS, die tot aan het scheidspunt is toegetreden, hetwelk mogelijke inschikkelijkheid en trouwloos verraad voor zijn onbeneveld oog uit elkander houdt, is PIUS dan de man geweest, die het *conflict* met *Berlijn* gewild heeft? Is te *Rome* de brandstof bereid, van welke, in en na 1830, geducht werd, dat zij over den bodem der Rijn-gewesten in laaije vlam ging uitbreken? Inderdaad, wat kan men van den Paus meer begeeren dan hij gaf? Men kan, ja, begeeren, dat het Hoofd der Kerk een pligtvergeten en laaghartig wezen zij, en zijn geweten voor elken wettenschrijver veil hebbe; dat de Kerk *autonomie* en zelfbehoud opgeve; dat zij eene verachtelijke slavin gelijke, met welke

(1) Het was op aandrang geschied van den Pruissischen Koning zelven, dat de Bisschoppen den H. Stoel over de verwikkeling hadden geraadpleegd. Ook die vorst schijnt geweten te hebben, dat van *Rome* inwilligingen verkrijgbaar zijn, die men van de inlandsche geestelijkheid vergeefs zou wachten. — Overigens het is bekend, dat de zaak reeds onder LEO XII te *Rome* was aanhangig gemaakt.

de Staatsmagt boelere, en die, wanneer zij walging wekt of weêrstaat, door knoet- of zweepslagen des meesters zal worden afgemaakt: — doch is dat begeeren redelijk? En kan men aan zulke Kerk de goddelijke bestemming erkennen, tot vrijmaking en verlossing des menschdoms?... Of PIUS VIII waarlijk tot aan den grens gegaan zij, dien hij niet mogt overschrijden? Tot deze vraag zullen wij het antwoord geven, hetwelk wij aan den grooten PIUS IX onlangs hoorden toeschrijven: «Indien voor de gemengde huwelijken nog «nadere inwilligingen gevorderd worden, dan zal het noodig «wezen, dat de Heere CHRISTUS van den hemel dale, om «zelve die te verleenen.» Andermaal derhalve vragen wij: Waar vindt men hier *Rome's* aanmatiging tegen het regt des Pruissischen konings? Waar *Rome's* heerschzucht? — Maar is wederkeerig dan te veel verlangd, wanneer de Paus het vertrouwen uitte, «dat de Koning tegen de «Bisschoppen niet zou toornen, wanneer zij, in burger- «lijke aangelegenheden, den Koning van harte te wille «zijnde (*ex animo obsecundantes*), waar het niet de bur- «gerlijke gevolgen, maar het heilig karakter zelf van het «huwelijk (*ipsam matrimonii ejusdem sanctitatem*) en de «godsdienstige verpligtingen der echtelingen betreft, de «heilige regelen der Katholieke Godsdienst zouden in acht «nemen.» Aan dit regtmatig verlangen, neen, is niet voldaan; de regering van *Berlijn*, die zonder *Rome's* argwaan, zich van de Breve had weten meester te maken, was eerst laaghartig genoeg, om het stuk, dat haar ter toezending aan de Bisschoppen was vertrouwd, vier jaren lang terug te houden en te verheimelijken, en onregtvaardig genoeg tevens, om naderhand hen, die aan de voorschriften der Breve getrouw bleven, met hardheid te vervolgen. Waar eene regering zich derwijze prostitueert,

daar is de vraag overbodig, of hare bedoelingen eerlijk zijn? *Rome* heeft den kelk der versmaadheid, zonder wraakzucht, gedronken; en wanneer later het Staatsbelang van FREDERIK WILHELM IV tot wijzer en gematigder bestuur aandrijft, zien wij den Paus, in stede van de klove geopend te houden en den gang des «ketterschen» vorsten door het misnoegen der Katholieken te belemmeren, grootmoedig de hand reiken, om door verzoenende beschikking, den geschokten troon met het vertrouwen der katholieke onderdanen te helpen schragen en bevestigen.

GREGORIUS XVI is van verregaande zwakheid beschuldigd: of daarmede de erfsmet der Pausen Hem is afgewasschen, zullen wij niet vragen: wij houden de beschuldiging voor onregtvaardig; en zullen ons wel wachten van den onversaagden Priester, wiens aanblik den geduchten autokratischen Rus deed bloozen, — wiens woord den harden Noorman tot verwarrens toe ontstelde — het verwijt aan te leunen van bloohartige vrees. Dit willen wij veeleer vragen: Slingerde het roer der Kerk dwangeloos in de hand van den man, welke in alle werelddeelen een aanmerkelijk getal bisschoppen tot nieuw gestichte zetels verhief? van dien man, wiens krachtige *Allocutiën* — waarin meer dan eene trouwelooze regering ten aanhoore der gansche christenheid naar verdienste getuchtigd werd — de katholieke harten met nieuw leven bezielden en van blijde hoop deden sidderen? wiens stem, met ongewonen nadruk, zich deed vernemen, te *St. Petersburg* en te *Londen*, te *Constantinopel* en te *Berlijn?* die voor de onafhankelijkheid der Kerk zich moedig, vast beraden, bij herhaling in de bres stellen dorst en het betrouwde pand onverschrokken verdedigde? die de belangen der Kerk van *Europa's* westelijk schiereiland in een openbaar en

algemeen beroep, dat aan de grenzen der aarde weêrklonk, der vrome behartiging kwam aanbevelen, en aan wiens apostolischen roep veelligt het blijder uitzigt is te danken, dat *Spanje's* Kerk weder oplevert?

Doch wanneer wij gepaste klem en sterkte aan de regering van GREGORIUS wenschen te handhaven; wij verliezen ons hoofddoel geenszins uit het oog: — de man, die de vorsten nadrukkelijk weêrstond, als zij de Kerk in de ketenen hunner valsche staatkunde zochten te kluisteren, — diezelfde man wilde zich op het gebied der vorsten of tegen hun regt allerminst iets aanmatigen. Een treffend bewijs gaf hij voor de geheele wereld daarvan, kort na zijne verheffing, toen hij, meer dan een jaar vóór den gewonen rondgaanden brief, zijne hoogstwijze Constitutie «*Sollicitudo ecclesiarum*» van den 5 Augustus 1831 uitvaardigde. Hoe vele twisten over wettigheid en troonsopvolging waren en werden ten dien tijde aanhangig? WILLEM I volhardde tegen *België*; HENDRIK V laat zijne aanspraak niet varen op den troon door LODEWIJK PHILIPS bekleed; DON MIGUEL eischt den schepter van *Portugal* uit de handen van DONNA MARIA II terug; na den dood van FERDINAND VII zal door geweld van wapenen over het regt der Salische wet tusschen CARLOS V en MARIA ISABELLA moeten worden beslist; *Spanje* weigert nog immer aan de gevolgen van den bevrijdingsoorlog der Amerikaansche gewesten zich te onderwerpen. — Het is inderdaad reeds geen bewijs dat GREGORIUS meende van den Hemel gesteld te zijn, om kroonen en schepters uit te deelen, wanneer hij, waar zoo vele van die blinkende sieraden wankelen, tuimelen, wentelen, nergens er naar tast, om een of ander ultramontaanschen gunsteling daarmede te smukken. Zou, in de twaalfde of dertiende eeuw, niet

anders dan in de negentiende gebeurd zijn? Wij voor ons zien er geen bijgeloof in, wanneer men het daarvoor zou willen houden. — Doch aan de besmettelijke vorsten- en volkentwist, die over *Europa* en elders is uitgebarsten, was eene zijde, die het voor den Paus onmogelijk maakte, om allen schijn van inmenging in die geschillen immer te vermijden. Niet alleen werd de Kerk meestal of altijd regtstreeks tot de twisten betrokken, en vaak door eene der strijdende partijen als hulp of bondgenoot aan hare zijde geplaatst; maar de uitoefening van 's Pausen geestelijke magt werd, in de verdeelde en beroerde landen, ten uiterste belemmerd, ja, meermalen werd zij uitdrukkelijk uitgesloten. Men onderscheidde niet, of moeijelijk en ongenoegzaam, tusschen den Opvolger van PETRUS en den tijdelijken Vorst van den *Kerkelijken Staat:* eene noodzakelijke beschikking van kerkelijke regering werd als vrije verklaring van het hof van *Rome* over staatsregten geduid; en de benoeming of bevestiging van een Bisschop wilde men voor erkenning van den landskoning of der onafhankelijkheid doen doorgaan. Ook in *Oud-Nederland* immers, maakte men het tot eene veete tegen den Pauselijken Stoel, dat aan *België* vóór de eindschikking van het kleingeestige pleit, waarmede tien jaren werden doorgebragt, Bisschoppen gegeven werden, ofschoon de geschiedenis heeft uitgewezen, met hoe angstige voorzorgen te *Rome* is gehandeld. Wijsselijk alzoo was GREGORIUS XVI, bij het ingaan reeds van zijne regering, er op bedacht, om door een openlijk protest luide zijne meening uit te spreken, en van zijne zijde zoo veel mogelijk de bezwaren, die, neen, niet wezenlijk bestonden, maar door verkeerd begrip of averegtsche toepassing vermoed werden, te voorkomen. Daartoé strekte het *motu proprio* in bovengenoemde Constitutie

van den 5 Augustus 1831. De vermeende bezwaren zelve, zoo wel als 's Pausen ver verwijderde zin van heerschzuchtige, albeslissende bemoeijing met het regt der vorsten, kunnen het best gekend worden uit de gedeeltelijke vertaling der regerings-akte zelve, welke wij hier inlasschen. «De zorg der Kerken», zoo sprak GREGORIUS, «die «de Roomsche Pausen onophoudelijk dringt ten beste der «christelijke kudde, waarover hun de wacht van den «hooge is toevertrouwd, spoort hen immer aan tot de «meest ijverige pogingen, ten einde aan alle deelen der we«reld datgene tot stand te brengen, wat voor een goed «beheer der heilige zaken en voor het heil der zielen «het nuttigst is. Meermalen echter zijn de omstandigheden «des tijds en de wisselingen en omwentelingen, die in «de regering van staten en steden plaats vinden, van zulk «eenen aard, dat de Pausen niet zelden daardoor ver«hinderd worden, met behoorlijke spoed en vrijheid, in «de geestelijke behoeften der bevolking te voorzien: im«mers wanneer de Pausen niets anders doen, dan ten «behoeve der Kerken eenige beslissing geven, of bijzon«derlijk wanneer het in landen, waar meer dan een «aanwezig zijn, die naar de oppermagt dingen, de aan«stelling van Bisschoppen geldt, en de Pausen ten dien «opzigte zich verstaan met degenen, die feitelijk het «gezag daar ter plaatse in handen hebben; het zoude «daar al ligt gebeuren kunnen, dat bij lieden, die uitslui«tend door wereldsche begrippen zich laten leiden, zulke «pauselijke gezagsoefening kwaad vermoeden wekte, als «of ten behoeve van eene partij eenig oordeel over de «regten der mededingeren wierde uitgebragt. Bijna in «elke eeuw, hebben *Rome's* Opperpriesteren dit verder«felijk vermoeden bestreden, en het was hun van te

«meer belang de ongegrondheid daarvan aan te toonen, «naar mate zij den hoogen prijs beter beseffen van het «eeuwig heil der zielen, die daardoor van gepaste hulp «zouden verstoken worden, of ten minste die hulp, niet «zoo tijdig als noodig is, zouden erlangen.» — Hierna wordt dan een overzigt gegeven van soortgelijke protestatiën, als GREGORIUS beoogt, van vroegere Pausen, CLEMENS V, JOANNES XXII, PIUS II, SIXTUS IV en CLEMENS XI, die allen, maar in meer bijzondere gevallen, verklaarden, dat uit hunne kerkelijke regeringsdaden, bij strijd over troon en regten, uit de benamingen en titels, welke aan *de facto* heerschenden gegeven werden, omtrent het *regt* niets mogt worden afgeleid. Niemand zal het bevreemden, dat GREGORIUS aan de opmerking vervolgens eene plaats inruimt, dat, bij «de uiterste beweegbaarheid der staats-«zaken» in zijne dagen, «en te midden van zoo veelvul-«dige veranderingen,» Hij meer dan zijne voorgangers den regel: dat uit 's Pausen beheer en voorziening der geestelijke aangelegenheden van Rijken en Landen geen besluit valt op te maken ter «vaststelling van vorstelijke regten,» — tot den zijnen moet aannemen, wil hij «den «schijn ontkomen, als of door Hem de zaak der Kerk «aan louter menschelijke bedenkingen werde opgeofferd»: ook zal het niet bevreemden, dat Hij ten slotte de verklaring aflegt: wanneer het derhalve gebeurt, «dat iemand «door ons of onze opvolgeren, ten einde de aangelegen-«heden van het geestelijk bestuur van Kerken of geloo-«vigen te regelen, benaamd en geëerd zij met den titel «van eenige waardigheid, welke ook, de koninklijke «zelve daarvan niet uitgenomen, in woorden, bij eenige «constitutie, bij missiven of door wederzijdsche zending «van gezanten of op welke andere wijze ook die waar-

«digheid aan hem erkend worde; — wanneer het ge-«beurt, dat, om dezelfde beweegredenen, onzerzijds on-«derhandeld of geregeld wordt met diegenen, welke bij «eenige regering, welke ook, aan het hoofd der zaken «zijn: — zoo wordt door bedoelde acten, reglementen «en overeenkomsten, hun geen regt toegekend of ver-«kregen, en kan men daaruit geen bewijs nemen tegen «de regten en privilegiën van anderen, noch eenig ver-«lies of verandering ten hunnen nadeele opmaken.» Zulk voorbehoud omtrent de regten van partijen, wil de Paus geacht hebben, dat bij alle voormelde acten begrepen worde, zoo goed als ware het daarbij telkens uitgedrukt, terwijl Hij zoo voor zich, als voor zijne opvolgers plegtiglijk verklaart, «dat, bij omstandigheden van tijden, «plaatsen en personen», gelijk boven werden aangeduid, de H. Stoel «niet anders zoekt, dan wat des Heeren «JESUS CHRISTUS zij, en bij zijn ondernemen niet anders «voor oogen heeft, niets zich voorstelt, dan wat voor «het geestelijk en eeuwig geluk der volken het meest «bevorderlijk is.» — Levert dit *motu proprio* het bewijs, dat ook in vroegere eeuwen Pausen als CLEMENS V, JOANNES XXII enz. niet zoo vrijmagtig, niet zoo eigendunkelijk, niet zoo albeschikkend met kroonen en regten der vorsten zijn te werk gegaan, als men gaarne zoude doen gelooven; wij bevelen voor het tijdvak, dat ons bezig houdt, vooral aan de aandacht de laatst afgeschreven verklaring, waarbij immers met ronde woorden gezegd is, dat de H. Stoel *niet anders* zoekt of beoogt, dan geestelijk en eeuwig geluk te bevorderen.

Den 15 Augustus van het volgende jaar (1832) verscheen de lang verbeide *Encycliek*. Zij wekte groote vreugde, maar veel verbazing tevens. Men zou dit stuk bijna als

een leerstellig schrijven kunnen aanzien, waarbij, onder anderen, de Katholieke theorie over den pligt van trouw en van gehoorzaamheid aan de vorsten — kettersche zoo wel als regtgeloovige — met waardigheid en klem werd gehandhaafd. De meesten dergenen, wier leer — met geestdrift en uitstekend talent verkondigd — door 's Pausen woorden bijzonder bedoeld en getroffen werd, hebben het zoo begrepen niet alleen, maar werden daardoor tevens bewogen, om de beginselen des ongelukkigen meesters, die zich nu van hen scheidde, op te geven. — Wij kunnen hier in geen aanwijzing treden, waar, en met hoeveel ontluiking, de kiem van het openbaar radicalisme van den Oostersch-dichterlijken auteur der *Paroles d'un croyant*, reeds in de artikelen van *l'Avenir*, in zijn werk *Des progrès de la revolution*, in andere en vroegere geschriften van dezelfde hand, verspreid lag : doch men zal wel willen toestemmen, dat de heer DE LA MENNAIS, door de, nu eens wegslepende dan verpletterende, wonderkracht van zijn woord, door de zeldzame verhevenheid van zijn schitterend vernuft, door het enthusiasme dat hij nabij en verre wist te doen gloeijen, door de onversaagde stoutheid waarmede hij handelde en allen weêrstand het hoofd bood, — zoo hij in de soldij van een heerschzuchtig *Rome* genomen ware — een eerste kampvechter hadde kunnen zijn, en een sterke grondzuil ter vestiging van eene pauselijke wereldheerschappij. Er was een tijd, waarin 's mans genie zelf in die rigting scheen te arbeiden. Heeft *Rome* hem daartoe geworven? Is de aanzienlijke priester met onderscheiding en kerkelijke waardigheid gelokt en aangespoord? — Ontevreden, en met de bitterheid in het gemoed, die hij naderhand in de *Affaires de Rome*, op zijner ver onwaardige wijze, ontlastte, is de «pelgrim» uit de eeuwige

stad huiswaarts gekeerd. Hadde hij het trotsche hoofd gebogen! Wáárom de billijkste waarschuwing voor onteerende vernedering genomen, en eene teregtwijzing van liefderijke bezorgdheid, op de orde, op de rust, op de hoogste behoeften en de heiligste regten des menschdoms, gewroken? — Nu achtte GREGORIUS XVI het noodig, aan die plaats de stem te verheffen, van waar hare galm de polen bereikt. Krachtig, vrij, stoutmoedig zelfs was voortdurend het woord, dat toen de diepe en breede wonden aanroerde, waaraan het maatschappelijk ligchaam lijdt. Onze aandacht is op *dat* onderwijs vooral gerigt, hetwelk de aangevochten troonen met het ontzaggelijke schild der godsdienst kwam dekken. «In ervaring gekomen», zoo spreekt GREGORIUS tot de Herders der kerk, «dat geschriften onder «het volk verspreid worden, welke leeringen verkondigen, «waardoor de trouw en onderwerping, aan de vorsten te «kwijten, worden geschokt, en wijd en zijd als toortsen «geslingerd worden ter ontsteking van den brand des op«roers; zoo hebben wij zorgvuldig te verhoeden, dat de «misleide volken buiten de grenslijn hunner pligten vervoerd «worden. Mogen allen derhalve indachtig wezen, dat, vol«gens de waarschuwing des Apostels, *geene magt is dan «van God; dat de magten, welke zijn, van God zijn ver«ordend: dat dienvolgens wie aan de magt weêrstaat, weêr«staat aan de verordeninge Gods, en dat zij die weêrstaan «zich veroordeeling berokkenen.* Weshalve zoo wel goddelijke «als menschelijke wetten zich verheffen tegen degenen, «welke in schandelijk smeden van omkeer en opstand er «op uit zijn, de trouw aan de vorsten te schokken, en dezen «van den troon neder te stooten.» Op het gedrag der eerste christenen wordt vervolgens teruggewezen, op hunne getrouwheid aan ongeloovige keizers, op het helden-

woord van het hoofd der Thebaansche legerafdeeling, van dien H. MAURITS, die den keizer zeide: «Wij zijn, o Vorst, «uwe soldaten, doch, wij erkennen het vrijmoedig, wij «zijn inmiddels ook dienstknechten Gods.... Het gevaar van «levensverlies, dat dreigt, vervoert ons geenszins tot «oproer; wij dragen wapenen, maar wij bieden geen «weêrstand, want wij willen liever sterven dan moor- «den.» — «Deze edele voorbeelden van nimmer zich «verloochenende onderwerping aan de vorsten», gaat daarna de Paus voort, «voorbeelden, die het noodzake- «lijk gevolg waren van de heilige voorschriften der chris- «telijke godsdienst, spreken luide het oordeel uit over de «verfoeijelijke laatdunkend- en boosaardigheid dergenen, «welke, vlammend van teugellooze begeerte naar roeke- «looze vrijheid, alle krachten aanspannen, om ieder regt «der vorsten ten onderst boven te werpen en te ver- «woesten: — en inderdaad brengen die vrijzinnigen den «volken toch niet anders dan slavernij, achter het masker «der vrijheid.»

Wat moet men na de voordragt dezer leer, die het: liever sterven, dan oproerig worden tegen een' ongeloo- vigen CESAR, als het noodzakelijk gevolg der christelijke godsdienst aanprijst; — na zoo vele verklaringen der Pausen in het algemeen, waarbij zij, allen, in de gestelde magt de heilige verordeningen Gods bevelen te eerbiedigen, en het, allen, ook in min of meer ontwikkelde bewoording, gelijk PIUS VI, den Bisschop van *Cordova* nazeggen: «U, «o Vorst, heeft God het rijksgebied geschonken;.... wie «het U zoekt afhandig te maken weêrstaat der verordening «Gods:» — Wat moet men hierna van de Pausen gelo- ven of vermoeden, indien men de bewering vol wil houden, dat zij het op bemagtiging van troonen of op het wekken

van weêrstand der onderdanen toeleggen? Dat zij verfoeijelijke huichelaars zijn, die zich met het mom van Gods heilige openbaringen dekken? — Op welken grond staat gij, die dit onzedelijk oordeel vellen durft? Men wijze den vorst, den staatsman, den wetgever, den aanzienlijke, met wiens reine deugd, met wiens goede trouw, met wiens verheven zielenadel PIUS VI, PIUS VII, LEO XII, PIUS VIII, GREGORIUS XVI, PIUS IX de vergelijking niet zullen doorstaan. Waar is de smet, welke deze karakters bezoedelt? — — Maar in de middeleeuwen hebben de Pausen vorsten afgezet, onderdanen ontslagen, alzoo de verordening Gods verbroken. — Was dat «verbreken?» wanneer zij eenmaal tot tolken en scheidsmannen dier verordening gesteld waren? wanneer het in zwang zijnde Staatsregt hen daartoe riep? — Misbruik zal van dit regt gemaakt zijn; — waarom zouden wij het niet erkennen? — doch wat was ten allen tijde voor misbruik beveiligd? Het staatsregt van onze *goede* dagen, naar het schijnt, zeker niet.

Eenen schoonen, rijken oogst laten wij te velde, wanneer wij hier niet gewagen van de *Allocutie* van 13 September 1838; — van de beschamende, overstelpende *Esposizione di fatto* enz. met het daarbij gevoegde *Antwoord* op *Pruissen's* Verklaring, in de *Berliner Staatszeitung* van 31 December 1838 geplaatst, een en ander officiëel uitgegeven door de Staatssecretarie te *Rome;* — van de nadere *Allocutie* der *Idus* van Julij 1839, in alle welke stukken, zoo zonneklaar en handtastelijk *Pruissen's* overmoedige, dwangzieke aanmatiging en overheersching — en daarnaast de gematigdheid van *Rome*, hetwelk, ook bij noodzakelijke tegenspraak, het eigenlijk regt des Konings nimmer kwetste, maar met gebod en voorbeeld in eere hield, zijn aan het licht gebragt; — wanneer wij niet gewagen eindelijk van die

woedende, en in staatslieden aan razernij grenzende, vergnizingen, welke het Spaansche Wetgevend-ligchaam tegen *Rome* zich onderwond, die ten eeuwigen dage in de *Apostolische Letteren* van den 22 Februarij 1842 gebrandmerkt staan.

Doch moeten wij het: *Sun certi denique fines* in acht nemen; de wensch zal toch, op grond van onbillijkheid althans, niet mogen verworpen worden, dat wie tegen *Rome* zoo gaarne *declameren* en den stroom hunner onbezonnen ontboezemingen loslaten, zoo zij voortaan rede en waarheid spreken willen, het gewigt der geleden verongelijkingen in de schale leggen, die het tegenhangend bord, met stuivend kaf van louter vooroordeel beladen, pijlsnel zullen doen stijgen.

PIUS IX!... Op zijn verschijnen is wijd en zijd de laster verstomd: — Hij is den vorsten tot vriend en voorbeeld aangewezen. — De pen, die mijne vingeren voeren, is niet in staat eene betamelijke hulde Hem te brengen: doch wie voor dezen Man, op wiens hoogwaardig hoofd om de driedubbele kroon de kransen der Wijsheid, der Liefde en der Sterkte schitteren, een ander oordeel heeft dan van lofprijzen, een ander gevoel dan bewondering; hij is bij voorraad door de zamensmeltende en eensluidende stem der menschheid veroordeeld. Moeten wij een getuigenis doen hooren; bij voorkeur zal het wezen van den staatsman en protestant — den heer GUIZOT. Toen de reeks van grootmoedige bedrijven des Pausen met eene edele kwijtschelding aan zoo vele verdoolden naauwelijks was aangevangen, schreef de fransche Minister aan den Graaf ROSSI, onder dagteekening van den 5 Augustus 1846: «Het heeft in de harten van alle verstandigen en welge«zinden eenen diepen indruk van vreugde te weeg gebragt,

«te mogen zien, dat eene Magt, die zoo langen tijd aan «de spitse trad der christelijke beschaving, zich genegen «betoont, om aan deze edele roeping te blijven beant- «woorden; en, naar eisch het louterende en temperende — «al datgene te heiligen, wat in den toestand en in den «vooruitgang der moderne maatschappijen met rede en wet «overeenkomstig gevonden wordt.» Den 18n Julij des volgenden jaars, schreef diezelfde Staatsman aan den Vertegenwoordiger, na eene hulde gebragt te hebben aan de regtgeaardheid en vastheid van den Kardinaal FERRETTI: «Zoo dikwijls «de gelegenheid zich aanbiedt, en het bestuur van zijne «Heiligheid u het verlangen daartoe zal kenbaar maken, zul- «len wij het ons tot een geluk rekenen, alle steun te verleenen, «die het zelf in zijnen toestand mogelijk zal achten, en «voordeelig om wel te slagen.» — Wij sluiten deze aanhalingen, die getrokken zijn uit de, dezer dagen aan de fransche Kamers medegedeelde briefwisseling, overgenomen in het dagblad *l'Univers* van den 8 Januarij, met het afschrijven van nog deze merkwaardige woorden van den 25 Augustus 1847: «Het gouvernement des Konings «heeft met innige tevredenheid kennis genomen van de «laatste maatregelen van inwendig beheer des H. Stoels. «De verlichte staatkunde, welke zich daarin openbaart, de «goede ontvangst, die zij van de bevolking hebben geno- «ten, de geestdrift, door de aanzienlijken van den lande «aan den dag gelegd, om de orde te helpen handhaven en «de regering te ondersteunen, zijn zoo vele verschijnse- «len, welke het Christelijke *Europa* moeten gerust stellen «en bevredigen, hetwelk bij het zedelijk gezag van het «hof van *Rome* en de veiligheid van Italie in zoo hooge «maat betrokken is.»

Wij achten het overbodig door vele woorden te doen

uitkomen, dat *Frankrijks* eerste minister *Rome* met andere oogen beschouwt, dan velen zijner geloofsgenooten hier en elders gewoon zijn; of — dat het gevoelen van den geleerde, die in de forsche studiën, welke zijne *Histoire de la Civilisation* voorafgingen, het standpunt des H. Stoels leerde waarderen, als een hooger gezag gelden mag, dan het zwakkelijk beproefde resultaat, waartoe anderen meenen gekomen te zijn. — Het is daarenboven tijd, en meer dan tijd, dat wij tot het eigenlijke punt treden, waarover, tusschen den Edelmogenden heer VAN DAM VAN ISSELT en ons, verschil bestaat.

(Wordt vervolgd.) (1)

---

(1) Het spijt ons zeer, dat wij dit artikel, om zijne groote uitgebreidheid, niet op eens kunnen plaatsen; die spijt is des te grooter, omdat onze medearbeider het pleit geheel voldingt, door aan te toonen, dat de, uit EISENSCHMID aangehaalde woorden der zoogenaamde Instructie van PIUS VII aan zijn nuncius te *Weenen*, niet bewijzen hetgene de heer E. W. VAN DAM VAN ISSELT gemeend had, er uit te mogen afleiden; dat zij eigenlijk *niets* bewijzen; dat het geen woorden van PIUS VII zijn, maar dat ze, integendeel, Zijne Heiligheid valschelijk zijn toegedicht.

DE REDACTIE.

MIDDELEEUWSCHE MUURSCHILDERING

IN DE

ST. PIETERSKERK TE LEIDEN. (1)

Vervolg en Slot van Dl. XI, bl. 74. (2)

Tot dus verre hebben wij ons met de *verklaring* der acht Beelden op de Leidsche Muurschildering bezig gehouden. Er blijft ons nog overig, om ook aangaande hare *oorspronkelijke bestemming* en *ouderdom* onze lezers, zoo veel mogelijk, niet in het onzekere te laten.

Volgens den heer KIST «mogen wij op genoegzame gron«den aannemen, dat het oude Heiligen-Tafereel voor eene «soort van *Tabella votiva* te houden is, wier gebruik vooral «sedert de XIII eeuw in de Roomsche Kerk in zwang «was». Immers, zegt hij, behoort het Leidsche schilder-

(1) Naar aanleiding van eene verhandeling over dit onderwerp, door den hoogleeraar N. C. KIST, geplaatst in het XVIIIe Deel van zijn *Archief voor Kerkelijke Geschiedenis*, blz. 421—476.

(2) De opneming van dit artikel, dat reeds sedert eenigen tijd bij de Redactie van *de Kath.* was ingekomen, is, uit plaatsgebrek, tot op dit Nummer moeten verschoven worden.

werk «blijkbaar niet tot die meer gewone muurschilderijen, «welke, op groote schaal bearbeid, vaak geheele muur-«vakken bedekten en zonder welke geen Middeleeuwsch «Kerkgebouw voltooid geacht werd. Het schijnt integen-«deel van meer toevalligen oorsprong en had eene eigene, «geheel bijzondere bedoeling». Het laat zich namelijk ver-moeden, «dat het door eene bijzondere Familie zal ge-«plaatst en gegeven zijn, en in betrekking stond, hetzij «tot een altaar, dààr door die familie gesticht, hetzij tot «de begraafplaats, voor dezelve in de nabijheid afgezon-«derd. Zóó toch verklaart zich het best de anders moeijelijk «te verklaren zamenvoeging juist van acht Heiligen, die «in geenerlei betrekking tot elkanderen staan en hier als «door den wind schijnen zamengewaaid. Zij kunnen na-«melijk de patronen of bijzonder vereerde Heiligen der «leden van dat geslacht geweest zijn; of om eenige reden, «kan hun, door één' der leden, deze hulde zijn aange-«daan. Zoo heldert zich tevens op, zoowel de kleinere «schaal en afwijkende wijze van schildering (welke wij «eenigermate miniatuur-schildering mogen heeten), als de «eigenaardige plaats, welke aan dit tafereel is aangewe-«zen..... En zoo eindelijk verklaart zich ook het Familie-«wapen (1), dat in den regterbovenhoek, in het vak van «ST. PIETER, geplaatst is» (bl. 460).

---

(1) Omtrent dit *familie-wapen* vinden wij in de verhandeling van Prof. KIST zeer lezenswaardige opmerkingen, die wij onzen lezers niet mogen terughouden. Hetzelve, zegt hij, «viel hoogst moeijelijk te erkennen, maar duidelijk is het mij toch gebleken een Wapen-schild voor te stellen, dat in de Heraldiek *de vairs* of *vairé* geheeten wordt, en dus *zilver* en *azuur* moet geweest zijn. Vele oude geslachten in verschillende landen voeren zulke *vairs*, schoon bij sommigen gewijzigd als *contre-vair*, in hun wapenschild, daaronder ook twee familien te *Leiden:* die van VAN DER LAEN en VAN BOSCH-HUYSEN. Dat echter het [de?] laatstgemelde hier is aangeduid, mogen

Dat de Leidsche Muurschildering oorspronkelijk eene *tabella votiva* zou geweest zijn, moeten wij betwijfelen, omdat, zooveel ons bekend is, deze soort van *ex voto's* nimmer op den muur zelven geschilderd, maar aan de gewelven

---

wij, op grond der volgende omstandigheid hoogst waarschijnlijk achten».

«In het kruispand namelijk, vóór den zwaren pilaar, die het schip der Kerk van hetzelve afscheidt, en alzoo niet verre van ons tafereel, ligt een, in meer dan één opzigt, merkwaardige grafzerk. Het oorspronkelijk schoon en verheven, maar thans jammerlijk geschonden beeldwerk, vertoont twee lijken, ten voete uit, dat van een' man en eene vrouw, die, half verteerd, de les der vergankelijkheid den voorbijganger aanschouwelijk prediken, en alzoo ons in den bloeitijd der doodendansen verplaatsen. De steen is zoo weggesleten, dat men het, reeds in 1795, niet meer schijnt te hebben noodig geacht, de beide in de bovenhoeken geplaatste wapenschilden opzettelijk weg te bikken; gelijk anders in de Pieters-kerk zonder eenige uitzondering geschied is. Maar hieraan is het ook toe te schrijven, dat op het eerste derzelve, hoewel niet zonder moeite, toch met zekerheid hetzelfde blazoen *de vairs* nog herkend wordt, hetwelk op het tafereel geplaatst is; terwijl het omschrift, voor zoo ver het eenigzins leesbaar is, luidt als volgt: *hier leet begraue florus ua buschuyse scilt knape raid shertoghe philips de starf int jair uns here m.cccc.lxxiij*..... Het verdere groote gedeelte, dat waarschijnlijk den naam en sterfdag zijner vrouw, HILDEGONDE SPRUYT VAN KRIEKENBEECK, zal vermeld hebben, is geheel onleesbaar, met uitzondering der laatste woorden: *uiertien dach in april*».

«De steen dekt alzoo het graf van FLORIS van BUSCHUYSEN, iemand, die als Raadsman van hertog PHILIPS *van Bourgondie*, door wien hij in 1458 met de heerlijkheid van Rodenburg beleend werd, in zijnen tijd een man van naam en invloed geweest is; maar die tevens tot een geslacht behoorde, hetwelk reeds lang te *Leiden* in aanzien en vermogen had uitgemunt, en waarschijnlijk ook tot den bouw of herbouw der Pieters-Kerk het zijne zal hebben toegebragt. Blijkens nu dezen Grafzerk had dat geslacht juist in dit gedeelte der Kerk zijne rustplaats gekozen. En het zal dan ook door één' der leden van hetzelve geweest zijn, dat het oude Heiligen-Tafereel, naar een of andere aanleiding, hier tot dankbaar aandenken is opgerigt; enz.» *Archief*, bl. 461—463. — Wij houden de meening dat een of ander lid der Familie VAN BUSCHUYSEN de Leidsche Muurschildering bekostigd hebbe voor zeer waarschijnlijk, en doen hulde aan de naauwkeurigheid, waarmede hieromtrent de historische bescheiden, zoo veel mogelijk, door den heer KIST zijn geraadpleegd en toegelicht. Vgl. nog *Archief*, bl. 463, aant. 1.

of wanden der kerkgebouwen, of aan de kolommen der altaren werden *opgehangen*. Eene *tabella votiva* in den vorm van eene fresco-schilderij zal dus wel eene zeldzaamheid, zoo al niet eene hersenschim, mogen heeten. Daarenboven moet er, onzes inziens, onderscheid gemaakt worden tusschen de versieringen van verschillenden aard, waarmede de godsvrucht der geloovigen de kerken of altaren tooide, en die geheel bijzondere soort van kerkelijke monumenten, welke onder den naam van *ex voto's* bekend (1), bepaaldelijk de hun eigenaardige bestemming hadden, om tot gedenkteeken te dienen van verkregene gunsten of genaden, en daartoe altoos eene toespeling behelsden op de *historia accepti beneficii* (2). Zoodanige bestemming kan men zeker in het Leidsche tafereel moeijelijk aanwijzen. Toegestaan dus, dat het eene gift zij van eene of andere vrome familie, welke, benevens den Patroon der Kerk en der Stad (St. PIETER), ook nog aan de andere hier afgebeelde Heiligen, gelijk KIST vermoedt, bijzondere vereering toedroeg, kunnen wij echter om de hierboven aangevoerde redenen, het gevoelen niet deelen, dat onze Muurschildering oorspronkelijk tot eene *tabella votiva* bestemd geweest zij. Met welk bepaald doel deze versiering hier werd aangebragt, valt ons moeijelijk te verklaren, tenzij men wilde aannemen dat tegen deze koorzuil, en misschien ook tegen

---

(1) Prof. KIST verwijst op PELLICIA (*de chr. Ecclesiæ politia*, ed. RITTER, T. I, p. 226 sq.), die beweert, dat het gebruik der *tabellæ votivæ* bij de christenen, slechts van de XIIIe eeuw dagteekent. Dit is onjuist, en teregt merkt KIST op, dat de *ex voto's* reeds veel vroeger, op verschillende wijzen, uit het Heidendom, in de Christelijke Kerk zijn overgegaan. HIERONYMUS immers verdedigde reeds derzelver gebruik tegen VIGILANTIUS, en plagt er van te zeggen: «*Illud fiebat iddis, et ideo detestandum; hoc fit martyribus et ideo recipiendum est.*

(2) Cf. THEODORET, *de curat. graec. affect.* L. VIII.

andere, een altaar was geplaatst, en dat de Heiligen beelden daarvan zoo veel als de *Schilderij* uitmaakten.

Meer belangrijkheid voor den archaeoloog en kunstkenner heeft de vraag, uit welken *tijd* het Leidsche tafereel vermoedelijk dagteekent. Professor KIST is van meening, dat het tot de XIII^de^ of zelfs XII^de^ eeuw, zeker niet later dan tot de XIV^de^, moet worden toegebragt (1). En hoewel een beslissend antwoord op de vraag naar het juiste tijdperk der vervaardiging hem gewaagd voorkomt, schijnt hem «echter zooveel, reeds op grond van het kunstkarakter, «met eenige zekerheid te kunnen gezegd worden, dat ons «tafereel, door het geheel eigenaardige en tevens gebrek«kige van ordonnantie en teekening, door het vlakke, stijve «en miniatuurachtige, 't welk hetzelve kenmerkt, door «het weinig zamengestelde der kleuren, en door den «bezaaiden achtergrond, waarop de figuren geplaatst zijn, «een ouder karakter vertoont, dan dat het tot den tijd «zou behooren, toen de nieuwere kunst in *Nederland*, on«der aanvoering der gebroeders VAN EYK, hare oude boeijen «verbroken had, en toen vooral ook in *Leiden* zich eene «schilderschool vormde, uit welke, nevens vele anderen, «een CORNELIS ENGELBRECHTS en een LUKAS VAN LEYDEN «voortkwamen, tusschen wier arbeid en ons tafereel eene «diepe klove gevestigd is. Op grond reeds hiervan schijnt «de gedachte te moeten worden opgegeven, om den oor«sprong van het schilderwerk in de XV^de^ eeuw te zoe«ken». (bl. 464)

Indien «geoefende kunstkenners», die de heer KIST ons verzekert geraadpleegd te hebben, «zich huiverig betoonden», om over den juisten tijd der vervaardiging uitspraak

(1) *Archief*, bll. 475 en 467.

te doen, dan zou men er bijna uit moeten besluiten, dat in het «karakter van het kunstgewrocht» zelf niet zóó veel eigenaardigs en kenmerkends moet liggen, als er door den geleerden verklaarder in is gezien. Veel daarenboven valt er doorgaans af te dingen op het oordeel over den onderdom van een kunstwerk, gegrond op deszelfs *manier*, stijl, teekening, drapering, en wat dies meer zij; omdat in hetzelfde tijdvak en in dezelfde school het penseel niet altoos door eene even ervarene meesterhand wordt bestuurd. Hoe dikwijls heeft men b. v. «het gebrekkige in ordonnantie en teekening» op schuld gesteld van de *school*, van de *eeuw*, hoewel de ware oorzaak van deze gebreken moest gezocht worden in de onbedrevenheid van den kunstenaar zelven? Bij eene naauwkeurige beschouwing van het Leidsche tafereel, aarzelen wij niet om den Schilder, tot welke school hij ook behoord hebbe, voor vrij middelmatig in zijn vak te houden. Al had hij later geleefd, dan de heer KIST veronderstelt, en al ware hij zelfs een leerling geweest van een ENGELBRECHTS of LUKAS VAN LEYDEN, vermoedelijk zou er altoos eene «diepe klove gevestigd» gebleven zijn, tusschen zijnen arbeid en dien zijner meesters; ofschoon wij, om niets overdrevens te zeggen, bekennen moeten, dat ons deze klove, wat den eerstgenoemden Meester aangaat, niet zóó diep toeschijnt als aan den heer KIST. Immers voor CORNELIS ENGELBRECHTS, wiens meesterstuk (op het Stadhuis te *Leyden)*, door een geoefend kunstkenner, KUGLER, vlakweg «onharmonisch, hard, ongelijk en hoekig» wordt genoemd (1), behoeft, onzes inziens, de onbekende auteur van onze Muurschildering, niet zeer veel onder te doen;

(1) *Handb. d. Gesch der Malerei*, II, 308.

en indien deze «gebrekkig in ordonnantie en teekening, vlak en stijf» moet heeten, kan toch wel zeker het werk van ENGELBRECHTS niet als een, door geen van deze gebreken ontsierd, kunstmodel geroemd worden.

«Eene andere kenmerkende omstandigheid», welke bij het onderzoek naar den ouderdom van het Leidsche tafereel «niet mag worden voorbijgezien», vindt Professor KIST in de «techniek der behandeling, inzonderheid het ver«bindingsmiddel, 't welk de Schilder bij het bereiden en «leggen zijner kleuren gebezigd heeft. Van welken aard», zegt hij, «dit verbindingsmiddel (lijm, gom, was, vij«genmelk, enz.) hier moge geweest zijn, zeker schijnt «het, dat onze kunstenaar de sedert VAN EYK algemeen «geworden wijze van olie-schildering nog niet is gevolgd; «waardoor wij op nieuw naar een tijdstip worden gewezen, «hetwelk de XV^de^ eeuw voorafging». *Nego consequentiam*, zullen wij hierop antwoorden. 't Is als of men, na eenige jaren of de fresco's van VON CORNELIUS, HEINRICH HESS, voor kunstgewrochten van de XII^de^ of XIII^de^ eeuw zou willen uitgeven, omdat tot derzelver vervaardiging geene *olieverw* is gebezigd. De redenering van den heer KIST zou hoogstens iets kunnen afdoen, wanneer het een tafereel op *paneel* gold; maar wat *muur*-schilderijen aangaat, wie weet niet, dat hierop VAN EYK's voortreffelijke uitvinding veel minder is toegepast, en dat, zelfs tegenwoordig, verreweg de meeste kunstwerken van dien aard, *zonder olie-verw* worden uitgevoerd? Wij begrijpen dus niet, hoe men in deze enkel negative omstandigheid, een genoegzamen grond zou kunnen vinden, om over het tijdvak der vervaardiging beslissend te oordeelen.

Laten we nu verder zien of de heer KIST gelukkiger geweest is in het aangeven der «*historische* kenteekenen», die

ons, zegt hij, «denzelfden weg heenleiden». Als zoodanige komen vooral in aanmerking: de «plaatsing van het schil-«derwerk op den naakten steen, waaruit de oude koorzui-«len zijn opgetrokken, en de onmiddellijke betrekking, «waarin het staat met het oorspronkelijke Kruisteeken, «'t welk dáár bij de wijding der Kerk zelve is neergesteld; «de hooge eenvoudigheid en de weinige afwisseling van «het kostuum der hier voorgestelde personen, den Paus «niet uitgezonderd; het ontbreken van den spitstoeloo-«penden en omgebogen vorm van het schoeisel; de geheel «afwijkende gedaante der Pauselijke *Soutane* en vooral «der *Tiara*, welke in de tijden vóór BONIFACIUS VIII ons «schijnt te verplaatsen; de reusachtige en hoogst antieke «gedaante van dien éénen Sleutel, welken de Apostel PE-«TRUS, in plaats van twee of drie, in de handen heeft; «welligt nog andere eigenaardigheden van het Tafereel, «schijnen in de gedachte ons te mogen versterken, dat het niet later dan uit de XIV^{de}, misschien wel uit de «XIII^{de} of XII^{de} Eeuw dagteekent» (bll. 466, 67).

Gelijk men bespeurt, wordt hier de tijdsbepaling nog al ruim genomen, terwijl het herhaalde gebruik der twijfel verradende uitdrukking «het schijnt» ons moet doen vermoeden, dat de heer KIST van het gewaagde zijner archaeologische bewijsvoering niet geheel onbewust was. En inderdaad, de door hem aangebragte gronden laten zich niet gemakkelijk regtvaardigen. Immers, wat vooreerst het *kruisteeken* betreft, dat nog op de kolom (in het *laatste* vak, neven het beeld van St. ANTONIUS) zigtbaar is: hoe zal men bewijzen, dat dit voor het *oorspronkelijke* moet gehouden worden, en dáár, gelijk beweerd wordt, «bij de wijding der Kerk zelve is neêrgesteld», en niet eerst later bij de herbouwing of uitzetting van het koor is over-

geschilderd, of bij eene herhaalde inzegening der Kerk, na de verbouwing, op de kolommen geplaatst? De heer KIST redeneert voort in de veronderstelling, dat het nog aanwezige Kruisteeken werkelijk het *oorspronkelijke* is; maar hij neemt hier juist als *bewezen* aan, hetgeen bij de uiteenloopende berigten der geschiedschrijvers omtrent de lotgevallen der St. Pieters-kerk (1), en bij gebrek aan genoegzame bescheiden, nog immer zeer twijfelachtig blijft. —Doch welligt vinden wij meer zekerheid voor ons tegenwoordig onderzoek in de *hooge eenvoudigheid* en *weinige afwisseling van kostuum, den Paus niet uitgezonderd.* Over dit *historisch* (?) kenteeken is reeds vroeger iets door ons gezegd (vlg. Dl. XII, bl. 66); maar wij kunnen hier nog ten overvloede opmerken, dat, als de *eenvoudigheid* van het kerkelijk gewaad, in het algemeen, als een bewijs van oudheid zal kunnen gelden, wij dan niet alleen tot aan de XI^de^ of XII^de^ eeuw, maar denkelijk wel tot vóór CONSTANTIJN zullen moeten opklimmen..... Of heeft Professor KIST dan nooit in EUSEBIUS of in ANASTASIUS *Biblioth.* (die in het leven van LEO III alleen meer dan honderd *vestes chrysoclavas etc.* opnoemt), iets over kostbare kerksieraden en kleederen van goud-laken met edelgesteenten bezet, gelezen? En is het hem wezenlijk ernst wanneer hij beweert, dat het kerkelijk kostuum, «dat van den Paus niet uitgezonderd», in de XI^de^ of XII^de^ eeuw zich door *hooge waardigheid* onderscheidde bij dat der XIV^de^, XV^de^ of XVI^de^? Wij kunnen zulks moeijelijk denken; ofschoon hier zeker het paradoxe of onnaauwkeurige ons niet al te zeer moet verwonderen, wijl toch van iemand, die de *planeta* of *kasuifel*, in haren gewonen ouderen vorm, voor een *mantel* aanziet,

(1) Vgl. *Archief*, bl. 471—475.

en *Sacraments-huisjes* boven op een Bisschops-staf plaatst, zich niet veel liturgische ἀκρίβεια laat verwachten. — Maar laten we onze kritiek verder vervolgen, om ons meer en meer te overtuigen, dat het niet aan bewijzen ontbreekt, om ons over de oudheidkunde van den heer KIST een ongunstigen dunk te doen opvatten. Welk archaeoloog toch zal, b. v., niet glimlagchen, wanneer hij zich hier op «de geheel afwijkende gedaante der Pauselijke *Soutane*», als op een karakteristiek teeken voor de oudheid onzer Muurschildering ziet verwezen? Trouwens, zegt KIST, «het lange «wijde tot de voeten neerhangende groene onderkleed met «wijde mouwen, gelijkt nog volstrekt niet naar de *Soutane* «van witte wol of zijde, met naauwe mouwen, welke de «Pausen onder het Misgewaad plegen te dragen» (bl. 454). *Pene tot errores, quot verba.* Geen paus of bisschop of priester draagt eene *Soutane*, van welke kleur of met welke mouwen ze ook zij, onder het Misgewaad, ten minste niet onmiddellijk, gelijk hier de zin schijnt te vergen, maar wel een *linnen* onderkleed, de *alba*. Van *Misgewaad* daarenboven te spreken is hier geheel ten onpas, omdat St. CORNELIUS niet in het eigenlijk *Misgewaad* (de Kasuifel met de *dalmatica* enz. voor de pausen en bisschoppen zoo wel als voor de priesters), maar in een kerkelijk kleed, dat gewoonlijk *cappa* (koorkap) genoemd wordt, hier is voorgesteld. Sedert wanneer de Pausen eene *Soutane* van witte wol of zijde *plegen* te dragen, wordt door KIST niet gezegd. Indien «*plegen*» op Pausen van een niet verwijderd tijdvak, b. v. op GREGORIUS XVI of PIUS IX moet slaan, dan wordt de bewering louter onzin; en als Professor KIST zijn *point de départ* na de XV^de^ of XVI^de^ eeuw heeft

(1) Vgl *de Kath.* Dl. XII, bl. 58—62.

gekozen, dan zijn wij verpligt hem te herinneren, dat voor *geestelijke* kleederen, de *witte* kleur, die tot de IX^de^ eeuw toe in de gansche Kerk de heerschende was (1), ook zelfs in een veel vroeger tijdperk, dan dat der Leidsche Muurschildering, door de Pausen werd gedragen, en dat derhalve zijn historisch kenmerk, in vele gevallen, juist het tegendeel bewijst van hetgeen hij heeft willen bewijzen.

Verder beweert de heer KIST dat de pauselijke *Tiara*, die het hoofd van St. CORNELIUS siert, ons *in de tijden vóór* BONIFACIUS VIII, en dus vóór de jaren 1294—1303, *schijnt te verplaatsen.* Daarbij *schijnt* zij ook nog den *oudsten vorm der Pauselijke muts of kroon te verbeelden, gelijk zij, namelijk, sedert den eerst gekroonden* NICOLAAS I, *in* 868 *overleden, en dien wij* (2) *den eersten eigenlijken Paus mogen noemen, gebezigd werd* (bl. 455). — Wij herinneren ons nog, in de Krypten der St. Pieters-kerk te *Rome*, meer dan eene «*pauselijke muts*» te hebben opgemerkt, waaronder ook die van den H. NICOLAAS I, maar wij durven verzekeren, dat derzelver vorm veel van dien der Leidsche verschilde. Alle, zonder uitzondering, loopen van boven min of meer spits toe, terwijl die van St. CORNELIUS een zeer in het oog vallenden gewelfden of spherischen vorm aanneemt, en daardoor wel iets op het hoofddeksel, dat de Armenische priesters aan het altaar dragen, gelijkt. Zoodanige *Tiara* hebben wij nimmer op eenig monument der XII^de^ of XIII^de^ eeuw aangetroffen. Wij weten dus niet op welken grond de heer KIST kan verzekeren, dat wij hier den *oudsten vorm* der pauselijke kroon voor ons hebben. Ook schijnt ZHGel. voor de *vraag naar den ouderdom van het tafereel*

(1) Vgl. BINTERIM, *Denkw.* IV, I, 197. AUGUSTI; *Denkw.* XI, 310.

(2) Dit «*wij*» bepaalt zich hier voor Archaeologen en Geschiedkundigen tot den heer KIST *alleen.*

er veel aan te hechten, dat St. CORNELIUS nog geene *driedubbele* kroon draagt, die eerst na URBANUS V, in 1370 overleden, door de Pausen is opgezet, vooral wijl het *zelfs moeijelijk is de dubbele kroon er in te ontdekken, welke het eerst door* BONIFACIUS VIII *op het eind der* XIII^de^ *eeuw is opgezet.* Ons bedunkens, is op de *Tiara* van St. CORNELIUS althans een *tweede* cirkel niet onduidelijk zigtbaar, en in dat opzigt stemt zij volkomen overeen met de *Tiara* op het marmeren beeld van BONIFACIUS VIII in het Vaticaan, waarvan wij eene afbeelding bezitten. Maar dit ook voorbijgegaan, en toegegeven dat op het Leidsche tafereel slechts *eene* kroon aanwezig zij, dan is in deze omstandigheid nog geen genoegzame grond te vinden, om daaruit te besluiten, dat wanneer de *dubbele* of *driedubbele* kroon op de beeldtenissen der Pausen ontbreekt, wij daardoor ons noodzakelijk verplaatst vinden in de tijden vóór BONIFACIUS VIII. Wij zullen hiervoor wel geen ander bewijs behoeven aan te voeren, dan de *acht* verschillende vormen van *Tiara*, welke MARANGONI in zijne bekende *Chronologia Romm. Pontt. in Basil. S. Pauli* (1) heeft doen afbeelden, en die ontleend zijn aan even zooveel beelden van BONIFACIUS VIII in het Vaticaan, de Lateraansche Basiliek, te *Anagni*, te *Florence* en *Bologna*. Niet ééne dezer *Tiara's* — uitgenomen die van een marmeren standbeeld te *Bologna*, van veel later dagteekening — heeft eene *dubbele* kroon: een bewijs, zegt te regt MARANGONI, dat de vrij algemeen aangenomen meening, als of BONIFACIUS het eerst eene *dubbele* kroon zou hebben opgezet, zonder grond is (2).

---

(1) MARANGONI, *Chronologia etc.*, c. XII, p. 29.

(2) MARANGONI, l. c. p. 78: *Ex variis Tiarae formis, quas conspicimus in statuis* BONIFACII *PP. VIII ineunte saeculo XIV, quae, vel unica tantum Corona, aut auriphrygio fulgent,... refellitur com*

En inderdaad, BENEDICTUS XI, die BONIFACIUS opvolgde, vindt men nog met *ééne* kroon afgebeeld, zoodat het gebruik eener dubbele slechts van CLEMENS V of JOHANNES XXII vermoedelijk dagteekent (1).

Over het vijfde, door den heer KIST opgegeven «*historisch* kenteeken», de *reusachtige en hoogst antieke gedaante van dien éénen sleutel, welken de Apostel* PETRUS, *in plaats van twee of drie in handen heeft*, hebben wij reeds het onze gezegd (2), en wij durven ons vleijen, dat wij voor elken onbevooroordeelden Archaeoloog, de ongegrondheid der dogmatische gevolgtrekking, door den heer KIST daaruit afgeleid, ontegensprekelijk hebben bewezen. Wij berusten dus hier bij het dàar ontwikkelde, en bepalen ons alleen bij de opmerking, dat men der archaeologische wetenschap weinig dienst doet, wanneer men hare resultaten, min of meer naauwkeurig voorgesteld, dienstbaar poogt te maken aan theologische vooroordeelen; ja dat men zich in gevaar stelt van tot paradoxen zijne toevlugt te moeten nemen, als men aan Katholieke monumenten, eene taal wil doen spreken, die hun ten eenemale vreemd is. Het gebeurde met den Leidschen St. Pieters-sleutel, moge dan voor den heer KIST eene waarschuwing zijn, om voortaan, bij zijn anders lofwaardig ijveren voor de studie der christelijke Kunst en Oudheid, aan zijne eigene navorschingen geene verkeerde rigting te geven. Het wapen, dat men onhandig

---

munis opinio, innixa testimonio tantum NICOLAI ALEMANNI (de Parietin. Later. c. 3), *nempe* BONIFACIUM *alteram Tiarae Pontificiae addidisse Coronam: ac etiam* CIACONII *asserentis, hunc Pontificem* duplicis coronamenti Tiara *usum fuisse.*»

(1) Zelfs het marmeren beeld van URBANUS VI, die in 1389 overleed, in het Vaticaan, draagt eene *Tiara* met slechts *ééne* kroon. Daarentegen ziet men er *drie* op dat van BONIFACIUS IX, deszelfs opvolger. Vgl. OLDOINUS, *Addit.* ad CIACON. in vita URBANI VI.

(2) Vgl. ons *eerste* Artikel.

gebruikt, wordt tegen den aanvaller zelven gerigt; en nog, op dit oogenblik, speelt ons een glimlach om de lippen, wanneer wij aan de mislukte *Sleutel-theorie* van den heer KIST denken, en ons tevens herinneren, hoe wij, niet lang geleden, bij gelegenheid van een uitstapje in *Noord-Holland*, in eene dorps-kerk van de zoogenaamde *Streek*, te *Zwaag*, indien wij ons het wel herinneren, boven in het Altaar, het zeer moderne beeld van St. PIETER ontwaarden, met *één*en sleutel in de hand, even *reusachtig*, bijna even *vervaarlijk groot* en niet minder *antiek* van vorm, als die der Leidsche Muurschildering. Wie weet, dachten wij, of, na twee of drie honderd jaren, een of ander archaeologiserend theoloog, dat onschuldige Beeld niet als een zegevierend argument zal gebruiken, om te bewijzen, dat in de negentiende eeuw, terwijl elders in *Nederland* overal de aanhangers van *Rome* het hoofd opstaken, toch in het bevoorregte *Noord-Holland* de pest van het Ultramontanisme nog niet was doorgedrongen?!

Eenige woorden nog over het *historisch* kenmerkende, dat zou zijn te vinden in *het ontbreken van den spitsloopenden en omgebogen vorm van het schoeisel, bij de enkele personen, die hier niet blootvoets zijn afgebeeld.* Die enkele personen bepalen zich bij *twee*, St. AMANDUS (LANFRANCUS, volgens KIST) en St. CORNELIUS. De voeten van St. ANTONIUS, die te midden der vlammen staat, zijn niet zigtbaar, en al de overige beelden (die der apostelen en van JOHANNES *den Dooper* en CHRISTOPHORUS,) zijn volgens gewoonte, ongeschoeid afgebeeld. De schilder is, in het voorstellen der twee bedoelde personaadjen, waarvan de een Paus en de ander Bisschop was, getrouw gebleven aan dien regel der kerkelijke Ikonographie, welke voorschreef, dat geestelijken, in hun kerkelijk gewaad, immer *ge-*

schoeid moesten worden afgebeeld. Dat nu dit *kerkelijk* schoeisel — want er kan *hier* van geen ander sprake zijn — ooit den vorm hebbe gehad, van het «spits toeloopend en omgebogen» schoeisel, dat in de middeleeuwen door de leeken, en hier en daar door de geestelijken (maar buiten de geestelijke bediening), werd gedragen, meenen wij te mogen betwijfelen. Wij herinneren ons althans niet, van ooit een dergelijk *kerkelijk* schoeisel op eenig monument der middeleeuwen te hebben aangetroffen. Zeker is het daarenboven, dat het dragen van dien vorm van schoenen, die men *sotulares rostrati* en ook wel *poulainia* of *sotulares de polena* (1) noemde, reeds vroegtijdig door onderscheidene Conciliën aan de geestelijken, ook buiten hunne kerkelijke bediening, werd verboden (2), en dat men zelfs in een *Capitulare* van KAREL *den Groote* het voorschrift vindt, waarbij den priesters wordt gelast, om zich aan het altaar van *sandalia* te bedienen (3), welke nooit den vorm der reeds genoemde *poulainia* hebben gehad. Het al of niet ontbreken van een schoeisel, dat nimmer door Bisschoppen of priesters, in hun kerkelijk gewaad, (waarin ook op het Leidsche tafereel het vijfde en zesde Beeld zijn voorgesteld,) werd gedragen, zal derhalve wel niet voor een *historisch* kenmerk, ter bepaling van den ouderdom der Schilderij, kunnen doorgaan.

Behalve de reeds opgenoemde *historische* kenteekenen, waarvan de meeste, gelijk wij zagen, den toets der ge-

---

(1) Zie DU CANGE, *Glossar*, in vocc.

(2) O. a. door het Concilie van *Parijs* in 1212 en door dat van *Nimes* in 1284.

(3) *Capitt. Regg. Francor.* lib. V, cap. 371, ed. BALUZII, I, 903. Zie ook HARDUIN, *Coll. Conc.* IV, 846.

schiedenis niet konden doorstaan, zijn er, zegt de heer KIST, «welligt nog *andere eigenaardigheden* van het Tafereel, «die ons schijnen in de gedachte te mogen versterken, «dat het niet later dan uit de XIVe, misschien wel uit de «XIIIe of XIIe eeuw dagteekent» (bl. 467). Jammer maar dat hij niet eenige dier «*andersoortige gronden*,» gelijk hij ze elders noemt, hebbe opgegeven. Welligt zou de ontdekking van eene dier eigenaardigheden, ons in het onderzoek over den *ouderdom* der Leidsche Muurschildering, tot een wat bestemder resultaat brengen, dan de zoo rekkelijke tijdsruimte van drie eeuwen. Indien wij nu zelf hierover een beslissend gevoelen moesten uiten, zouden wij de vervaardiging van het Tafereel op zijn vroegst in de XIVe eeuw, zoo al niet in de XVe stellen; en wij zijn te meer geneigd om deze tijdsbepaling voor de meest aannemelijke te houden, daar een zeer verdienstelijk oudheidkundige, die onlangs ons land heeft bezocht, Dom PITRA, Benedictijner van de Abdij van *Solesmes*, en die de Leidsche Muurschildering ook *in loco* naauwkeurig heeft bezigtigd, daaromtrent geheel ons gevoelen deelde. Aan de XIIe eeuw althans kan, ons bedunkens, niet worden gedacht, wijl b.v. de *mijter* van den Bisschop in het vijfde vak, veel te hoog en spitstoeloopend is, en een vorm heeft, dien dit hoofddeksel eerst later aannam; terwijl de *cappa*, door St. CORNELIUS gedragen, volgens de getuigenis der Bollandisten (1), ons voor het minst in de XIII^de^ eeuw verplaatst. Ook het *rationale* of *pectorale* (2), waarmede die *cappa* vóór de borst is vastgemaakt, is volgens SARTI,

(1) «*Nunquam inveni*, zegt PAPEBROCH, *ullius veteris Pontificis imaginem in* cappa *expressam* ante *saec.* XIII». Propyl. Maj. Paralip. p. 95.

(2) Professor KIST noemt het *mantelgesp*.

van lateren oorsprong (1). En eindelijk zelfs het familiewapen, dat nog in het eerste vak zigtbaar is, moet ons tot dezelfde gevolgtrekking leiden, wijl het gebruik der wapenschilden in *Duitschland* slechts in de XIIe eeuw in zwang geraakte, en ook in *Frankrijk*, waar dezelve reeds vroeger in gebruik waren, toch hunne aanwezigheid op *kerkelijke* monumenten slechts voor het allereerst in 1289 wordt opgemerkt. (2)

Hier besluiten wij onze aanmerkingen op de ikonographisch-archaeologische verklaring der Leidsche Muurschildering, door den heer KIST. In het begin van dit opstel beloofden wij, om bij deze gelegenheid ook nog over eenige andere archaeologische kwestiën, onlangs door denzelfden hoogleeraar ter sprake gebragt, ons gevoelen te uiten. Hiermede bedoelden wij de Verhandeling van Prof. KIST, over de *Germaansche Architectuur, in haar humoristisch karakter*. Wij zullen woord houden. Maar aangezien de uitgebreidheid van dit opstel, vragen wij onzen lezers verlof, om aan de behandeling van dit zoo belangrijk onderwerp uit de Geschiedenis der godsdienstige Bouwkunst in *Europa*, liever een afzonderlijk Artikel toe te wijden.

(1) SARTI, *de vet. casula dipt.* p. 29.
(2) Vgl. MABILLON, *de Diplom.* p. 132, n. 2.

DE INSTRUCTIE VAN PAUS PIUS VII,

AAN ZIJNEN

NUNTIUS TE WEENEN,

IN 1805.

(Vervolg en slot van bl. 27—68.)

De vraag dan is: Heeft PIUS VII aan zijnen Nuntius te *Weenen*, in 1805, geschreven, «dat het een regel is van «het canonieke regt, dat de onderdanen van eenen ketter- «schen vorst van de vervulling van alle pligten jegens hem «bevrijd zijn en ontslagen van alle trouw en gehoorzaam- «heid»?

Dit schrijven werd door den heer VAN DAM beweerd; door den heer MUTSAERS eerst in twijfel getrokken en naderhand verklaard niet katholiek te zijn; door den heer VAN DAM volgehouden op het gezag van TZSCHIRNER en KRUG; door ons, wanneer het althans den zin moest hebben, dien de heer VAN DAM blijkbaar bedoelde, dat PIUS van eenen in 1805 *vigerenden* regel gesproken hadde, ontkend; nadat echter de heer VAN DAM, op onze uitnoodiging, tot bewijzen of herroepen, nog had aangevoerd het *Römisches Bullarium* van EISENSCHMID, met welke aanhaling Zijn Edelmogende het pleit als voldongen schijnt te beschouwen.

Wij hebben thans dit zoogenaamde *Bullarium*, de *ultima ratio* van den heer VAN DAM, geopend voor ons liggen, en schrijven daaruit, in vertaling, de tegengeworpen plaats,

met de in aanteekening bijgevoegde Italiaansche woorden, geheel af; hiermede, en niet met een voor het minst dubbelzinnig uittreksel, in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, zal het publiek in staat zijn, om tusschen den Edelmogenden heer VAN DAM en ons het oordeel op te maken. — Zie hier dan wat bij EISENSCHMID te lezen staat: «Doch niet «slechts heeft de Kerk zorg gedragen te beletten, dat de «ketters zich van de kerkelijke goederen (1) meester ma«ken; zij heeft bovendien als straf tegen de misdaad van «ketterij vastgesteld de verbeurdverklaring en het verlies «van goederen dergenen, welke daaraan schuldig worden. «Deze straf.... is verordend, in zoo verre de goederen van «bijzondere personen betreft, in de decretaal (2) van INNO«CENTIUS III, voorkomende in het Cap. «*Vergentis*» X, *de «Haeret.* (3); en met opzigt der vorstendommen en (4) «leenen, is het een regel van het kanonieke regt Cap. ««*Absolutos*» XVI, *de Haeret.*, dat de onderdanen van eenen «openbaar (5) ketterschen vorst van alle huldiging, trouw «en onderdanigheid jegens zoo eenen ontslagen zijn (6): «niemand is er, die eenige ervaring in de geschiedenis «verkregen heeft, aan wien de vonnissen van afzetting «onbekend zijn kunnen, welke door de Pausen en Conciliën «tegen vorsten, die hardnekkig in de ketterij volhielden,

(1) Wij hebben de onlogische ontkenning, welke zoo wel in het Hoogduitsch als Italiaansch hier voorkomt, achterwege gelaten.

(2) EISENSCHMID zegt «*Bulle*»: het doet ter zake niets af, maar als vertaling is het onnaauwkeurig.

(3) De aanhaling van dit *cap.* is in het Hoogduitsch achter gebleven.

(4) Wij stellen hier, gelijk EISENSCHMID, het voegwoord: behoefden wij het te doen? In den Italiaanschen tekst staat het niet.

(5) Dit woord is ten onregte door EISENSCHMID uitgelaten.

(6) EISENSCHMID vertaalt: «*Von aller Pflicht gegen ihn befreit bleiben, freigesprochen von aller Treue und Lehenspflicht*»; daarin is ontrouw.

«geslagen werden. Thans echter zijn wij aan tijden ge-«komen, zoo rampzalig en zoo vernederend voor de bruid «van JESUS CHRISTUS, dat het even zoo onmogelijk voor «haar is, deze hare heilige grondstellingen van regtvaar-«dige gestrengheid tegen de opstandelingen en vijanden «des geloofs in het gebruik te handhaven, als ongeraden «daaraan te herinneren. Maar wanneer zij haar regt, van «de ketters af te zetten van hunne vorstendommen, en «hen vervallen te verklaren van hunne bezittingen, niet «kan uitoefenen; kan zij dan toch wel ooit stellig toela-«ten, dat, om den ketteren nieuwe vorstendommen en «nieuwe bezittingen te doen verkrijgen, zij zelve daarvan «beroofd worde?.... Welke aanleiding tot bespotting der «Kerk zoude daarmede niet gegeven zijn aan de ketters «zelven en aan de ongeloovigen, die op hare smart schim-«pende zeggen zouden, dat eindelijk de middelen gevon-«den zijn om haar verdraagzaam te maken». Enz. (1)

(1) «Ma non solamente la chiesa ha procurato d'impedire che gli «heretici (l. eretici) non occupassero i beni ecclesiastici, ha in oltra «(l. inoltre) stabilito, come pena del delitto dell'eresia, la confisca «et (l. e) perdita dei beni dagli eretici posseduti. Questa pena.... è «deeretata per rapporto ai beni de' privati nella decretale d'INNO-«CENZO III. riportata nel capo Vergentis X de Haeret.; et (l. e) per «quel che riguarda i principati, feudi, e pure regola del diritto ca-«nonico nel cap. Absolutos XVI de Haereticis, che sudditi di un «principe manifestamente eretico rimangono assoluti da qualunque «omaggio, sedeltà (l. fedeltà) ed ossequio verso del medesimo; e «niuno che sia alcun poco versato nella storia può ignorare le sentenze «di depositione pronunciate dai pontefici e dai concilj contra de «principi ostinati nell' eresia. Se non che siamo ora pur troppo «giunti in tempi cosi calamitosi e di tanta umiliazione per la sposa «di Gesu Cristo, che siccome a lei non è possibile usare, cosi nep-«pure è spediente ricordare queste sue *santissime massime* di giusto «rigore contra i nèmici e i rebelli della fede. Ma se non può eser-«citare *il suo diritto* di deporre de loro principati e di dichiarare «decaduti da loro beni gli eretici, potrebbe ella mai positivamente «permettere per aggiungere loro nuovi principali (l. principati) e «nuovi beni, d'esserne spogliata elle stassa?.. Quale occasione di

Toen de heer VAN DAM alzoo met deze plaats bekend geworden was, schreef hij, in meergemeld dagblad: TZSCHIRNER en KRUG konden zich bedrogen hebben, de bronnen waaruit zij geput hadden konden niet zuiver zijn; een nader onderzoek scheen derhalve om het gewigt der beschuldiging noodzakelijk, en «Mijn onderzoek» gaat daarna de Edelmogende heer VAN DAM voort, «is niet vruchteloos «geweest. In het *Römisches Bullarium* van L. M. EISENSCHMID «staat de verklaring van PIUS de VII^de^ te lezen, «dat de ««onderdanen van kettersche vorsten van alle trouw en ««gehoorzaamheid ontslagen zijn.»»

Klaarblijkelijk schreef de heer VAN DAM verkeerd: er staat in het Bullarium te lezen, *dat het een regel is van het kanonieke regt*, dat de onderdanen der aangeduide vorsten ontslagen zijn; nu zal het toch wel geen betoog behoeven, dat dit geenszins hetzelfde is, als hetgene de heer VAN DAM zegt, zoo min als b. v. deze twee uitdrukkingen synoniem zijn: «er is eene wet in het Staatsblad van het Koningrijk der *Nederlanden*, welke u van regtsvervolging vrijspreekt,» — en — «uit kracht dier wet zijt gij van regtsvervolging vrijgesproken.» Eer het tweede waarheid zijn kan, zal, behalve meer, noodig wezen, dat de wet van het Staatsblad eene nog vigerende wet zij. Of zou de heer VAN DAM waarlijk van meening wezen, dat iedere regel, welke in het *Corpus Juris Canonici* voorkomt, onveranderlijk en van immer durende verbindtenis en gelding is, zoodat, op dezen grond, het onderstelde schrijven van PIUS VII immer op den zin moet nederkomen, dien hij daaraan gaf? Wij weten niet of de heer VAN DAM het kano-

«diridere la chiesa non si darebbe agli eretici medesimi ed agl'in-«creduli, i quali insultando al di lei dolore, direbbero esservi tro-«vati finalmente i mezzi onde farla divenir tollerante! etc.»

nieke regt beoefend heeft; wij betwijfelen het; doch indien hij met het uiterste der lippen aan die wetenschap of hare geschiedenis geraakt heeft, dan moet hem bekend zijn, dat het geheel anders is. Daar het zich laat aanzien, dat de heer VAN DAM over eene zaak gesproken en geschreven heeft, waarvan hij de noodige kennis mist, zoo willen wij hem zeggen, dat, zonder vrees van overdrijving, de decretalen, canones en capita op honderd-, welligt duizendtallen kunnen begroot worden, die hunne geldigheid verloren hebben. De kerkelijke wetgeving is, zoo min als de wetgeving der Rijken, een stilstaand water; er heerscht daar ebbe en vloed, en het wòrden, het van kracht zijn en het weder te niet gaan is, op dat gebied, gelijk elders, mogelijkheid en feit. — Wij twijfelen alzoo niet, of de heer VAN DAM zal gereedelijk willen erkennen, dat hij, althans in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van den 11 November, te ver gegaan is. Inderdaad, het tegendeel van hetgeen door hem beweerd is, staat in de woorden bij EISENSCHMID te lezen: wel verre immers dat de onderdanen van kettersche vorsten krachtens den regel van het kanonieke regt ontslagen zijn, is gezegd, dat men dien regel onmogelijk in oefening kan brengen, ja, dat het onraadzaam is daaraan te herinneren. Hadde de schrijver van die woorden, wie hij zij, protest willen inleggen tegen de zinsduiding van den heer VAN DAM, of hadde een Paus, die tot dwangmaatregelen tegen de kettersche vorsten werd aangespoord door onverstandige ijveraars, welke naar de vroegere bepaling van het kanonieke regt verwezen, zijnen onwil willen te kennen geven, om tot het ontslaan van trouw en gehoorzaamheid over te gaan: — wat zoude, in beide gevallen, duidelijker en krachtiger kunnen gezegd zijn, dan: «het is onmogelijk zulke maat-

«regelen thans in oefening te brengen; wij moeten zelfs «de herinnering daaraan vermijden»? Ons is het derhalve onbegrijpelijk, hoe de heer VAN DAM er toe heeft kunnen komen om te schrijven, dat, ter aangehaalde plaatse, de verklaring van PIUS VII te lezen staat, «dat de onderdanen «van kettersche vorsten van alle trouw en gehoorzaam- «heid ontslagen zijn». — Wanneer thans in aanmerking genomen wordt, dat de gesproken woorden in de Tweede Kamer, waartegen wij mede eene stem verhieven, door de pen zelve van den spreker hunne uitlegging verkregen hebben; wanneer door ons niet anders werd beweerd, dan dat PIUS niet geschreven zal hebben, dat de bepaling van het kanonieke regt in 1805 als wet en gedragsregel gelden moest: dan zouden wij ons tot deze vergelijking der stelling van den heer VAN DAM met het aangevoerde uit EISENSCHMID kunnen bepalen, en zonder verdere bijvoeging de zaak in geschil aan de uitspraak van het openbaar oordeel hiermede veilig kunnen overlaten.

Wij vreezen echter geenszins in eene nadere beschouwing te treden van het voorkomende bij EISENSCHMID. De zaak, gelijk vroeger reeds verklaard werd, heeft onze belangstelling getrokken, en onzerzijds zijn mede onderzoekingen ingesteld, waarvan wij gaarne de uitkomst mededeelen.

Vooraf achten wij het evenwel gepast eene bedenking te beantwoorden, die, naar wij vermoeden, zal gemaakt worden. Zij komt hierop neder: de woorden: «Maar wan- «neer de Kerk haar regt, van de ketters af te zetten van «hunne vorstendommen — niet kan uitoefenen», behelzen de leer, dat het afzettingsregt een tegenwoordig, een steeds voortbestaand regt is: de schrijver dier woorden stelt alzoo in beginsel, dat bij de Kerk, bij den Paus,

het regt van afzetting van kettersche vorsten, ook in 1805, berustte; tot dit begrip wordt men te sterker gedrongen, omdat de schrijver, die over den rampzaligen en vernederenden toestand der Kerk weeklaagt, de vroeger gemelde en in verband staande verordeningen van het kanonieke regt als «heilige grondstellingen (*santissime massime*) «van regtvaardige strengheid» aanduidt.

Wij antwoorden *ten eerste*, dat het niet behoeft te worden toegegeven, dat daar noodzakelijk een voortbestaand en tegenwoordig regt bedoeld zij. — Er was, vóór dat aan die woorden gekomen is, van eenen anderen staat van zaken, van eenen vroeger in zwang zijnde regtgevenden regel gesproken: bloot op dien ouden regel, en alleen op het regt daarin uitgedrukt, kan hier zeer wel terug gewezen, daaraan enkel gedacht, dit bedoeld zijn. Wordt van het verledene door ons nimmer gesproken, alsof het tegenwoordig bestond; van een vervallen, zelfs uitdrukkelijk afgeschaft regt, nimmer alsof het nog duurde en gold? — Door een voorbeeld willen wij onze meening en tevens de aannemelijkheid, of althans het bestaanbare, der opvatting, die door ons bedoeld wordt, duidelijk maken. — De *Code Napoleon* had voor jongelingen, tot dat zij den ouderdom van vijfentwintig jaren bereikt hadden, tot het aangaan van een huwelijk de toestemming des vaders onontbeerlijk gesteld. Tot aan het jaar 1838, was deze wetsbepaling hier te lande van kracht: op genoemd tijdstip werd het Burgerlijk Wetboek ingevoerd en daarbij de genoemde toestemming als volstrekt vereischte niet langer dan tot aan de meerderjarigheid, alzoo slechts tot aan den ouderdom van drieëntwintig jaren, gevorderd. Zou het nu ongehoorde, niet verstaanbare, of dwaze taal van eenen vader zijn, die in het huwelijk zijns drieën-

twintigjarigen zoons niet willende toestemmen, na de invoering van het Burgerlijk Wetboek, gezegd hadde: Van *mijn regt* om den jongeling nog twee jaren te doen wachten kan ik geen gebruik meer maken. — Wat doet het af dat hier een purist zegge: Neen, oude heer! dat gaat niet aan, gij noemt daar uw regt, wat het niet is. — De purist heeft gelijk; de uitdrukking des vaders was onjuist: maar wordt toch niet vaak gesproken, zoo als de vader sprak? Zal het dan nu ondenkbaar moeten wezen, dat, in het onderstelde schrijven van den Paus, hetwelk niet eens voor openbaarmaking bestemd zou zijn, een min naauwkeurige uitdrukking kan zijn ingeslopen? Wij gelooven dat een Nuntius de bedoeling wel zoude hebben gevat. — Waarlijk er zijn geschriften, er zijn boeken in de wereld, waar het op naauwkeurig- en juistheid van uitdrukking niet minder aankomt dan in eene geheime Instructie aan eenen Pauselijken Nuntius, en welke toch onder dat opzigt — zeer veel — te wenschen overig laten. O Nederlandsche Wetboeken! — Dat lof gebragt is aan de oude regelen van het kanonieke regt, — zal daaruit nu moeten afgeleid worden, dat die regelen in de Kerk, op het aangeduide tijdstip geldig waren? — Wij zien in dien lof, een betreuren van het gemis van geldigheid, waaraan het besef der ongeldigheid tot grond ligt. Maar indien zulke conclusie, als hier zou gemaakt worden, opgaat; indien men slechts behoeft te prijzen en heilig te spreken, op dat het geprezene en het heilige bestaan krijge en aanwezig zij; dan bidden, dan smeeken wij de Regering, de Wetgeving, de Kerk, de Kunst, de Wetenschap met al wat ademt en leeft in *Nederland*, dat men de stemme in lofliederen verheffe op de vroegere welvaart des lands.

Dat zal een blijde uitkomst geven! — —

In de *tweede plaats* behoort wel te worden opgemerkt, dat, — wanneer ook moest worden aangenomen, dat in die woorden: «Maar wanneer de Kerk haar regt, van de «ketters af te zetten van hunne vorstendommen, — niet «kan uitoefenen», — noodzakelijk spraak is van een tegenwoordig regt, hetwelk men niet als vervallen wil erkennen; ook dan zelfs den heer VAN DAM met die woorden niet is gebaat. Immers wat moet de heer VAN DAM bewijzen? Datgene wat hij gesteld heeft, te weten: «dat PIUS VII, steunende op den regel van het kanonieke regt, aan zijnen Nuntius te *Weenen* verklaarde, «dat de onder«danen van kettersche vorsten (in 1805) van alle trouw «en gehoorzaamheid ontslagen zijn.» Welaan, wij komen met de onderstelling dat PIUS VII in het stuk bij EISENSCHMID het voortbestaan van het afzettingsregt hebbe uitgesproken, tot deze twee *positiën:* de eene van den Paus bij EISENSCHMID: «de Kerk bezit, ook in 1805, het regt om «ketters van hunne vorstendommen af te zetten»; — de andere van den heer VAN DAM: «de onderdanen van ket«tersche vorsten zijn in 1805 van alle trouw en gehoor«zaamheid ontslagen»: — als deze nu Synoniem zijn, heeft de heer VAN DAM, *in hypothesi*, gelijk; — en moeten *wij* onze tegenspraak terug nemen. —

Hoe men ze derhalve keere of wende; hetzij men het geheele verband der onderstelde Pauselijke woorden neme, of een meer op zich zelf geplaatst gedeelte; mits de noodzakelijke zamenhang niet uit het oog worde verloren, men kan aan die woorden nimmer den zin ontpersen, dat zij datgene bewijzen wat te bewijzen was.

Thans hebben wij eene gewigtiger en meer omvattende vraag aan den heer VAN DAM te stellen, namelijk: Is het, bij EISENSCHMID voorkomende, een echt stuk; is het door

PIUS VII, of op 's Pausen last geschreven? Is PIUS voor het onderstelde schrijven verantwoordelijk? De heer VAN DAM heeft dit niet bewezen, zelfs niet de noodzakelijkheid, naar het schijnt, ingezien, van het te bewijzen. Nogtans zal een ieder, die van polemiek weet, moeten erkennen, dat het ons regt is, het bewijs der authenticiteit te vorderen. Indien wij ons geding met dien eisch niet hebben aangevangen, mag de lezer daarin het duidelijke bewijs vinden, dat wij bij het Italiaansche fragment al zeer weinig verlegen gestaan hebben. Ons regt bleef inmiddels behouden; en wanneer de heer VAN DAM mogt goedvinden zijne bewering nader te handhaven, dan is het eerste gedeelte van zijne taak, hiermede uit den aard der zake, hem aangewezen. Wij verklaren voor 's hands, dat het nog ver af is, dat wij aan de echtheid gelooven. De heer VAN DAM schreef kortweg: «In het *Römisches Bullarium van* L. M. EISENSCHMID, staat de verklaring te lezen»: wij deden zien welke verklaring daar staat te lezen: doch stond daar eens wat de heer VAN DAM schijnt gelezen te hebben, zou daarmede het bewijs dan geleverd zijn, zoo als in deze zaak noodwendig gevorderd wordt. Kan men in een onderwerp, als hetgene ons thans bezig houdt, volstaan, met het noemen van een boek, het aanwijzen van eene bladzijde, en zeggen: Daar staat het te lezen; *ergo* heb ik gelijk, gij ongelijk? Zulk eene manier van bewijzen, is gemakkelijk; maar is ze voldoende, genoegzaam? Neen zeker niet. Is de heer VAN DAM dan waarlijk de *sprüchwörtliche* lijdzaamheid vergeten van het fabricaat, op 't welke wij der vlugtige gedachten bestendigheid geven? Is EISENSCHMID een *ἀυτὸς*, aan wiens woord volstrekte, blinde onderwerping, zonder onderzoek of oordeel, moet bewezen worden? — Van den man en zijne gezindheid zullen wij

niet op nieuw gewagen; al wat hem alleen persoonlijk betreft stellen wij thans ter zijde: ook zijn boek zullen wij niet aan eene doorloopende toets onderwerpen; genoeg hebben wij echter daar van gezien, om van dat *Bullarium* te kunnen zeggen — en enkele proeven betreffende PIUS VIII en de vertaling van het thans besproken stuk zelf weerleggen deze bevinding voor het publiek zekerlijk niet — dat het immers aan vele plaatsen een jammerlijk zamenwerpsel is van onwaarheid, verdraaijing, onkunde en ligtzinnigheid. Het boek met zijnen auteur behoort nog aan de zoogenaamde *Aufklärungsperiode*, een tijdvak waarin het genoeg was op iedere bladzijde twee- driemaal het woord verlichting te stellen, en in kerkelijke aangelegenheden *force* van onkerkelijken zin te vertoonen, om aan een werk, bij even ligtzinnige lezers en bastaardgeleerden, ruimen aftrek te verzekeren. Welk ernstig onderzoeker, welk wetenschappelijk man neemt thans, verre weg de meeste boeken dier *Aufgeklärten und Aufklärer*, zonder wantrouwen, ter hand? Doch uitsluitend tot de plaats zelve, waarop het hier aankomt, vestigen wij onze aandacht. Verdient het aangevoerde stuk vertrouwen? Is een certificaat van oorsprong vertoond en in orde bevonden? Heeft EISENSCHMID de vermeende Instructie hetzij *in originali*, of ten minste in behoorlijk gewaarmerkt afschrift, gelezen, ingezien? Hij zegt het niet; maar hij geeft vrij duidelijk het tegendeel te kennen, wanneer hij, alvorens tot de zaak te komen, op blz. 684 — om geloof te winnen? — deze opmerkelijke aanteekening nederstelt: «*Als «die päpstliche Archiven nach dem J. 1809 nach Paris trans-«portirt waren und der Einsicht der Gelehrten mehrere Jahre «offen standen, kamen noch auffallendere Dinge an das Licht, z. B.*» enz. — Na deze «curiaal-sluwe» inleiding,

gaat de man met zijn pathetisch «*Was? wird man sagen*» enz. op den nieuwen «HILDEBRAND» los. —

Maar EISENSCHMID's *Bullarium* — hoor ik zeggen — is toch, «*aus authentischen Quellen übersetzt*». — Zoo staat op het titelblad ja te lezen: doch zijn b. v. de «*Frankische Merkur*» (bl. 795), het tijdschrift: «*Von der Katholischen Kirche*» (bl. 809), de *Aschaffenburger* «*Katholische Kirchenzeitung*» (bl. 818) authentieke bronnen? Eerlijk moet het genoemd worden, dat deze werden vermeld; maar die eerlijkheid bewijst tevens dat, nu en dan ten minste, elders dan aan «*authentischen Quellen*» geborgd is. En waarom laat EISENSCHMID, die somtijds de niet authentieke schriften bij name noemt, waaruit zijne stukken getrokken zijn, aan andere plaatsen de aanwijzing van zijne bronnen achterwege? Waarom is dit bepaaldelijk het geval met de betwiste Instructie van PIUS VII? Is het geschied, omdat de bronnen van welke hij zich dan bediende onrein waren? Zoo veel te oneerlijker is hij te werk gegaan. Wij verzoeken den lezer, dat hij hier bij voorraad in aanmerking gelieve te nemen, dat wij aantoonen zullen, en, middagklaar maken, aan welke *trübe Quelle* EISENSCHMID de gewaande Instructie van PIUS VII gevonden heeft. Indien EISENSCHMID eerlijk hadde willen zijn, mogt hij dan hier ter plaatse (1) het boek, dat hij naschreef, verzwijgen, — omdat het van de gehuurde pen afkomstig is eens handlangers van het Napoleontische onregt tegen PIUS VII; omdat het een boek is, hetwelk, door zijnen maker zelven miskend, met het schandmerk eener lage wraak aan het voorhoofd ter wereld kwam? Make EISENSCHMID, en wie

(1) Elders vonden wij het werk, dat EISENSCHMID afschreef, eens vermeld, namelijk Th. II, S. 693.

't nog wil beproeven, fortuin met zulke voorgangers; — maar moeten wij op hun woord of wensch als authentiek erkennen, als geldig en afdoend bewijs aannemen een stuk hetwelk al de eerste vereischten mist, die de echtheid van een geschrift moeten bewijzen? Van wien is het stuk afkomstig? Men zoekt ons te beduiden, dat het van PIUS VII zij: — maar waar is het bewijs? waarom vertoont men dan niet de handteekening? — Wanneer is het geschreven? ook de dagteekening ontbreekt. — Aan wien? aan den Nuntius te *Weenen*, wordt gezegd: — maar waarom het opschrift niet afgedrukt? Een stuk is het wijders dat ons wordt voorgelegd, zonder hoofd en begin, zonder einde en slot; — een stuk, waarvan men juist zoo veel mededeelt, als men wil dat zal gezien worden; hetwelk men, zoo 't bestond en van dengene was aan wien het werd toegeschreven, zonder bezwaar *geheel* konde mededeelen, ware het niet, dat daarmede de valschheid noodzakelijk was aan het licht gekomen; — een stuk eindelijk, hetwelk, blijkens de uitlatingsteekens in den tekst, bovendien nu nog verminkt en onder geleide van eene ontrouwe vertaling in de wereld wordt gezonden. — Is, waar zoo gehandeld wordt, goede trouw te veronderstellen? Is daar aan de billijke eischen voldaan van eene redelijke kritiek? Indien de heer VAN DAM kan of wil beweren, dat wij, ongeacht al deze en nog nader te ontwikkelen bezwaren tegen hare echtheid, de «Instructie», welke bij EISENSCHMID staat te lezen, voor, of zoo goed als, authentiek moeten laten gelden; dan moeten wij verklaren, dat voor ons geene discussie over echtheid met den heer VAN DAM mogelijk zijn zoude. — Het was nooit, het is ook thans niet onze bedoeling, eenig stuk ter zijde te schuiven of als valsch te merken, om reden, dat het stellingen of begin-

selen bevat, die met onze inzigten of meeningen niet strooken. Wij verklaren, dat wij zulk verraad aan de waarheid verafschuwen: maar wij kunnen ook niet toegeven, dat iemand, wie hij zij, geregtigd is te vorderen, dat wij aan het gezond verstand de keel toewringen, of van ons natuurlijk regt van toetsen en oordeelen afstand doen moeten, juist omdat het boeken en schriften geldt, die ons voor den voet worden geworpen, en die tegen de Kerk of hare instellingen gerigt zijn. Wij vorderen geen privilegie voor onze geschriften of onze bronnen; maar wij kennen ook geene dan die wettig zijn aan hen toe, welke tegen ons de pen of het woord voeren. Tot dat derhalve de heer VAN DAM de echtheid der «Instructie» naar behooren zal gestaafd hebben, ontzeggen wij aan dat stuk de kracht van bewijs.

Op dit negatief standpunt willen wij echter niet blijven staan; wij nemen bereids de *antithese* van den heer VAN DAM, en stellen, dat wij de zoogenaamde «Instructie» houden voor onecht, d. i., voor niet afkomstig van PIUS VII of 's Pausen eigenlijke ministerie. — Met voordacht zeggen wij ze *te houden* voor onecht. Slagen wij er al niet in om misschien moeijelijk te overtuigenen onze meening te doen aannemen, men zal dan ten minste niet mogen zeggen, dat wij gesteld en niet bewezen, of meer gesteld dan bewezen hebben. Wie met de kritiek omgang heeft weet, hoe zwaar, hoe onmogelijk het dikwijls is, de onechtheid door ontegenzeggelijke bewijzen klaarblijkelijk te maken. Hoe vele stukken worden sinds eeuwen voor onecht gehouden, zonder dat toch de valschheid zoo is uitgemaakt, dat niets kan worden tegen gezegd. In den strijd, dien wij thans voeren, is derhalve eene zeer gematigde bewoording verkieselijk, waardoor immers de overtuiging

zelve niet wordt verzwakt: — en dat die overtuiging niet eene louter subjectieve is, zullen de gronden bewijzen, waarop zij gevestigd staat.

Toen wij de aanteekening van EISENSCHMID op blz. 684 gelezen hadden, die bestemd is om te doen gelooven, dat de «Instructie» uit de in 1809 naar *Parijs* vervoerde pauselijke archiven, welke daar, gelijk verzekerd wordt, voor de inzage der geleerden meerdere jaren hebben opengestaan, getrokken zij; vielen wij weldra op het vermoeden, dat aan de boorden van de *Seine* het licht in deze donkere zaak moest gezocht worden. De eerste gids de beste, dien wij ondervroegen, wees ons naar een werk, dat getiteld is: *Essai historique sur la puissance temporelle des Papes, et sur l'abus qu'ils ont fait de leur ministère spirituel.* Wij zijn in het bezit van twee uitgaven: de eerste, *Paris* 1810; en de vierde, ter zelfde plaats, van 1818: in laatstgenoemde vonden wij, *Tome second; p. 318, suiv.* de «Instructie» zoo als zij in het *Römisches Bullarium* voorkomt. Zoo ver ons onderzoek heeft kunnen reiken, is zij het eerste uitgegeven in den derden druk van dit *Essai*, die verscheen in 1811; zij werd naderhand uit dit werk gretig wederom te voorschijn gebragt door GREGOIRE, TABARAUD, SILVY, DE POTTER en andere lieden van gelijken stempel, die hunne echo's voor *Duitschland* hadden in TZSCHIRNER, KRUG, EISENSCHMID, enz.: dat zij evenwel het eerst is aan den dag gekomen in genoemd *Essai* wordt bevestigd door de aanteekening aan het einde der *Table* achter ons Tweede Deel, in verband met het *Avis* voor het Eerste Deel, bl. VII. Het behoeft niet gezegd, dat wij beide teksten en wat daarmede verbonden is aanstonds met elkander vergeleken; doch van meer belang achten wij, dat deze vergelijking de volkomen overtuiging

gegeven heeft, dat EISENSCHMID, aan de plaats die door den heer VAN DAM werd aangevoerd, niet anders deed dan dit *Essai* afschrijven. Dit punt behoort door ons boven twijfel te worden gesteld, omdat daarna eerst, al hetgene tegen de geloofwaardigheid en de bewijskracht van hetgeen over ons geschil in laatstgenoemd werk voorkomt, zal worden ingebragt, tegen het afschrift in het *Bullarium* kan gezegd worden, — maar dan ook daartegen gelden moet.

De gansche reeks en de gang der gedachten van hetgeen over PIUS VII door EISENSCHMID werd te boek gesteld, — in een woord, een groot gedeelte van dezen inhoud, maar de inhoud niet alleen, ook de vorm, de voorstelling, de afzonderlijke uitdrukkingen en woorden maken het zonneklaar, dat het fransche *Essai* eene hoofdbron bij het geheel, en uitsluitende bron bij de «Instructie», voor het *Bullarium* geweest is. Wie beide boeken ter hand heeft kan zich met geringe moeite, volledíger overtuigen; de grenzen, die wij moeten eerbiedigen, vorderen, dat wij ons bewijs tot de «Instructie» en hare naaste omgeving beperken. In het fransche werk leest men in overgang tot de «Instructie», dat, in *Duitschland*, eenige kerkelijke goederen, als schadeloosstelling aan Protestantsche vorsten waren gegeven; dat de Heilige Stoel niet wilde, dat daarover buiten zijne tusschenkomst beschikt werd, dat van die zijde verklaard werd dat vooral niet kon geduld worden, dat *zulk* gebruik, als geschied is, van die goederen gemaakt werd. «Dit is «het onderwerp», wordt daarna gezegd, «van verscheiden «geschriften uit *Rome* gezonden in 1803, 1804 en 1805, «en in 't bijzonder van eene Instructie aan den te *Weenen* «residerenden Nuntius, in welke, onder andere vreemde «dingen, het volgende te lezen staat». — Zoo goed de beste

scholier het kan, heeft EISENSCHMID het gansche thema *woordelijk* afvertaald. — Er is vervolgens, eene aanteekening onder de bladzijde gevoegd tot het woord *vreemde dingen;* in welke over verwenschingen aan den Westphaalschen Vrede, — over 's Pausen stelregel, dat hij is niet de eigenaar maar de opperste bestuurder van de kerkelijke goederen, over het aanvoeren van SUAREZ en LESSIUS als meest aanzienlijke Theologen, gesproken wordt. — EISENSCHMID heeft alweder in zijne taal, geen lettergreep toe- of afgedaan: de italiaansche woorden zelfs: *Questo è il sentimento de piu accreditati teologi*, heeft hij stiptelijk afgeschreven. Daarna komt het uittreksel uit de «Instructie:» hiermede — het is waarlijk curieus — ging EISENSCHMID zoo bezorgd te werk, dat hij al de onnaauwkeurigheden, fouten, uitlatingen en ongetrouwheden, zonder ééne te missen, overnam, alsof hij van het Italiaansch fragment nimmer iets gezien had.— De lezer, die, zoo hij het *Bullarium* vergeleek, veelligt even als wij, iets vreemds gevonden heeft, aan de vertaling der Italiaansche woorden: *se non che siamo* enz. door: *In wahrheit, wir sind* enz., zal dan ook nu wel bevroeden, dat het eene zuivere overbrenging is van het fransche «*A la verité, nous sommes tombés*» enz. In de gansche «Instructie» vertoont zich slechts één verschil: de Italiaansche tekst in het fransche werk is correct; bij den duitscher is hij slordig. Dit verschil is waarschijnlijk aan den afstand van de drukpers te wijten. (Zie *Drukfehler u. Verbesserungen* na het Tweede Deel.) — De eerste woorden welke EISENSCHMID na de Instructie laat volgen «*Dieses «Jahr* 1805 *ist äusserst merkwürdig in der Geschichte des «Papstthums* PIUS VII,» zijn alwederom niet anders dan eene ligtgewijzigde vertaling van het fransche werk, waar een weinig lager gelezen wordt: «*Cette année* 1805 *et la*

«*suivante sont mémorables dans l'histoire du pontificat de* «PIE VII.» Zoo gaat het dan vervolgens voort, en zoo ging het vroeger, over de regering dezes Pauses. Het zoude zeer gemakkelijk wezen het plagiaat van EISENSCHMID door meerdere proeven van overeenkomst te staven, maar met vertrouwen uiten wij de meening, dat het bijgebragte reeds meer dan genoegzaam is. — Zoo is het ons dan gelukt, met ons onderzoek twintig jaren verder te komen dan de heer VAN DAM; en het boek van EISENSCHMID, wiens «authentische *Quelle*» ontdekt is, kan van nu af zonder nadeel ontbeerd en ter zijde worden gelegd.

Thans krijgen wij te doen met eenen — Anoniem. — De Lezer zal opmerken, dat het met de getuigen en de uitgevers der «Instructie» van kwaad tot erger gaat. Wie EISENSCHMID geweest is, hebben wij in de November-aflevering van dit Tijdschrift doen kennen; — de man, die de «Instructie» het eerst openbaar maakte, heeft behoedzaam alle verantwoordelijkheid over zijn bedrijf afgewend en zijnen naam geheim gehouden. Ten minste hij heeft getracht dien geheim te houden; en zelfs in de vierde — de laatste — uitgaaf van het *Essai*, is hij noch op het titelblad, noch aan het einde van het voorwoord, noch elders in het boek genoemd geworden; hoewel de boekverkooper, of ik weet niet welke onbescheiden hand, een *etiquette* op den rug van ons exemplaar heeft vastgehecht, waar, boven den titel van het werk, de naam DAUNOU, in even zoo vele letters, te lezen staat. — Het is zoo; PIERRE CLAUDE FRANÇOIS DAUNOU is de auteur, en dit was in *Frankrijk*, een jaar althans na het verschijnen van laatstgenoemde uitgave, zoo weinig onbekend, dat wij in eene boekbeoordeeling van dien tijd, den schrijver gestadig met de letter D. en wat hem verder kenmerkt, vonden

aangeduid; en, om van anderen niet te spreken in *Le Vatican ou portraits historiques des Papes, par* AMAND SAINTES, *Paris,* 1825, leest men in ronde woorden blz. 257. «*L'auteur de* «*l'Essai historique sur la puissance des papes,* M. DAUNOU, «*assure*» enz. — Wij zijn verpligt thans dezen man nader bekend te maken en de treurige, maar tevens hier zeer opmerkelijke, overeenkomst in het licht te stellen, welke zijn leven met dat van EISENSCHMID oplevert. De zeer beknopte schets, welke hier volgt, moge daarvoor toereikende zijn. Op zestienjarigen leeftijd, trad DAUNOU, die te *Boulogne-sur-Mer* geboren was, in 1777, in de Congregatie der Oratorianen; hij werd in 1787 priester gewijd. Toen de omwenteling uitbrak, onderwees hij de godgeleerde wetenschap, maar bezwoer helaas in 1791 de Burgerlijke Constitutie der Geestelijkheid, waardoor hij achtervolgens twee Constitutionnele bisschoppen, van *Pas de Calais* en *Parijs*, als bisschoppelijk vicaris bijstond. In 1792, werd hij tot lid verkozen der Conventie, en speelde in het proces van LODEWIJK XVI voor het minst eene vrij dubbelzinnige rol. «Indien men van oordeel is,» zoo was zijn woord, «dat LODEWIJK den dood verdiend heeft, behoort voor «hem geene uitzondering gemaakt te worden.» Tot de vraag over 's Konings pligtigheid, zeide hij: «ik beschul«dig LOUIS CAPET van zamenzwering tegen de souvereiniteit «des volks.» Toen het doodvonnis was uitgesproken, schijnt DAUNOU tot humaner gevoel, eene wijl, te zijn wedergekeerd. Zich met de *Girondisten* verbonden hebbende, moest hij het lot dezer partij deelen. Later, in 1798, werd hij met MONGE en FLORENT door het *Directoire* gezonden tot organisatie der Romeinsche Republiek: zij organiseerden den roof; en de pauselijke kapellen, kerken, kloosters en sacristeiën werden schandelijk geplunderd. Wij behoeven

hem op het staats-tooneel, waar hij het op het einde van zijn leven zelfs tot het pairschap gebragt heeft, niet verder te volgen; en minder nog kan het noodig zijn, hierbij de opmerking te voegen, dat DAUNOU al zijne priesterlijke pligten en verbindtenissen geheel had opgegeven. Hij stierf den 20 Junij 1840 in dezelfde gevoelens, naar het schijnt, als waarin hij sinds lang leefde; en het *Journal des Débats*, hetwelk een artikel aan de voor ons immer droevige nagedachtenis van dezen priester wijdde, verzekert, dat hij uitdrukkelijk gelast had, dat zijne begrafenis zonder geleide of eenige andere plegtigheid moest plaats hebben en dat geene rede aan de groeve, die zijn lijk ontvangen zoude, mogt worden uitgesproken. — Ziedaar den man: — thans het werk.

In 1810 verschenen op den korten afstand van drie maanden de twee eerste uitgaven, die toen uit één deel bestonden; het tweede, waarin de «Instructie» gevonden wordt, kwam eerst het volgende jaar in de derde oplage bij. Aan het hoofd van alle uitgaven, is een *Avis des éditeurs*, gelijk het heet, geplaatst, met het kennelijk doel om den lezer omtrent den oorsprong en den auteur te misleiden; volgens dit bedrog, zou DAUNOU's boek moeten doorgaan voor vertaling van een spaansch handschrift, uit *Saragossa* den uitgevers toegezonden, in welke stad het door franschen gevonden werd, in November 1809. De uitgevers, zoo luidt het, zullen den schrijver niet noemen; zij kennen hem niet met genoegzame zekerheid, zij willen bovendien zijne rust niet in gevaar brengen; de zuiverheid zijner bedoelingen eischt «*ce ménagement.*» Eene aanteekening aan het einde van het laatste hoofdstuk — zoo gaat het voort — meldt, dat het handschrift den 12 Februarij 1801 was afgewerkt; andere aanwijzingen, de toestand waarin het werk ont-

vangen is, het schrift zelf, hebben de *éditeurs* op het vermoeden gebragt, dat de auteur met groote haast gewerkt had, denkelijk in de hoop van zijnen arbeid later te herzien en onder noodige omwerking daaraan meerder volmaaktheid te geven. Zij hebben geaarzeld of zij zulk een «*Essai*» wel zouden doen vertalen, en niet liever naar het bestek en op den grond des spanjaards een oorspronkelijk werk zamenstellen, doch zijn tot het eerste besloten, want (zoo voortreffelijk toch was dat spaansch!) zij hadden het wel langer maar niet beter kunnen maken. De vertaler is dikwijls hun komen klagen over schrale en kleurlooze en niet genoeg ontwikkelde verhalen en voorstellingen, en wilde dan van zijn eigen werk iets in de plaats geven; doch — zoo als van zoo gemoedelijke lieden te wachten was — «la permission de perfectionner ou d'altérer un «ouvrage qui ne lui appartenait point, lui a été refusée «inexorablement.» Zij hebben hem bevolen trouw te wezen, correct «s'il se pouvait,» maar — bovenal — «aussi ex«péditif que l'avait été l'auteur:» want de uitgevers zijn «pressés d'offrir cet hommage au héros dont les conce«tions politiques, rapides comme ses armes victorieuses, «consomment les plus vastes réformes en moins de temps «qu'il n'en faut pour mesurer l'étendue de ses bienfaits.» (In 1818 zijn deze woorden weggelaten; de héros was verdwenen, en er waren geen *bienfaits* meer te wachten. Ook zijn met het *refus inexorable* moeijelijk te rijmen de substantiële verschillen, die in de elkander opvolgende uitgaven worden aangetroffen: — het schijnt dat men *exorable* geworden is.) Twee derden der aanteekeningen, wordt ten slotte gezegd, behooren aan den spaanschen auteur; de naauwlettende uitgevers hebben nogtans den vertaler het kleine genoegen niet willen ontzeggen,

dewijl de vertaler die aanteekeningen, uit boeken ontleend, welke in *Frankrijk* zeldzaam voorkomen, niet kon vergelijken, eenige daarvan achter te laten of te wijzigen, en liever boeken aan te halen die in *Frankrijk* algemeen verkrijgbaar zijn. —

De lezer begrijpt al deze *mystères de Paris*, en zal wis geen *dupe* willen wezen. — DAUNOU is de schrijver; zijn naam moest verzwegen, want dien agent van het *Directoire*, den priester die *philosophe* geworden is, noemen, was zoo goed als eene logenstraffing op den titel van het boek afdrukken; de schrijver werd gehaast ja — door den keizer die in 1809 in de kerkelijke ban gedaan naar eene snelle wraak dorstte (1) en immers goed genoeg betaalde om prompt bediend te worden; eindelijk DAUNOU bezat geen kennis genoeg van de spaansch-kerkelijke en anti-kerkelijke literatuur, nu moesten toch zijne aanhalingen uit fransche schrijvers gekleurd worden; enz.

Wij zouden bijna wenschen kunnen, dat het *Essai historique* in handen was van elken Lezer: — zóó innig is onze overtuiging, dat welligt niets dienstiger wezen kan voor de zaak, die door ons is opgenomen. Wij zijn dan ook bereid te gelooven, dat de immers zoo wel edeldenkende als edelmogende heer E. W. VAN DAM VAN ISSELT, indien hij geweten had, dat zijne bewering aangaande het bestaan der verklaring van PIUS VII aan zijnen Nuntius te *Weenen*, immers voor als nog eigenlijk alleen steunt op de getuigenis van het leugenachtige werk van DAUNOU, hij die nimmer zoude vooruitgezet, veel minder gepoogd hebben te handhaven. Het is noodig, dat wij bij het *Avis des editeurs* niet blijven staan, om de benaming van *leugenachtig werk*

(1) De eerste uitgave verscheen in *Februarij*, 1810.

te staven. Wij zouden des noods de voorwaarde ons laten opleggen om zoovele en meerdere onwaarheden of valsche voorstellingen aan te wijzen als bladzijden in het boek geteld worden. Aan eene kritiek van het geheel valt alzoo niet te denken; maar wij zullen slechts één hoofddeel, het *Exposé de la conduite de la Cour de Rome, depuis* 1800, hetwelk de regering van PIUS VII moest doen kennen, vlugtig doorloopen, en bij de greep ettelijke blijken van ontrouw aanhouden. Men gelieve daarbij op te merken, dat wij de uitgaaf van 1818 gebruiken, welke tegen die van 1811, waarvan wij eenige uittreksels hebben kunnen vergelijken inderdaad nog gunstig afsteekt; ten andere dat wij om kort te zijn slechts zulke misstellingen aanstippen, tot welker weêrlegging geen descussie gevorderd wordt.

Blz. 292 van dat *Exposé* wordt gezegd, dat PIUS VII aan het einde van Junij zijne intrede binnen *Rome* deed. De waarheid is, dat het geschiedde den 3 Julij. In de uitgave van 1811, die door EISENSCHMID gevolgd schijnt, meende DAUNOU de eer van 's Pausen terugkeer nog aan NAPOLEON te moeten geven; «c'etoit le vainqueur» (de *Marengo*), luidt het daar, «qui affermissait le nouveau pon«tife sur la chaire Apostolique.» De geheele wereld weet, dat de herstelling van den Paus in zijne Staten reeds te voren bepaald was, en dat PIUS VII den 5 Junij, negen dagen alzoo voor den slag van *Marengo*, *Venetie* verlaten had.

Blz. 294 en volg. is, om aan de reclames tegen de organieke artikelen het voorkomen van een pauselijke gril te geven, gezegd, dat «ces premières et tardives recla«mations» **eerst plaats hadden aan het einde van 1803.— Overal intusschen kan men lezen, dat de Paus reeds den 24 Mei des vorigen jaars in een consistorie tegen de fraudulcuse bijvoging en haren inhoud de stem verheven had.**

Wanneer men nu in aanmerking neemt, dat het Concordaat van 15 Julij 1801 tegelijk met de organieke artikelen als staatswet door den eersten consul geproclameerd werden op den 18 Germinal van het jaar X (8 April 1802,) dan zal voor de woorden *premières* en *tardives* wel geene plaats meer wezen. Men kan nog vergelijken eenen brief van CACAULT aan PORTALIS gedagteekend 12 Mei 1802 te vinden bij ARTAUD, *Histoire de* PIE VII, Chap. XXI, waar reeds van 's Pausen leed over het afkondigen der artikelen gelijktijdig met het concordaat gewaagd is.

Blz. 305 (wij gaan de bemerkingen op de reclames voorbij om reden die wij meldden), schimpt DAUNOU de aanvraag van den Paus, tijdens zijn verblijf te Parijs, dat *Romagna* met den *Kerkelijken Staat* weder vereenigd werd. — Was toch ooit eene vraag billijker of regtmatiger? Zou de gewezen Agent van het *Directoire* liever van restitutie niet gehoord hebben?

Op de bladz. 307 en 308, waaraan EISENSCHMID geest en pathos ontleende, wordt de Paus van hoofd tot voeten zwart geschilderd van ondankbaarheid jegens de fransche kerk «au sein de laquelle il venait de recevoir un accueil si honorable,» — omdat hij in het geheim consistorie van 26 Junij 1805 zijne vreugde had durven uitspreken over de herroeping en onderwerping van den oud-Bisschop van *Pistoja*. PIUS zeide, dat RICCI de bulle «*Auctorem fidei*» had aangenomen, en dit zeggen heet bij DAUNOU en zijnen copiïst een nieuw vonnissen en doemen, door den Paus «à son aise», der Gallikaansche stellingen. «On peut remarquer ici un exemple» zegt DAUNOU daarna, en EISENSCHMID schreef het over, «des artifices familiers à la cour de «*Rome*: *ab uno disce omnes.*» — Hierop valt niets te antwoorden. *Risum teneatis?*

Miste de pen in 1818 de gunst, welke, gelijk wij reeds opmerkten, in 1811 haar dreef; overvloedig zijn toch, in de uitgave die wij steeds volgen, de plaatsen welke aanspraak maken, om het oordeel der geheele wereld te logenstraffen over de verwikkelingen en hare oorzaken tusschen Paus en Keizer. De algemeen gevestigde meening is, dat aan de zijde van den laatste niet dan hemeltergend onregt was; dat zijne onverzadelijke eerzucht, zijne gewelddadigheden en zijn velerlei ontrouw jegens den eerste schandvlekken zijn, welke van zijne nagedachtenis nimmer kunnen worden afgewischt. DAUNOU weet het beter. Men zie slechts de blz. 322 en volg.; daar kan men leeren, hoe de Keizer die, voorbeeldeloos lijdzaam en vredelievend als hij was, in 1807, na al de vorige al wederom en nimmer ontmoedigd «nouvelles tentatives de reconciliation» beproefde, op nieuw schipbreuk lijden moest op het verzuim en den onwil des Pauses; hoe zijne Heiligheid zelfs de belangen der Kerk in de waagschaal stelde, ja, ten eenemaal verwaarloosde, door de terugroeping van zijnen Legaat, den kardinaal CAPRARA, en het zenden van een gezant, die genoegzame volmagt miste; hoe de Paus bedolven onder een «fatras» van «discussions, consultations et fastidieuses écritures» ten achter bleef, tot schande der «lumières du dix-neuvième siècle», met de noodige voorzieningen, opdat de Bisschoppen konden «remplir pleinement leurs devoirs;» hoe in de questie, betreffende de huwelijken, alles bedorven werd door «l'obstination de la «cour de *Rome*» en hare «sottise non moins désavouée par «la saine théologie que par le bon sens le plus vulgaire.»

Na deze razernij, treedt onze schrijver in eene godgeleerde discussie, op zijne wijze, der «doctrine insociale «et immorale dont il vient d'être parlé.» Wij zullen hem op

dat gebied alleen laten: behalve dat hij *Rome's* leer ontrouw wedergeeft (blz. 323), bewijst hij zeer duidelijk dat hij het in de Theologie niet ver gebragt — of zwart wit heeft willen noemen. Dit benam nogtans in zijn oog het regt niet, om ten aanzien van eene instructie aan den Bisschop van *Warschau* (1808) tot het onderwerp vergeleken, het hoogtoonend verwijt te doen, blz. 332: «Ici «le redacteur de cette instruction Ultramontaine ne sait pas «même en quoi consiste la doctrine raisonnable contre «laquelle il déclame.» De redacteur der Ultramontaansche instructie had getoond er meer van te weten dan DAUNOU, die de questie blz. 338 resumeert in deze woorden: «En «cette matière, la question se réduit à savoir si, parce «que la bénédiction nuptiale est un sacrement, les sou«verains doivent abandonner aux prêtres tout la partie de «la jurisprudence civile qui concerne les mariages.» — Verbazend juist! De schrijver verstond de kunst van vele onwaarheden in weinig woorden te zeggen.

Blz. 334, ergert DAUNOU zich zeer — EISENSCHMID dien ten gevolge insgelijks — aan den titel: «pasteur de l'église universelle:» — alsof het iets nieuws of onregtmatigs ware!

Een weinig verder, blz. 336, wordt het als ik weet niet hoe groot misdaad den Paus toegerekend, dat hij in de Bulle, waarbij *Montauban* tot bisschoppelijken zetel gesteld werd van het in November 1808 nieuw opgerigte Departement van *Tarn et Garonne*, niet gezegd had, dat het geschiedde «en conséquence du décret impérial.» — Volgens begrip van DAUNOU rigtte dus de Keizer het bisdom op; en de Paus was belast met de uitvoering van het keizerlijk decreet.

Blz. 337, is al wederom de Paus oorzaak van «misérables démêlés.» In de institutie-bulle van DE PRADT tot Aartsbisschop van *Mechelen* (13 April 1809) was — wij

weten niet juist ter welker oorzake, doch meenen, dat het geschied is omdat de keizer zelf niet als anders de aanvraag om de bulle geteekend had — van de keizerlijke benoeming geen gewag gemaakt. Dit is, in het oog van DAUNOU eene «nouvelle entreprise» van den heerschzuchtigen Paus, die met schennis van artt. 4 en 5 van het Concordaat pretentie maakte van zelf te benoemen. De inschikkelijke keizer, «pour couper court», gebruikte, «il faut en convenir, trop de condescendance», en bewilligde, onder voorwaarde, dat hij geen aanvraag meer zou teekenen, dat zijn naam in de bullen niet zou genoemd worden. Doch het mogt niet baten: «depuis ce «temps, le Pape s'est obstiné a refuser l'institution cano«nique à tous les évêques nouvellement nommés en «France.» — *s'Est obstiné!*.... Het is immers wereldkundig, niet alleen hoe NAPOLEON met de bisdommen te werk ging; hoe hij concordaats-verordeningen en organieke artikelen eigenmagtig, dat is wederregtelijk, over de gewelddadig ingenomen landen, over *Italie*, over den *Kerkelijken Staat* zelfs uitstrekte; maar hoe ook hij, bij decreet van 17 Mei van hetzelfde jaar 1809, het tijdelijk gebied des Pausen geheel vernietigde en zijne landen ingelijfd verklaarde in het Keizerrijk; en hoe weldra den 6 Julij daaraanvolgende de Paus gevangen in ballingschap is weggevoerd. Van dit alles en wat nog verder volgde is, volgens DAUNOU, PIUS zelf en alleen oorzaak geweest. Wilde men den schrijver hooren, dan legde de Paus het op de afschaffing des geheelen Episcopaats in *Frankrijk* toe; «déjà depuis plusieurs années il en agissait ainsi a l'égard «de l'Allemagne, ou il est presque parvenu à l'éteindre» bl. 338, — dan was de excommunicatie-bulle van 10 Junij 1809, waarbij «les Français furent, plus ou moins

«généralement, exclus du sein de l'église catholique», het bewijs, dat PIUS VII haar (l'église catholique) «ne voulait «plus présider.» Genoemde bulle zou, volgens DAUNOU, den 29ⁿ Junij, «jour de Saint-Pierre» plegtig zijn afgekondigd, doch dit voornemen werd bekend, en nu was het, — zoo vroom was immers de fransche politie! — «le respect dû à la chaire du prince des apôtres, et au «temple auguste qui porte son nom, qui empêchât d'y «permettre une cérémonie aussi scandaleuse.» Den 6 Julij, gaat de huichelende cyniker voort, «le Pape sortit de «Rome, et vint à Savone, où il fut reçu avec toute la «magnificence que pouvait réclamer un prince; car il «l'était encore, et nul autre que lui même ne l'avait con«damné à n'en pas remplir les fonctions.»

Is het onbeschaamheid genoeg, Lezer, om het *Essai historique*, waaruit EISENSCHMID de «Instructie» die door den heer VAN DAM is tegen geworpen, genomen heeft, te doen kennen? Wij mogen niet meer afschrijven: doch indien doel en middelen van den schrijver, die, wat wel is op te merken, eigenlijk als eenige getuige voor de echtheid van het betwiste stuk optreedt, nog niet genoeg bloot liggen; indien het niet zonneklaar geworden is, dat DAUNOU geschreven heeft om met behulp van leugen en vervalsching den Paus ongelijk toe te dichten en NAPOLEON als een' regtvaardige te doen voorkomen: dan raden wij aan het boek zelf open te slaan, en b. v. de dwaze drogredenen te lezen, waarmede DAUNOU — die toen nog uit het Spaansch vertaalde — de onmagt of onbevoegdheid des Pauses tot een banvonnis over den Keizer wil uitmaken, op grond dat de keizer was «le propre souverain» van den Paus (Edit. d. 1810 p. 333 Suiv.) of die andere ijlhoofdige taal, waarmede het geschrijf besloten wordt (t. a. p. bl. 342), en

welke dienen moet om te overtuigen *si Dis placet*, dat de Paus, ten nutte der Kerk en zijns geestelijken gezags, van alle tijdelijk rijksbeheer moest worden beroofd.

Na door zoo veel slijk te hebben moeten baden, gevoelen wij dringend behoefte, om een hier ter plaatse allezins wel gepast oordeel mede te deelen over den grooten PIUS VII, in zijn harden en afmattenden kamp tegen den geweldenaar, die, onder voorwendsel van een andere KAREL DE GROOTE te wezen, doch voor diens fouten te moeten wachten, jegens den Paus vooral, het karakter van eenen volleerden tyran ontwikkelde. Wij vonden, dat oordeel bij Dr. F. A. STAUDENMAIER, *Zum religiösen Frieden der Zukunft*, II Thl. s. 358 — 362, die het op zijne beurt aan een geacht engelsch protestantsch, geschrift, het *N. Portfolio*, ontleende, tot welks bladzijden 82—138 verwezen wordt.

Het oordeel over PIUS is door eenige algemeene beschouwingen voorafgegaan, die, om hare belangrijkheid zoo wel als om het standpunt des schrijvers, hier eene plaats vinden mogen. «In Rome» zoo lezen wij «bestaat eene godsdienstige «en eene wereldlijke magt, de laatste omvat niet meer «dan het bestuur van een gewest; doch de godsdienstige «magt de regering eener wereld. De wereldlijke magt is «onbeduidend niet slechts door hare geringe verhouding, «maar ook om hare neutraliteit. — Tot op het tijdstip der «invasie van de fransche republiek, hadden de *Pauselijke «staten* in *Europa* denzelfden ouden regeringsvorm behou«den, welke de bron is waaruit onze magt en onze wetten «voortvloeiden, en dien men in de landen van het Oosten nog «aantreft. De hoogste autoriteit mengde zich daar niet in de «plaatselijke aangelegenheden van eene provincie of van «een dorp; en het verdient allezins opmerking, dat, tot

«aan het tijdstip der tusschenkomst van de vreemde diplo-
«matie, het priesterlijk gezag bij de regering van *Rome*
«beperkter en enger omschreven was, dan in eenig ande-
«ren katholieken Staat van *Europa*. De grootste waarde van
«de souvereiniteit bestaat voor den Paus hierin, dat zijn
«zetel onafhankelijk is van alle wereldlijke magt. Tegen-
«over andere natiën, welke hem niet als *Pontifex* erkennen,
«draagt hij het karakter van een souverein. En voor de
«Kerk is de waarde der wereldlijke magt van den Paus
«hierin gelegen, dat zij niet het werktuig is eener wereld-
«sche eerzucht. — Zoo lang de Paus onafhankelijk blijft,
«kan hij niet in eenig plan, in eenige politieke beraad-
«slaging verwikkeld worden, waarbij hij zich van de gods-
«dienst bediene, gelijk bij de Czaren of den Sultan, die
«aan het hoofd van groote rijken staan, het geval is. De
«Paus heeft niet, gelijk zij, het godsdienstig karakter, dat
«hem onderscheidt, veroverd, gekocht of afgedwongen,
«maar terwijl hij vooraf priester was, werd hem, een dui-
«zendtal jaren geleden, het karakter van souverein opge-
«dragen, en dit karakter is gebleven wat het bij zijnen
«oorsprong was; het heeft dezelfde grenzen, dezelfde regts-
«magt behouden. De Paus heeft zijne grenzen noch merkbaar
«uitgezet noch ingekrompen: in den bloeitijd van Rome's
«eerzucht, in de dagen toen 's Pausen magt het hoogst
«verheven stond, heeft hij nimmer eene enkele wet opge-
«heven, nimmer eenig volkenregt afgeschaft, of eene addi-
«tionele belasting opgelegd. — De Paus koestert geen
«wereldlijke plannen of bedoelingen; hij is in geen poli-
«tieken toeleg betrokken, voor welks gunstig slagen hij
«zijnen invloed hetzij op zijn eigen onderdanen of onder-
«danen van andere staten dienstbaar zou kunnen maken.
«Zijne onderdanen zijn voor hem als waren zij niet, en

«baten hem in geenen deele ; wanneer hij handelt, werkt hij «slechts op vreemde natiën en regeringen, en niet door «zijne magt, maar door zijne gedachten. — De pauselijke «regering is alzoo, ten overstaan van andere roomsch-katho«lieke mogendheden, eene algemeene uitdrukking van het toe«zigt (controle) hetwelk godsdienst en de kerk van elken Staat, «op de handelingen der Regering, behoort te oefenen.— Een «minister van Napoleon zeide tot Paus PIUS VII, tijdens zijne «gevangenis te *Savona :* «de geestelijke en wereldlijke zaken ««zijn gescheiden.» — «Ja», hernam de Paus, «zij zijn ge«««scheiden ; mijn politiek heeft de waarheid en de regt«««vaardigheid ten doel, de uwe de hartstogten en het ««belang.» — *Polen* is tot heden het grootste en bloedigste «der slagtoffers van *Rusland.* Het tweede, zoo wel naar «tijdsorde als in belangrijkheid, is *Servië.* Bij de vernieti«ging van het Poolsche Rijk, ondervond *Rusland* geen «tegenstand van de beschermende Mogendheden. De magt «der muselmannen beschermt het Christelijk *Servië*, de «Paus beweent den ondergang van het republikeinsche «*Polen!* Voor de verdediging van een christelijk gewest, «heeft de Porte alleen de wraak van *Rusland* getrotzeerd, «ofschoon zij door de houding van *Europa* werd ter neder «gedrukt. In de zaak van *Polen*, die bij afwisseling door «*Europa* verdedigd en verraden werd, heeft onder alle Sou«vereinen de Paus alleen den moed gehad, voorwaarts te «treden, om met den straal van zijn banvonnis de magtige «en onverschoonbare verdelgers te brandmerken. — Toen «*Napoleon*, het plan had opgevat om *Engeland* te vernieti«gen — immers door de stremming van deszelfs handel en «het afsnijden van hulpbronnen allen weêrstand onmogelijk «te maken, onderwierp hij dit land aan de hardste beproe«ving die het immer had door te staan, en wierp hij het in

«eene krisis, waaraan het ter naauwernood ontkomen is. «De onderstenning, welke de Europesche Regeringen aan «de maatregelen boden, welke hij betrekkelijk onzen «handel nam, hielp hem tot de uitvoering zijner ont- «werpen. De zoo geadopteerde maatregelen waren niet «te min, in ieder opzigt, eene schennis zelfs van de ge- «meente-wetten en de wetten, die de vrijheid van elke «woning beschermen (1). In dit Rijk *(Engeland)* was het «gevoel voor geregtigheid, en de achting die men der «wet en zich zelven toedroeg te zwak, te vlugtig, zoo wel «bij de natie als bij de Regering, dan dat het land, met goed «gevolg, tegen de aanmatiging weêrstand bieden kon. «*Frankrijk* maakte wetten, welke met de politieke inzig «ten van zijnen Meester in overeenstemming waren. Gansch «*Europa* leverde het schouwspel — van dienstbaarheid aan «den éénen Meester, van strafbare schending der regten «en traditiën, en van openbare vijandschap tegen *Engeland*. «Één eenig lid der Europesche Staten-maatschappij ver- «zette zich tegen de usurpatie; ééne enkele stem verhief «zich om die te wraken; één vorst slechts bood weder- «stand: Hij alleen verklaarde de door *Europa's* opperheer «bevolen en onder den invloed van zijnen dwang alge- «meen aangenomen maatregelen voor strafbaar. Deze koene «demonstratie kwam niet van eenen magtigen vorst, even- «min van eenen gebieder, die onder *Engeland's* bescher- «ming zich sterk gevoelde. *Zij ging van den Paus uit!* «Buiten staat om zijnen weêrstand genoegzamen klem te «geven, en van hoop op hulp verstoken, stond de Paus «evenwel niet toe, dat de besluiten van *Berlijn* en van

(1) Wij hebben gemeend, dat in dezen zin *Municipal-und Domesticalgesetze* te verstaan zij. Vergissen wij ons? — Men gelieve het dan te verschoonen.

«*Milaan* in zijne Staten werden afgekondigd; en, als de «*wachter van het Staatsregt der Christenheid* verklaarde hij «de smaad, waarmede wij getroffen werden, wanneer zij «zelfs in eenen regtvaardigen oorlog op zulke wijze over- «komen ware, voor strijdig met godsdienst en geregtig- «heid. Eer hij zich aan zulk een bedrijf aansloot, al «moest hij met het vereenigd Katholiek *Europa* in tegen- «spraak staan, — om het kettersche *Albion*, welks bond- «genoot hij niet was, te beschermen, waagde hij alleen «het den toorn van NAPOLEON te trotsen: Hij offerde zich op: «de fransche troepen bezetteden zijne hoofdstad: zelf werd «hij gevangen weggevoerd. — — Den Pausen allereerst heb- «ben wij bescherming tegen het wereldsch despotismus «te danken. — — De Paus verzette zich tegen *Frank- «rijk's* bevelen, omdat zij tegen regtvaardigheid en gods- «dienst aandruischten. *Europa* bekommerde zich noch over «regtvaardigheid, noch over godsdienst, en schreef de «medewerking des Pausen toe aan gelijkheid van politieke «leeringen met de andere Mogendheden, en aan zijne be- «krachtiging van *legitieme* regten. Edoch de andere Mo- «gendheden offerden de leeringen, welke zij voorgaven «te handhaven, op — in geval van nood, en zelfs buiten «noodzaak. De Paus alleen stond in *Europa* pal. Gelijk «zijne onmagt in den beginne hem niet verleidde tot on- «derdrukking van zijne afkeur, zoo dwong hem nader- «hand de vernedering geenszins om zich ten onder te «geven. Het gevolg van deze houding was, dat de En- «gelschen van de overtuiging doordrongen werden, dat «de Paus de vertegenwoordiger, de eenige onwankelbare «steun is der legitimistische leeringen.»

De woorden, welke de Duitsche geleerde, die hier onze voorganger was, laat volgen, met eene ligte wijzi-

ging, tot de onze makende, vragen wij: «Kan en moest «zulk eene werking van de Katholieke Kerk en haar Opper«hoofd voor regt en vrijheid, niet vertrouwen inboezemen»? Is het billijk, waar uitstekende blijken van liefde voor de regtvaardigheid en van onversaagden weêrstand tegen de aanmatiging, van welke zijde die kome, voor handen zijn, elken eerst voorkomenden schijn van verongelijking onbeproefd en gretig aan te grijpen, en als of men op onomstootelijke waarheid steunde, toe te roepen: uw Paus is een dwingeland, hij treedt de regten der vorsten met den voet. — Hoe dit zij, zóó veel zal, vleijen wij ons, met het kort verslag van een gedeelte van het werk van DAUNOU, hetwelk — wij herhalen het — de eenige waarborg is voor de echtheid der «Instructie», — zoo veel zal met den tegenhanger uit het geachte Engelsche periodieke geschrift, waaraan immers de aanzienlijkste staatslieden en geleerden arbeidden, zijn te weeg gebragt, dat geen redelijkdenkende het ontkennen zal, dat het *Essai historique* geen aanspraak op geloofwaardigheid maken kan. Een' schrijver, die op elke bladzijde de geschiedenis in het aangezigt slaat; die klaarblijkelijk geheel doortrokken is van haat en partijzucht; die zoo verachtelijk zich openbaar betoont, dat hij de berooving als weldaad, het brutaalst geweld als regt, het tergend en folterend sarren als verzoening en langmoedigheid prijst en verheft; — een aanklager, die zegt te bestaan wat niet is, die ontveinst wat hij weet, die misdaden verdicht waar hij niet te beschuldigen vindt; — een huurling eindelijk, die uit het opraapsel van leugen en drogreden, uit declamatie en schimp geheel een boek zamenflanst, met het opzet om de wraakzucht te vieren van een tyran, en ten zijnen believe over een hoogst eerwaardig vorst, die uit zijne staten weggesleept, middeler-

wijl in de gevangenis zucht — over het achtbaar Hoofd van de grootste kerkgemeente der wereld — een vloed van lasteringen uit te werpen: — zulk eenen schrijver, neen, kan voor de regtbank van geen oordeelkundige eenig gezag toekomen. DAUNOU, wij zeggen het rondweg, kan, waar het PIUS VII geldt, geen autoriteit hebben.

Wat volgt hieruit? Dat wij voor de authenticiteit en de onvervalschtheid der «Instructie» geen — of, zoo DAUNOU volstrekt nog iets gelden moet, geen ander dan eenen zeer verdachten getuige overhouden. En deze getuige, of liever deze aanklager, die aan ontelbare plaatsen zich een trouweloos mensch betoont, durft nog zijnen naam aan de beschuldiging niet leenen: hij speelt de rol van eenen geheimen aanbrenger, die alle verantwoordelijkheid over zijn aantijgen van zich afwerpt: meermalen riep men hem ter verantwoording op; men duidde hem, als met den vinger, in openbare geschriften aan, als het bewijs schuldig voor zijne aanklagt, die men als valsch en lasterlijk voorstelde: hij leeft nog negen en twintig jaren na het verdachte feit; en heeft nimmer den moed getoond om zijne sustenue te verdedigen, of een enkel woord tot bewijs in te brengen, maar blijft — zoo veel hij kan — in het duister der naamloosheid ten einde toe zich schuil houden. Is nu, wij vragen het een elk zonder onderscheid, is nu «genoeg bewezen» hetgeen op de aantijging van één enkel persoon, die zoo handelt, berust? Moet men niet integendeel het voor uiterst verdacht houden, en heeft het de waarschijnlijkheid niet ten eenemaal tegen?

Onder de naschrijveren is, zoo ver wij konden opsporen, niemand te vinden, die het ontbrekende aanvulde en het noodzakelijk bewijs van echt- en onvervalschtheid poogde te leveren: òf zij achten zich dienaangaande, gelijk EISENSCHMID,

van alle onderzoek van voren af ontslagen, òf maken zich, zoo als de mede reedsgenoemde schrijver van *Le Vatican* deed, met het noemen van den naam van DAUNOU van de zaak af, de questie, waarop hier alles aankomt, de authenticiteit, geheel voor zijne rekening latende. Door laatstbedoelde, den heer AMAND SAINTES, een protestantsch oudhoogleeraar, die kortweg zegt: «M. DAUNOU *assure*» enz., geschiedde dit ontwijken van verantwoordelijkheid op zeer opmerkenswaardige wijze; zijne uitdrukking geeft niet alleen te kennen, dat hij zich niet er mede belast, de bewering zijns voorgangers te staven, maar tevens, dat zij in zijne oogen betwistbaar en betwist was. Naar onze meening kan zulke afwezendheid, niet alleen van degelijk bewijs, maar zelfs van poging tot bewijs, niet anders dan eene zwaarwegende reden zijn, om aan de echtheid van het stuk niet te gelooven. Immers, van waar is het dat men niet bewijst? kan het zijn, omdat men geen bewijs noodig acht? dit is onmogelijk. Van waar is het dan? omdat men niet *kan* bewijzen? — Maar wanneer dan van elders vele redenen *tegen* zijn, en het *voor* niet naar eisch kan gemotiveerd worden, zal daar de kritiek niet ter verwerping besluiten?

Wijders, DAUNOU heeft de «Instructie» medegedeeld, geheel in dien op zich zelven reeds zoo bedenkelijken en achterdocht wekkenden toestand, dien wij vroeger, over EISENSCHMID handelende, deden opmerken: wat wij te lezen krijgen is niet meer dan een fragment; het is zonder naam, zonder dagteekening, verminkt, en ongetrouw overgebragt. Deze handelwijze valt nog te sterker in het oog, bij vergelijking van andere stukken — en daaronder van groote uitgebreidheid — die in hun geheel en met naam- en dagteekening behoorlijk voorzien, in het *Essai* zijn opgenomen.

Wij wenschen niet ons zelven verdacht te maken, als of wij door een hagelslag, zoo als QUINTILIAAN zeide, van kleine argumenten onze zaak zoeken vol te houden of te doen zegevieren. Evenwel en zonder meer gewigt hieraan te hechten dan billijk zijn kan, achten wij het niet van alle gewigt ontbloot, dat DAUNOU zelf, naar ons bevinden, niet duidelijk, niet uitdrukkelijk, zegt, dat de «Instructie» van den Paus, of van 's Pausen ministerie afkomstig is. — Hij wil, dat zij bij den lezer op rekening van PIUS kome; dit is buiten twijfel: — maar wij mogen niet vergeten, dat wij met eenen auteur te doen hebben, die met drogredenen en kunstgrepen zonder ophouden omgaat, en die misleiding van het oordeel tot zijn doel gekozen heeft. Zou het derhalve onmogelijk wezen, dat aan DAUNOU, b. v. uit eene keizerlijke portefeuille — of van waar elders? — het Italiaansche stuk inderdaad ware verstrekt, en dat hij daaraan niets gedaan of toegevoegd, maar enkel daarvan de naamteekening, zoo het er eene droeg, achterwege gelaten hadde, om daarna in den gang zijner phrasen, als onmerkbaar, over den inhoud den Paus, dien hij deed vermoeden de auteur te zijn, tot rekenschap te vorderen? Zoo zou het zeer wel wezen kunnen, dat de «Instructie» bestaan hadde; dat zij uit *Rome* gezonden zij; dat zij aan den Nuntius te *Weenen* gerigt ware; zonder dat zij echter van den Paus of van 's Pausen lasthebbenden oorspronkelijk zij. Wat belet ons, onderstellender wijze, aan te nemen, dat de prelaat DELLA GENGA eenen vertrouwden vriend, eenen ouden leermeester, een aanzienlijk man te *Rome* geraadpleegd hebbe bij de moeijelijke en tevens hoogst gewigtige onderhandelingen die hem waren toevertrouwd, en dat het bijzonder antwoord van den raadsman, het ongevraagde woord misschien van een beschermheer, waarvoor dan

toch wel PIUS VII niet tot rekenschap moest gedaagd worden, ons hier als eene officiële «Instructie» zij voorgebragt? Kan zij niet van eenen meer vurigen dan wijzen voorvechter des pauselijken gezags, van eenen ouderwetschen CATO, die ettelijke eeuwen ten achter gebleven is, herkomstig wezen? — Dit alles zij en blijve louter eene conjectuur: maar het is een feit, dat DAUNOU, met eene, ja, naar ons oordeel, opmerkelijke zegswijze, het eigenlijk melden van wien de «Instructie» zij, als het ware, vermeden heeft. In de inleiding, die haar voorafgaat, waar, gelijk reeds gezegd is, over de onregtmatige overdragt van kerkelijke bezittingen als schadeloosstelling aan Protestantsche vorsten gehandeld wordt, zegt DAUNOU (Tom. II, pag. 318): «C'est le sujet de beaucoup *d'écrits expediés «de Rome* en 1803, 1804 et 1805 et particulièrement d'une «instruction au nonce résidant a Vienne»; — in eene aanaanteekening op dezelfde bladzijde staat: «C'est ce que «*le rédacteur* de l'instruction prouve par les textes de Suarez «et de Lessius». — Maar van wien is die «instruction»? Wie is daarvan de «rédacteur»? Draagt zij de handteekening hetzij van den Paus, hetzij van den Secretaris van Staat? DAUNOU zegt het niet. In de «Table» bl. 351 is inderdaad het verschil tusschen de opgaaf der «Instructie» en die van andere stukken nog in het oog loopender: daar lezen wij b. v. «Extraits des allocutions de PIE VII», «Extraits de *ses* lettres au premier consul», «Extraits de l'allocution du 26 *Juin* 1805»; en — wanneer de beurt aan het betwiste stuk gekomen is, wordt eensklaps de uitdrukking onbepaald, en heet het: «Extraits d'une instruction au nonce résidant à Vienne»; en onmiddellijk daarna bl. 352, keert de bestemdere vorm terug: «Extraits d'une instruc«tion *de la cour de Rome* à ses agens en Pologne, en 1808»,

«Extraits des protestations de PIE VII en 1808», enz. — Uw vermoeden, zal men misschien zeggen, steunt hier dan op de naauwkeurigheid en eerlijkheid des schrijvers; en dit zijn eigenschappen die gij niet in hem erkendet. — Wij geven toe, dat de bedenking in zekeren zin gegrond is; doch herinneren naast dit toegeven, dat schrijvers en sprekers in overvloed te vinden zijn, die het, in spelen met woorden, ver genoeg gebragt hebben, om onder de schors van ware vormen eene leugenachtige kern te versteken, en naderhand met zulke kern hun spel voort te zetten; — en ten andere, dat dergelijk *insinueren* als hier zou geschied zijn, een eigen kenmerk is der zoogenaamde wijsgeerige schole, waarvan DAUNOU een adept was.

Op den *inhoud* van het stuk, en het daarvan afhangend intrinsieke argument, hetwelk immers in elk geval, waar over echt- en onvervalschtheid van stukken en bescheiden geredetwist wordt, zoo veel, en te regt, pleegt af te doen, willen wij opzettelijk niet sterk drukken. Alle aanleiding tot verwijt van onbewezen vooruitzetting of van eene *petitio principii* behoort door ons vermeden te worden. Doch met dit alles, het blijft uitgemaakte waarheid, dat eene onpartijdige en niet verblinde kritiek hier steeds de vraag zich stellen moet: Is het opgeworpen stuk overeenstemmend met andere akten en geschriften welke van PIUS VII of van zijn ministerie zijn uitgegaan? Werden handelingen gepleegd, gangen genomen, die verraden, dat de beginselen, welke hier zouden geleerd wezen, inderdaad werden omhelsd en opgevolgd? — Wij voor ons verklaren gaarne niet beter te weten, dan dat de «Instructie», zoo zij in dien zin zoude moeten genomen worden, dat PIUS VII in 1805 verklaard hebbe, dat de regelen der aangehaalde Hoofdstukken: «*Vergentis*» en «*Absolutos*», in den titel *de Haereticis*,

het eerste van INNOCENTIUS III, het tweede van GREGORIUS IX, ten zijnen tijde in kracht zijnde regtsregelen waren; — en verder dat het van den Paus afhing om volgens zijn goeddunken kettersche vorsten aan de regering te laten of hen daarvan te ontzetten; — een volstrekt eenig en weêrgaloos document zijn zoude. Wat de daden dezer pauselijke regering betreft, waar is dan toch de kettersche vorst over wiens troon PIUS eenige beschikking genomen heeft? Waar zijn de onderdanen, die het van PIUS VII gehoord hebben, dat zij, volgens verordening van den decretaal-brief «*Absolutos*», geene belastingen moesten opbrengen, dat zij hunne zonen niet ter krijgsdienst moesten laten inschrijven, dat zij aan de wetten van den Staat zich met een gerust geweten konden onttrekken en den ketter van den troon stooten? Is deze leer van wege *Rome* hier te lande verkondigd? of in *Pruissen?* of in *Engeland?* of waar? Zijn dan veelligt al die dnizendtallen onkatholieke reizigers, kunstenaars en beoefenaars der wetenschap, welke onder de regering van PIUS VII gewaagd hebben de Eeuwige Stad te bezoeken, aan *Rome's* grens of poort, uit kracht van het Capitulum «*Vergentis*», van bagaadje en geld beroofd en zij zelven in het *Santo Officio* geworpen? — Wij zijn overtuigd, en de bewijzen waarop onze overtuiging steunt, liggen voor een iegelijk open, dat en leer en daad des Pausen voortdurend en lijnregt in strijd geweest is met de beginselen, die men uit de «Instructie» zou willen afleiden. Verhief zich ja de Paus tegen de beschikkingen, gemaakt bij den vrede van *Luneville* in 1801; bleef hij in zijn verzet na het *Reichsdeputations-Hauptschluss* van 25 Februarij 1803, dien voorlooper van het Rijnverbond, volharden; moest de Kardinaal CONSALVI, als zijn vertegenwoordiger, tegen de besluiten van het Weener Congres, in 1815, op nieuw protesteren; het geschiedde, zoo als

in dit protest uitdrukkelijk te lezen staat, uit pligtbesef en ontzag voor den eed bij 's Pausen verheffing gezworen, waardoor het PIUS geenszins vrijstond, het nadeel, dat *Duitschland's* kerken was toegebragt en dat met den tijd vergroot en bestendigd werd, stilzwijgend aan te zien en oogluikend als het ware goed te keuren (1). Doch wanneer heeft PIUS de kettersche vorsten, welke in het bezit der geseculariseerde goederen gekomen zijn, verontrust? Nimmer. Wanneer hunnen onderdanen doen aanzeggen, dat zij het juk van den vorst, dien zij waren toegevallen, zouden afwerpen om weder te keeren onder den staf van hunnen prins-bisschop en keurvorst van het oude keizerrijk? Nimmer. Wel lezen wij, dat bij plegtige overeenkomsten aan die zelfde kettersche vorsten nog zekere regten van wege den H. Stoel gewaarborgd zijn, waarbij zij zelfs op zuiver kerkelijke aangelegenheden, als b. v. op de bisschops-keuze, hunnen invloed kunnen oefenen; doch men zal vergeefs de geschiedenis doorzoeken naar een enkel bewijs, dat PIUS VII er zelfs aan gedacht hebbe, om de oude regelen van het kanonieke regt tegen die vorsten geldig te maken. — Is, toen het katholieke *Belgie* onder den schepter van den protestantschen WILLEM I gesteld was geworden, het verzet van den Bisschop DE BROGLIE, door de tusschenkomst van PIUS VII niet eerder aanmerkelijk getemperd dan versterkt of aangehitst?

Wij hebben ten slotte nog eenen grond voor de valschheid der «Instructie» in het midden te brengen, die mede, naar ons toeschijnt, bij het pleit dat wij voeren, belangrijk mag genoemd worden, en waaruit veelligt over den duisteren oorsprong van dat stuk, eenig licht kan opgaan.

---

(1) Zie KLÜBER, *Acten des Wiener Congresses*, *Erlangen*, 1838, Bd. VI, S. 442; DE ROSKOVÁNY, *Monumenta Catholica*, *Tom. II*, *p.* 96 *sqq.* en anderen.

De geschiedenis meldt, en het is een door officiële berigten geconstateerd feit, dat het verfoeijelijke bedrijf, om, door behulp van onechte stukken, PIUS VII bij den Keizer zwart en verdacht te maken, inderdaad bij de hand genomen en met te goeden uitslag beproefd is. De verdichte of ondergeschoven geschriften, daartoe gebezigd, moeten, wat wel is op te merken, tot, of omstreeks tot het jaar 1805 gebragt worden, — en werden uit *Weenen* den Keizer overgezonden. — Dit zijn vaststaande punten, die door eenen eigenhandigen brief van den Paus, gedagteekend 31 Augustus 1806, worden uitgemaakt en boven twijfel gesteld. Het grootste gedeelte van genoemden brief des Pausen is opgenomen in de *Gedenkschriften van den Kardinaal* PACCA (fransche uitgave der *Oeuvres Complètes du Cardinal* B. PACCA, *Paris* 1846, Tom. I, p. 30 suiv.); doch hetgene wij thans behoeven werd daar niet afgedrukt. — Als noodzakelijke toelichting diene, dat den 30 Julij 1806 de Kardinaal-Legaat, CAPRARA, een gehoor had bij den Keizer, welke bij die gelegenheid op harden toon zijne misnoegdheid uitsprak, dat de Paus het ultimatum van 8 Julij had van de hand gewezen. De toorn des Keizers was dien dag weder onbedwongen. Indien de Paus volhardde bij zijne weigering der twee gestelde voorwaarden — sluiting der havens voor engelsche schepen, en overgave van alle sterkten aan de kust tot fransche bezetting —, «je pren-«drai», zeide de Keizer, «aussitôt possession de ses «États, j'établirai un sénat à *Rome* et quand une fois «*Rome* et l'État pontifical seront dans mes mains, ils n'en «sortiront jamais plus.» Bij het onstuimig onderhoud van dien dag moest CAPRARA, die er, naar ons toeschijnt, het zij van den Keizer, het zij van elders, reeds kennis van verkregen had, op nieuw over de uit *Weenen* gezonden brieven hooren; en hij ontving aan het einde der audiëntie

den last, zoo als NAPOLEON plagt te bevelen: «Ecrivez tout «cela; ne cachez rien; je verrai bien par la réponse du «Pape si vous avez tout dit.» De Legaat voldeed aan het bevel in eene depêche van den 1 Augustus aan den Secretaris van staat, destijds Kardinaal CASONI; en de Paus, wien CAPRARA's schrijven onder de oogen werd gebragt, — ten einde het onophoudelijk herhaald verwijt, waarom CONSALVI zeer onlangs uit zijnen post had moeten verwijderd worden, alsof namelijk PIUS zelf wel alles zoude toegeven, maar door zijne Kardinalen werd geregeerd en terug gehouden, te logenstraffen, — vond goed een eigenhandig schrijven aan den Legaat te rigten, die dan des noods het antwoord konde vertoonen en den Keizer met de persoonlijke gevoelens van den Paus bekend maken. In dit antwoord, tegen het einde van den brief, komen deze ter onzer zaak, naar wij meenen, zeer opmerkelijke woorden voor: «Wat de brieven betreft, welke Z. M. zeide dat «hem van *Weenen* gezonden zijn, in welke met weinig «eerbied over *Z.* M. gesproken wordt, en valsche rede«nen worden voorgebragt der hangende geschillen; wij «herhalen hetgeen wij hem door onzen Secretaris van staat «onverwijld deden schrijven, zoodra wij deze klagt in «uwen brief gelezen hadden, namelijk dat de zaak vol«strekt valsch is. Wij zeggen dit met vrijmoedigheid, «en zonder vreeze van gelogenstraft te worden. Z. M., die «de originelen in handen heeft, kan ons beschamen, wan«neer hij wil. Indien iemand, van welken staat hij zij, «onvoorzigtige en tevens valsche en berispelijke dingen «heeft kunnen schrijven, wij, die daarvan geene kennis «dragen, kunnen daarvoor niet verantwoordelijk wezen. «Hetgeen wij dienaangaande vrijelijk verzekeren is, dat «zoodanige brieven niet zijn van ons, noch van ons mi«nisterie: en dan toch alleen zou men ons daarover met

«regt verwijt kunnen maken, indien dit ware.» (1)

Niets is hier gezegd, of ons in 't algemeen bekend, over de valsche stukken, waarvan de Keizer den Paus rekenschap door zijnen Legaat heeft gevraagd, hetwelk de gedachte, dat de «Instructie» een dier stukken geweest zij, uitsluit; zeer veel daarentegen, of liever alles, wat daarvan gezegd wordt, is op de «Instructie» toepasselijk. Uit *Weenen* zijn zij in handen des Keizers gekomen; — de tijd is volkomen in overeenstemming; — er werd in die brieven met te geringen eerbied van den Keizer gesproken; — geen wonder, wanneer de «Instructie» zeggen zoude, dat de Paus, ten minste uit hoofde van ketterij, den Keizer konde onttroonen — (2): eindelijk, wat de valsche redenen betreft der hangende geschillen, dit is eene hoogst onbestemde uitdrukking, waar over het fragment der «Instructie» geen noodzakelijk uitsluitsel geeft, doch die zeer wel oplosbaar wezen kan met behulp van andere plaatsen der «Instructie», waarvan immers niets

---

(1) «Quanto alle lettere che S. M. ha detto esserle state trasmesse da Vienna nelle quali si parlava con poco rispetto della M. S. e si producono false ragioni delle pendenti questioni, ripetiamo ciò che gli facessimo scrivere dal nostro Segretario di stato, subito che leggessimo tale querela nella di lei lettera, cioè che la cosa è assolutamente falsa. Noi lo diciamo con franchezza e senza timore di essere smentiti. S. M. avendo gli originali in mano può convincerci quando vuole. Se qualche individuo di qualunque condizione sia possa aver scritto cose imprudenti ed anche false e reprensibili noi non lo sappiamo nè possiamo esserne responsabili. Quello che noi asseriamo francamente si è, che tali lettere non sono nostre, nè del nostro ministero; e questa cosa sola è ciò che ci potrebbe rimproverare giustamente se sussistesse.»

(2) De keizer, zooveel trotschen moed hij moge vertoond hebben, was inderdaad zeer bevreesd voor eene kerkelijke censuur. Wil men daarvoor het bewijs; men leze de buitensporige en onwaardige taal, waarachter zijne vrees zich kwalijk verbergt, in eenen brief uit *Dresden* van den 22 Julij 1807 aan den onder-koning van *Italie*, voorkomende bij PACCA t. a. p. bl. 39. De Paus, dien deze brief werd medegedeeld, wilde voor 's Keizers eer in de openbaarmaking nooit bewilligen.

meer, dan DAUNOU voor zijne bedoeling dienstig achtte, is medegedeeld. Ook gelieve men in aanmerking te nemen, dat niet van eene enkele missive maar van meerdere «*lettere*» door den Keizer gesproken was.

Vruchteloos zoude tegen de conjectuur, dat ons *fragment* uit de, door den Paus, onder uitdaging verloochende «*lettere*», getrokken zij, de bedenking geopperd worden, dat in de «Instructie» gehandeld wordt over de geseculariseerde vorstendommen en andere kerkelijke goederen in *Duitschland*, en dat *Napoleon* daarbij niet betrokken zijnde, de eischen des Pausen ten deze zich niet behoefde aan te trekken, noch zijne ontevredenheid daardoor zoude hebben voelen stijgen. — Immers was *Napoleon* wel allerinnigst bij de bepalingen van den vrede van *Lunneville* betrokken. En kwam niet juist in het jaar 1806 het Rijnverbond tot stand, onder protectoraat des Keizers? Ook liggen de bewijzen in de briefwisseling, over de aangelegenheid gevoerd, voorhanden, dat pogingen zijn aangewend, waaraan de Keizer geenszins vreemd was, en wel bepaaldelijk in het jaar 1805, om niet den te *Weenen* residerenden Nuntius, DELLA GENGA, te *Regensburg* te zien tot voering der onderhandelingen, maar hem door den heer BERNIER, Bisschop van *Orleans*, van wien meer inschikkelijkheid gewacht werd, te doen vervangen. Van wege den Paus zelfs werd aan den Keizer of's Keizers ministerie, over dit onderwerp, eene missive gerigt ter blootlegging van de redenen, waarom de reeds benoemde DELLA GENGA allezins de voorkeur waardig was. Zoo zoude men zelfs al zeer geleidelijk tot het vermoeden geraken, dat de «Instructie» zij gebezigd geworden, zoo wel om DELLA GENGA in de meening des Keizers ten verderve te rigten, als om hem tegen den Paus te verbitteren.

Vraagt men, wien wij dan als den auteur der «Instructie»

aanwijzen? Wij erkennen op deze vraag het antwoord te moeten schuldig blijven: doch hiermede wordt niets verkort van de kracht der argumenten en bedenkingen, die tegen de echtheid van het stuk zijn ingebragt. Twee onderstellingen zijn ons intusschen aannemelijk voorgekomen, zonder dat het echter mogelijk is, daaraan eenen bepaalden persoon of naam te verbinden: immers wij hebben geen genoegzamen grond om DAUNOU zelven het feit eener algeheele verdichting ten laste te brengen. Wel zoude hij de maker van het stuk *kunnen* zijn, want het ontbrak hem daartoe noch aan afkeer van den Paus, noch aan de vereischte kwade trouw; door zijne vroegere studiën had hij eenige kennis van het kanonieke regt verkregen, en als agent van het Directoire in *Italie* vertoefd hebbende, kan hem genoegzaam gebruik der italiaansche taal ten dienste geweest zijn. Evenwel de beschuldiging is te gewigtig om haar zonder een stellig bewijs op hem te doen drukken; en er is geene reden, om, zoo de «Instructie» reeds in 1806 in handen des Keizers geweest zij, gelijk verondersteld werd, DAUNOU eerder dan menig ander te verdenken. Wij kunnen derhalve niemand bij name opgeven. Doch de kardinaal PACCA heeft, in den aanvang zijner meergenoemde «*Memorie*», eene vraag gesteld, van welke hij te regt zeide, dat zij voor de geschiedenis belangrijk is. NAPOLEON, zoodra hij op den troon van *Frankrijk* gezeten was, liet weldra de bedoeling doorstralen van bemagtiging der domeinen van den H. Stoel. Wat was de ware oorzaak, vraagt PACCA, van dit opzet? Eenigen hebben het aan 's Keizers onverzadelijke eerzucht geweten, aan het verlangen om de grenzen van het keizerrijk verder en verder uit te zetten, en zijnen tweeden troon in de stad der *Cesars* te stellen, en met den titel van Romeinsch Keizer zich vreudedronken te maken: volgens anderen daarentegen

was het opzet eene inblazing van eene het pausdom vijandige factie of sekte(1), ja zelfs eene gestelde voorwaarde, onder welke men de hand geleend had tot 's Keizers verheffing. Tusschen deze twee meeningen verklaart de schrijver zich voor de laatste als de waarschijnlijkste. Hoe dit zij, aan het oordeel van eenen man als PACCA, die van nabij de gebeurtenissen heeft gadegeslagen, die daarvan in menig opzigt zeggen kon: *quorum pars magna fui*, die in gevorderden ouderdom het oordeel uitsprak, dat resultaat was van ervaringen en overwegingen eener halve eeuw, die door helderheid van blik zich onderscheidde, en aan al deze eigenschappen eene waarlijk zeldzame bescheidenheid en kalmte paarde, — aan het oordeel van zoo eenen man kan hoog gewigt niet ontzegd worden. Indien wij dan dit oordeel tot een punt van uitgang kiezen, zouden wij dan wel iets ongerijmds stellen, wanneer wij het er voor hielden, dat de «Instructie» in eene of andere werkplaats dier secte of factie gesmeed zij? Ging NAPOLEON veelligt, naar begrip of wensch dier ongeduldige lieden, niet langzaam te werk? Zal men niet gepoogd hebben hem tot meer doortastenden maatregel aan te sporen? Was de «Instructie» voor zulk gebruik niet geschikt?

Wil men liever eene tweede onderstelling, waarvan wij de mogelijkheid reeds lieten doorschijnen, omhelzen; — welaan, de «Instructie» zij dan van over de bergen, uit *Rome* zelve gekomen; haar steller zij een prelaat of man van welken staat ook *(di qualunque condizione sia)*: mits wij hare leeringen, in den zin althans, dien onze tegenpartij daaraan wilde geven, als valsch en berispelijk, *(false e reprensibili)*, het stuk zelf als niet van den Paus

(1) Het is duidelijk, dat PACCA hier niets anders dan de zoogenaamde wijsgeerige fransche school van dien tijd op het oog had.

of zijn ministerie afkomstig, *(non sono nostre, nè del nostro ministero)* kunnen ter zijde leggen: wat kan daaruit dan tegen ons, tegen PIUS VII, tegen de Katholieke Kerk worden opgemaakt?

Ons betoog thans kortelijk en tot de hoofdgedachten zamentrekkende, meenen wij te hebben aangetoond: *ten eerste* dat de «*Instructie*, wanneer zij wordt ondersteld echt te zijn, geenszins bewijst of bewijzen kan wat de heer VAN DAM beweerde: *ten andere* dat hare echtheid niet is bewezen, en op gezag van het boek van DAUNOU of van EISENSCHMID niet kan worden aangenomen; en eindelijk *ten derde* dat deugdelijke en overwegende redenen aanwezig zijn, die ons en iederen onpartijdige bewegen moeten om haar als onecht en onderschoven te verwerpen.

Dien ten gevolge nemen wij thans de vrijheid den heer E. W. VAN DAM VAN ISSELT aan een gedeelte van zijn schrijven in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 11 November jl. te herinneren. Zijn Edel Mogende schreef:

«Er lag mij veel aangelegen het bewijs te leveren, dat «ik niet eene zoo gewigtige beschuldiging, tegen den geest «van *Rome*, had in het midden gebragt, zonder tevens «bereid te zijn, bij de hevige, hoewel dan ook onheusche «tegenspraak der wederpartij, onderzoek te doen naar de «waarheid van het door mij gezegde; om bij gebrek aan «genoegzaam bewijs, openhartig te verklaren, dat ik, op «gezag van anderen, onbewezene beschuldigingen had in «het midden gebragt.»

Naar ons bescheiden oordeel, is het oogenblik tot die openhartige verklaring gekomen.

HET PLACET.

Hoeveel wij ook reeds over het zoogenaamd regt van *placet* geschreven hebben, en hoe onaangenaam ons dat onderwerp geworden zij, zoo gevoelen we ons echter wederom opgewekt om er nog een woordje over te zeggen, sedert wij gelezen hebben *Beschouwingen over het koninklijk regt van placet, of, zijn er dan geene middelen om zich te verstaan? door Mr.* H. VAN SONSBEECK. Te *'s Gravenhage*, bij Gebr. J. EN H. VAN LANGENHUYSEN, 1848. Deze brochure, welker schrijver zich uitsluitend op het standpunt van het regt en van de staatkunde plaatst, en van daar tot een resultaat tracht te komen, waarin allen, die het vaderland liefhebben, berusten kunnen, al mogten zij dan ook al hunne wenschen niet geheel voldaan zien, is ons als zeer opmerkelijk voorgekomen, en heeft ons, ook om de groote bedaardheid waarmede zij geschreven is — eene bedaardheid voor een Katholiek, na alles wat is voorgevallen, zoo moeijelijk te bewaren, — bijzonder behaagd.

De S. geeft als zijne overtuiging te kennen (bl. 9), «dat de gedachte bepaling (art. 38 van het voorgedragen 2de B. 1e. titel van het wetboek van strafregt) in strijd is met de grondwet en daarbij gewaarborgde vrijheid van godsdienst, en, als eenzijdig en ondoelmatig, niet aannemelijk is»; vervolgens de bij het artikel gevoegde uitzondering, naar de verschillende daarvan of voorgedragene of voorgestelde redactiën, in beschouwing nemende, komt de S. tot het besluit, dat die uitzondering het wederregtelijke, het eenzijdige en ondoelmatige der bepaling niet wegneemt; dien ten gevolge ook de Katholieken niet gerust kan stellen; en bij hen het gevoel van krenking in de hun bij de grondwet gewaarborgde vrijheid van geloof, belijdenis en eeredienst laat bestaan. Daarna gaat de

S. over tot eene poging om de verschillende partijen te brengen tot de aanneming van een maatregel, die, naar zijn inzien, het door de bestredene bepaling eigenlijk beoogde — het houden der buitenlandsche geestelijke overheid binnen hare geestelijke palen — zou doen bereiken, zonder aan de grondwettige vrijheid van geloof enz. te kort te doen. Zoo toch, meent ZE., verkrijgt de eene hetgeen hij regtmatig en betamelijk verlangen kan, terwijl de andere *dat* behoudt, wat hij, niet minder regtmatig en betamelijk, onwillig is te laten varen.

Wij deelen, gelijk onze lezers weten, de opgegevene overtuiging van den S. omtrent de bepaling van genoemd art. 38, en omtrent de daarbij gevoegde uitzondering; wij juichen het ook toe, dat hij eene poging in verzoenenden geest heeft gewaagd, en dat hij naar een middenterm gezocht heeft, waarmede de strijdende partijen zich zouden kunnen vergenoegen. Ons ook zou niets aangenamer zijn, dan dat zulk een middenterm gevonden wierd; daardoor toch verbleef ons het onmisbaarste der goederen op aarde — de vrijheid; daardoor ware. de wezenlijke of geveinsde onrust onzer bestrijders, als dreigde *Nederland* ik weet niet welk gevaar van *Rome*, voor goed weggenomen. Ééne bron van verdeeldheid, welke anders helaas! in verscheidene stralen zal blijven vloeijen, zou dan tot heil des gemeenen vaderlands gestopt zijn! Daarmede hebben wij evenwel niet gezegd, dat wij alles, wat in de brochure voorkomt, geheel en al beamen; er zijn bijzonderheden in de beschouwingen en in den voorslag des heeren VAN SONSBEECK, waarop wij aanmerkingen hebben. Wij willen eene der voornaamste van deze, na met den lezer de brochure doorloopen te hebben, mededeelen. De geëerde schrijver, dien wij van bekrompenheid en zucht tot gelijkhebberij vrij achten, zal onze bedoelingen zoo wel als onze redenen weten te waarderen.

Na eene zeer lezenswaardige inleiding, genomen uit het schadelijke der verdeeldheden, zoo zigtbaar in de lotgevallen van het koningrijk der Nederlanden; na op eene, wel is waar niet

genoemde, maar evenwel genoegzaam aangeduide bron van die verdeeldheden, namelijk sectegeest op de algemeene aangelegenheden toegepast, gewezen te hebben, gaat de S. over tot het voorstellen van den staat des geschils, waartoe hij verhaalt, wat omtrent het *placet* bij onze wetgevende magt, of liever bij twee takken derzelve, de Regering en de Tweede Kamer der Staten-Generaal, is voorgevallen. Hetgeen in geschil is, betreft ten eerste de bestaanbaarheid van het *placetum regium* met de grondwettige vrijheid; ten tweede de redactie van het artikel, waarbij op de schending van het veronderstelde regt van *placet* straf bedreigd wordt. Er is echter geene sprake van het *placet* in al zijnen omvang; maar slechts ten aanzien der acten en geschriften van eenige *buitenlandsche* geestelijke of kerkelijke vergadering of overheid. De S. merkt vervolgens op, dat het doel, door de voorstanders van het *placet* beoogd, namelijk «de handhaving van de openbare orde en van de veiligheid van den Staat, nevens de aan allen bij de grondwet gewaarborgde volkomene vrijheid van godsdienst», ook *zijn* doel is, (en, voegen wij er uitdrukkelijk bij, ook het doel van alle bestrijders van het *placet*, die, terwijl zij de grondwettige vrijheid voorstaan, inderdaad de handhaving van de openbare orde — bij de grondwet gevestigd, — en van de veiligheid van den Staat — door ongrondwettige verordeningen aan 't wankelen gerakend, — voorstaan). Deze opmerking, over hetgeen *niet* in geschil is, dient den S. als overgang tot, en als grondslag van zijne *irenica*, namelijk de voorstelling van «andere meer aannemelijke en meer doeltreffende middelen, ter bereiking van het voorgestelde doel».

Teregt teekent de S., alvorens zijn betoog te beginnen, aan, dat, «ofschoon de bedienaren van de Roomsch Katholieke godsdienst, en de Heilige Stoel niet met name genoemd zijn, het evenwel niet twijfelachtig is, dat geene anderen bedoeld worden», iets, dat «ook zij, die de wederopneming dezer bepaling» (in 1842 voorgedragen) «verlangden, gaaf erkend hebben». Hier-

door worden de volgende beschouwingen ontdaan van een belemmerenden omslag, die toch slechts om den schijn te bewaren in art. 38 is opgenomen.

Nu geeft de S. eerst kortelijk op, waarom hij de vaak reeds genoemde bepaling onaannemelijk acht. Zijn eerste grond ontwikkelt hij uit eene beschouwing van den aard der zake, afgescheiden van ieder positief, geschreven regt. Die beschouwing leidt tot vrijheid van geloof, van belijdenis en van openbare eeredienst; vrijheid, door den Staat niet te belemmeren, zoo lang er gebleven wordt binnen den eigenaardige kring van zijn en wezen der godsdienst; ja, wat elke gegevene eeredienst betreft, in hare instellingen en belijders door den Staat te beschermen, voor zoo verre de regten noch van den Staat, noch van andere gezindheden of personen door haar gekwetst worden. Het spijt ons, dat het bestek van zijn werk den S. niet veroorloofde, zijne beschouwing over den stand van zaken, bij eene zoodanige afscheiding van Kerk en Staat, breeder te ontwikkelen; wij hadden dan beter kunnen begrijpen, wat de S. tot den eigenaardigen kring der Kerk, in zulken stand van zaken, rekent te behooren. Overigens is het zeer waar, hetgeen ZEd. zegt, dat, bij afscheiding van Kerk en Staat, er, ten aanzien der Kerk, geen sprake meer zijn kan van een *Staat in den Staat*, een *imperium in imperio*. De Kerk heeft dan wel regten, maar geene onkerkelijke magt ter bescherming dier regten, veel min tot verkorting der vrijheidsregten van anderen. De onkerkelijke bescherming, die de Kerk tegen krenking harer vrijheid en regten kan behoeven, is geheel in handen van den Staat, en wordt slechts door dezen verleend.

Ter nadere toepassing van het beginsel van vrijheid der Kerk met afscheiding der Kerk van den Staat, laat de S. een paar merkwaardige aanhalingen uit het *Staatslexicon* van VON ROTTECK en WELCKER volgen, waarvan wij de lezing en overweging aan alle voorstanders van het zoogenaamd regt van

placet dringend aanbevelen. Von Rotteck kan, gelijk de S. te regt opmerkt, zeer zeker niet van Roomsch-gezindheid of van vooringenomenheid met geestelijken dwang en kerkelijke heerschzucht verdacht worden.

Nu komt de Schrijver, de algemeene beschouwingen verlatende, op het bepaalde standpunt der stellige wet — der Grondwet. En zoodanig zijn de artikelen 188, 189, 190, 191 en 194 dezer Grondwet, dat zij hem regt geven om te zeggen: «Ziedaar dus de vrijheid van godsdienstige begrippen en leer, van godsdienstige belijdenis en handeling en van openbare godsdienst-oefening, welke ons door eene heldere en ruime opvatting der goddelijke en menschelijke zaken reeds geleerd wordt, door de Grondwet bevestigd, en in de uitdrukkelijkste bewoordingen aan allen en allen daarbij gewaarborgd.» Onmiddelijk hieruit vloeit de gevolgtrekking: «Ook de Roomsch-Katholieken, die het Nederlandsch grondgebied bewonen, hebben derhalve aanspraak, hebben regt op de vrijheid van *hunne* godsdienstige begrippen, hebben regt en aanspraak op de belijdenis *dier* begrippen, hebben regt en aanspraak om *die* begrippen uit te oefenen, hebben regt en aanspraak op de openbare oefening van *hunne* godsdienst. Alle belemmering daarvan is uitdrukkelijk uitgesloten. Het is daarentegen den Koning ten pligt gesteld te zorgen, dat zij niet in de vrije uitoefening van *hunne* godsdienst gestoord worden.» Van toelaten der Katholieken, van beperkende voorwaarden zulker toelating, kan geen sprake zijn; want «de Grondwet vond hen aanwezig; zij waren en zijn alzoo een *gegeven iets*: met *hunne* begrippen, met *hun* geloof, met *hunne* leer, met *hunne* belijdenis, met *hunne* wijze van uitoefening der openbare eeredienst.»

Nu, tot die begrippen, tot dat geloof, tot die leer, tot die belijdenis, tot die uitoefening, welke grondwettig vrij zijn en regt op bescherming hebben, behoort, *op dat zij kunnen* zijn, de gemeenschap, de levende, werkdadige gemeenschap, met het

zigtbaar Hoofd der Katholieke Kerk, hetwelk te *Rome* is gezeteld. Men heft dus het Katholicisme op, als men die gemeenschap stoort; men schendt de vrijheid door de Grondwet gewaarborgd. De stoornis dier gemeenschap is te minder regtmatig te noemen in *Nederland*, wijl daar de Bisschoppen geweerd zijn, en alzoo het onophoudelijk en onmiddelijk verkeer met *Rome* noodzakelijk gemaakt is.

Door het *placet* brengt men, daarenboven, de Katholieke Nederlanders *als zoodanig* onder een exceptioneel regt. Ieder Nederlander is vrij om lid te zijn van vereenigingen, wier bestuur buiten 's lands is gevestigd, en de van dat bestuur afkomstige besluiten af te kondigen, te verspreiden, in druk uit te geven, zonder dat er een *placet* van de Regering noodig is. Waar is er een deugdelijk beginsel te vinden, om daaruit de onderscheiding in het nadeel van den Katholieken Nederlander af te leiden? Men spreekt van den Paus als van een wereldlijk Vorst, en beweert, dat de Katholieken de bevelen des Pausen, hoe strijdig ook met Grondwet of wetten, blindeling moeten aannemen en uitvoeren. Zoo te spreken is onregt; want de Paus is niet de wereldlijke vorst der Katholieke Nederlanders, en mist ook ten hunnen aanzien alle wereldlijke magt.

Na aldus getoond te hebben, «dat het *beginsel* van het *placet* onvereenigbaar is met de den Katholieken, bij de Grondwet gewaarborgde vrije uitoefening van hunne godsdienst,» gaat de S. over tot waardering «der hoofdbeschouwingen, die men voor het stelsel van het *placet* heeft doen gelden» (bl. 22.)

In die beschouwingen ontmoet hij vooreerst *algemeenheden*, betuigingen, aan den eenen kant, van vrijzinnigheid, van welwillendheid en verdraagzaamheid, enz. enz.; aan een anderen kant, uitingen van vrees en bekommering voor de heerschzucht en aanmatigingen van alle geestelijkheid, zonder onderscheid, enz. enz. Met die *algemeenheden*, komt men geen stap voorwaarts; evenwel neemt de S. er aanleiding uit, om

een paar zeer behartigingswaardige opmerkingen te maken. Zij worden afgeleid uit deze algemeene opmerking, dat de mensch, hoezeer hij, in het afgetrokkene, godsdienstvrijheid, eerbied voor de regten en aanspraken van andersdenkenden, onpartijdige beoordeeling van andere tijden en omstandigheden dan de zijne, moge hoogschatten en beminnen, desniettemin den invloed der subjectiviteit, welke opvoeding, lektuur, voorbeeld enz. gevormd hebben, moeijelijk, ja schier onmogelijk ontgaan kan. Daarvandaan komt het, dat de mensch ter naauwernood ooit zich tot een onzijdig standpunt verheft, en dat hij, eenzijdig, partijdig handelende, reeds meent, en vaak te goedertrouw, dat hij van alle eenzijdigheid en partijdigheid vrij is. Vol van vroegere herinneringen, viel het, om die reden, den Nederlander bezwaarlijk zich te vereenzelvigen met den toestand, die ons door de revolutie van 1795 geschapen is, en waarvan de gebeurtenissen van 1813 en 1815 als 't ware het gevolg waren. Van daar zoo vele mistastingen, (gedeeltelijk door den S. opgesomd), die ten aanzien van het Hervormd Kerkgenootschap plaats hadden. Moet dit (vraagt de S.) niet tot dubbele voorzigtigheid wekken, waar de belangen en inzigten van dat Kerkgenootschap tegen die der Katholieken overstaan? Voorwaar, indien de mensch met vooringenomenheid zijn eigen toestand beoordeelt, niet minder staat hij er aan bloot, om een toestand, tegenhanger van den zijnen, met tegeningenomenheid te beoordeelen. Zoo kan men het uitleggen, dat velen de Katholieke Kerk en hare instellingen, bijzonder met betrekking tot den tijd vóór de zestiende eeuw, eenzijdig beschouwen, niet lettende op alle omstandigheden en op het goede door die Kerk gewrocht. Wat men ook van vooruitgang moge roemen, onze tijd heeft wel degelijk zijne duistere zijde, en dat duister, ons groot gevaar dreigende, komt niet van *Rome*, niet van *Dordt*, niet van *Augsburg*, maar het wordt veroorzaakt door ongeloof, door onverschilligheid omtrent God en goddelijke zaken, door minachting van alles wat van

eeuwen herwaarts den menschen heilig was, door het daarmede gepaard gaande egoisme, door de hand over hand veld winnende zedeloosheid, zoo bij hoogere als bij lagere standen. De achterdocht tegen de Kerk en hare bedienaren, welke ook die Kerk moge zijn, zou wel wat plaats mogen inruimen aan gedachten, als de Hervormde leeraar NAVILLE (*de la Charité legale*, Paris 1836, T. II. p. 363) en als WALTER (hier aangehaald naar de Fransche vertaling van A. ROQUEMONT, Paris 1840,) in zijn *manuel de droit ecclésiastique de toutes les confessions chrétiennes*, p. 54 voorstellen, en die hierop neerkomen, dat de tijd behoefte heeft aan eene de godsdienst beschermende en der Kerk veiligheid waarborgende staatkunde.

Hierop volgt nu de korte waardering van de gronden, waarop men bij ons het regt van *placet* bouwen wil. De eerste grond is de historie. In katholieke zoowel als onkatholieke landen, onder katholieke zoowel als onkatholieke Vorsten, bestond of bestaat het *placet;* dus moet het bij ons ook bestaan. Hiertegen merkt de S. aan, 1°. dat hetgeen elders is of was, bij ons daardoor nog geen regt kan zijn of voortbrengen; 2°. dat die elders bestaande verordeningen, wil men er eenig onderrigt uit trekken, beschouwd moeten worden, niet op zich zelve, maar in verband met de overige wetgeving en verdere huishouding van den Staat, en vooral ook met de wijze waarop de gedachte bepalingen worden uitgevoerd en welke de gevolgen daarvan zijn. Ten dezen aanzien deelt de S. nu eenige opmerkingen mede. Het *placet*, in geheel andere tijden en onder geheel andere omstandigheden ontstaan, dan de onze zijn, kan tot zijn bestaan in onzen tijd en onder onze omstandigheden in zijn historiesch bestaan geen grond hebben. *a.)* In katholieke landen plagt het *placet* een punt van onderlinge overeenkomst te zijn tusschen de kerkelijke en de staatsmagt, met dit gevolg, dat de geplaceteerde acten dan ook kracht van executie met behulp van den wereldlijken arm

verkregen, ja wetten van den Staat werden. Dit zal wel voor *Nederland* niet normaal kunnen zijn; deze grond voor het placet ontbreekt er geheel. *b.)* In Protestantsche landen viel de Kerk (de Protestantsche) geheel in handen van den Staat en werd heerschende Staats- of Landskerk. Daarbij kan van ware godsdienstvrijheid geen sprake zijn, en in hetgeen daar gebeurde, kan dus al weder geene *norma* voor het tegenwoordig *Nederland* gevonden worden; de bescherming, de bevoorregting der Staatskerk, was daar de grond van het *placet;* of, had de S. mogen zeggen, van het verbod, waarmede men alles wat van *Rome* kwam, wilde weren. *c.)* De bepalingen omtrent het *placet*, vooral die van latere tijden, zijn zeer verschillend, bieden zoo weinig onderlinge overeenkomst aan, dat er geen regel uit afgeleid kan worden. *d.)* De gebeurtenissen van 1795, het decreet van 5 Aug. 1796 en de later elkander opgevolgde grondwetten, hebben bij ons de afscheiding der Kerk van den Staat en de ondubbelzinnigste vrijheid van geloof, belijdenis en openbare godsdienst-oefening ingevoerd; een toestand, waarmede geen der vermelde kan vergeleken worden. Nog is inzonderheid op te merken, dat, daar de Nederlandsche Katholieken den Paus zelven tot Bisschop hebben, de invoering van het *placet* niet slechts hunne gemeenschap met het Hoofd der Kerk, maar met hunnen eigen Bisschop afsnijdt, althans van het welbehagen der wereldlijke magt afhankelijk maakt. *e.)* De nieuwere geschiedenis biedt onderscheidene voorbeelden aan van Staten, waar men alle aanspraak op het *placet* heeft laten varen; aldus in *Noord-Amerika*, *België*, *Engeland*.

De tweede grond is het *status quo*, het bezit. De S. bestrijdt dit bezit, door de onregtmatigheid der Napoleontische wet, waarop men het gronden wil, aan te toonen; en door te bewijzen dat die wet, ofschoon voor Nederland executoir verklaard, evenwel daar nooit eenige executie heeft verkregen, noch heeft kunnen verkrijgen, dewijl van den eenen kant het

keizerlijk decreet van 18 Oct. 1810 aan die executie in den weg stond, en van den anderen kant het principale zelf, waarvan de wet, die de bepaling omtrent het *placet* inhield, slechts het eenzijdige *accessoir* was, namelijk het konkordaat van 1801, in Nederland nimmer bestaan heeft. Maar ware ook, hoezeer neen, aan de bedoelde Napoleontische wet kracht van executie toe te kennen, dan is het toch boven allen twijfel verheven, dat bij die wet geene straf op de overtreding van de bepaling omtrent het *placet* is vastgesteld. De moeite, die men zich gegeven heeft, om deze vermeende gaping door art. 207 en 208 van den *code pénal* aan te vullen, is verloren moeite, maar helaas! eene zeer donkere zijde van den gevoerden strijd. De Fransche minister van justitie verklaarde 18 Mei 1843 in de *Chambre des deputés: aucune sanction pénale n'existe dans nos lois pour punir une pareille violation* Niet alzoo de bestrijders van art. 38, maar zijne voorstanders verlangen eene *nieuwigheid*, eene *overwinning*. De S. spreekt nu verder over een koninklijk besluit van 16 September 1815, over zekere placet-aanmatigingen, vroeger door de Regering beproefd, en komt tot het wel gegrond besluit, «dat het argument van het eenparig rustig bezit.... hier niet toepasselijk is.»

De derde grond is de verhouding van de Hervormde Kerk tot den Staat. Ware deze verhouding zoo, als de tijd, welken we beleven, en de Grondwet die vorderen, dan mogt men hopen, daaruit, bij vergelijking iets te mogen opmaken; maar de verhouding van de Hervormde Kerk tot de Regering, zoo als zij *facto* aanwezing is, «is mijns erachtens, zegt de S., een volstrekt anachronisme, is van dien tijd, toen de Staat en de Hervormde Kerk één waren.... Alle regts-beschouwingen daargelaten, staat dezelve, mijns inziens, daar als een gedenkzuil van overheersching en van achterdocht, en argwaan van den kant der Regering, en van verneêdering voor de leeraars en belijders der Hervormde Kerk. Daarenboven acht ik deze dagelijksche inmenging der Regering, in de zaken der Kerk, hoogst

bezwarend voor de Regering, met name voor het Hoofd van den Staat, en gevaarlijk voor de rust van den Staat zelven, en eindelijk in niet te loochenen strijd met de bij de Grondwet aangenomene afscheiding van Kerk en Staat, en met de daarbij gewaarborgde algemeene godsdienstvrijheid» (bl. 43). Vervolgens wordt opgemerkt, dat de kerkelijke Collegiën, bij de Hervormden, zeer naar verbetering en herziening beginnen te verlangen, dat de Regering zelve het stelsel van 1816 heeft losgelaten; dat, overigens, niet de koninklijke magt, maar de uitdrukkelijke aanneming van de Reglementen door de geheele Hervormde Kerk, eene aanneming *rebus ipsis et factis* blijkende, de verbindtelijkheid dier Reglementen heeft doen ontstaan, welke verbindtelijkheid *op dien grond* ook door den Hoogen Raad is aangenomen; dat eindelijk, wijl het Hoofd van den Staat en de Hooge Regering tot de Hervormde Kerk behooren, die Kerk inderdaad geheel door hare eigene leden bestuurd wordt. Men begrijpt daarom, hoe het gebeuren kan, dat de Hervormden, hoe zeer ook door talrijke banden aan den wil der Regering gekluisterd, in dezen hunnen toestand zoo veel kwaads niet zien; men begrijpt ook, hoe zij kunnen willen, dat het met andere gezindheden gelegen zij als met de hunne. Maar dragen zij vrijwillig, of althans door eigen toedoen, kluisters, hoedanige zij niet behoeven te dragen, dan kan die vrije wil, dat eigen toedoen, toch niet als regel en wet voor anderen aangezien worden. Daarbij zal veel, hetwelk zij zich getroosten kunnen, bij het hemelsbreed onderscheid tusschen hunne en de Katholieke Kerk, voor deze laatste vaak geheel onaannemelijk, geheel verstorend zijn. Behalven nu, dat den Katholieken geenszins de toestand der Hervormde Kerk, uit eigen wil der Hervormden, niet uit de wet, geboren, tegen hunnen wil kan opgelegd worden, verdient het ook nog opmerking, dat «bijaldien de Hervormde Kerk mogt goedvinden de aangenomene bepalingen te overtreden, haar geene strafwet wacht, gelijk de voorstanders van het *placet* aan de Katholieken verlangen op te leggen.» Het besluit is: «het door die

voorstanders ingeroepen beginsel van gelijkheid pleit alzoo meer *tegen* dan *voor* het gevoerde stelsel.»

De vierde grond wordt gezocht in art. 194 der grondwet, luidende: «De koning zorgt dat geen godsdienst gestoord worde in de vrijheid van uitoefening, die de grondwet waarborgt. Hij zorgt tevens dat alle godsdienstige gezindheden zich houden, binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat.» Iedereen begrijpt, welke redenering de voorstanders van het *placet* op het tweede lid van dit artikel bouwen. De koning, beweren zij, kan de grondwettige zorg, hem daarbij opgedragen, niet behoorlijk oefenen, zoo alle acten en geschriften des Pausen zonder verlof der Regering door de geestelijkheid afgekondigd, verspreid of in druk uitgegeven worden. De heer S, merkt zakelijk hier tegen aan, dat de grondwet in hetzelfde artikel, waarin zij den koning de zorg geeft om voor de grondwettige vrijheid van uitoefening der godsdienst te waken, aan Hoogstdenzelven voorzeker geene andere zorg zal opgedragen hebben, met welke die gewaarborgde vrijheid niet bestaanbaar is. Maar nu is het met de vrije uitoefening der Katholieke godsdienst, welke den Katholieken bij de Grondwet is gewaarborgd, niet bestaanbaar, dat hunne godsdienstige gemeenschap met het Hoofd der K. Kerk verbroken of belemmerd worde, zoo als door het gewilde *placet* zoude geschieden. Derhalven kan het tweede lid van art. 194 der Grondwet geen grond voor het regt van *placet* zijn. De S. wijst bij deze gelegenheid ook op art. 191 der Grondwet, hetwelk de vrije uitoefening van openbare godsdienst verzekert, zonder eenige andere beperking, dan het geval, dat de openbare orde of veiligheid daardoor zouden kunnen gestoord worden; hij doet in verband hiermede opmerken, dat de stoornis door de vrije gemeenschap *op zich zelve* tusschen den H. Stoel en de Katholieken hier te lande niet kan plaats hebben; «alleen opruijingen, zegt hij, strafschuldige opruijingen zouden zulks kunnen. Welnu, zoo gaat hij voort, (en wij, Priesters, wij zeggen het

hem na), straf die; straf de misdadige handelingen, die daaruit voortvloeijen; straf het een en ander zwaarder in den Katholieken priester, die zich daaraan schuldig of medeschuldig maakt. Maar voer geen exceptioneel regt in voor de Katholieken; schep evenmin, uit achterdocht en wantrouwen, een preventief regt voor dezen, hetgeen evenzeer in strijd is met de beginselen van den tegenwoordigen tijd, als met onze wetgeving in het algemeen. Schermutsel niet» enz.; men moet die bladzijde en de volgende, waarin de woorden der Grondwet naauwgezet overwogen worden, zelve lezen. De S. heeft alzoo getoond, dat de vier gronden, waarop het regt van *placet* zou moeten rusten, geen gronden zijn. Nu gaat hij, met de opmerking, dat de Regering het absolute placet-stelsel heeft laten varen, over tot de beschouwing der redactie van art. 38, en alzoo tevens tot de schatting van de daarbij gemaakte uitzondering.

De bepaling van het bedoelde artikel is onzen lezers bekend; de uitzondering, zoo als zij nu laatstelijk door de Regering voorgesteld is, luidt: «Van deze bepaling zijn uitgezonderd, die akten en geschriften, welke gewetenszaken van bijzondere personen of onderwerpen van kerkelijke leer of tucht betreffen, zonder daarbij op eenigerlei wijze met aangelegenheden van staatkundigen aard in aanraking te komen.» De Tweede Kamer, daarentegen, wenschte de uitzondering aldus gesteld te zien: «Van deze bepaling zijn uitgezonderd die akten of geschriften, welke regtstreeks noch middelijker wijze den Staat of zijne aangelegenheden, of de regten en pligten der Staatsburgers betreffen.»

Na de vermelding van art. 38 en van de voorgestelde uitzondering, begint de schrijver met te zeggen, dat, het beginsel van het *placet*, zoo als hij bewezen heeft, onaannemelijk zijnde, eene bepaling, waarin dat beginsel is opgenomen, niet aannemelijk kan worden om eene daarneven gestelde uitzondering, die aan de bepaling eene zachtere kleur geeft. Daarop analy-

seert hij hetgeen in dat beginsel ligt opgesloten; en deze analyse alleen, vergeleken met de Grondwet, is eene krachtige demonstratie van de verkeerdheid des beginsels. Hij merkt vervolgens op, dat, terwijl de strekking van het ontwerp is de *kerkelijke publikatie* van de bedoelde akten en geschriften, en niet dezelver bekend-worden, voor te komen, de bepaling evenwel ook het niet kerkelijk, maar bloot alledaagsch en buitenkerkelijk verspreiden en in druk uitgeven *door geestelijken*, van welke gezindte ook, strafbaar stelt. Het gevolg hier van is, dat daden, aan iederen staatsburger geöorloofd, strafbaar worden zoodra een geestelijk, buiten alle oefening zijner bediening, die verrigt. Dat is niets anders dan den geestelijke, wanneer hij bloot als gewoon staatsburger handelt, buiten de algemeene wet stellen, of wel eene exceptionele wetgeving voor hem scheppen. De S. spreekt te regt alzoo, en wij hopen, dat de katholieke of andere vrijzinnige leden der Staten-Generaal niet na zullen laten dit punt naar verdienste te doen uitkomen en, zoo het dan toch doorgaan MOET, ten minste verklaringen hieromtrent uit te lokken. Wij herhalen hier hetgeen we vroeger reeds gezegd hebben, dat door deze bepaling eene waarachtige censuur op de drukpers wordt ingevoerd. En is het dan toch niet belagchelijk, behalve dat het regtkrenkend is, den geestelijke te noodzaken om bij de regering verlof te gaan vragen, ik zeg niet tot de kerkelijke afkondiging, maar tot het doen afdrukken in eenig geschrift van een pauselijk stuk, dat reeds door geheel het land verspreid is, en waarover iedereen spreekt en schrijft? O ja, het zoude belagchelijk zijn, indien het niet een zware slag moest toebrengen aan de katholieke verdediging van den H. Stoel. Maar nu, neen, wij kunnen niet lagchen; maar wij moeten uit geheel onze ziel verfoeijen. — Volgen we wederom den S.

Hij brengt nu de uitzondering ter toetse. De uitdrukkingen *kerkelijhe leer en tucht*, in de toepassing aan de subjectieve

opvatting overgelaten, verliezen alle zekerheid van beteekenis en kunnen leiden zoo tot schier telkens wederkeerende vrijspraak, of het bestendig nalaten van vervolging, als tot onophoudelijk herhaalde vervolgingen en veroordeelingen. Met de beste trouw der wereld kan de Priester overtuigd zijn, dat zekere akte de leer of tucht betreft, terwijl het publiek ministerie en de regter geheel anders zullen oordeelen. Doch de akte en geschriften over leer en tucht *mogen ook niet op eenigerlei wijze met aangelegenheden van staatkundigen aard in aanraking komen.* Maar, vraagt de S. te regt, welke onderwerpen, die inderdaad tot kerkelijke leer of tucht behooren, en die tevens de hooge belangen van de menschheid aangaan, kunnen gezegd worden, daar niet mede in aanraking te komen? En in eenen adem noemt hij een aantal onderwerpen, waaromtrent men niet weten kan of zij in den regel vallen of in de uitzondering. Een kerkelijk terrein aanwijzende, sluit men al het overige terrein uit, ofschoon het nog zoo ver van aangelegenheden van staatkundigen aard verwijderd zij. Beter keurt daarom de S. en wij met hem, de zienswijze van de Tweede Kamer, die het terrein wil aanwijzen, van waar de H. Stoel zich verwijderd moet houden, hem al het overige terrein vrij latende. Doch de S. ziet uit de invoering van het *placet*, met welke redactie ook, gevaren te gemoet, die dienen vermeden te worden. En daarom vraagt hij hier nogmaals: *zijn er dan geene middelen om zich te verstaan?* Hiermede vangt hij dan zijne poging tot het vinden van een middenterm aan. Laten we hem ook hier volgen.

Nog altoos blijvende spreken over de redactie van de uitzondering, en die der Tweede Kamer de voorkeur gevende, onderneemt hij daarvan de verbetering. Het *regtstreeks of middelijker wijze* wil hij uitgewischt hebben, wijl het laatste geen grenzen heeft, aan de *procès de tendance* herinnert, en den regter als voorstuwt om schuld te vinden. Te onbepaald noemt hij ook de uitdrukkingen, *regten en pligten der Staatsburgers*,

waarbij hij gevoegd wil hebben, *als zoodanig*, of wel, *jegens den Staat*, wijl toch slechts deze regten en pligten verdienen in aanmerking te komen. De S. zou de aldus door hem verbeterde bepaling nog willen uitbreiden, zoodat zij, in haar geheel, omvatten zou *akten en geschriften van eenige buitenlandsche geestelijke overheid, welke den Staat of zijne aangelegenheden, de handelingen der Regering of van de openbare gestelde magten ten onderwerp hebben, of leerstellingen bevatten, die de verbindende kracht der Grondwet of van de wetten of wettelijke verordeningen aanranden of de openbare orde of veiligheid bedreigen.* Het spreekt echter van zelf, dat de S. geen preventieven maatregel wil, maar een repressieven. Verbiedt, zegt hij, verbiedt gaaf en zonder omwegen *elke afkondiging (verspreiding of uitgave in druk) door den bedienaar van de godsdienst, in de uitoefening zijner bediening, van akten of geschriften, als daar even gequalificeerd zijn.* Hij vertrouwt, dat daarmede hetgeen men eigenlijk verlangt — wering van alle bedenkelijke inmenging van buitenlands geestelijk gezag in onze staatszaken — voldoende verkregen zal worden, en dat ook de meest angstvallige Katholiek daarin *zal kunnen berusten.* ZEd. gaat verder, en doet een stap buiten zijn eigenlijke onderwerp. Zijn onderwerp toch is het *koninklijk regt van placet*, niet in het algemeen de strafwetgeving betreffende de geestelijken, noch in het algemeen de wetgeving over de palen van gehoorzaamheid aan de wet, waar binnen de godsdienstige gezindheden zich moeten houden; maar zijn verdere stap, tot den gevoerd wordenden strijd over het *placet* niet behoorende, rigt zich tegen zekere daden der inlandsche geestelijkheid, in de oefening harer bediening gepleegd, zonder dat eenige buitenlandsche geestelijke overheid of kerkelijke vergadering daar meer in betrokken is. Namelijk, hij uit den wensch, dat aan den bedienaar van de godsdienst, aan de geestelijke en kerkelijke vergaderingen en overheden, in de uitoefening hunner bediening, alle behandeling, in het algemeen,

van de aangelegenheden van den Staat, van de handelingen der Regering, van eenige daad van openbaar gezag, *zoo ten goede als ten kwade*, verboden worde, in dezelfde termen, als ten aanzien van het buitenlandsch geestelijk gezag zijn aangegeven. Dit lezende, zeiden we bij ons zelven, zoo doende kon de afzonderlijke bepaling, omtrent de akten en geschriften van buiten 's lands, gevoegelijk vervallen, dewijl de kerkelijke afkondiging of verspreiding der bedoelde akten of geschriften inderdaad een handeling zou zijn, bij die in de tweede plaats voorgeslagen bepaling strafbaar gesteld. Men zoude evenwel onderscheid dienen te maken tusschen hem die in eigen naam handelt, en hem die handelt op bevel eens hoogeren gezags. Ons dunkt, dit zoude de gansche zaak nog meer vereenvoudigen, en inderdaad veel toebrengen om het eenzijdige, bij eene afzonderlijke bepaling ten aanzien van een buitenlandsch geestelijk gezag onvermijdbaar, weg te nemen. Dezen voorslag, met alle bescheidenheid aan dien van den S. toevoegende, willen we evenwel niet geacht worden het voorgeslagen artikel, zoo als het is liggende (misschien moeten we zeggen: zoo als het opgevat kan worden) in zijn geheel goed te keuren. Zijn tweeden voorslag motiveert de S. door de opmerkingen, 1°. dat er geene reden bestaat om te gedoogen, dat de bedienaar der godsdienst, als zoodanig optredende, de aangelegenheden van den Staat, geheel vreemd aan zijne bediening, vooral waar Kerk en Staat gescheiden zijn, zoude behandelen; 2°. dat de geschiedenis het gevaarlijke en schadelijke van dergelijke bemoeijingen der geestelijkheid overvloedig aantoont. Dat hij zoo min *lof*, als *berisping* of *afkeuring* wil dulden, regtvaardigt hij door te wijzen op het misbruik, dat van den lof zelven tot afkeuring of berisping gemaakt kan worden, en door op te merken, dat men iemands lof vragende, en hem alzoo tot zijn beoordeelaar makende, hem ook wel diende toe te staan, dat hij, wanneer zijne beoordeeling min gunstig is, hier voor uit kome. Wij

voegen er bij, dat waar het lof verkondigen plaats heeft en meer nog waar het uitgelokt wordt, het stilzwijgen dikwijls eene afkeuring schijnt, of waarlijk is. De S. eindigt met kortelijk op te sommen, wat, als zijn voorstel gevolgd wierd, daarvan de uitkomst zou zijn; en hij meent dat deze uitkomst zijn zal, dat de Staat tegen alle gevaren, van den kant der geestelijkheid, welke ook, gewaarborgd zoude zijn, dewijl deze beperkt zou wezen *tot haar rijk*, *hetwelk niet van deze aard is*.

En nu ons oordeel? Dat we over de brochure in het algemeen gunstig denken, hebben we bereids te kennen gegeven; en wij wenschen, dat in de zorg, aan hare analyse door ons besteed, daarvan een blijk gevonden wordt. Eene aanmerking van algemeene strekking meenen we te mogen maken, namelijk, dat de S., in zijn toegeven hier en daar aan voorstanders van het *placet* en aan achterdochtigen tegen de geestelijkheid met ietwat voorbehoud had kunnen te werk gaan. Het is inderdaad niet zonder alle bedenkelijkheid, de gezegden en voorstellen zijner wederpartij, vooral eener hartstogtelijke wederpartij, gaaf en zonder voorbehoud aan te nemen, of zich in eigene voorstellen van hare uitdrukkingen, of althans zeer onbestemde termen te bedienen, zoo lang men de beteekenis der woorden en de strekking der gezegden niet met haar bediscussieerd heeft. Wij hebben inzonderheid het oog op bl. 12, 23, 51, 76 e. v. Ééne bijzonderheid zal het regtmatige onzer aanmerking duidelijk maken. Toegevende, dat de geestelijken, in de oefening hunner bediening, zich van alle aanmatigingen en beroeringen moeten onthouden, gebruikt de S. de uitdrukking: «ten einde allen zich mogen bepalen bij *hun rijk*, *hetgeen niet van deze aard is*, maar ver boven al het aardsche verheven.» De S. kan kwalijk meenen, dat hij, wanneer partij hem die woorden nazegt, het met haar over dit punt eens is. ZEd. moet het zelf wel weten, dat hij, die dit waarlijk meenen zou, zich bedrogen zou zien. De te ver-

mijden *aanmatigingen en beroeringen* worden, op de bedoelde plaats, als gemeten door de bepaling der geestelijken *tot hun rijk, hetgeen niet van deze aard is.* Die maatstaf is aan de H. Schrift ontleend, aan de woorden des Verlossers: *mijn rijk is niet van deze wereld.* Maar het Christusrijk, niet van deze wereld, wordt zeer onderscheiden verstaan. De Protestant, met zijne opvatting van het *aanbidden in geest en waarheid*, ziet in het Christus-rijk geene andere voorwerpen, dan God; CHRISTUS, den Heer der Kerk; den Bijbel; en de geesten der geloovigen. Hem is de Kerk, het ware Christus-rijk, een onzigtbaar rijk. De Israëliet, daarentegen, verstaat die woorden in het geheel niet; en voor zoo verre als hij er een zin aan hecht, moet hij ze volstrekt afwijzen; zijn Messias-rijk is wel degelijk een aardsch rijk, en de beloften, door JEHOVAH gedaan, zijn hem wel degelijk aardsche beloften. En nu de Katholiek? Hij ziet in het Christus-rijk meer dan geesten; hij ziet er menschen met ziel en ligchaam, die ook, tot de doeleinden van het door CHRISTUS gestichte rijk, nog andere behoeften hebben dan de Bijbel en de onzigtbare werking Gods; die, ofschoon als Christenen niet der wereld toebehoorende, evenwel in deze wereld zijn en met deze wereld in bestendigen strijd verkeeren; die, redelijke en geestelijke schepselen zijnde, maar door het ligchaam aan de aarde gebonden, dit mede tot hunne bestemming hier beneden rekenen moeten, dat zij het redelooze en stoffelijke, het aardsche, tot verheerlijking Gods, des Scheppers en des Verlossers, doen strekken. Veel derhalve, zonder hetwelk de Katholiek zich het rijk van CHRISTUS hier op aarde niet denken kan, wordt door den Protestant beschouwd als met het rijk van CHRISTUS niets gemeens hebbende. Wanneer dus de geestelijken bepaald worden *tot hun rijk*, dan is dit in protestantschen zin geheel iets anders dan in den Katholieken zin, in den mond van den heer DE KEMPENAER b. v. geheel iets anders dan in den mond van den heer VAN SONSBEECK. Zoude

nu de maatstaf, waarnaar men beslissen moet of de handelingen der geestelijken als *aanmatigingen en beroeringen* te beschouwen zijn, in protestantschen zin worden opgevat, wee dan der Katholieke Kerk, wee haren geestelijken. Ging men consequent te werk, dan zouden deze laatsten, in het oog van den Staat, niet langer priesters, maar, gelijk de protestantsche leeraaren, slechts dienaars des woords zijn, en daarenboven in deze betrekking nog beperkt tot het woord, dat geen aardsch voorwerp beteekent, maar zoo puur geestelijk is, dat het ophoudt menschelijk te zijn. Zoo verdween dan meer dan de geheele vrijheid, die door den S. zoo moedig en krachtig verdedigd is; wij zouden wel is waar geene preventieve, maar daarentegen zulke repressieve maatregelen hebben, dat het geheele Christus-rijk, de geheele oeconomie des Christendoms, hoedanig de geloofsleer der Katholieke Kerk haar voorstelt, daardoor vernietigd ware. De S. zal gevoelen, dat wij, met het oog op het hier gezegde, bij zijn voorstel een voorbehoud hebben aangeteekend; dat wij daarbij noch zijne bedoelingen hebben verdacht, noch aan zijn katholieken zin getwijfeld; maar dat wij slechts een toegeven wilden voorkomen van hetgeen de Kerk van CHRISTUS niet afstaan kan. Als bewaarster van het pand der waarheid, als verkondigster dier waarheid aan allen, als dienaresse Gods tot heiliging der menschen op deze aarde geplaatst; onophoudelijk de wereld bekampende, dat is de duisternissen der onwetendheid en dwaling, de bedorvene neigingen des gemoeds en daaruit voortspruitende booze daden bestrijdende; kan zij zoo wel in den Staat als in den afzonderlijken mensch, zoo wel in de wet — den wil van den Staat, — als in den wil des afzonderlijken burgers, zoo wel in de handelingen der openbare gestelde magten als in de daden der afzonderlijke onderdanen, de dwaling en de verkeerdheid aantreffen. Dit zal haar bitter smarten, want het is hare leer, dat alle magt van God komt, en dat zij die er mede bekleed zijn, geëerbiedigd moeten worden; maar zij kan evenwel geene magt,

geen gezag tegen God erkennen. Terwijl zij dan de personen spaart, en de magt van den Staat, en het gezag zijner beambten, in alles wat tegen de waarheid en de deugd niet strijdt, ongemoeid laat, ja verdedigt en verheft, gaat zij niet te min onverschrokken voort met de verkondiging der waarheid en der deugd, met het bedienen der heilmiddelen, en het geleiden der geloovigen op het enge pad naar den hemel. De vrijheid om dit te doen kan zij niet weggeven, haar laatste woord ten deze, zal zijn gelijk het eerste geweest is: *men moet Gode meer gehoorzamen, dan den menschen.* Evenmin kan zij afstand doen van de hulpmiddelen, hetzij aardsche, hetzij geestelijke, die tot het vervullen van haren last noodzakelijk zijn: die hulpmiddelen liggen zoo wel als het doel in den wil en in de verordeningen Gods; zij moeten dus ook in den wil der Kerk liggen. Ware dit, gelijk wij het hier verklaren, erkend en aangenomen, dan kon er ten aanzien van *den Staat en zijne aangelegenheden* enz., uitdrukkingen in het voorstel van den heer S. opgenomen, geen misverstand oprijzen, en er ware geen voorbehoud noodig; maar nu het anders is, mogt het voorbehoud niet weg blijven.

Ten slotte betuigen we onzen dank aan den heer VAN SONSBEECK voor zijne gewigtige bijdrage tot handhaving van de grondwettige godsdienstvrijheid en van de vrede. Beide behouden en bloeijend te zien, is onze hartelijkste wensch; voor beide zouden wij, in zoo verre het van ons afhing, tot opofferingen bereid zijn, maar niet tot opoffering van het geweten. Wat zou dat voor eene godsdienstvrijheid zijn, welke men slechts ten koste van het geweten, en alzoo ten koste der godsdienst zelve, bezitten kan? Wat voor een vrede zou het zijn, die slechts in slavernij bestaat? Rust, uitwendige rust, schijn van vrede moge het wezen; vrede is het niet.

BLADVULLING.

EENE GEESTIGHEID VAN THEODORUS BEZA.

FOEDISSIMI Satanæ excrementi, id est, novæ illius Sesquimonachorum sectæ, autore *Ignatio Marrano*, Sacrosanctum *Jesu* nomen, abdicato *Christianorum* cognomento, ementiæ (ementitae?) vera GENESIS.

CHRISTUS homo, JESUSQUE Deus sunt unus et idem,
Una suum agnoscit quem sacra turba caput:
Non tamen ex *Jesu*, sed *Christi* ex nomine, ductum
Sanctorum coetus nobile nomen habet.
Quâ Deus est etenim et solus Servator *Jesus*,
Hoc soli nomen vindicat ipse sibi:
Sed quâ *Christus* homo est, tot eo cognomine fratres
Dignatur, toto sunt quot in orbe pii.
Disce igitur, Lector, quânam ratione recenter
Ista sit ex *Jesu* nomen adepta cohors.
Horribiles furias ex imo jusserat Orco
In mundum acciri vindicis ira Dei:
Quas Erebo emittens, procul ab JESU-ITE, scelestæ,
Dixerat inclamans térque quatérque Satan,
Cum Pater illarum accurrens IGNATIUS ille,
ATE cui admixto nomen ab *igne* dedit,
Accipio omen, ait, procul ab JESU-ITE propago
Digna patre, ab Jesu vos procul ite, meo;
Ab JESU-ITE dehinc hominum volitate per ora,
Hinc factum ut nomen duxerit ista cohors.
Et certe falsorum inter tanta agmina fratrum,
Tam procul ab Jesu non iit ulla cohors.

DAT IS:

Des Satans stinckenden Drecks, dat is, die nieuwe anderhalfmonicxsche Secte, daervan insteller is *Ignatius Maranus*, Geboorte: die welcke *Jesu* alderheylichste naem valschelijck aennemende, dén naem van *Christenen* verworpen hebben.

CHRISTUS mensche, en JESUS Godt zijn een te ghelijck,
Eene Ghemeynte heylich die hem bekendt t'hooft rijck:

Uyt *Jesu* nochtans niet, maer uyt *Christi* naem, voort-ghebracht
Des heyligen volcx naem heerlijck men waerlijck betracht.
Want waer door *God* is een eenich Bewaerder *Jesus*,
Dien naem alleen hem eygent voorwaer aldus:
Maer daer door *Christus* is *Mensch*, door dien bijnaem Broers
Acht hij alle Godtsalighen des Werelts, Jeloers:
Wilt dan insien, Leser, waerom onlancx gheleden
Van *Jesu* naem voortquam desen Crychs-hoop valsch heden.
D'helsche rasernyen uyt haren diepsten afgrondt
Ruckten hem inder werelt doen Gods gramschap ontbondt:
En soo haer d'Hell' uytschikt', gaet Schelms van JESU-WIJT
Sprack Satan, luyt-roepende drie en vier-mael vol nijt:
Als nu haerlie Vader IGNATIUS toe-liep ras,
Hij die nu den naem, vant *vier* ghemengt, ghegeven was,
T' gheluck neem ick, seyt hy, van Jesu-wijt verleyt
Weerdighe dynen Vader, van JESU-WIJT gaet, gheleydt,
Van JESU-WIJT gaet, jae vliecht voortaen tot d'ende.
Hier van comt dat sulck naem vercreech dees crychs-bende.
Soo dat waerlijck noyt onder soo veel valsch'-Broershoopen,
Men van JESU-WIJT meer, sach sulcx krychs-luyden loopen.

In Neer Duytsch overgheset door P. d. K.
Anno M. D. C. III.

DE JONGSTE FRANSCHE REVOLUTIE.

Het groote feit in *Frankrijk* moet zijne gevolgen hebben door geheel *Europa:* geene menschelijke magt is in staat om ze voor te komen; slechts kunnen wijsheid en geestkracht, regeringen en bevolkingen gelijkelijk bezielende, die wijzigen.

De aard dier gevolgen zal afhangen van den keer, dien de revolutie in *Frankrijk* zelf zal nemen; want de overige staten van *Europa* willen *Frankrijk*, binnen zijne grenzen, laten begaan: de regeringen, in angst over de onmiskenbare verspreidheid der ideën, welke de Fransche revolutie teelden, en over de reeds aanvankelijk gebleken werkzaamheid dier ideën, beven voor den morelen invloed, dien *Frankrijk* oefenen kan, en dien zijne materiële kracht geen geringen steun geeft.

Zal nu de revolutie een keer ten goede nemen? zal uit haar eene heilzame en bestendige orde komen?

Of zullen integendeel regeringloosheid en geweld, omkeeringen en verwoestingen hare schrikbare voortbrengselen zijn? Ieder vraagt het met siddering: — en wie weet het antwoord?... Toch moet men het antwoord zoeken, en daartoe de waarschijnlijkheden uit de verschijnselen afleiden; zoo wil het, niet eene nuttelooze nieuwsgierigheid, maar de pligt van zelfbehoud, welke gebiedt op iedere gebeurtenis voorbereid te zijn.

Dat de Fransche revolutie ten goede kan slaan, houden wij voor onbetwistbaar. Doorgaans sluiten uiterste opinieën, die met geestdrift aangekleefd worden, iets waars, goeds en edels in. En wanneer wij deze opmerking, op hetgeen in *Frankrijk* gebeurd is, toepassen, dan worden we door haar reeds tot het vermoeden geleid, dat de roerselen, welke zoo veel geestdrift bij de Franschen hebben opgewekt, veel waars en goeds in zich bevatten moeten. Het heeft ook onwedersprekelijk gebleken, dat er in *Frankrijk* vele goede elementen aanwezig zijn, zoowel bij hen, welke de revolutie gemaakt hebben, als bij hen, die zonder ze gemaakt te hebben, haar evenwel hebben aangenomen.

Die goede elementen hebben van stonden af aan gepoogd, en blijven voortdurend pogen, om zich geldig te maken: de werkeloosheid van het goed, maar al te vaak negatieve oorzaak van de zegepraal des kwaads, schijnt dus thans niet te zullen plaats hebben. En wij durven beweren, dat de goede elementen inderdaad kansen hebben, om in hun pogen te slagen, en iets waarlijk goeds tot stand te brengen.

Als wij toch *Frankrijks* toestand beschouwen, dan zien we, dat het, op dezen oogenblik, los is van alle staatregelende instellingen: geen staatsgezag, hoegenaamd, is overgebleven; het koningschap en de vertegenwoordiging

beide, het charte en al wat het aankleefde, zijn verdwenen; er valt van dat alles niets meer te conserveren. Dientengevolge zijn de goede elementen door geene overblijfselen van het vroegere in hunne werking gehinderd, zij kunnen zich van al hunne kracht bedienen. Dit is van groot gewigt, bij eene revolutie, welker strekking het is, dat de natie zich geheel op nieuw constituere. Daarenboven is er bij het volk eene naamlooze verwarring en onvastheid van denkbeelden, waardoor dan ook algemeen verspreide en diep gewortelde vooroordeelen, zoo vaak de klip, daar het ware en goede tegen stranden, in veel mindere mate gevonden worden. Het zal der waarheid nu veel eer aan krachtige en overigens geschikte stemmen ter verkondiging, dan aan geesten, bereid om haar aan te nemen, ontbreken. Ook zijn de Franschen, na door zoo vele revolutiën gegaan te zijn, voor alle en dus ook voor goede indrukken zeer vatbaar geworden. Deze toestand, zoo dunkt het ons, laat toe, dat er een goed gebouw worde opgetrokken.

Wanneer we nu verder de aanwezig zijnde goede elementen nagaan, dan valt aanstonds het bewonderenswaardig gedrag van het revolutionnaire volk in het oog. De goedgezindheid, welke daaruit doorstraalde, wijst op elementen, die, gelukkig ontwikkeld wordende, blijde uitkomsten in het verschiet stellen.

Zoo zag men in de hitte der gisting zulk eene bezadigdheid, en in het midden der wanorde zulk een begrip van, en zucht tot orde, dat de regeringloosheid slechts bij de vallende regeerders en bij hunne verbijsterde vrienden scheen te zijn. Waar zag men ooit zoo een volksoproer? Het waren geene dolle horden, welke, door moordlust en andere verwoestende hartstogten gejaagd, bloed en ver-

nieling eischten; het was geen graauw, dat slechts op moorden, branden en plunderen uitging; het was een volk, dat voor had een waren of vermeenden hinderpaal tegen zijn geluk uit den weg te ruimen, en dat dien hinderpaal veel minder in de personen dan in de instellingen zag.

Die betere gezindheid, dan welke bij volksrevolutiën pleegt te heerschen, was ook zigtbaar in het gedrag jegens den koning en de leden der koninklijke familie. Het was noch de wensch der revolutie om hen in handen te krijgen, noch het streven der vechtenden om hun het leven te benemen; men eischte zelfs en toonde eerbied voor het ongeluk.

Evenzeer heerschte onder die tallooze, uit den grond opgekomen, benden van gewapenden, een waar ontzag voor het eigendomsregt, — dat hoofdsteunsel van alle burgermaatschappij. Weg met de dieven! was hun leus, en zij veroorloofden niemand, zich iets van het veroverde toe te eigenen. Wilde zelfs iemand een nietsbeduidend voorwerp, alleen tot aandenken zijner verschijning in de koninklijke vertrekken, medenemen, dan riep hem eene waarschuwende stem toe: *citoyen, ici on ne prend rien.*

Nog meer in het oog loopend was, bij die opgewonden en zegevierende bevolking, haar eerbied voor de godsdienst en dezer bedienaren, een eerbied welke zich na de overwinning evenmin als onder den strijd verloochende; een eerbied niet bloot negatief, maar zich kenteekenende door sprekende daden, en onbewimpeld aan den dag leggende het besef van behoefte aan, en zin voor de godsdienst. Er was dan ook van dien haat tegen de priesters, waar GUIZOT in 1821 nog zoo stellig van sprak, en die zelfs in 1830 bleek niet geheel verdicht te zijn, geen spoor te vinden. De gekwetsten ontvingen de hulp en den troost,

door geestelijken aangeboden; de stervenden lieten zich door hen de kerkelijke heilmiddelen toedienen; nationale gardes gebruikten de rust der wacht, om in de kapel van een geestelijk gesticht de H. Mis bij te wonen; de bewakers der barricaden riepen den priester toe: *ne craignez rien: nous avons besoin de vous pour nous et nos enfants;* het kruisbeeld en de gewijde vaten werden door de gewapenden met eerbied uit de koninklijke kapel naar de parochiekerk gedragen; daar vroeg men den zegen van den pastoor, en keerde toen naar zijn werk terug onder het uiten der kreet: leve de godsdienst! en de zondag na de overwinning zag men de kerken opgevuld met dappere strijders, die deels nog gewapend waren.

Daar ligt goed, daar ligt veel goed in een volk, dat zich, te midden eener revolutie en in het hevigst woeden van den strijd, aldus vertoont. Onder zulk en met zulk een volk kan een voortreffelijk staatsgebouw worden gegrondvest en opgetrokken.

De geestelijkheid had, (wij mogen vertrouwen) door de verlichting Gods, daar van stonden aan het bewustzijn van en haastte zich om mede handen tot den arbeid uit te steken. Aan het eerste beginsel van orde, dat uit den baijert opdoemde, sloot het episkopaat zich aan; niets van het vorig gezag meer overeind ziende, wierp de geestelijkheid zich in de anarchische wieling, en hielp behouden hetgeen het beginsel van alle maatschappij uitmaakt. Dank zij daarvoor gebragt aan het episkopaat en zijne medehelpers; zoo zijn gruwelen voorkomen, zoo is een aanstoot ten goede gegeven.

Reeds handelde de geestelijkheid zoo, eer de vraag over een regeringsvorm gesteld was; en zij heeft niet de minste zwarigheid gemaakt, tegen het erkennen der later

uitgeroepen republiek. De revolutie te maken, of te helpen maken, daar heeft zij zich pligtmatig van onthouden, indachtig hetgeen zij van haren meester, op aarde verschijnend, zingt: *non eripit mortalia, qui regna dat coelestia;* maar wetende, dat de godsdienst onder alle regeringsvormen leven en bloeijen kan, indien slechts de noodzakelijke orde gehandhaafd wordt, heeft zij het hare bijgedragen om deze te doen herrijzen, terwijl zij de vraag over den vorm, als ondergeschikt en als tot hare wezenlijke bevoegdheid niet behoorende, ter zijde liet.

Mag men niet hopen, dat de weldadige invloed der godsdienst op *Frankrijk's* bevolking toenemen, en haar tot het vestigen eener goede, eener voortreffelijke orde van zaken, eene krachtige hulp wezen zal? In *Frankrijk* zelf zijn de Bisschoppen, blijkens hunne mandementen, aan deze hoop niet vreemd, en het lid van het provisioneel gouvernement, CARNOT, heeft deze hoop in eene circulaire aan de Aartsbisschoppen en Bisschoppen nadrukkelijk uitgesproken.

Wie zal, wanneer hij op dat alles let, durven ontkennen, dat de toestand van *Frankrijk* de invoering eener uitmuntende orde van zaken toelaat? dat er goede elementen aanwezig zijn, door welker ontwikkeling en werking deze orde tot stand gebragt kan worden? En daarom beweren wij, dat de Fransche revolutie ten goede kan slaan, indien het namelijk der goddelijke Voorzienigheid behaagt, het aanwezige goede te zegenen, te doen gedeijen en overwinnen. Hoedanig die gewenschte orde zijn zou, behoeven wij nu niet te zeggen, en kan ook in bijzonderheden nog niet gezegd worden; dit echter is zeker, dat gezag en vrijheid beide niet fictie en logen, maar werkelijkheden moeten zijn. Wat heil voor *Europa*, in-

dien dit werkelijk gebeurt; indien dat *Frankrijk*, van waar helaas! zoo veel wanorde en rampen ons werelddeel overstelpt hebben, nu eens voor goed bevredigd, een nieuwen weg van orde inslaat, waardoor het aan de overige Staten tot voorbeeld kan strekken! indien in dat land, hetwelk, in het politieke, beurtelings het despotisme en de anarchie, de losbandigheid en de slavernij gehuldigd heeft, indien dáár het gezag en de vrijheid elkander ontmoetten en omhelsden! Dan bleef niet slechts de vrede van *Europa*, maar ook de rust der Staten ongestoord; dan kon er een waarachtige vooruitgang naar de ware vrijheid plaats hebben, zonder dat het denkbeeld zelf van vrijheid ontaardde, zonder dat de vooruitgang bezoedeld werd met onregtvaardige geweldenarijen en met bloed.

Pius IX, wiens naam voortaan altijd genoemd zal worden, als er sprake zal zijn van vrijheid, pius heeft het eerste voorbeeld gegeven van eene inleiding des volks tot de politieke vrijheid, zonder gewelddadige omkeering; aan hem is het te danken, dat *Italië* in korten tijd reuzenstappen gedaan heeft, maar niet over rookende puinen en verminkte lijken voortgerukt is; hij toonde, hoe men een volk binnen de perken van eerbied voor 't gezag houdt, zelfs als het door lieden, die op deszelfs kookend bloed en gloeijende verbeelding hunne rekening bouwen, misleid en opgewonden, begint te vergeten, dat geene vrijheid zonder orde mogelijk is; «tot hiertoe en niet verder,» klonk zijne stem over de tallooze scharen, die daar voor zijn paleis, als de branding der zee aan onze stranden, golfden en bruischten; «vraag mij niets, dat ik noch kan, noch mag, noch zal geven,» sprak hij — en 't volk zweeg. — «Mijn zegen!.... maar eer ik u dien geef, zult gij mij beloven, dat gij steeds der godsdienst

getrouw zult zijn,» — en als één man spraken al die duizenden de gevorderde belofte uit. Pius heeft een beginsel gesteld, pius heeft een voorbeeld gegeven, en het kan niet missen, of daaruit moeten voor de zaak van vrijheid en orde, dat is voor de zaak van vooruitgang en regt, de voortreffelijkste gevolgen in *Europa* ontstaan. Of pius er in slagen zal, den vooruitgang zoo te blijven leiden, dat het regt niet geschonden worde; of hij, op zijn standpunt, de zaak der menschheid (die de zaak der godsdienst zijn moet, zal zij niet de zaak der hel worden) zal kunnen doen zegevieren, zonder dat hij zelf, door de ondankbaarheid dergenen, wien hij te hulp komt, als slagtoffer van zijn edel streven valt; dit is een geheim Gods, Dien wij het ootmoedig en vurig bidden. Maar indien het anders in Gods raadsbesluiten verordend ware, dat zoude ons niet doen wanhopen; het beginsel is gesteld en het voorbeeld is gegeven; derzelver werking zou uit de opoffering des grooten Priester-vorsten, van wien zij uitgingen, te grooter kracht ontleenen; het zou eene schitterende toepassing wezen der geheimnisvolle wet, naar welke de menschheid slechts door het offer verlost wordt. Laten we echter hopen, dat die wet niet zoo streng toegepast zal worden, maar dat de opoffering, met het streven zelf verbonden, genoegzaam zal zijn. En dan, ja, dan vermeerderen in ons oog de kansen, dat de goede elementen in *Frankrijk* zullen zegevieren, en dat deszelfs revolutie een begin van heil voor *Europa* zal wezen.

Niemand zal ons echter zoo verstaan, als of wij de zegepraal der goede zaak plotseling verwachten; als of wij de gulden eeuw als een onmiddellijk gevolg uit den tegenwoordigen toestand begroeten willen; integendeel,

wij vreezen. Een beslissende keer ten goede komt vaak eerst als het kwaad zijn toppunt heeft bereikt; en waarlijk, wij zijn nog niet aan de uiterste grenzen des kwaads. Na de politieke, volgen de sociale revolutiën; na de wanordelijke omkeeringen van de burger-, de wanordelijke omkeeringen der menschelijke-maatschappij. God behoede ons! maar wij vreezen. Hoe zou het kwaad, dat zich een regtsstand verschaffen wil, van drijven en woeden kunnen ophouden, zoo lang het zich in zijne hoogste uitdrukking niet geldend gemaakt heeft?

Om onze vrees, dat de Fransche revolutie, eene ontwikkeling van het kwaad zijnde, op hare beurt verdere ontwikkeling van het kwaad zal veroorzaken, te regtvaardigen, wijzen we op het beginsel, van hetwelk de revolutie, ofschoon de meeste revolutionnairen zich des onbewust waren en nog zijn, is uitgegaan, en hetwelk zij dus ook verder moet trachten te ontwikkelen en toe te passen.

Welk is dat beginsel? 't Is het beginsel der mannen, welke lang vóór den twist over het reformistisch feestmaal van het twaalfde arrondissement van *Parijs*, de jongste revolutie voorbereid, bepaald en georganiseerd hadden; eene revolutie, wier uitbarsting, hetzij met hunnen wil, hetzij huns ondanks, door dien twist vervroegd is geworden.

Dat beginsel dan, in onderscheidene hersenen en in onderscheidene voorstellingen onderscheidenlijk gewijzigd, is de verheffing der menschheid tot godheid, in de menschen al meer en meer tot zelfbewustheid komende en dus zich al meer en meer verwerkelijkende; 't is het beginsel, dat van geene volkomenheid der menschen in eene andere wereld hooren wil, maar die volkomenheid

(*gij zult als goden zijn*, sprak de oude slang) in deze wereld zoekt; 't is, in een woord, het pantheïstisch beginsel; beginsel door de Fransche Universiteit voortgeplant; in het prosa van LOUIS BLANC, in de gedichten van LAMARTINE gehuldigd; door MICHELET en QUINET op hunne leerstoelen voorgestaan; door Fourieristen en Communisten, in afschuwelijke theoriën over de menschelijke maatschappij, meer of min gevolgelijk ontwikkeld. Een snelle blik op die theoriën geeft de overtuiging, dat het streven naar de toepassing aan geheel de menschelijke maatschappij naamlooze smarten en afgrijsselijke stuiptrekkingen moet veroorzaken.

Het pantheïstisch beginsel stelt de volstrekte onafhankelijkheid der menschheid van een hooger, persoonlijk wezen; hare volstrekte zelfgenoegzaamheid; hare eindelooze zelfontwikkeling, dat is uiterlijke verwerkelijking der innerlijke volmaaktheid. Naar dit beginsel is de mensch alles, en heeft hij wezenlijk in zich de bron van alle hoogheid, van alle regt, van alle werkzaamheid, van alle orde, van alle geluk. Volgens de hierop gebouwde theorie moeten al de abstracte gedachten van het verstand, welke als het betere en het beste aangezien worden, in toepassing komen en werkelijkheid worden, wat ook daaraan in den weg moge liggen; bezit, historisch regt is niets.

Het is ligt te begrijpen, dat in deze theorie de individus, als zoodanig, niet geschat kunnen worden tegenover de menigte; allen gaan op in de gezamenlijkheid, die als volstrekte éénheid beschouwd wordt; de individuële mensch verdwijnt in de menschheid, door en voor welke alles is. Ieder burger is niets, eenige burgers zijn niets; maar alle burgers zijn alles, en dit *alles* abstract genomen, noemt men *Staat;* en alles wat bij een volk gevonden wordt, is

door en voor het abstracte wezen, dat men Staat genoemd heeft, of het is er tegen en dan moet het weggeruimd worden. Dit is *de regering van allen door allen*, dat is de *vrijheid* en *gelijkheid*. De toepassing in haar geheel is nog niet mogelijk (en zal wel ten eeuwigen dage onmogelijk blijven); men tracht evenwel haar te naderen door het stemmen, hetzij tot het benoemen van representanten en gezagvoerders, hetzij tot het vaststellen van algemeene wetten, zoo algemeen mogelijk te maken, en er ieder, die geacht wordt tot genoegzame verstandelijke ontwikkeling gekomen te zijn om zijne eigene zaken te kunnen waarnemen, deel aan te geven: de vrouwen zijn niet uitgesloten, ofschoon men het voor als nog niet durft wagen haar in het genot van haar regt te stellen (1).

Wat kan in zulk eene theorie het gezag zijn? Blijkbaar geen uitvloeisel van eene hoogere magt, onderscheiden van den Staat (de menschheid); wilde men hier van God spreken, dan zou men zich herinneren, dat, volgens het beginsel, God van de menschheid (den Staat) niet onderscheiden is, dat de menschheid zelve God, en onafhankelijk is. Van buiten af kan er dus geen gezag in den Staat komen. Van binnen, uit den staat zelven, kan het evenmin ontstaan. Immers, de Staat is alles? En hoe kan nu de Staat gezag over zich zelven hebben? Het is ook

(1) De heer L. JOTTRAND, te *Brussel*, heeft in eene onlangs uitgegevene brochure over *Le suffrage universel*, belangrijke wenken omtrent de toepassing van het beginsel gegeven. Volgens hem ligt er in het menschelijk geslagt een nimmer rustend, eindeloos streven naar het *absolute goed*, dat dan ook al meer en meer in de menschheid verwerkelijkt wordt. Te eenigertijd zal, meent hij, de geheele menschheid maar één hart en ééne ziel hebben; daardoor hetzelfde denken, hetzelfde willen, en gedachten en wil in ééne taal uitdrukken. Ieder zal dan volkomen mensch wezen en de duidelijke bewustheid van alle wetten der menschheid in zich dragen.

onmogelijk, dat de Staat zijne souvereine waardigheid behoudt, als hij b. v. de wetgevende magt aan eenige burgers opdraagt; want de wetten, door dezen voorgeschreven, zouden alle burgers, dat is, den Staat, verpligten, en daarmede zouden er hoofden van den Staat zijn, en de Staat had zijne onafhankelijkheid verloren. Maar de Staat *kan* zijne souvereine waardigheid niet verliezen; hij is alles; hij kan dus door geen wetten gebonden zijn. Wat meer is, niet een enkel burger kan door eene wet gebonden worden. Immers, hij is slechts burger door den Staat, en waar hij, als burger, afhankelijk wordt, daar wordt de Staat zelf afhankelijk, hetgeen zoo als we zagen, onmogelijk is. Dit gevoelt de provisioneele Regering in het revolutionaire *Frankrijk*, en daarom heeft zij verklaard: ieder Franschman is kiezer, en ieder kiezer is souverein; niet één Franschman is meer souverein dan een ander Franschman. Maar hoe zullen dan de negen honderd der aanstaande nationale vergadering meer souverein kunnen zijn, dan de overige dertig millioenen Franschen? Hoe, meer dan een enkele? Hoe zal de Souverein van morgen gebonden kunnen zijn door den Souverein van heden? de Souverein te *Lyon* door den Souverein te *Parijs?* Wat kunnen de souvereine kiezers, wier candidaat niet gekozen is, te regt aan den gekozene en zijne kiezers zeggen? Gij zijt niet meer souverein dan wij; van uwe constitutie, van uwe wetten, die gij gaat maken, willen wij niets weten. En inderdaad, het is, bij de talrijkheid van partijen en candidaten te voorzien, dat de gekozenen niet zeldzaam de meerderheid der kiezers, wier keuze op onderscheidene candidaten is uitgebragt, tegen zich zullen hebben, en dat alzoo de souvereine minderheid aan de souvereine meerderheid de wet zal stellen. Zal deze van

hare souvereiniteit afzien? Maar dat kan zij niet; de souvereiniteit behoort tot haar wezen. Zoo zij ze ongebruikt laat, dan onderwerpt zij zich aan eene onregtmatige magt, en zij ondergaat de slavernij; zoo zij ze wil doen gelden, moet zij de souvereine minderheid van het genot harer souvereiniteit berooven, haar aan zich onderwerpen en overheerschen. Maar ook dat kan zij niet; want die meerderheid bestaat slechts uit eene verzameling van onderscheidene minderheden, die, als zij eene minderheid van den troon geworpen hebben, onderling om denzelven strijden moeten. Wat wordt nu, in waarheid, die regering van allen door allen? die souvereiniteit van ieder kiezer? die godheid der menigte? Is er eene andere uitkomst dan het geweld, zoo niet gepleegd, dan ten minste gedreigd? En is, in die leer, de slavernij niet onvermijdelijk, dewijl men, onafhankelijk souverein zijnde, zich aan de wederregtelijke overmagt van anderen onderwerpen moet? Maar wat moet er nu gebeuren bij een volk, waaraan men heeft toegeroepen: ieder uwer is souverein; terwijl de onwetende menigte dat woord opgenomen en op hare beurt geroepen heeft: wij zijn souverein; wij hebben wapenen; wee hem en wee hun, die het wagen mogten, zich gezag over ons aan te matigen!.... Een of andere partij zal echter, na de worsteling, die misschien langdurig en bloedig zijn zal, overwinnen en de overwonnenen zoo veel mogelijk breidelen, tot dat zij op hare beurt overwonnen en gebreideld wordt. Het kan bij de toepassing dier theorie niet anders: blijft men haar getrouw, dan kan men tot geene orde geraken; maar dewijl orde eene noodzakelijke voorwaarde van bestaan is voor de maatschappij, zoo verlaat men feitelijk de theorie, en onderwerpt zich, goed schiks kwaad schiks, aan eene orde die zich opdringt.

«De menschheid, zeggen dan de mannen der theorie, is in de meesten nog niet genoeg ontwikkeld, om het gezag te kunnen ontberen; laten wij arbeiden aan haar vooruitgang. Het gezag is nog een noodzakelijk kwaad, eene nog onvermijdelijke onregtvaardigheid, die men zich vooreerst getroosten moet.» Want denk niet, dat die mannen een waar gezag, eene regtmatige, in den bezitter regtens aanwezige magt over anderen erkennen; neen, want alle magt is gemeengoed; en ieder, *door* de gemeenschap zijnde wat hij is, is juist wat ieder ander is; en ieder gezaghebber, *voor* de gemeenschap, voor de gemeenschap alleen als laatste doel, zijnde wat hij is, is dienaar in plaats van overheid. Hij heeft pligten, maar geen regten; hij heeft geen onderdanen, maar daarentegen zoo vele gelijkmagtige mede-souvereinen als er burgers in den Staat zijn; hij is geen gebieder, maar knecht. En hiermede blijft het dan voorbehouden, dat aan hen, wien de magt in handen gevallen is, op iederen dag, op ieder oogenblik, regtmatig kan gezegd worden: Gij dient mij niet naar mijn zin; ik wil niet langer van u gediend. En niet slechts kunnen de personen weggezonden worden; maar het wezen der instellingen zelve kan het volk iederen dag veranderen, moet het zelfs veranderen, ter oorzake van zijn veronderstelden vooruitgang in de godwording, tot dat men geen instellingen meer behoeven zal, omdat de wet zelve in iederen mensch persoon geworden zal zijn. Het streven der menschheid naar dezen toestand is een eeuwig streven, en zijn vooruitgang, bijgevolg, eene eeuwige revolutie.

Deze theorie sluit de godsdienst niet uit; zij heeft zelfs getracht, in de laatste tijden, hare waarheid door de leer des Christendoms en het leven der eerste Christengemeente te *Jerusalem*, te bevestigen. Zij beschouwt echter de gods-

dienst slechts als middel, maar als noodzakelijk middel, om de, in de groote menigte, nog zoo onvolkomene menschheid te ontwikkelen, om de, in haar sluimerende, godheid te doen ontwaken. Die de waarheid nog niet in het aangezigt kan zien, zegt zij, behoeft symbolen. En dat is de godsdienst: symbool, onvolkomene afspiegeling der waarheid, drijfveer voor de geloovigen om naar de verwerkelijking der waarheid te streven. Men ziet ligtelijk, hoe hier het valsche en het ware vermengd, of liever hoe het ware misduid is. 't Is waar, door het geloof zien wij God nog maar in een spiegel, in een raadsel; 't is waar, dat geloof drijft ons om de waarheid meer en meer in ons te verwerkelijken en naar eene steeds inniger wordende vereeniging met God te streven; maar onze God is de persoonlijke God, Schepper van hemel en aarde, niet de menschgod der Pantheïsten; de hoogste vereeniging met God, die ons zijne zaligheid doet medegenieten, is niet aardsch, maar hemelsch; niet vergankelijk, maar onvergankelijk; behoort niet tot dit leven, maar is voor het leven na den dood weggelegd. — Doch wij moeten thans niet de theorie wederleggen; wij moeten haar slechts, als ter loops, voorstellen, om te doen begrijpen, dat hare toepassing aan het menschdom duur te staan zal komen. — Volgens haar dan is de godsdienst slechts middel in handen der menschheid (des Staats) om het zichzelf-verwerkelijken der godheid in de menschen te bevorderen. Ofschoon dus, aangezien de talrijke wijzingen van de behoeften der menschen aan godsdienst, onderscheidene godsdiensten moeten toegelaten worden, ten gevolge waarvan vrijheid van godsdienst een volstrekt vereischte is, zoo blijft, niettegenstaande deze vrijheid, de Staat boven en over de godsdienst, en deze laatste moet zich naar den Staat plooijen:

natuurlijk, immers alles is door en voor den Staat. Waarheen dit leiden kan, leiden moet, bij de toepassing, dat is een belangrijk voorwerp van overweging voor alle godsdienstigen.

Wat de goederen dezer aarde betreft, aan welker genot, in de gedachte theorie, de mensch voor zijn geluk volstrekte behoefte heeft, ook deze zijn gemeengoed. Al wie mensch is, heeft regt op geluk, op het hoogste geluk: en het geluk ligt hier beneden! Geen regt kan gedacht worden, hetwelk met dit hoogste regt der menschheid in strijd zoude zijn, en daarom bestaat er in waarheid geen regt van bijzonder eigendom. Alles behoort aan de menschheid; hoe kan dan iets uitsluitend aan één mensch behooren? Niemand kan van het *zijne* spreken, tenzij door misbruik. Deze leer vindt echter tallooze tegenstanders, ook onder hen die, in andere opzigten, onder den invloed van het pantheïstisch beginsel werkzaam zijn. Daarom is de mogelijkheid van eene diep ingrijpende toepassing dezer leer voor 'shands nog zeer verwijderd, en men moet de onmogelijkheid wel eerbiedigen. Maar is de menschheid in de meeste menschen nog te onvolkomen ontwikkeld om nu reeds de volmaaktheid in dit opzigt te kunnen verdragen, zoo moet toch naar die volkomene ontwikkeling gestreefd worden. Daarom gaat de Staat, die de minst onvolkomene uitdrukking der menschheid is, heen, en verklaart zoo veel mogelijk van de goederen dezer aarde tot nationaal eigendom, terwijl hij het genot dezer goederen, bij voorkeur, als het erfdeel dergenen, die het minst bezitten, doet doorgaan, en hun tevens een regt toekent, om, onder zijne leiding, ten hunnen behoeve eene belasting op de bezitters te heffen. Langzamerhand moet intusschen het regt van bijzonder eigendom verdwijnen, en alles

moet eenmaal aan allen behooren. En dat *alles* moet een waar alles zijn. Om dien toestand voor te bereiden, moet de Staat al meer en meer aan allen de gelegenheid en de middelen verschaffen om, ieder naar zijn aanleg en neigingen, alles te kunnen worden, kunstenaar, geleerde, administrateur enz., ten einde ieder alle genoegens des levens smaken, en alle hem gevallige wellusten genieten kunne. — Want ook de emancipatie des vleesches is een artikel van deze leer. — Daarentegen behoort in den gedachten toestand alles, wat ieder produceert, aan den Staat; want niemand bestaat, in wat zin ook, voor zich zelven, maar eenig en alleen in en voor de gezamenlijkheid.

Wij behoeven niet te zeggen, dat er, in dit stelsel, geene andere opvoeding zijn kan dan door den Staat; dat dus alle onderwijs, als deel der opvoeding, aan den Staat behoort. Dit neemt niet weg, dat er, even als ten aanzien der godsdienst, aanvankelijk eene zekere vrijheid van onderwijs kan gelaten worden, maar toch altijd met opperste leiding van den Staat. Zoo men het stelsel verder ontleden en de gevolgen uit het beginsel afleiden wil, dan komt men tot de leer, dat de kinderen en de ouders gelijkelijk aan den Staat behooren; dat geen man *zijne* vrouw, geene vrouw *haren* man kan hebben; dat huwelijk en huisgezin moeten opgeheven worden; in een woord: men komt tot al de afschuwelijkheden van het communisme.

Zal niet, indien er een krachtig streven naar de toepassing der gevolgen van het pantheïstisch beginsel blijft bestaan, de menschheid tot in hare ingewanden moeten verscheurd worden?

Het is waar, ofschoon die uitersten in het beginsel liggen, zoo worden zij toch door de meeste revolutionairen noch beoogd, noch begrepen; het verband dier

uitersten, hetzij onderling, hetzij met het beginsel, wordt het allerminst ingezien. Daardoor mede, gelijk door de reeds aangegeven redenen van behoefte en noodzakelijkheid, is de, te *Parijs*, aanvankelijk betoonde eerbied voor de godsdienst, het eigendomsregt enz. te verklaren. Doch indien aldus het bewustzijn van het verkeerde bij de meesten wordt uitgesloten, zoo geschiedt het verkeerde niettemin. Men bevindt zich tusschen het pantheïstisch beginsel en deszelfs uiterste toepassing, die eene oplossing is der maatschappij. Daar wil men ergens stand houden. Maar te vergeefs. De logica, de onverbiddelijke logica, noodzaakt om in de theorie steeds opwaarts het beginsel, en in de praktijk steeds afwaarts de uiterste toepassing te naderen. Die voortgang, zoo hij door goddelijke tusschenkomst niet gestremd wordt, zal eene ware dissectie van het levend ligchaam der maatschappij wezen; hij gelijkt naar die barbaarsche executiën van vroegeren tijd, waarbij den veroordeelde de ledematen een voor een verbrijzeld of afgehouwen werden. Waarlijk, indien de Voorzienigheid de goede elementen bij het Fransche volk nog aanwezig, niet zegent; indien Zij de raadslagen der boozen niet te schande maakt; het goede, dat zij als middel tot het kwaad willen bezigen, niet inderdaad middel tot herstel doet worden; dan, o wee over *Frankrijk!* dan wordt het een slagtoffer der gewelddadige toepassing van utopiën, utopiën, die dit bijzonder gevaarlijks hebben, dat hare praktische zijde door de gewapende volksmassa begrepen wordt, en dezer bandelooze begeerlijkheid streelt; dan zal *Frankrijks* vroegere revolutie, die men tot nu toe de groote revolutie noemt, haren naam verliezen, en bij de tegenwoordige geheel in de schaduw geraken; dan zal de woede, in plaats van tegen de aristokraten, tegen de rijken gerigt zijn; in plaats van *la déesse Raison*, zal men

le dieu Peuple op het altaar zetten, en 't zal strafbaar zijn, een anderen dan dezen god iets te vragen; in plaats van de voor politieke misdrijven afgeschafte guillotine zal blank- en schietgeweer *en permanence* zijn, terwijl de volksjustitie niet eens een *tribunal revolutionnaire* zal behoeven.

En zegeviert inderdaad het pantheïstisch beginsel in *Frankrijk;* komt er, dien ten gevolge, eene ochlokratie, onder den naam van republiek, tot stand, dan moet deze republiek ook trachten datzelfde beginsel naar buiten te verbreiden en over geheel *Europa* te doen heerschen. Zij moet het, krachtens haren oorsprong en aard.

Immers, gelijk wij nu de revolutie hebben leeren kennen, is zij niet zoo zeer een binnen bepaalde perken omschreven feit, als wel eene algemeene theorie, die overwonnen heeft door dit feit; zij is niet eenig afzonderlijk belang, dat zich aan andere belangen ontworsteld en deze verdrongen heeft, maar zij is een zegevierend streven, uitgaande van eene algemeene idée, waarvan het de aard is, zich aan allen te willen opdringen, en hen, die er zich mede vereenzelvigen, te bezielen tot uitbreiding; zij is eene leer, die gepreekt moet worden, en, zoo de prediking wederstand vindt, met de wapens gepreekt moet worden. Indien dan iedere Staat reeds moet wenschen, dat andere Staten hem homogeen zijn, hem gelijken, hoe onweêrstaanbaar moet dan die wensch, hoe krachtig de inspanning tot deszelfs verwezenlijking niet worden bij de Fransche republiek? bij die republiek, welke aan eene idée van wereldburgerschap haar ontstaan danken moet, en zich zelve voor niets anders, dan voor een begin van verwerkelijking dezer idée aanziet? En dit is het geheim der *fraternité*, op de banier der republiek geschreven; *broederschap*, welke veel meer op het oog heeft dan goede na-

buurschap, handelsverkeer en vrede met andere volken; welke op eene zamensmelting van allen uit is, en eerst daarin hare volle verwerkelijking kan vinden.

Let men nu verder op hetgeen aan iedere demokratische republiek eigen is, en aan die in *Frankrijk* boven alle andere eigen moet zijn, dan wordt de waarschijnlijkheid van eene voortplanting door middel der wapenen nog veel grooter. De eerzucht, die bij de Franschen niet ontbreekt, maar die in eene demokratische republiek geen genoegzaam voedsel vindt, slaat de oogen over de grenzen; de republiek, achterdochtig omtrent al wat zij zelve niet is, ligtgeraakt, altijd op hoogen toon voldoening eischende, en weinig genegen om het wraakuemen na te laten, zal ligtelijk aanleiding vinden tot een oorlog, waar zij gevaarlijke eerzuchtigen en dreigende proletariërs, (thans souvereine kiezers) welke anders zoo spoedig een werktuig tot overheersching kunnen worden, heen kan zenden. Voeg daar nu bij de zucht der Franschen naar krijgsroem, alsmede het verlangen om vroeger geledene vernederingen te wreken, en dan vrage men zich, of de Fransche Republiek de levendige zucht harer broederschap, om namelijk allen op het innigst met zich te vereenigen en de zaligheden harer vrijheid en gelijkheid te doen smaken, zal kunnen temmen. Als we nu naar voorteekenen zoeken, is er dan niet eenig gewigt te hechten, behalve aan plaatshebbende uitrustingen en mobiliseringen, aan het weder opvatten der Napoleontische gedachte, om de collegies in lycées te veranderen en de leerlingen in den wapenhandel te oefenen? Hebben ze geene dreigende beteekenis, die historiesche benamingen van *armée du nord, armée du Rhin?* enz. Maar vooral, zijn ze niet dreigend, die woorden van het voorloopig gouvernement,

door het orgaan van den burger LAMARTINE aan de diplomatieke agenten van *Frankrijk* geschreven, waarin een aantal *casus belli* opgesomd; en niet alleen opgesomd, maar gedeeltelijk althans, ook geprovoceerd; en niet slechts geprovoceerd, maar ook gesteld worden? Verraadt dit, gevoegd bij den kwalijk verholen wensch om te oorlogen, niet een voornemen om te oorlogen? «Gelukkig *Frankrijk*, zegt LAMARTINE, indien men het den oorlog verklaart, en het aldus dwingt, om in magt en roem toe te nemen.» Waar men zoo ten oorlog gezind is, daar is «de dwang om in magt en roem toe te nemen» reeds begonnen. Die voorgewende dwang zetelt van binnen, en is als de zucht van den dronkaard naar drank.

En als we nu een zijblik slaan naar *Duitschland* en *Italië;* naar *Italië*, dat behalve de vrijheid ook de eenheid najaagt; naar *Duitschland*, waar de vrijheid alom, en de eenheid in een groot gedeelte geproclameerd is; als we zien, dat op deze wijze de traktaten van 1815, niet juist, zoo als LAMARTINE zegt, regtens opgeheven zijn, maar veeleer feitelijk (met regt of onregt, dat doet hier niets ter zaak) verscheurd worden; als we ons herinneren, dat van den anderen kant *Engeland* de teritoriaal-vraag als eene vraag van oorlog en vrede verklaard heeft; als we *Ruslands* legerbenden reeds westwaarts zien oprukken, om een diep gewond en uiteengescheurd volk, hetwelk echter het nationaal hart nog kloppend behouden heeft en, in vast vertrouwen op broederhulp, naar zijn herstel zal trachten, gebreideld te houden; om de aanrukkende vrijheid op het spits der bajonnetten en den bliksem der vuurmonden te ontvangen; als we op dit alles letten, durven we ons dan nog vleijen met het behoud van de algemeene vrede? Moeten we niet veeleer vreezen, dat volken tegen volken

zullen opstaan? dat eene afgrijsselijke verwarring voor de deur is?

En nu het vaderland! het dierbaar vaderland! Te vergeefs zou men de gedachte aan gevaar willen verwijderen; het gevaar is maar al te wezenlijk; en men moet de vraag stellen: Hoe kan het deels afgewend, deels gewijzigd worden? Hoe kunnen we sommige rampen ontgaan, de andere leenigen? Wij beschouwen het als burgerpligt, het onze bij te dragen tot oplossing dier vragen, en niet slechts tot eene oplossing op het papier, maar vooral ook in praktijk.

Een middel, één enkel middel is tot het zoo even opgegeven doel geschikt: dat middel is *eendragt*. Door eendragt moeten we krachtig zijn en ons van buiten doen eerbiedigen; door eendragt moeten we elkander helpen, om den onvermijdelijken druk te torschen. Indien de eendragt ontbreekt, dan zal de druk der tijden voor velen ondragelijk worden; die druk zal hen dreigen te verpletten. God weet, wat zij, in radeloosheid, tot zelfbehoud ondernemen zouden. Indien de eendragt ontbreekt, en ten gevolge daarvan een gedeelte der natie, zonder iets vijandigs tegen het andere gedeelte, of iets verraderlijks tegen het vaderland te ondernemen, zich afscheidt, werkeloos blijft, zich stil houdt zoowel ten aanzien van het goed als van het kwaad, dan reeds bestaat er ware verergering van den ramp, en is het ergste te vreezen. Indien de eendragt ontbreekt, en de krijg ontbrandt, dan is *Nederland* verloren; want dan zal *Nederland* zich niet vrij bewegen, noch zich buiten de beweging houden kunnen. Daarom, de een moet den anderen, allen moeten elkander helpen, of wij gaan allen ten gronde.

Wat moet er gedaan en gelaten worden, opdat die zoo noodwendige eendragt heersche? Men moet al het mogelijke doen, waardoor eensgezindheid aangekweekt, en al het mogelijke laten, waardoor de eensgezindheid verstoord kan worden. Zoo we een van zin zijn, zullen we ook eendragtig wezen. Deze eensgezindheid zoo te verstaan, als of allen *in alles* hetzelfde moesten denken en willen, dat ware eene dwaasheid; hier gelde nu de onlangs zoo veel gecommentariëerde spreuk: *in necessariis unitas, in caeteris libertas, in omnibus charitas.*

Het is niet te ontkennen, dat nog onlangs, ten aanzien van onderscheidene voorwerpen, een uiteenloopend streven bestond bij de regering, bij de vertegenwoordiging, bij het volk.

Het is evenmin te ontkennen, dat er tusschen de Staatsmagt en de godsdienstgezindten geschillen, zelfs hooggaande geschillen, gevoerd werden; en dat er tusschen onderscheidene gezindten, op het staatsterrein, hevig gestreden werd; ja, dat men genootschappen opgerigt en allerlei middelen te baat genomen heeft, om den Katholieken het brood uit den mond te stooten.

Het is al mede niet te ontkennen, dat de achteruitgang der middelklasse en de verarming schrikbarend zijn; dat daaruit eene steeds luidersprekende ontevredenheid bij het talrijkste gedeelte der natie is ontstaan; dat de regering en de aanzienlijken door de ontevredenen van deze soort gehouden worden als oorzaken der ellende; dat daaruit een, bij de verspreiding van de leer der Communisten vooral, gevaarvolle wrevel geboren wordt.

Indien deze toestand niet verbeterd wordt, dan zal er op eendragt weinig te rekenen zijn; dan moet men veeleer botsingen vreezen. Maar die toestand kan verbeterd worden, en van ons allen, Nederlanders, hangt het af om

dien door zamenwerking te verbeteren. Laten we allen zeggen: EENHEID in het *noodzakelijke*, in datgene zonder hetwelk de natie niet gelukkig zijn, de constitutioneele monarchie niet ordelijk bestaan kan; VRIJHEID in *al het overige*, maar eene vrijheid, welke de noodzakelijke orde noch de veiligheid schendt; LIEFDE, ware christelijke liefde *in alles*; hulpvaardigheid, voorkomenheid, offerwilligheid *jegens allen*. Zoo ieder zich door den geest, van welken orde, vrijheid, liefde uitgaan, laat bezielen, heil dan het vaderland.

Het is inderdaad een geluk voor *Nederland*, dat zijn Koning zelf, in het openbaar, den eersten grooten stap in dezen zin gedaan heeft. Dank zij hem daarvoor gebragt! De aard van ons Maandschrift brengt het mêe, dat het zich in geen politiek verdiept; daarom laten wij de bloot politieke vraagstukken der Grondwetsherziening ter zijde. Dit echter meenen we in het algemeen te mogen zeggen. Men make zulk eene Grondwetsherziening, dat men over eenige maanden of over een jaar niet wederom behoeft te beginnen; en men late ook niets van hetgene tot de grondslagen zelve der staatsregeling behoort, aan de gewone wetgeving over. Het eerste ware eene miskenning van de behoefte des tijds: het tweede, voedsel voor de partijschappen. Allen die op het groote werk eenigen invloed oefenen zullen, mogen zich doordringen met ware vaderlandsliefde, en niet vragen: wat is mij, den mijnen, en mijns gelijken voordeelig? maar, wat is, gelet ook op den loop des tijds, heilzaam voor het vaderland? En dat zij zich niet inbeelden, dat zij alleen het vaderland zijn; dat, als zij voor zich zorgen, het vaderland verzorgd is; noch dat zij de eenigen zijn, welke kunnen en willen zorgen; het vaderland omvat allen, en ook buiten hen en de hunnen worden be-

kwame, brave en vaderlandslievende mannen gevonden. Geen geest van uitsluiting meer! de geest van uitsluiting op het terrein der gelijkheid is onregt; en daar buiten meestal liefdeloosheid, onbillijkheid. Wordt er met een geheimen geest van uitsluiting te werk gegaan; wil men instellingen behouden of invoeren, die eene beperkte kategorie van personen bevoorregten en in staat stellen om, met uitsluiting van alle anderen, het geheel te beheerschen, dan zal men de verdenking van baatzuchtige exploitatie en partijzucht niet ontgaan kunnen; en slaagt men er in om die inzigten tot feit te maken, dan zullen de nieuwe of vernieuwde instellingen dood geboren zijn; de eensgezindheid, de eendragt, en daarmede het heil des vaderlands, zijn dan gemist. Zooveel over het zuiver politieke.

Wat de politico-religieuse belangen aangaat, op dit terrein is, in onzen tijd, slechts een systeem mogelijk, tenzij men het vaderland aan het gevaar van woelingen, spanning en schokken wil blootstellen. Dat systeem is *afscheiding der Kerk van den Staat, vrijheid en gelijkheid voor allen.* Bijna al de bestaande constitutiën, en inzonderheid de Grondwet van het koningrijk der Nederlanden, hebben dit systeem, wat het beginsel betreft, reeds gehuldigd; maar aan de toepassing heeft bij ons tot heden toe veel ontbroken. Er is niet eene gezindte, welke zich over de bemoeijingen van den Staat niet te beklagen heeft; alzoo is de vrijheid noodeloos en ten onregte beperkt, en de gelijkheid een ijdele naam geweest.

Is de Nederlandsche Hervormde Kerk, gelijk zij daar staat, niet het gewrocht van de overheerschende bemoeijingen van Koning WILLEM I? Heeft hij niet eigenmagtig haar geconstitueerd, trots alle tegenspraakvan de zijde veler Hervormden?

De Katholieke Kerk in Nederland te constitueren en te reglementeren, dat ging niet, dat was om den aard zelven dier Kerk onmogelijk; maar niet te min heeft de Staat zich wederregtelijk van zijne magt tegen die Kerk bediend, en haar, zelfs na deswegen een tractaat met het Hoofd der Kerk gesloten te hebben, verhinderd om tot hare normale inrigting te geraken. En hoe ver ging de Staat niet in zijne handelingen tegen de Afgescheidenen? Men ziet het hieruit duidelijk, de Staat achtte zich geregtigd om over het bestaan zelf der gezindten, over hetgeen haar tot gezindte maakt, te beschikken. Waar is de vrijheid?

Bij zulk drijven van den Staat omtrent het bestaan der gezindten, moest deszelfs bemoeijing met hare inwendige aangelegenheden eindeloos zijn: en dat was ook zoo. De Hervormde Kerk is geheel in handen der regering; van den dorpspredikant tot aan den hoogleeraar der theologie, tot aan den president der synode, zijn personen en zaken, middellijk of onmiddellijk, zijdelings of regtstreeks, aan het gouvernement gebonden; eene Staats-kerk kon onder geen drukkender afhankelijkheid zuchten. De Hervormde Kerk mag zich hierover beklagen, maar de schuld er van niet op den Staat alleen werpen: die toestand kon zonder hare medewerking niet geboren zijn, en vooral geen regtstoestand zijn geworden. Maar wat inzonderheid te betreuren is, de Staat, of wil men liever, de regering, hare bemoeijenis zoo ziende gevierd bij de Hervormde Kerk, stak de bemoeizuchtige hand in de innerlijke aangelegenheden van alle kerkgenootschappen; en van den anderen kant, de Hervormden, zich in handen van de regering ziende, begonnen deels van eene bevoorregte Kerk te droomen, deels de slavernij ook voor anderen te vragen, doorgaans de wederregtelijke behandeling der

Katholieke Kerk goed te noemen en toe te juichen, en haar pogen tot afwering van het staatsjuk als eene wederspannigheid uit te krijten. Het begrip van vrijheid geraakte bij velen vergeten, of ging zelfs verloren; dat van gelijkheid werd vervalscht. Hier van heeft men zich, bij den armhartigen strijd voor het placet met strafbepalingen, kunnen overtuigen; en men heeft die overtuiging nader kunnen vestigen door de overweging der andere artikelen van het strafwetboek, betrekking hebbende op de geestelijkheid. Is het te verwonderen, dat er een hevige strijd zoo van gezindten tegen de regering, als van gezindte tegen gezindte, op het staatsterrein, uitbrak? Hieraan kan, hieraan moet een einde komen. De Staat late zijne overtollige bemoeijingen met de Kerk varen; late aan iedere gezindte de regeling harer eigene aangelegenheden over; biede slechts in zooverre hulp (zonder die ooit op te dringen), als noodig is om de inwendige orde, naar den aard van iedere gezindte, tegen kwaadwilligen te beschermen, en om de vrijheid en de regten van alle gezindten te doen eerbiedigen; stelle alle gezindten gelijk, ten aanzien van geldelijken onderstand; houde slechts in zooverre toezigt, zonder preventieve maatregelen, als noodig is om de openbare orde en veiligheid te beschermen; en aanstonds zal alle strijd van gezindten met den Staat, en van gezindten onderling op het staatsterrein, ophouden; de vrijheid zal de eensgezindheid, en deze de eendragt teelen. Wij drukken den opregten wensch uit, in het belang des vaderlands, dat men de hand sla aan de artikelen der Grondwet over de godsdienst, en dat men, in plaats van vrijheid *van godsdienstige begrippen*, vrijheid *van godsdienst* waarborge, vrijheid zonder andere beperking, dan die in art. 191 der nog bestaande Grondwet, ten aanzien *der*

openbare oefening van godsdienst, gevonden wordt.

Wanneer op deze wijze de godsdiensttwisten op het staatsterrein in de vrijheid eene oplossing gevonden hebben, dan zal ook de spanning, die zich op het burgerlijk en sociëel terrein, althans van ééne zijde, zoo hatelijk vertoonde, en welker eindelijke gevolgen, ofschoon nog niet te bepalen, inderdaad beduchtheid moesten inboezemen, geheel verdwijnen. Het is er ver van daan, dat deze spanning aan de twisten over leerstukken zouden te wijten zijn; laat vrij de godgeleerden letteroorlog voeren, historiesche strijdvragen behandelen, geloofsleeringen verdedigen en verwerpen: daar steekt voor den vrede onder de staatsburgers weinig gevaar in; maar als een bemoeiziek gouvernement zich zoo met de kerkgenootschappen inlaat, dat men het van overheerscling en van partijdigheid kan beschuldigen; dat het eene kerkgenootschap het andere begint te benijden; als niet alle kerkgenootschappen bij de vrijheid en gelijkheid gehouden en bewaard worden; dan ontbranden twisten, niet meer tusschen *Protestanten* en *Katholicken*, maar tusschen Protestantsche *Nederlanders* en Katholieke *Nederlanders*, tusschen burgers en burgers, als zoodanig. Dat is gevaarlijk. Dat moet verhoed worden.

Met de godsdiensttwisten op het staatsterrein is allernaauwst verbonden de twist over de vrijheid van onderwijs. Men zegt, de regering heeft van het onderwijs een monopolie gemaakt, en dit is, althans ten aanzien van het lager onderwijs, waarheid. Maar het is geen waarheid, dat de regering zelve dit monopolie exploiteert; het is in andere handen, door welke het tot bijzonder oogmerk, aan de Katholieken en duizenden Protestanten hoogst verfoeijelijk, geëxploiteerd wordt. Hier lijden de

godsdienstvrijheid en de gelijkheid van bescherming der gezindten eene geweldige verwonding. Met iederen dag wordt deze, voor de Katholieken althans, pijnlijker. Die onregtvaardigheid, een der schreeuwendsten, omdat ze tegen de heiligste regten gepleegd wordt, en de onnoozele jeugd tot slagtoffer heeft, kan onmogelijk blijven bestaan, indien men waarlijk de eendragt wil doen heerschen. Deze twist vindt al wederom zijne oplossing in de vrijheid. De grondwet verordene: het openbaar onderwijs, van staatswege gegeven, wordt geregeld bij de wet; het bijzonder onderwijs is vrij, behoudens het regt van toezigt tegen misbruiken. Zulke vrijheid schendt niemands regten, kan voor het onderwijs zelf slechts gunstige gevolgen hebben, en zal een der hagchelijkste bronnen van tweedragt doen opdroogen.

Een punt van gewigt, dat, ofschoon uit zijn aard niet godsdienstig, evenwel met het godsdienstig belang in aanraking komt, en daarom ook hier behoort vermeld te worden, is de vrijheid tot vereeniging. Deze vrijheid, in vroegere tijden zoo ruim genoten, is door de latere wetgevingen te niet gedaan, en daarmede is een groot hulpmiddel voor de ontwikkeling van het ware en goede weggenomen. De godsdienstige zoo wel als andere aangelegenheden vorderen, tot haren bloei, zamenwerking van velen. De vrijheid tot die zamenwerking door middel van vereenigingen zou allen, welke in de godsdienst belang stellen, inzonderheid den Katholieken, hoogst welkom zijn, en hen zeer ten gunste der nieuwe orde van zaken stemmen. Wij behoeven niet te zeggen, dat wij geen regt van vereeniging willen om het kwade te doen, geen regt tot vereenigingen, wier strekking het zijn zou om anderen te benadeelen, om tweedragt te zaaijen, om het vaderland te gronde te

helpen; maar een regt van vereeniging om het goed tot stand te brengen. Zulk regt zou aan allen aangenaam, en aan het vaderland voordeelig zijn. Laat dan van de nieuwe orde van zaken de vrijheid tot vereeniging een deel uitmaken.

Moge toch deze gelegenheid, die zoo schoon is om de grieven der Natie weg te nemen, om de eensgezindheid, onder de bevolking, te herstellen, en voor zoo verre zij bestaat te bevestigen, moge deze gelegenheid niet verloren gaan! Dan is het vooruitzigt in de toekomst, hoe donker ook, geenszins hopeloos; want eensgezindheid teelt eendragt, en eendragt maakt magt. Het zoogenaamd pauperisme, dat ons zoo dreigend aangaapt, dat door de verspreiding van Communistische leeringen zoo gevaarlijk wordt, dat, zoo ligt te vervoeren, ons voornaamste inwendig gevaar uitmaakt, dat pauperisme kan slechts door vereende krachten tegengehouden worden. Protestantsche landgenooten, leden dier vereenigingen, welker strekking het is uwe katholieke landgenooten van de gelegenheden en middelen tot broodwinning, tot welvaart, uit te sluiten, o lost die vereenigingen op, ontbindt ze; gij allen die in zulken uitsluitingsgeest arbeidt, laat af van uw heilloos streven. Wat zult gij gewonnen hebben, als een groot getal Katholieken door uw toedoen tot den bedelstaf gebragt is? Niets dan een groot getal verbitterde vijanden. Niet zij alleen, die U hunne armoede wijten kunnen, maar nog een veel grooter getal verarmden zullen U als de oorzaken van hunnen ramp aanzien; uwe vijanden zullen ze wezen, niet omdat zij Katholiek, maar omdat zij arm zijn; zij zullen U voor hunne vijanden houden, niet omdat

gij Protestantsch, maar omdat gij rijk, omdat gij welvarend zijt. Gelooft het vrij, de armen, Katholiek en Protestant, de armen en die het nog worden zullen, en die voorzien, dat zij het worden zullen, de armen zijn te vreezen. Daarom is het zaak, zoowel als christelijke pligt, het toenemen der armoede te keer te gaan. Maar weet het wel: om dit met algemeen goed gevolg te doen, is eene algemeene zamenwerking noodig. Hier even zeer als elders moet de eendragt magt maken. Afzonderlijke pogingen kunnen het kwaad niet meer stuiten; en wordt het niet gestuit, dan zullen de behoeftigen het oor leenen aan de Communistische leeringen, en *zij zullen het aardsche goed nemen daar het is.* Wie zal, van anderen afgezonderd, het zijne dan kunnen beschermen? Neen, het is uw belang evenmin als het onze, dat het getal van arme Katholieken toeneme; maar het is ons gemeenschappelijk belang, het is het belang des Vaderlands, dat de verarming, de broodeloosheid, worde voorkomen, en dat de armoede worde geleenigd. Gij en wij, zoo we het Vaderland liefhebben, moeten tot dat einde offers veil hebben.

En Gij, Geloofsgenooten, gij hebt uit het gezegde genoegzaam kunnen opmaken, wat wij van U verlangen. Gij zijt in vele opzigten verongelijkt geweest; uwe godsdienstige en uwe aardsche belangen hebben beide onbillijk, wederregtelijk geleden; staat ze bij deze gelegenheid voor, en laat u onder geen voorwendsel daarvan afbrengen. Geeft uwe regten niet prijs: die zijn best gedaan, en toch zijn regt niet verkregen heeft, behoeft zich niets te verwijten; het bewustzijn van vervulden pligt strekt hem dan tot troost in zijn lot; maar die laauw en traag is blijven zitten, die wordt naderhand gestraft door de knagingen van het zelf-

verwijt. Wacht u vooral, dat gij, door beloften in slaap gewiegd, de speelbal wordt van eenige partij. Of eenige partij het daarop bij U zou willen toeleggen, weten wij niet; maar in omstandigheden, als waarin het Vaderland thans verkeert, zou het ligt mogelijk kunnen zijn. Verraadde zulke partij eenig met de rust en het heil des Vaderlands strijdig inzigt, dan ware het eene misdaad, U aan haar aan te sluiten. Doch dit is van u niet te vreezen. Weest overigens, bij het voorstaan van uw regt, gematigd en kalm. De ware moed, de ware standvastigheid kondigen zich niet aan door groot gedruisch; en wie zijn regt vraagt moet zelf het regt van anderen eerbiedigen. Zet de gevoeligheid over het geleden ongelijk ter zijde; er zal nu, zoo wij hopen, een tijdperk van vrijheid en regt aanbreken. Van de eerste zult gij aanstonds het genot hebben; van het laatste zal het genot u geworden, naarmate de verkregen regten van anderen het toelaten, en gij u zelven daarvoor rijp zult toonen. Bewijst het, dat gij de vrijheid waardig zijt, dat gij haar weet te gebruiken; bewijst het, dat de gelijkheid van regten goed aan u besteed is, dat gij, in de mogelijkheid gesteld om het Vaderland te dienen, u daartoe ook bekwamen, daaraan toewijden wilt. Ieder uwer doe in zijn kring, wat hij vermag tot behoud en bloei van 't Vaderland. Met allen, die dit wenschen, moet gij eensgezind en eendragtig zijn. Reikt hun de hand. Zoo kunnen de dreigende rampen inderdaad deels afgewend, deels geleenigd worden. Zoo gebeure het, en het Vaderland zal behouden zijn.

HET KERKELIJK JAAR.

ACHTSTE VOORLEZING.

VERVOLG VAN DEN PINKSTER-FEESTKRING.

Het eerste feest, dat de Kerk na Pinkster viert, is het feest der H. Drievuldigheid, waarop wij de gedachtenis houden der ons geschiede openbaring van den driewerf heiligen God, één in wezen, drievoudig in personen, den Vader, den Zoon en den H. Geest. Wat het kerkelijk jaar ons, overeenkomstig de heilige geschiedenis, achtervolgens van dit hoog Geheim heeft leeren kennen, dat wordt nu op eens door één feest vertegenwoordigd, en dit feest keert met zijne verheven herinneringen elken Zondag weder. Wij zullen derhalve, voordat wij, in ééne of twee volgende voorlezingen, het overige gedeelte van het Kerkelijk Jaar behandelen, deze aan het feest van de H. Drieëenheid en den Zondag toewijden.

I.

Het feest der H. Drieëenheid.

Deze dag is te beschouwen als de voortzetting zoowel van het aloude, groote en algemeene wereldfeest, als van den feestdag, eerst voor ruim vijf eeuwen door de Kerk ter eere van de H. Drieëenheid vastgesteld.

Immers zoodra er eene wereld en een met rede begaafd schepsel was, moest die wereld als een eenige groote tempel en de duur der eeuwen de onafgebroken feestdag zijn, dien alle engelen en menschen ter eere van

de H. Drievuldigheid moesten vieren. Want het werk behoort den Schepper en zijner glorie, en Hij die alle naturen en alle tijden voortbragt, heeft alle dingen voor zich gemaakt (1). Wie toch is het, vragen wij met een rei van Engelen,

Wie is het, die zoo hoogh gezeten,
Zoo diep in 't grondelooze licht,
Van tijt noch eeuwigheit gemeeten
Noch ronden, zonder tegenwight,
Bij zich bestaet, geen steun van buiten
Ontleent, maer op zich zelven rust,
En in zijn wezen kan besluiten
Wat om en in hem, onbewust
Van wancken, draeit, en wort gedreven,
Om 't een en eenigh middelpunt;
Der zonnen zon, de geest, het leven;
De ziel van alles wat ghy kunt
Bevroên, of nimmermeer bevroeden;
Het hart, de bronâer, d'oceaen
En oirsprong van zoo veele goeden
Als uit hem vloeien, en bestaen
By zijn genade, en alvermoogen,
En wijsheid, die hun 't wezen schonck
Uit niet, eer dit in top voltoogen
Palais, der heemlen hemel, blonck?

En met een ander koor van Engelen, antwoorden wij:

Dat 's GODT. Oneindigh eeuwigh Wezen
Van alle ding, dat wezen heeft,
Vergeef het ons, ô noit volprezen
Van al wat leeft of niet en leeft,
Noit uitgesproken, noch te spreecken;
Vergeef het ons, en schelt ons quijt
Dat geen verbeelding, tong, noch teken
U melden kan. Ghy waert, ghy zijt,
Ghy blijft de zelve; . . . . . .
. . . . . .
U zelf bekent, en niemant nader.
U zulx te kennen, als ghy waert
Der eeuwigheden glans en ader;
Wien is dat licht geopenbaert?...

(1) Prov. XVI: 4.

En wij mogen met die hemelgeesten, en met heel de aarde Hem ter eere hun eeuwigen lofzang aanheffen:

Heiligh, heiligh, noch eens heiligh,
Driemael heiligh: eer zy Godt (1)!

Want ons is het aanbiddelijk geheim der H. Drieëenheid geopenbaard, en wij kunnen niet slechts in onze natuur en in de verschillende vermogens onzer ééne ziel, maar ook in het één en onderscheiden leven der gansche schepping hare oneindige afschaduwing opmerken.

Ons Christenen vooral is dit Drieëenig wezen verkondigd, sedert de Engel aan MARIA kwam boodschappen; dat de kracht des Allerhoogsten haar overlommeren en zij Gods Zoon baren zoude; sedert het Vleesch-geworden Woord zoo dikwerf getuigenis ontving van den Vader en den H. Geest, en Hij zoo menigmalen van Hen getuigenis gaf; sedert Gods Zoon, ten Hemel opgeklommen en gezeten aan de regterhand zijns Vaders, den beloofden Geest heeft afgezonden. Drie zijn er, zoo belijden wij op heden, die getuigenis geven in den hemel: de Vader, het Woord en de H. Geest, en deze drie zijn een (2); en de genade van onzen Heer JESUS CHRISTUS en de liefde Gods, en de mededeeling van den H. Geest is met ons allen (3). Want gaat, dus sprak het herscheppend Woord tot de Apostelen, gelijk het evangelie van dezen feestdag vermeldt, gaat, onderwijst en doopt alle volken in den naam des Vaders en des Zoons en des H. Geestes (4).

En sedert dat plegtig oogenblik, heeft de Katholieke Kerk niet opgehouden én de menschheid én de schepping,

(1) VONDEL, Lucifer, 1e Bedrijf.
(2) De *None* van dit feest uit I JOAN. V: 7.
(3) De *Sexte* uit II Cor. XIII: 13.
(4) MATTH. XXVIII: 19.

waarin wij leven, aan dien driewerf heiligen naam toe te wijden. Immers worden wij herboren in de wateren des doopsels: het is in den naam der aanbiddelijke Drievuldigheid. Worden wij versterkt door de zevenvoudige gaven des Vormsels: het is weder in den naam der H. Drievuldigheid. Worden onze zonden vergeven in het Sakrament der Boete: 't is nog eens in den naam der verhevene Drievuldigheid. Wordt het ligchaam des Heeren ons tot spijze gegeven: het geschiedt met het teeken der H. Drievuldigheid. Wordt de zieke door het laatste oliesel gesterkt, de priester gewijd, het huwelijk gezegend: het is altoos in den naam der allerheiligste Drievuldigheid. Zoo de Kerk hare smeekingen opzendt naar den hemel, dagelijks door den mond harer dienaren bidt, of zegeningen uitdeelt, of ons bijstaat in den jongsten strijd, of liefderijk vergezelt tot aan den schoot van 't graf: het is immer onder dikwerf herhaalde inroeping der allerheiligste Drievuldigheid. Stemt zij lof- en vreugdezangen aan, of stort zij hare smart in klaagliederen uit: zij eindigt altoos en op ontelbare wijzen met glorie te geven aan den Vader en den Zoon en den H. Geest. En het offer eindelijk, waaraan dat alles kracht en verdiensten ontleent, het eeuwigdurend offer brengt zij van zonne-opgang tot ondergang aan den Vader door den Zoon in den H. Geest.

En wordt niet in dien naam alle schepsel, dat naar verlossing zucht, door de Kerk aan den vloek ontheven en zijnen oorsprong weder toegeheiligd? Reeds dikwerf hebben wij in deze voorlezingen gezien, hoe zij de elementen zegent; hoe zij het water, het vuur, het licht, de aarde, de steenen en gesteenten, hoe zij de gansche natuur met al hare schatten en krachten, met hare geuren en kruiden, met hare bloemen en vruchten, weet dienst-

baar te maken, en toe te wijden aan de glorie der aanbiddelijke Drievuldigheid. Met het geheimzinnig kruis, dat zij alom over de aarde in dien almagtigen naam plant, onttrekt zij het geschapene aan den invloed van den vorst der duisternis, drukt er het kenmerk van den goddelijken oorsprong op, het zegel van den drieëenigen God,

Wien heel deze aarde een tempel is,
Gewelfd door zijne heem'len;
Der bergentop ten hoogaltaar,
Ten outerwacht de geestenschaar,
Die om zijn voetbank weem'len.

Wien 't stroomgeruisch, der golven stem
Ten koorgezang zich huwen,
Terwijl de winden de offerand
Der onafzienbre bloemwarand
In wolken Hemwaart stuwen (1).

En met die hernieuwing van het redelijke en zelfs levenlooze schepsel, is ook de duur van hun bestaan, de tijd zelfs waarin alles voortleeft, der Drievuldigheid geheiligd, en nu gaat er alle eeuwen door een onafgebroken lofzang haar ter eere op, gelijk de vespers en lauden van dit feestgeheim tot vijfmaal toe op verschillende wijze herhalen: Lof en glorie weerklinke in aller mond aan God den Vader, aan den Zoon, Hem gelijk, aan beider H. Geest, nu, door alle eeuwen en in eeuwigheid! In dien nu aan God geheiligden en te heiligen tijd zagen wij den oorsprong van een eigen kerkelijk jaar, met dien immer wederkeerenden kring van plegtigheden en feesten, welke allen weder de verheerlijking van den drievuldigen God ten laatste doel hebben.

Immers vereeren wij in de Heiligen en in de verheven

(1) Naar *de Godstamp*, in *de Katholiek*, D. VI, Letterloover.

Moedermaagd den oorsprong en voltrekker dier heiligheid en diens beeld dat zij dragen; vereeren wij in de ledematen het goddelijk Hoofd, zoo kunnen wij geen feestdag van eenen Heilige vieren zonder den persoon van CHRISTUS te verheerlijken, zonder den VADER en den H. GEEST, met wie Hij één is in wezen en natuur; en de feesten derhalve Hem ter eere zijn ook hunne feestgeheimen (1). Vereeren wij Gods Zoon in zijne Menschwording, de Vader en de H. Geest werken mede ter vervulling van dit geheim. Gedenken wij den Verlosser in zijn lijden en sterven, wij zien den Vader, die zijn eigen Zoon niet spaart (2), en den H. Geest, door wien Hij, de Onschuldige, zich opdraagt aan God (3). Vieren wij de Verrijzenis van den Eerstgeborene uit de dooden, het is de Vader die Hem opwekt (4), de H. Geest die Hem het nieuwe leven doet ingaan (5). In zijne Hemelvaart gaat Hij deelen in de glorie des Vaders, en Hij zendt den H. Geest, dien Hij van den Vader heeft afgesmeekt. En wordt niet de gansche eeredienst en het offer, haar middenpunt, aan den Vader door den Zoon in den H. Geest opgedragen?

O 't is dan in die H. Drievuldigheid, naar wier beeld en gelijkenis wij *geschapen* en *herschapen* en *geheiligd* zijn, 't is in haar, wier afschaduwing wij in heel de schepping mogen terugvinden, dat wij moeten leven, ons bewegen en zijn. Tot haar verheft zich en verzucht als bij aandrift en van natuur 's menschen ziel met al hare vermogens, gelijk de kwijnende dalbloem zich keert tot de levenwek-

(1) BENED. XIV *de Festis*, C. XII, 5.
(2) Rom. VIII: 32.
(3) Hebr. IX: 14.
(4) Act. Ap. IV: 10.
(5) Rom. I: 4.

kende zon. O geen wonder dan ook, dat de genie, de magtige genie, die uit de duisternis het licht te voorschijn roept, en in de veelheid der kennis de eenheid der wetenschap najaagt, in dit *drieëenig* allesomvattend geheim, waarin hij zich geloovig verdiept, zijne zekere wetenschap en hare laatste verklaring zoekt op te sporen, en de hoogste wetenschap alzoo der H. Drievuldigheid dankt en heiligt. Geen wonder dat de waarachtige kunstenaar, die tweede schepper, die den lichtglans der oneindige levensorde in het eindige laat weerschitteren, in dien oceaan van geheimzinnig licht zich verliest en vergeet; daar gaat een wereld van eindelooze harmoniën voor zijne smachtende blikken op, en idealen, ongekende idealen schept hij, maar driewerf heilige idealen eener uit God geboren en aan God weêr geheiligde kunst! Geen wonder dat zoo vele Heiligen, door en bij de herinnering aan die wondervolle, zich tot ons aflatende Drievuldigheid, hunne ziel in een magtig liefdevuur ontstoken en tot de verhevenste opofferingen bereid gevoelden. *O allerheiligste Drievuldigheid!* was het verheven gebed van den Apostel der Indiën. Gedurende tien jaren heeft dat geheimzinnig woord in het Oosten door de wouden en langs de oevers der zeeën weerklonken; het was de magtige kreet zijner ziel, waarmede hij zich in den vreeselijken strijd tegen het heidendom opwekte en versterkte. Franciscus xaverius zag het schoone beeld van God in zoovele millioenen menschen misvormd en onteerd, en klagend riep hij uit: *O allerheiligste Drievuldigheid!* Dan greep een goddelijk vuur hem aan; zijn boezem bewoog en verhief zich; tranen ontschoten zijnen ten hemel geslagen oogen, en, als de arend verjeugdigd, ijlde hij naar onbekende werelden, om over duizenden hoofden het herscheppend water te doen vloeijen, en alom

het misvormde beeld der allerheiligste Drievuldigheid te herstellen.

Daarom dan ook, wijl het feest der H. Drieëenheid, gelijk wij zagen, door allen, overal, en altijd, en onafgebroken moet gevierd worden, schijnt de Kerk hiervoor in de eerste twaalf eeuwen geen bijzonderen feestdag te hebben bepaald, ofschoon zij toeliet, dat eenige plaatsen voor zich dat feest vierden. En toen in de XIV eeuw onder Paus JOANNES XXII dit feest werd ingesteld, geschiedde dit voornamelijk tot eene blijvende herinnering en verlevendiging dier groote waarheid: *dat de H. Drieëenheid het gedurig voorwerp moet zijn van al onze feestvieringen en der gansche Godsvereering.* En daarom werd die dag gesteld na den afloop der andere groote feesten, — der Menschwording, der Openbaring des Heeren, der Verlossing, der Verrijzenis en Hemelvaart onzes Zaligmakers, — en gevierd op den Zondag na Pinkster, om al weder aan te duiden: dat de H. Drieëenheid het einde is en de voltrekking aller feesten, ook van de feestgeheimen onzes Heeren. Kersmis, zegt in dien zin een schrijver der XIII eeuw, is vooral het feest des Vaders, Paschen het feest des Zoons, Pinkster het feest van den H. Geest, de Zondag na Pinkster is op de meeste plaatsen het feest der drie Goddelijke Personen te zamen (1). Dan vooral herdenkt de Kerk al de werken der H. Drieëenheid, het werk der schepping en herschepping, onzer verlossing en heiligmaking, en elken Zondag, gelijk wij gaan zien, voert zij ons deze zelfde geheimenissen terug, om ons gestadig onze gedurige verpligtingen en behoeften voor oogen te stellen.

---

(1) DURANDUS, Rationale Div. Off. L. VI, f°. CLVII.

II.

De Zondag, het voortgezette feest der allerheiligste Drieëenheid.

De Zondag is de dag des Heeren bij uitnemendheid, de dag zijner verhevenste werken, en daarom de dag waarop wij die werken herdenken en den scheppenden, herscheppenden en heiligenden God bijzonder moeten verheerlijken; de dag dan ook, dien de Katholieke Kerk op zware zonde gebiedt te heiligen, en van den beginne af geheiligd heeft. Wij komen op den Zondag te zamen, zegt de H. JUSTINUS, vooreerst, dewijl God op dien dag de duisternissen verdreven, de stof gevormd en de wereld heeft geschapen, en ook dewijl JESUS CHRISTUS op dienzelfden dag van de dooden is opgestaan. Zoo doet THEOPHILUS van *Alexandrië* opmerken, dat de Zondag de eerste en de achtste dag is, die in een eeuwigen kring terugkeert, en de zalige eeuwigheid als wedergeeft die de Verlosser inging, toen Hij op Zondag verrees en dienzelfden Zondag immer hernieuwen deed, om de gedachte aan een nieuw en eeuwig leven onafgebroken in ons te onderhouden. Zoo spreekt THEODULPHUS, bisschop van *Orleans*, van den Zondag als den dag, waarop God het licht schiep, het manna in de woestijn uit den hemel deed regenen, de Verlosser voor onze zaligheid uit de dooden verrees en zijn H. Geest over de Apostelen uitstortte. Zoo oordeelde de geleerde PAULINUS, bisschop van *Aquilea*, dat elke Zondag als het feest der H. Drieëenheid moet gevierd worden, als het paasch- en pinksterfeest, omdat altoos diezelfde paasch- en pinksterdag terugkeert en hernieuwd wordt (1). Alle Zondagen zijn eene voortzetting van het

(1) THOMASSIN, des Fêtes, Lib. II, Ch. I.

paaschfeest, zegt DURANDUS, en dit wordt aangeduid door de besproeijing met gewijd water (1), eene herinnering aan den paaschavond en het doopsel der Katechumenen. Zoo ook bidden wij 's Zondags staande, om de opstanding des Heeren te herinneren; en wij vasten dien dag niet, om de verhevene geheimen die wij dan vieren.

Die geheimen en grondgedachten van het Zondagsfeest, de Schepping door den Vader, de Verlossing door den Zoon, de Heiligmaking door den H. Geest, worden dan herdacht, zoowel in de psalmen, die de eeuwige lofzangen der schepping zijn, als in de geloofsbelijdenis van den H. ATHANASIUS (2), in het verheven *Te Deum;* in de eigen schoone præfatie van het feest der H. Drievuldigheid en den Zondag, welke aldus luidt:

Waarlijk het is billijk en regtvaardig, behoorlijk en heilzaam, dat wij overal en altijd U danken, heilige Heer, almagtige Vader, eeuwige God, die met uwen eengeboren Zoon en den heiligen Geest een eenige God, een eenige Heer zijt; niet in de eenheid van een enkelen persoon, maar in de Drieëenheid van eene eenige zelfstandigheid. Want wat wij door uwe openbaring van uwe heerlijkheid gelooven, dat erkennen wij ook van uwen Zoon; datzelfde erkennen wij van den H. Geest, zonder bij de onderscheiding [der personen] een verschil [van wezen] aan te nemen (3). Zoodat in 't belijden der ware en eeuwige Godheid én de eigendommelijkheid in de personen, én de eenheid in het wezen, én de gelijkheid in de majesteit wordt aangebeden, welke de Engelen en Aartsengelen,

---

(1) Het *Asperges me.*
(2) In de *Prime* van den Zondag.
(3) *Sine differentia discretionis.*

de Cherubijnen en Serafijnen loven, die niet ophouden dagelijks met eenparige stemmen te roepen:

Heilig, heilig, heilig is de Heer God der legerscharen,
Hemel en aarde zijn vol van uwe glorie,
Hosanna in den hooge!
Gezegend die daar komt in den naam des Heeren,
Hosanna in den hooge!

Hetzelfde geheim is ook uitgedrukt in de grootere en kleinere Hymnen, welke allen, even als de psalmen, met den lof of de inroeping der H. Drievuldigheid eindigen. Zoo wordt de afhankelijke, behoeftige menschheid door de Kerk gedurig herinnerd én aan de aanbidding en dankzegging, die zij aan God verschuldigd is, én aan hare eigene behoeften aan verzoening en genaden, die zij gedurig moet afsmeeken.

Doch daar die aanbidding en die dank, die verzoening en dat smeekgebed van oneindige kracht moet wezen, wil zij geëvenredigd zijn aan onze verpligting en ouze behoeften; en daar wij uit ons zelven en alle menschen en hemelgeesten te zamen zulk eene offerande en bede niet kunnen aanbieden: daarom is de geloovige verpligt op den dag, die bij uitnemendheid des Heeren is, in het huis des Heeren zich te vereenigen met dat viervoudig offer, waarmede de Zoon aan den Vader in den H. Geest eene oneindige aanbidding, dankzegging, verzoening en smeeking aanbiedt: met het H. Offer der Mis, de gedurige vertegenwoordiging der eenige en alles vervullende offerande van het Kruis; dán moet hij medeofferen, wanneer, gelijk de H. CHRYSOSTOMUS zegt, de profeten van alle kanten hunne stem verheffen; de Apostelen het Evangelie verkondigen; CHRISTUS in het midden staat; wanneer de VADER aanneemt wat er geschiedt, en de H. GEEST zijne blijdschap mededeeldt; in

dat plegtig uur, wanneer, gelijk diezelfde vader spreekt, de tafel is aangerigt voor de geheimenissen; het Lam Gods voor u geslagt, de priester voor u beangst wordt; het geestelijk vuur van de heilige tafel afvloeit, de Cherubijnen tegenwoordig zijn, de Serafijnen toevliegen en de Geesten met zes vleugelen hunne aangezigten bedekken; alle onstoffelijke krachten voor u met den priester smeeken; het geestelijk vuur van den hemel daalt; het bloed in den kelk ter uwer reiniging uit de vlekkelooze zijde is gestroomd. Dán vooral moet God aangebeden en gedankt, dan verzoening en genade gesmeekt, dan alle schepselen worden uitgenoodigd om hunne stemmen met die van menschen en Engelen, met de stem van het goddelijk offerbloed, met het zuchten des H. Geestes te vereenigen. Voeren wij hier den grooten jubelzang aan, dien de priester na het opgedragen offer en dagelijks in zijne getijden herhaalt. Het is een loflied, in twee koren verdeeld: het koor des hemels en der aarde; het koor der aarde is weder in redelijke en in redelooze en onbezielde schepselen onderscheiden; heel de menschheid wordt er in opgeroepen met al hare standen, hare leeftijden en geslachten, om met beide koren den Schepper, Onderhouder en Bestuurder aller dingen te loven.

Alleluja!

Looft den Heer uit den *hemel!* Looft Hem in den hooge!

Looft Hem al zijne engelen! Looft Hem al zijne legerscharen!

Looft Hem, gij zon en maan! Looft Hem al gij lichtende starren!

Looft Hem, gij hemel der hemelen, en gij wateren die boven den hemel zijt!

Dat zij den naam des Heeren loven; want Hij sprak en zij waren; Hij beval en zij werden geschapen.

En Hij heeft ze bevestigd voor immer en eeuwig; Hij stelde eene orde, die zij niet overschrijden.

---

(1) Zie THOMASSIN, des Fêtes, Lib. III, Chap. VII.

Looft den Heer van de *aarde!* gij zeegedrochten en alle afgronden!
Vuur en hagel, sneeuw en damp; gij stormwinden, die zijn woord volvoert!
Gij bergen en alle heuvelen, vruchtgeboomte en alle cederen!
Gij wild en alle tam gedierte; kruipende insekten en gevleugeld gevogelte!
Koningen der aarde en gij alle volken; vorsten en alle regters der aarde!
Jongelingen en maagden; grijsaards en kinderen te zamen! Dat zij den naam des Heeren loven!
Want zijn naam alleen is hoog verheven; zijne heerlijkheid is boven aarde en hemel!
Alleluja (1)!

De geest van *openbare* en *algemeene* aanbidding en dankzegging, die in dezen plegtigen psalm doorstraalt, brengt ons tot de beschouwing van een anderen pligt, dien wij vooral op den Zondag, en weder door het offer, te volbrengen hebben: die namelijk van eene *eenparige* en *openlijke* eeredienst, waaraan wij door eene vrijwillige *daad* deel nemen.

En dit geschiedt en moet, ook naar kerkelijk gebod, behalve op bepaalde feestgeheimen, vooral geschieden op den Zondag.

Gelijk in de gansche godsvereering, zoo is vooral in haar middenpunt: het offer, priester en gemeente één, en zijn beiden ook handelend. De priester, als dienaar van CHRISTUS, is én de plaats-bekleeder van het volk bij God én de uitdeeler van Gods genadegaven aan het volk. In de eerste plaats draagt hij ook de beden en godsvrucht der geloovigen aan God op, en in de tweede plaats deelt hij de goddelijke genade uit aan de geloovigen. Maar om hierin deel te hebben, wordt de vrijwillige medewerking van wie ontvangen wezenlijk gevorderd. Zoo is het offer in mystiek en moreel opzigt ook het offer des volks: bij de ontzaggelijke geheimen, zegt de H. CHRYSOSTOMUS, bidt, gelijk de priester voor het

1) Ps. CXLVIII, een der psalmen van de *Lauden*.

volk, zoo het volk voor den priester; want niet hij alleen biedt aan God de dankzegging aan, maar de geheele gemeente met hem (1). Dat heeft op het innigst plaats, als de geloovige in de *Communie* met den offerenden priester deel neemt in de Eucharistie; als hij met en door hem de offerspijze ontvangt, die de Middelaar zelf is tusschen God en den mensch; als gij, zoo als de verheven Dichter der *Altaer-geheimenissen* zingt, tot de heilige tafel nadert,

> Om waerdiglijk t' ontfangen 't kostlijk pant
> Der zaligheit, als uit 's Verlossers hant.
> Dat schildere u voor oogen 't bitter sterven,
> Gemaelt op 't kruis, met levendige verven;
> 't Vereenige u met Gode en zijnen Zoon,
> 't Verknoope u in gemeenschap met den troon
> Der engelen, en al de medeleden
> Des lijfs, in strijt, of reede doorgestreden;
> 't Beziel' uw ziel, op datze groeie en bloey',
> In alle deught, en haer geen last vermoey',
> Geen zielgift smette, of geen bekoring tsage (2).

Doch die werkdadige vereeniging geschiedt buiten de Communie ook dan, wanneer de geloovigen eenparig en openlijk om het heiligdom zich scharen en met hunne dadelijke tegenwoordigheid, diep doordrongen van de verhevenheid der geheimenissen, die zij medevieren, met den priester aan God opdragen dat goddelijk ligchaam,

> gekroont in top van alle hemelen;
> Dat bloed, om 't welk veel duizent geesten wemelen,
> Bedeckende met vleuglen aengezicht
> En voeten, voor dat onverdraegzaem licht.
> Hier rolt een rey den galm der offervaerssen
> Van boogh tot boogh; de maeghdewasse kaerssen
> Bewegen zich in hun onzichtbre vuist;
> Daer wierroockt een voor 't Paeschlam, eens gekruist;
> Een ander weckt de tragen met cymbalen;
> Een ander kroont Godts heiligdom met stralen;

(1) Hom. 18 in II Cor.
(2) I Boeck, Offerspijze.

terwijl, gelijk de dichter verder zingt,

> d' Offerziel van ijver wort verslonden,
> En juicht; als had ze in 't offren 't kruis gevonden,
> Dat op 't altaer, als Arons roede, bloeit;
> Naerdien de kracht van 't bloelooze offer vloeit
> Uit JESUS borst en eens geopende ader;
> Die daeglix noch de gramschap van den Vader
> Verzoent op 't reine en onbespatte altaer (1).

Al die redenen vervolgens, waarom de geheele godsvereering openbaar en algemeen moet wezen, gelden ook voor de openbare en eenparige godsdienstige viering van den Zondag. Niet toch om voor zich zelven alleen den Opperheer te aanbidden en te danken; of deel te nemen aan de hemelsche goederen, aan de zegeningen en den troost der godsdienst; niet enkel ter voldoening onzer diepste en heiligste behoeften; ter onderhouding en versterking van ons geloof, ter opwekking van eigen geestelijk leven en godsvrucht, niet daarom slechts is het noodig, dat er te midden eener wereld vol wisseling en verstrooijing, *bepaalde* vormen, bepaalde, *vaststaande dagen* zijn, om aan al die verpligtingen en behoeften te voldoen : maar wij, die voor *maatschappelijk* leven zijn geschapen, wij verschijnen ook te zamen voor de trappen des altaars, om als zoo vele broeders door den eersten onzer broederen aan ons aller Vader door ééne eenparige en openlijke daad te hooger aanbidding en dank te brengen, te krachtiger voor elkander verzoening en genaden af te smeeken; elkander heen te wijzen naar het ééne noodzakelijke, naar dien hoogen roep, waartoe wij allen geroepen zijn.

Wij vergaderen dan des Zondags eenparig in 't belang van de godsdienst en haren uiterlijken luister; in 't belang van de openbare zedelijkheid, orde en het algemeen wel-

(1) III Boeck, Offerhande.

zijn; in het belang van het *maatschappelijke leven*, dat zoowel als het persoonlijk en huisselijk leven aan God moet worden toegewijd.

Van daar het stellig gebod der Kerk omtrent het vieren van den Zondag; van daar het belang zelf der geloovigen om zoo veel mogelijk, door gezamenlijke bijwoning van het Offer der Mis, der prediking en verdere godsdienstige oefeningen, dien dag bijzonder te heiligen. Daar, in het huis des Heeren, oefenen zij vooral hun koninklijk priesterschap uit; daar offeren zij en wordt voor hen geofferd in dit leven, en zijn zij de eeuwige woningen ingegaan, dan worden zij daar in aller offer en gebeden nog liefderijk herdacht.

Vervuld dan en gesterkt door hetgeen zij telken Zondag en hoorden en zagen en gevoelden, zullen zij aan de andere dagen, die rondom den dag des Heeren, den dag des lichts, den dag der zonne zich scharen, een hoogeren glans weten te geven, door ook die den hemel toe te wijden. De telkens verlevendigde herinnering aan die verhevene, openbare, maatschappelijke en godsdienstige offerdaad en offerdienst zal inwerken op hun persoonlijk, huisselijk en maatschappelijk leven, en het leeren opdragen en heiligen aan den scheppenden, onderhoudenden, aan den herscheppenden en heiligenden God, aan de allerheiligste en ongedeelde Drieëenheid, aan wie dan niet een jaarlijksche of wekelijksche feestdag alleen, maar heel ons wezen en leven op aarde, dat wij haar danken, zal worden toegeheiligd, totdat wij, rijp voor de eeuwigheid, in haar drieëenig leven worden opgenomen in den hemel.

Aan den drieëenigen God, en aan den onsterfelijken en onzigtbaren Koning der eeuwen, zij dan eer en glorie in alle eeuwen der eeuwen, zoo aanbidden en zoo danken wij; en vol van verlangen tevens, om die aanbiddelijke Drie-

vuldigheid eens te aanschouwen, gelijk zij is, zullen wij tot haar in dit dal der schaduwen tot den jongsten morgenstond verzuchten:

O Vader! rijz' die dag, dat 'k in uw Woord mag lezen,
U kennen in uw Zoon, als 'k met Hem één zal wezen,
Beminnen in uw Geest!... o Hemelen, ontsluit
Uwe eeuw'ge poorten! Doof, o zon, uw fakkel uit!
Niet zuiver is uw glans, uw lichtgloed is mij duister;
Rijs, Zon der eeuwigheid, ach rijs in al uw luister!
Doorstraal, doordring mij, ach verteer dit stofgewaad,
Dat ik uw bronwel zie en in uw lichtstroom baad,
Dat 'k in u golvend, in de oneindigheid mij wieg'lend,
In Vader, Zoon en Geest mij zelven wederspieg'lend,
Wegstroom in dat genot, wegsmelt in melodij,
U schouw, gelijk Gij zijt, in de eeuw'ge harmonij (1).

(1) *De Katholiek*, D. V, bl. 224.

VERSCHEIDENHEDEN.

NALEZING

VAN OORDEELVELLINGEN EN BERIGTEN DOOR EN OVER ORTHODOXEN EN NIET-ORTHODOXEN.

Sedert vele jaren en vooral sedert 1830, wordt in *Nederland* tusschen zoogenaamde *Orthodoxe* en *Liberale* Protestanten een hevigen strijd gevoerd, en in dien strijd ontbreekt het noch van de eene noch van de andere zijde aan de zwaarste beschuldigingen.

De Liberalen beschuldigen de Orthodoxen van dweeperij, hoogmoed en schijnheiligheid. Naar hun zeggen zijn het menschen die uiterlijk vroom schijnen, omdat zij zich wachten voor «openbare aanstootelijkheden»; maar die aan de liefde en de regtvaardigheid niet zelden te kort doen. Gebeurt het intusschen dat zij op heeter daad betrapt worden, dan meenen sommigen zich te kunnen redden door een: «*de Heere doet de zijnen dikwerf in zware verzoekingen vallen*»; terwijl zij «door zulke kweezelachtige taal God lasteren en Hem tot een «dienaar der ongeregtigheden maken.» — De Orthodoxen daarentegen sparen evenmin hunne wederpartij. Zij klagen de Liberalen aan van ongeloof en Christus-verloochening, en verwijten hun onbewimpeld, dat zij door de zucht tot bandeloze vrijheid de deur hebben opengezet tot «onverschilligheid, onkunde en zedenbederf.»

Die wederzijdsche beschuldigingen zijn hier en daar in hunne schriften verspreid. Het kan misschien eenig nut hebben om ettelijke daarvan bijeen te zamelen en tegen over elkander te plaatsen. — Wij beginnen met die der Niet-Orthodoxen.

«Men vindt er (in *Noord-Braband*) afgescheidenen en anderen, en zij zijn allen zeer tegen elkander verdeeld. De

eerste noemen, dit hebben wij zelf gehoord, hunne aanhangelingen *van onze partij*; strijdt zulks niet tegen I Cor. I: vers 13 en III: vers 3 en 4? Een afgescheidene zal niets bijdragen, om zijnen, anders denkende, mede-Protestant te helpen, en hieronder schuilt een, in het heimelijk werkend Jezuitismus. (1) Anders denkende Protestanten zien met verachting op de afgescheidenen neder. [*Waarheid in liefde?*] Dit alles wordt door eenige Predikanten niet verbeterd, maar, schoon wij heilig gelooven, dat dit hun doel niet is, verslimmerd. Zij komen eerst van de Akademie, doch hebben nog geene vaste godgeleerde gronden. [*En niettemin werden zij voor de predikdienst goedgekeurd?*] Zij prediken wel in het begin het Christendom, zoo als het behoort [*zonder vaste godgeleerde gronden?*]; maar dit geeft hun geenen naam, geenen aanhang genoeg. Zij veranderen van denkwijze volgens de Separatistische gevoelens, spreken en preken enkel van geloof, wedergeboorte, inwendig gevoel en overtuiging, en nemen daardoor de vrouwtjes, die altijd leeren, en nimmermeer tot kennis der waarheid kunnen komen, zoo als PAULUS dezelve noemt, 2 Tim. III: vers 7, gevangen. Bij mannen, die beter na en doordenken, vinden hunne dweepachtige gevoelens minder ingang. — Zij zijn alleen voor een bloot lijdelijk Christendom; [*welnu, is dat niet echt Lutersch en Calvinistisch?*] de beoefening der zedepligten komt bij hen weinig te pas, [*bij de groote hervormers in de 16e eeuw kwamen zij volstrekt niet te pas*] uitgenomen dat men zich wacht voor openlijke misdrijven; maar niet het zich wachten voor openbare aanstootelijkheden te geven, doch het geloovig beoefenen onzer veelvuldige pligten maakt het Christendom, hetgeen toch eene daad is, uit, of wij oordeelen verkeerd. [LUTHER *oordeelde anders; voor hem was de gods-*

(1) Tot narigt van onze lezers, die het misschien niet weten, diene: dat er sinds eenigen tijd ook «protestantsche Jezuiten» zijn.

dienst : eene bloote beschouwing , eene gedachte.] Hunne leerredenen zijn alle op dezelfde leest geschoeid , hoort men er *één*, men hoort ze allen ; alles in dezelve is lijdelijk. Ware uitlegkunde ontbreekt hun , zij maken ten minste geen gebruik van dezelve. Zij vergeten , dat kennis vóór het geloof moet gaan , maar hiermede bemoeijen zij zich niet ; het is genoeg, dat zij het zeggen , omdat zij zoo denken ; hun gevoelen moet het ware zijn. Zij zijn hierin volmaakt den Roomschen gelijk. — [*Die arme Roomschen hebben het altoos gedaan !*] Zij gaan nog verder : zij durven anders denkende leeraars.... op den kansel openlijk veroordeelen en verdoemen : zij zondigen dus , onzes oordeels , regelregt tegen Rom. XIV : vers 4. — Zij onderzoeken niet , maar hunne eens aangenomen stelling *moet* waar zijn. De Reformateurs en andere Godgeleerden en derzelver stellingen , hoeveel dikmaals verschillende , zijn onfeilbaar , zij stellen hen dus met de Apostelen gelijk. — Nog meer, zulke als afgescheidene denkende Leeraars geven nimmer eene behoorlijke verklaring van hunnen tekst ; misschien kunnen zij dit niet , of , zoo zij dit kunnen , vreezen zij , dat eene gezonde uitlegkunde van zulk een vers tegen hun gevoelen strijdt, en geven liever eene valsche verklaring , dan hun eigen gevoelen te verlaten , *enz. enz.* Zij bidden doorgaans zeer *kort* voor de gemeente en *lang* voor zich zelven en vooral ook voor hen , die door banden des geloofs met hen verbonden zijn , op deze laatste wijze kan ook een Turk voor zijne mede-muzelmannen bidden. [*Wat zwarigheid ?*] Hunne gebeden hangen doorgaans aan een als droog zand. Stichten zulke Leeraars niet veel kwaad ? omdat zij zich als Leeraars bij de Protestantsche Godsdienst [??] uitwendig houden, maar in hunne gesprekken en leerredenen de gevoelens der Separatisten trachten voort te planten , waardoor dikwerf hunne eigene gemeenten verwaarloosd worden. Wij willen of mogen geen oordeel vellen, gedachtig: dat er Één is, die regtvaardig oordeelt [!!??]. — Hierbij komt nog : dat zulke Predikanten

veel, ja veel te veel werk maken van hunnen hoed, korte broek, gespen op de schoenen, enz. Wij zijn er sterk voor, dat een Predikant zich behoorlijk kleedt [*pantalon met souspied's, laarzen, eene baard onder de kin, enz.?*] doch ligt er in de kleeding eene bijzondere heiligheid, zoo als vele Separatisten wanen? Droegen de Apostelen eene bijzondere kleeding, en schreven zij aan dezelve eene soort van heiligheid toe? Zij dragen altijd een N. Testament in den zak, en pronken er mede, zoo als de Roomsche Priesters met hun Brevier. Waartoe is dit noodig als om van de menschen gezien te worden? — *enz. enz.* (1)».

«Treurig is het te zien, dat zulke onkundige lieden (sommige Ultra Orthodoxen) zich opwerpen tot uitleggers der Christelijke waarheid; dat lieden, die omtrent de goddelijke instelling des huwelijks op zulk een laag en bijkans dierlijk standpunt staan, zich voordoen als de ware ijveraars voor de eere Gods; dat zij, die leden der Gemeente van CHRISTUS willen heeten, zoo weinig Christenzin hebben, dat zij diegenen, die onder hen arbeiden en hunne voorstanders zijn in den Heer, in plaats van zeer veel in liefde te achten om huns werks wille, in het openbaar veroordeelen, verguizen en hun trachten te ontrooven, wat hun het dierbaarst en het meest onontbeerlijk is, om aan de heilige roeping van Evangeliedienaar te kunnen beantwoorden. En eene partij, die zóó handelt, bezigt steeds de woorden: «*lieve menschen! lieve medechristenen!* lieve lezer.» Zulke liefde-*woorden* zijn luidend metaal en klinkende bellen, ingerigt, om de zwakkeren door vleijende klanken te streelen en te bedwelmen, maar niet geschikt, om te verbijsteren den mannelijken Christen, die het masker des bedrogs doorschouwt, wetende, dat alléén woorden van Christelijke liefde «*woorden zijn van waarheid en verstand.*»

---

(1) *De Protestant.*

«De orthodoxe wolf. — In de nabijheid van *Tiel*.... loopt thans een *wolf* die gevaarlijk worden kan. De wolf namelijk houdt geestelijke oefeningen, en op Hemelvaartsdag en den eersten Pinksterdag werd in zijne gehuurde woning door D^s^. brummelkamp gepredikt. Gedurende den jongstverleden winter was hij meestal vergezeld van een grimmig mensch, die te *Hemmen* zijne woning had, en aldus tot de schapen van D^s^. heldring behoorde. Intusschen zijn de vruchten dier pastorale visites vreeselijk wrang en bitter. Want, ofschoon de wolf de menschen niet verscheurt naar het ligchaam, hij grijpt ze aan in hunne zielen, en maakt ze zóó wanhopend, dat er reeds, ten gevolge zijner groote verschrikking, een man der gemelde Gemeente naar het krankzinnigenhuis te *Zutphen* moest gebragt worden, en dat men elkaêr vrij familiaar begint toe te wenschen, om eerst door zeven duivelen bezocht en stapel gek van wege de zonden te worden, ten einde langs dien weg tot christus te komen.»

«Men verhaalt van een Predikant op de *Veluwe*, dat hij op het Kersfeest, den zang der Engelen voorgelezen hebbende, eensklaps zou gezegd hebben. ««deze Engelen taal is te rein om voor zulke doemelingen behandeld te worden,»» en daarna een ander onderwerp zou gekozen hebben, tot groote stichting der Orthodoxe hoorders.»

«Men moet in de *Betuwe* bekend zijn, om zich een regt denkbeeld te kunnen maken van de schromelijke verwarring die aldaar in vele Gemeenten door de *zoogenaamde Orthodoxen* en hunne zendelingen te weeg wordt gebragt. Ik kan u verzekeren, dat er geen dag voorbij gaat, waarop niet de meest achtenswaardige Leeraren als valsche Profeten veroordeeld worden, en dat degenen, welke zich wanen bekeerd en uitverkoren te zijn, den vrede Gods en den christus-zin, waarvan het Evangelie spreekt, doorgaans geheel en al missen,

daar zij in hoogmoedigen eigenwaan hunne medemenschen als vervloekten aanmerken; eigendunkelijk diegenen van de zaligheid uitsluiten, die met hunne denkbeelden niet instemmen, en, zich onttrekkende aan den werkkring, door de Voorzienigheid hun aangewezen, beurtelings als Leeraren en oefenaren optreden.»

«De heer B., die te S. *wegens zijne kerkelijke regtzinnigheid teregt beroemd* wordt geheeten, is in deze Provincie (*Groningen*) en in *Vriesland*, waar hij reeds op vele plaatsen Predikant is geweest, zeer bekend, en bij eene zekere klasse ook zeer beroemd. Over zijne denkwijze kunt gij oordeelen, als gij weet, dat hij onlangs van den predikstoel heeft gezegd: «*Ons verstand, die is onze grootste vijand, nog erger dan de vorst der duisternis.*» Gij gist, dat zijn stijl, naar dit staaltje te oordeelen, toont, dat hij met dien ergsten vijand niet heult; en die gissing is juist; zijn stijl is van dien aard, dat men van hem hooren kan: «*Onze hart is alleen zalig, als de Heere* JEZUS *wone in onze hart.*» Zijne zorg voor de gemeente strekt zich zooverre uit, dat hij Zondags voor haar predikt en in de week enkele katechisatien houdt; maar aan huisbezoeken doet hij niet; «want,» zeide hij onlangs bij zijne intrede te S., «*hart*bezoeken — dat is het ware; — in *huis*bezoeken is geen heil te vinden.» Bij zijne ambtsbroeders komt hij zelden anders dan wanneer hij met kerkelijke stukken geen raad weet; en als hij de daaromtrent noodige inlichting heeft ontvangen, bestaat het gesprek in het verhalen van grappen uit zijn Studententijd, en van de mooije wijze, waarop hij de boeren weet te foppen (1).»

«Alleen het nachtgebroed verfoeit en haat het licht,
«Het vliedt en houdt zich schuil in eeuwig duistere hoeken,
«De uil en vledermuis, zij schuwen en vervloeken
«De gouden dagvorstin en sluiten d'oogen digt.

(1) *Kerkelijke Courant.*

«Zoo sluit een nachtgebroed in 't lieve Vaderland,
«Een schandlijk zevental vermeetle duisterlingen (1),
«Moedwillig d'oogen toe, die zij tot zien ontvingen,
«Voor 't rein en goddlijk licht, dat op den kandlaar brandt.
. . . . . .
«Zeg, adderengebroed! gij nachtelijke drom,
«Beken rondborstig wat uw giftig harte griefde!
«Was 't mooglijk, wijl men u de waarheid zei in liefde,
«Ontwikkelde den geest van 't echte Christendom (2)?»

Men ziet het: de oordeelvellingen en berigten der Niet-Orthodoxen zijn alles behalve zoetsappig; maar slaan wij nu het blad eens om, om te zien hoe de Orthodoxen en Afgescheidenen over hunne tegenpartij denken.

«De niet handhaving van de leer der Hervormde Kerk heeft het N. H. Kerkgenootschap aan *ongeloof*, *onverschilligheid*, *onkunde en zedenbederf* ten prooi gegeven; verdeeldheid en afscheuring te weeg gebragt; den voortgang der Roomsche Kerk in de hand gewerkt; *eene noodwendige ontbinding en naderenden val* voorbereid.»

«.....De prediking der leer wordt niet *gehandhaafd*, ter naauwernood *geduld*. De stellingen van ARIUS, PELAGIUS en SOCYN worden vrijelijk op leerstoel en kansel gebragt; de zielen worden in dwaling geleid, bedrogen, en wordt er nog eens regtzinnig gepreekt, de prediking mist kracht, daar eene grenzelooze verdraagzaamheid in den waan brengt, dat de tegenstelling enkel bijzaken en theologische spitsvindingen betreft.» — Onder anderen, in het Tijdschrift: *Waarheid in Liefde* heet «de voldoening aan Gods geregtigheid, door den dood van J. C. *een verouderd leerstuk*, *onevangelisch*, *ongerijmd* (3).»

In een ander adres wordt dood-eenvoudig gezegd: «dat

(1) VAN HOGENDORP en GROEN V. PR. C. S.
(2) *Een woord ter bemoediging* enz.
(3) *Adres aan de Algem. Synode der N. H. Kerk, door* VAN HOGENDORP, C. S.

niet slechts *allerlei* zeer in strijd met Geloofsbelijdenis en formulieren geleerd wordt, maar zelfs de *godonteerenste en godslasterlijkste leerredenen en geschriften door Hoogleeraars en Leeraars vrijmoediglijk uitgesproken en gedrukt worden.*

Naar het zeggen van den heer CAPPADOSE is de Hervormde Kerk «een Babel van verwarring, een chaos, waarin allerlei elementen door elkander woelen;» en volgens een anderen «opregten belijder der zuivere gereformeerde leer» is zij «doodelijk krank aan eene hartaderlijke kwaal; een kwade boom, die, zal men er vruchten van plukken, eerst verbeterd moet worden.»

In een der menigvuldige adressen, die in der tijd bij de Synode werden ingediend, wordt onder meer gezegd: «dat de Synode der hedendaagsche Hervormde Kerk, hoewel strijdig bestaande met de Geloofsbelijdenis, art. 30 en 31, nogthans door de aardsche magt (den Gereformeerden) is opgedrongen;» en beweeren de adressanten: «dat de hedendaagsche Hervormde Kerk eene *liberale* Kerk te noemen is, in dien zin, dat hare aanhangers zonder geloofsbelijdenis en zonder vaste beginselen zijn, en zelfs het eenige Hoofd der Kerk JEZUS CHRISTUS ontberen.»

De heer VAN ZUYLEN VAN NYEVELT gaat nog een stap verder en verklaart zonder omwegen: «dat de verdrukkers der oud-Gereformeerden (*de Synode en die het met haar houden*) den draak, die oude slang, welke genaamd wordt Duivel en Satanas, die de geheele wereld verleidt, tot hunnen aanvoerder en hoofd hebben» (1).

«De Synode — zegt hij elders (2) — is niet in staat of

---

(1) *Opwekking tot volharding aan de verdrukte Sions-kinderen;* bl. 8.
(2) Ald. bl. 33.

bekwaam geweest, om één enkel woord tot verdediging of zuivering harer booze zaak, waartegen wij optraden en moeten blijven optreden, voort te brengen. Enkel laffe, zoutelooze, niets ter zake afdoende redenen, alleen *tegen den stijl en de wijze*, waarop zoowel ons protest als de adressen van anderen gesteld waren, vindt gij op iedere bladzijde van haar *Beknopt Verslag*, nergens toe dienende dan om het volk des Heeren te verguizen, aan de zaak zelve eene andere wending te geven, en zoo de lezers ongemerkt en behendig van de hoofdzaak af te leiden.»

«Het verslag en besluit der Haagsche Synode — dus schreef het Tijdschrift *De Reformatie* — heeft onze verwachting overtroffen. De onbeschaamdste verharding, te midden van zoovele waarschuwende teekenen, wordt er door openbaar; de snoodste verguizing van het regt der gemeenten, wordt er door aan den dag gelegd, en wij kunnen geene genoegzame krachtige bewoordingen gebruiken, om onzen afkeer van zulk eene vermetele, schijnheilige, *zich achter dubbelzinnige uitdrukkingen verbergende* vergadering uit te drukken.....»

«Wij hopen dat allen, die belang stellen in de bevordering der waarheid en godzaligheid, nu volkomen overtuigd zullen zijn geworden, dat, ten aanzien der Haagsche Synode, geene nadere bemoeijenis overblijft, dan te zorgen dat die onnutte en gewetenlooze ballast hoe eer hoe liever over boord geworpen en uit den weg geruimd worde.....»

«Wie kan laauw en koel blijven, wanneer de Synode huichelend, stilzwijgend, de uitstorting van het christelijk gevoel beschimpend, aanziet, dat de eenige troost des Christens, beide in leven en sterven, door Leeraars en Hoogleeraars wordt aangerand, zooveel in hen is verwoest, en eene beneden Jodendom en Heidendom gezonkene godsdienstleer, met eenen schijn van gemoedelijken ernst, aan eene in slaap gewiegde menigte wordt opgedrongen?»

Tegen Professor HOFSTEDE DE GROOT en andere «valsche leeraren en gruwelijke zielenbedriegers» trekt een andere ijveraar, de 1e Luitenant VAN SWIETEN, met het *zwaard des woords* ten strijde.

Heel gemakkelijk viel die strijd niet; want om slechts bekend te worden met «den strijdigen mengelmoes der godverzakendste hersenkunde» van die «dompers der waarheid,» was de man verpligt, «door het slijk te baggeren;» en niemand zal dan ook verwonderd wezen, dat hij op de schrijvers van het Tijdschrift *Waarheid in liefde* een weinig boos was, en hen bij *plunderende soldaten en wilde beesten* vergelijkt. Desniettemin hoopt hij nog «dat HOFSTEDE, die nu een SAULUS is, nog eenmaal een PAULUS worden mag;» en datzelfde wenscht hij toe aan Ds SPIJKER te *Amsterdam*, «die dan eens listiglijk, dan weder openlijk de Godheid van CHRISTUS loochent.» Wegens anderen daarentegen, schijnt hij zulke goede gedachten niet te koesteren, want, volgens hem, is het «te verwachten dat Ds VAN DER WILLIGEN, met zijn atheïstisch geschrift, en Ds BENTHEM REDDINGIUS, en Ds VAN DER LINDEN en duizende kerkenleer-verpesters meer, door den vreesselijken toorn des Heeren eenmaal, gelijk een zwavelstroom, zullen worden aangestookt (1).»

(1) *Nog eene stem tot aanwijzing van listige ketterijen.*

BOEKAANKONDIGING.

KERKELIJK NEDERLAND. JAARBOEK VOOR KATHOLIJKEN, door J. J. BURGMEIJER, Pastoor te *Warmond*. 1848. *'s Hertogenbosch*, GEBROEDERS VERHOEVEN.

Het tegenwoordig Jaarboek behoeft voor de vroegere niet onder te doen. Met genoegen zagen wij dit jaar opgenomen den *Staat der Communicanten van de onderscheidene Kerkgemeenten der* HOLLANDSCHE ZENDING; alsmede den *Staat der nieuwgebouwde of merkelijk verbeterde kerkgebouwen, torens en eigene kerkhoven der Statiën van het Aartspriesterdom* Holland *en* Zeeland. Dergelijke overzigten zijn inderdaad bemoedigend; zij toonen ons, dat in de laatste 25 jaren *zeer veel* gedaan is. Daarom hopen wij, dat de Eerw. BURGMEIJER, door naauwkeurige opgaven in staat gesteld worde, daaraan voor het volgend jaar meer volledigheid te kunnen geven. — Het vermelden der inzegening van het kerkhof te *Sassenheim* in de kolom van gebouwde torens enz. is zeker eene vergissing. — Wij opperen hierbij de vraag, of er geen mogelijkheid zoude zijn, eveneens den Staat der Communicanten van *Noordbraband* en *Limburg* op te maken? Voor de lezers in die provinciën zou het welligt niet onaangenaam, en voor de Statistiek in 't algemeen niet zonder belang zijn.

«Aangezien (dit gedeelte van) het werk in letter blijft bestaan», verwondert het ons, dat hier en daar nog misstellingen zijn ingeslopen. Wij weten dit aan niets anders toe te schrijven, dan dat de noodige zorg ter drukkerij niet is in acht genomen, toen de vormen, vóór het afdrukken, in het raam gezet zijn.

Behalve eene naauwkeurige opgave betreffende het «Hoog Kerkelijk Bestuur,» de «Nederlandsche kerkdistricten,» in

't algemeen en in 't bijzonder, de «Overzeesche Bezittingen» en gemelde *Statistieken* bevat dit jaarboek een belangrijk mengelwerk.

1. *De Katholieke gemeente van Rijswijk*, behelst onderscheidene wetenswaardige bijzonderheden en verplaats ons (gelukkig op het papier) in die dagen, toen de Hoogmogende Heeren Staten aan de Katholieken te *Rijswijk* permitteerden «een «kerkehuys te laten bouwen, mits zorge werde gedragen, dat «de vengsters en deuren in hetzelve huys als te *Rijswijk* in de «gewone huysen der huyslieden worden gebruikt, en dat de «glasen daarin te emploijeeren, meede zijn van gewoone grootte «in het lood gezet; mitsgaders dat het dak gedekt zy met «ordinaris roode pannen, en dat in het generaal worde in het «oog gehouden, dat het te maakene kerkehuys in het uiterlyk «naar geen kerk of ander publieq gebouw gelyk.»

2. *De Broederschap der Kalenden* maakte ons bekend met eene zeer belangrijke Vereeniging uit de 15e eeuw. Wij uiten hierbij den wensch dat de Eerw. bewerker van het Jaarboek ons een volgend jaar in de gelegenheid stelle iets meer daarvan te vernemen.

3 en 4. *Het testament van Paus Adriaan VI.* (even als het 2e stuk in het Latijn en Hollandsch medegedeeld) en de *Levenschets van den H. Bonifacius* zullen den lezers ongetwijfeld veel genoegen geven.

Uit hetgeen de Weleerw. BURGMEIJER nu en reeds vroeger heeft medegedeeld blijkt ten duidelijkst van hoe groote aangelegenheid *de bronnenstudie* is voor het beoefenen der kerkgeschiedenis van ons Vaderland. Moge dan ook, bij den ontwaakten lust voor deze studie, de wensch van velen eindelijk vervuld worden, en een *Katholiek historiesch Gezelschap* worden tot stand gebragt, dat haar aanmoedige, leide, en de vruchten van dien arbeid ook aan anderen mededeele.

DE WEG TER ZALIGHEID, GEBAAND DOOR DEN H. ALPHONSUS MARIA DE LIGUORI, Bisschop *van St. Agatha der Gothen.* Eerst in het Fransch overgebragt door den heer *abbé* G...., in 1833; en nu, met hooge goedkeuring, in het Hollandsch vertaald, ter meerdere eere Gods, door P. A. CAMPER, *Leeraar der Letteren, Mr. der Wijsgeerte.* — Te *Deventer*, bij J. W. ROBIJNS, 1847.

DE GIDS DER JEUGD, OP DE WEGEN TER ZALIGHEID; naar CLAUDIUS ARVISENET'S *Manuductio juvenum* etc. (en de Fransche vertaling, te *Luik* gegeven in 1820); nu, met hoogere goedkeuring, ter eere Gods en tot heil der jeugd, in het Hollandsch gevolgd, en bewerkt door P. A. CAMPER, *Mr. der Wijsgeerte, Leeraar der Letteren.* — *Deventer*, J. W. ROBIJNS. — 1847.

Beide deze werkjes, welke de heer CAMPER door zijne vertolking aan de geloovigen in *Nederland*, tot verlichting op den weg ten eeuwigen leven, dienstbaar maakt, mogen in eere gehouden en behartigd worden. Wij bevelen de lezing, herlezing en ernstige overweging van deze boekskens op het dringendst aan. Het eerste kan voor allen nuttig zijn, en, onder anderen, zeer geschiktelijk dienen om, in de huisgezinnen, een onderwerp tot voorlezing te leveren. Het tweede, voor knapen en jongelingen bestemd, zal niet slechts door dezen met vrucht kunnen gelezen worden; maar ook aan die zorg over de zoodanigen moet dragen, menigen verlichtenden en rigtenden wenk kunnen geven.

Dewijl geen van beide werkjes eerst voor korten tijd in het licht verschenen is, maar beide reeds, voor geruimen tijd geschreven, en uit de oorspronkelijke in andere talen overgebragt

zijn; zoo hebben zij het oordeel van het geloovig publiek, in andere landen, reeds doorgestaan, en dit ontslaat ons van de verpligting om over inhoud en vorm verder te spreken. Eene aanmerking, ter gelegenheid van het 8ste en het 10de hoofdstuk van *de Gids der jeugd* voelen wij ons nogtans gedrongen te maken. Gezegden, die leiden kunnen, al is het ook door misverstand, tot het denkbeeld, dat er in dit leven een toestand des menschen kan zijn, waarin het vonnis der eeuwige verwerping als reeds over hem uitgesproken moet beschouwd worden, waarin derhalve alle hoop op genade vervlogen is, willen ons nooit bevallen. Het is wel zaak, het valsch vertrouwen op Gods barmhartigheid, vooral bij de tot vermetelheid neigende jeugd, met kracht te bestrijden; het is noodig, den in de bedorvenheid wegzinkenden mensch het zelfbedrog, als kon hem de bekeering niet ontgaan, te ontnemen; maar hem bedreigen met een toestand, waarin hij, om de genade der bekeering schreijende, meêdoogenloos verstooten zal worden, en alzoo, bij levenden lijve, reeds verdoemd zal zijn, dit kan hem in wanhoop storten, en is, om er niets ergers van te zeggen, onmenschkundig. Wij beschuldigen de aangewezene hoofdstukken niet, als bedreigden zij werkelijk met zulken toestand; maar wij hadden er sommige uitdrukkingen liever in gemist, en zouden gaarne wat beter hebben zien uitkomen hetgeen beteekend wordt door de spreuk: zoo lang er leven is, is er hoop.

Wij prijzen het in den heer CAMPER, dat hij niet alleen, als naar gewoonte, goed vertaald heeft, maar dat hij ook, op de behoefte van het publiek lettende, zich in het opzigt der taal naar het meest algemeen aangenomene gevoegd heeft. In geschriften van wetenschap en smaak staan wij ieder toe, die taalregelen te volgen, welke hem de ware schijnen, die woorden uit den voortijd weêr in te voeren als hij oorbaar acht; hij zal daardoor voor zijne lezers niet onverstaanbaar worden, noch hunne aandacht hinderen: maar in geschriften,

wier bestemming het is, de geloovigen in het algemeen, de eenvoudigen zoowel als de beter onderwezenen, te stichten, daar behoort men zich, onzes bedunkens, ook in opzigt der tale, naar de zwakheid der lezers te schikken. Wij bejammeren het, dat het volk «zijn eigen taal vergeten» is; wij bejammeren het, dat de ellendige inrigting van het lager schoolwezen dit euvel steeds blijft voortplanten; maar zoo lang deze toestand duurt, mag men hem ook niet uit het oog verliezen.

IS DE SPREUK:

EENHEID IN HET NOODIGE, VRIJHEID IN HET TWIJFELACHTIGE, IN ALLES DE LIEFDE,

VAN PROTESTANTSCHE AFKOMST?

EEN WOORD AAN DEN HOOGLEERAAR N. C. KIST.

Het Zevende Deel van het *Archief voor kerkelijke geschiedenis* door N. C. KIST en H. I. ROOIJAARDS bevat een opstel van den eerstgenoemde, waarin hij eene poging waagt om de bekende spreuk «eenheid in het noodige, vrijheid in het twijfelachtige, in alles de liefde» te protestantiseren. Zij is, volgens hem, van «protestantschen oorsprong» en draagt «kennelijk» een «protestantsch karakter.»

Men zal het misschien wraken, dat wij door eene bestrijding van dat opstel er de publieke aandacht op trekken. Ware het niet beter dat misgeboorte in zijne eigen onbeduidendheid te laten sterven? Ware het niet beter *allen* twist over den autheur der schoone en kernachtige spreuk geheel ter zijde te stellen, om, naar het voorschrift van den voortreffelijken schrijver «over de navolging van CHRISTUS», alleen haren inhoud te behartigen (1).

(1) «*Non quæras quis hoc dixerit, sed quid dicatur attende.*» *De Imit.* CHR. *Lib.* I. *Cap.* V.

Dit verwijt, zoo het een verwijt is, treft *ons* niet. Wij, schoon geene «*rekkelijke Roomsch-Katholieken*», die KIST onder het schrijven van zijn opstel in het oog heeft gekregen, zijn niet zoo kleingeestig om eene spreuk, welke van «protestantschen oorsprong» is en «kennelijk een protestantsch karakter draagt», zoo als hij het verzekert, uit eene katholieke bron *per fas et nefas* te willen afleiden. Maar wij hebben te veel achting voor de historische kritiek en te veel liefde voor de wetenschap, dan dat wij een opstel als dat van den Leidschen Hooggeleerde *tegen* den katholieken en *voor* den protestantschen oorsprong van de spreuk zonder tuchtiging zouden laten. Het is een monument, dat onder zoo velen, door hem aan den sectengeest der negentiende eeuw is opgerigt. En zal men ons dan euvel duiden, dat wij het aan een Publiek, grooter dan waarvoor het Archief is bestemd, ter bezigtiging ronddragen?

Wij hebben vóór alles het geschrijf van KIST te karakteriseren.

Het is een feit, dat het gemeen gevoelen een katholieken oorspronk aan de spreuk toekende. En noch des AMORIE VAN DER HOEVEN, die in het jongst verleden jaar vernieuwde belangstelling in het *adagium* wekte (1), noch TIERSCH, die in zijne beruchte *Vorlesungen über Katholicismus und Protestantismus* (2) op VINCENTIUS (*Lerinensis*) als den autheur der spreuk wees, vermoedden eene andere afkomst. Bijna algemeen werd AUGUSTINUS, zoowel door Protestanten als door Katholieken, haar vader genoemd. KIST loochent de

(1) «Eenheid in het noodige, vrijheid in het twijfelachtige, in «alles de liefde.» Eene voorlezing door AB^m^. DES AMORIE VAN DER HOEVEN.

(2) I B^d^. S. 176.

algemeenheid van dat gevoelen niet. Integendeel, hij zelf levert er de bewijzen voor (1). Hij is derhalve de eerste, voor zoo verre wij weten, die het pleit voor den protestantschen oorsprong der spreuk heeft opgenomen. Dat hij het deed, in strijd met het algemeen gevestigd gevoelen, kan niemand bevreemden, die met zijne litterarische geschiedenis eenigermate bekend is. Wien komt hier niet de pausin JOHANNA voor den geest? Het algemeen gevoelen, van protestantsche en katholieke geleerden, had haar met hare lotgevallen uit de geschiedenis verbannen en naar het rijk der fabelen verwezen. KIST vond dat onbillijk. Hij *amnestieerde* de pausin en wierp zich op als haar verdediger en beschermer tegen de Roomsche hierarchie. Met welk gevolg? — dat weten wij. Maar KIST, schoon geslagen, is niet ontmoedigd. Mislukte de poging, om, tegen het gevoelen van al wat aanspraak kan maken op geleerdheid, eene *hatelijke* pausin aan de geschiedrollen van de Katholieke Kerk op te dringen, thans komt hij, wederom in strijd met dat gevoelen, haar het regt van eigendom betwisten op eene spreuk, die door allen evenzeer wordt geroemd. En was het *daar* een stelsel van bedrog en leugen, dat, in de Katholieke Kerk ontstaan en doorgedreven, geene poging onbeproefd liet, om de pausin met hare bedrijven, uit de geschiedenis te verwijderen: *hier* moet het een dergelijk stelsel zijn, dat de miskenning van den protestantschen- en de logen van den katholieken oorsprong der spreuk, algemeen heeft gevestigd.

Of duidt KIST op iets minder dan op een *stelsel van bedrog en leugen*, als hij schrijft: «de reden, waarom men «later (2) haar aan AUGUSTINUS heeft toegeschreven, is

(1) Archief, VII D. bladz. 426. vv.

(2) Als of men *vroeger* hadde erkend, dat *de spreuk van pro-*

«welligt daarin te zoeken, dat zij, schoon door Protes-«tanten gebruikt, toch aan rekkelijke Roomsch-Katholieken «zich aanbeval, en dat dezen, om uit eene katholieke «bron (1) haar af te leiden, bij dezelve het eerst aan «den man hebben gedacht, wiens brief aan JANUARIUS wer-«kelijk aanleiding kon geven, om zich hem als autheur «er van voor te stellen?» Dus alleen *omdat* de spreuk *zich aanbeval* aan «rekkelijke Roomsch-Katholieken,» hebben dezen *bedriegelijk* (2) haar als van katholieke afkomst rondgevent! Met een leugenachtig bewijs van wettige geboorte hebben zij haar, als hun eigendom, aan de wereld vertoond — en doen erkennen! Ja, doen erkennen, — niettegenstaande zij *door Protestanten* werd *gebruikt*, die, zoo goed als KIST althans, het moeten geweten hebben, dat zij van «protestantschen oorsprong» en niet van AUGUSTINUS afkomstig is; die, zoo goed als KIST althans, het hadden doorschouwd, dat de spreuk *kennelijk een protestantsch karakter draagt*. Maar men staarde, als door bewusteloosheid geslagen, het gepleegde bedrog aan, en men zweeg. En men zweeg gedurende twee eeuwen. Geen spoor bleef er zelfs van in de overlevering, dat de spreuk van protestantschen oorsprong is.

Is dat niet vreemd? En hoe is het uit te leggen? — In

---

testantschen oorsprong is! Wij zullen zien, dat KIST althans daarvoor niet één bewijs heeft geleverd.

(1) KIST noemt AUGUSTINUS eene *Katholieke* bron. Dat is een vooruitgang op den goeden weg. Vroeger heeft hij, misschien uit onkunde, wel eens in een anderen geest over dien Kerkvader zich uitgelaten. Intusschen begrijpen wij niet, waarom die *rekkelijke* Roomsch-Katholieken *het eerst aan* AUGUSTINUS *hebben gedacht*. Was AUGUSTINUS dan ook een *rekkelijke* Roomsch-Katholiek? — *Wie* die rekkelijke Roomsch-Katholieken geweest zijn, *waar* en *wanneer* zij hebben geleefd, kunnen wij niet zeggen. KIST zegt er niets over. Zou hij zelf het wel weten?

(2) Of insinueert dat *rekkelijke* iets anders?

de zaak der pausin waren er minstens nog *eenige* Katholieken, die het *stelsel van bedrog en leugen* niet waren toegedaan; die, ten spijte zelfs van dat stelsel, haar naam en hare bedrijven voor de nakomelingschap boekten; maar toen *rekkelijke* Roomsch-Katholieken de spreuk «eenheid in het noodige, vrijheid in het twijfelachtige, in alles de liefde» aan de Protestanten ontvreemdden en haar wederregtelijk en leugenachtig eene katholieke afkomst toekenden, toen was er niet één Katholiek, die hulde deed aan regtvaardigheid en waarheid; niet één Katholiek schandvlekte het bedrog en de leugen! Daarbij dreef men de onbeschaamdheid en onhandigheid tevens zoo ver, dat men, niettegenstaande de spreuk door Protestanten werd gebruikt, *kennelijk* een protestantsch karakter draagt en van protestantschen oorsprong is, den brief van AUGUSTINUS aan JANUARIUS als de bron er van noemde — hetgeen, om dit in het voorbijgaan te zeggen, één uur nadat het door die rekkelijke Roomsch-Katholieken werd verzekerd, door de Protestanten kon worden gelogenstraft. — En toch is er niet het minste spoor van tegenspraak te ontdekken.

Hetzij nu dit aan de milde toegevenheid der Protestantsche kritiek jegens de fouten der Katholieken; hetzij aan edelmoedige grootheid des harten, die met stilzwijgende verachting het bedrog en de leugen straft; hetzij aan de heldhaftige beoefening van geduld en lijdzaamheid bij het geleden onregt zij toe te schrijven, KIST wilde niet langer het dulden, dat een andere dan «protestantsche oorsprong» aan de «beroemde en schoone spreuk» werd toegekend. Daartoe schreef hij zijn opstel en meent het *protestantsch karakter* der spreuk en haar *protestantschen oorsprong* te hebben voldongen, door .... eene verdenking van schandelijken rouf op rekkelijke Roomsch-Katholieken geworpen; door

verzekeringen, die niet bewezen zijn; door gissingen zonder grond en door veronderstellingen, die in de lucht hangen. En men heeft dat toegejuicht! Men heeft daarin een triomf, hoe klein dan ook, over het Katholicisme gevierd!

Laat ons zien op welke gronden KIST een protestantschen oorsprong aan de spreuk toekent.

«In de eerste plaats,» zoo vangt hij aan, «meen ik het «er voor te mogen houden, dat de spreuk zonder grond «aan AUGUSTINUS is toegekend; schoon het des te meer «bevreemding wekt, dat dit door zoo velen en soms zoo «stellig gedaan is.»

Dat de spreuk *letterlijk* genomen aan AUGUSTINUS *zonder grond* is toegekend, betwisten wij niet. Wij beweren echter, dat zij geheel in *den geest* is van den grooten Kerkvader; dat hij dikwerf, onder anderen in zijnen «schoonen brief» aan JANUARIUS, haren zin heeft uitgesproken en dat zij dus, wat den geest betreft, niet *zonder grond* aan hem is toegekend.

Hoe weinig beduidend het onderscheid moge schijnen, dat wij hier maken, het is niettemin van het hoogste belang voor ons onderzoek. Het is de maatstaf, waaraan wij de bewijzen van KIST voor den protestantschen oorsprong van de spreuk moeten toetsen.

Vooraf echter zullen wij bewijzen, dat de spreuk, schoon niet *letterlijk* bij AUGUSTINUS te vinden, toch niet *zonder grond* aan hem is toegekend.

In zijne twee brieven aan JANUARIUS spreekt hij over de eenheid en de verscheidenheid, welke opzigtens eenige plegtigheden en gebruiken in de Katholieke Kerk bestaan. De eenheid heeft haren onmiddelijken grond in de goddelijke openbaring, ons medegedeeld door de Schrift, door de overlevering en door het gezag der Kerk. Zij is daar-

om aan geene eigendunkelijke verandering onderworpen; zij is noodzakelijk. De verscheidenheid bestaat omtrent die plegtigheden en gebruiken, waarover noch in de H. Schrift, noch in de overlevering, noch door het gezag der Kerk bepaalde voorschriften gegeven zijn. Zij zijn dus niet noodzakelijk. Hier zij vrijheid voor ieder. Maar die geoorloofde verscheidenheid worde geen bron van twist en tweedragt. In alles de liefde. Liefde niet slechts in de eenheid, maar ook in de verscheidenheid. Het gebod der liefde omvat alles.

Dat is de inhoud van de twee brieven aan JANUARIUS. Wij kunnen ons niet weêrhouden hem eenigzins breedvoeriger hier mede te deelen en met eenige uittrekselen te staven.

AUGUSTINUS heeft in de genoemde brieven aan JANUARIUS niet de transcendentale, maar de physische eenheid der Kerk — indien ik mij zoo mag uitdrukken — op het oog; voor zoo verre namelijk de eenheid van geloof aan de goddelijk geopenbaarde waarheid zich openbaart in de eenheid van goddelijk ingestelde ritussen der kerkelijke liturgie. Die eenheid nu, als van goddelijken oorsprong, is door allen vast te houden. — Eenheid in het noodige! (1)

Maar wat is nu een noodzakelijk bestanddeel van die uitwendige eenheid? Waaromtrent kan geene verscheidenheid bestaan? Het antwoord van AUGUSTINUS is dat van ieder Katholiek; wat van JESUS CHRISTUS, het middenpunt van de goddelijke openbaring (2), of uit de Apostolische

(1) «Primo itaque tenere te volo, quod est hujus disputationis caput, «Dominum Nostrum Jesus Christum... leni jugo nos subdidisse et «sarcinae levi (MATTH XI: 30): unde sacramentis numero paucis, «observatione facillimis, significatione præstantissimis, *societatem* novi «populi *colligavit*». — Hij noemt tot voorbeeld: het doopsel, het geheim van het ligchaam en bloed des Heeren, «et si quid aliud in «scripturis canonicis commendatur». *Epist.* LIV, *n.* 1.

(2) *L. c.*

overlevering (1), of van het gezag der algemeene Kerk (2) afkomstig is en overal (3) wordt onderhouden, — *dat* is noodzakelijk en niet anders op andere plaatsen.

Eenheid in het noodige!

Wat echter niet door JESUS CHRISTUS, noch door de Apostelen, noch door het gezag der algemeene Kerk is vastgesteld, en wat daarbij verscheiden is in onderscheidene kerken (4), dat is niet tot het noodige te rekenen. Men is vrij in die verscheidenheid. Zulke vrijheid kenne men dus elkander toe, en stoore den vrede der Kerk niet (5), door aan anderen als noodzakelijk te willen opdringen, wat aan de vrijheid is overgelaten. Geen twist derhalve, geen tweedragt over kerkelijke gebruiken, waaromtrent geen afdoend gezag heeft beslist en die noch met het geloof, noch met de goede zeden in strijd zijn (6).

---

(1) «Illa autem quæ non scripta sed *tradita* custodimus, quæ qui«dem *toto terrarum orbe* servantur, datur intelligi vel ab ipsis Apos«tolis... commendata atque statuta». *L. c. n.* 2.

(2) .... «Vel plenariis conciliis, quorum est in Ecclesia saluber«rima auctoritas, commendata atque statuta». *L. c.*

(3) «Si quid horum tota per orbem frequentat Ecclesia, nam et «hinc quin ita faciendum sit disputare, insolentissimae insaniæ est». *L. c.*

(4) «Alia vero quæ per loca terrarum regionesque variantur... «totum hoc genus rerum *liberas* habet observationes». *L. c. n.* 2.

(5) «Sit aliquis peregrinus in eo forte loco, ubi perseverantes in «observatione Quadragesimæ, nec quinto Sabbati lavant, relaxantve «jejunium: Non, inquit, hodie jejunabo. Quæritur causa: Quia non «fit, inquit, in patria mea. Quid aliud ille, nisi consuetudinem suam «consuetudini alterius præponere conatur? Non enim mihi de Libro «Dei hoc recitaturus est, aut universae quacumque delitatur Ecclesiæ «plena voce certabit, aut ostendet contra fidem facere, se autem «secundum fidem, moresque hinc optimos aut illum violare, aut se «custodire convincet. Violant sane quietem et pacem suam de super«flua quæstione rixando. Mallem tamen in rebus hujusmodi, ut et «ille in hujus et hic in illius patria ab eo quod cæteri faciunt non «abhorreret». *L. c. cap.* IV, *n.* 5.

(6) «Quod enim neque contra fidem, neque contra bonos mores «esse convincitur, indifferenter est habendum». *L. c. n.* 2.

Naar aanleiding van deze beginselen, toont AUGUSTINUS, hoe naast de eenheid des geloofs, eene geoorloofde verscheidenheid, met opzigt tot eenige gebruiken in de Kerk, bestaat.

Het vasten-gebod, b. v. is van goddelijken oorsprong (1). Omtrent de erkenning van dat gebod kan in de Kerk dus geene verscheidenheid bestaan. Maar op welke tijden moet men vasten, op welke niet? Daaromtrent bestaat geen goddelijk voorschrift (2). Van daar dat, met uitzondering van de Veertigdaagsche Vaste (3), in onderscheidene kerken op verschillende dagen aan het algemeene gebod word voldaan (4). Onder dit opzigt nu behoude iedere kerk hare

---

«Miror sane quid ita volueris, ut de iis quæ varie per diversa loca «observantur tibi aliqua scriberem, cum et *non* sit *necessarium*, et «una in his saluberrima regula retinenda sit, ut quæ non sunt contra «fidem, neque contra bonos mores, et habent aliquid ad exhorta«tionem vitæ melioris ubicumque institutum videmus, vel instituta «cognoscimus, non solum non improbemus, sed etiam laudando et «imitando sectemur, si aliquorum infirmitas non ita impedit». *Epist.* LV. *Cap.* XVIII, *n.* 34.

(1) «Ego in evangelicis et apostolicis litteris, totoque instrumento «quod appellatur Testamentum novum, animo id revolvens, video «præceptum esse jejunium». *Epist. ad* CASULANUM *contra Urbicum. Cap.* XI, *n.* 35. — Ook deze brief wordt door eenigen, onder anderen door MURATORI, als de bron van de spreuk, geciteerd.

(2) «Quibus autem diebus non oporteat jejunare... præcepto Do«mini vel Apostolorum non invenio definitum». *L. c.*

(3) *Epist. ad* JANUAR. LV, *Cap.* XV, *n.* 28 *seqq. Contra Urbic. tota.*

(4) *Epist.* LIV, *n.* 3. AUGUSTINUS deelt het gesprek mede, hetwelk hij, ter geruststelling van zijne moeder MONICA, met den H. AMBROSIUS had over het al of niet vasten op zekere dagen. Het antwoord van den grooten Bisschop van *Milaan* was: dat hij zich voegde naar het gebruik der plaats, waar hij zich ophield. «Te «*Rome*, zeide hij, vast ik met de Romeinen op Zaturdag, te *Milaan*, «waar dit gebruik niet heerscht, vast ik niet». Van daar het bekende:

Si Romæ fueris Romano vivito more,
Si fueris alibi, vivito sicut ibi.

Vergel. den brief van AUGUSTINUS *contra Urbic. Cap.* XIV, *n.* 32. Hier laat hij het verhaal van zijn onderhoud met den H. AMBROSIUS voorafgaan door deze woorden: «Sed quoniam non invenimus, ut

vrijheid; doch ieder geloovige voege zich naar het gebruik der plaats, waar hij zich bevindt of leeft en kwetse de liefde niet door nutteloos krakeel (1). Dan slechts worde een bijzonder gebruik afgekeurd en vermeden, als het op eene dwaling tegen het geloof rust (2).

Een ander voorbeeld. Een geloovige beweert, dat men dagelijks moet ontvangen het groote geheim van het ligchaam en bloed des Heeren. Een ander beweert het tegendeel. Beiden staven hun gevoelen op aannemelijke gronden. Het bewustzijn van eigen zondigheid, — zoo beweert de eene, — moet ons niet weerhouden dagelijks te naderen tot de tafel des Heeren. Is de Eucharistie niet een krachtig middel tegen de zonde? — De andere daarentegen meent, dat eene waardige boete moet voorafgaan aan het nuttigen van het ligchaam en bloed des Heeren, en men dus slechts op sommige dagen mag naderen tot het groot Geheim.

Hoe is nu hier te beslissen? Ieder blijve, zegt AUGUSTINUS, bij zijn gevoelen en beware den christelijken vrede. Immers in het *noodige* zijn zij het eens. Om strijd achten en vereeren zij het ligchaam en bloed des Heeren; want daarom wil de eene het Heilige Sacrament dagelijks, de andere slechts op sommige dagen ontvangen (3).

«jam supra commemoravi, in evangelicis et apostolicis Litteris... «certis diebus aliquibus evidentur præceptum observanda esse jejunia, «et ideo res quoque ista... invenit... varietatis locum».

(1) *Epist. ad* JANUAR. *L. c. n.* 6. *Contra Urbic. n.* 2.

(2) *Epist.* LV, *Cap.* XX, *n.* 36.

(3) *Epist.* LIV, *Cap.* III. «Dixerit aliquis non quotidie accipiendam «Eucharistiam: quæsieris quare. Quoniam, inquit, eligendi sunt dies «quibus purius homo, continentiusque vivit, quo ad tantum sacra«mentum dignus accedat... Alius contra: Imo, inquit, si tanta est «plaga peccati atque impetus morbi, ut medicamenta talia differenda «sint, auctoritate antistitis debet quisque ab altario removeri ad «agendam poenitentiam, et eadem auctoritate renonciliari. Hoc est «enim indigne accipere, si eo tempore accipiat, quo debet agere

Vrijheid in het twijfelachtige!

Eenheid in het noodige! Vrijheid in het twijfelachtige! Maar ook: *in alles de liefde!*

In alles de liefde! Dat is de slotsom van AUGUSTINUS brieven aan JANUARIUS. Van het groote gebod der liefde hangt de gansche wet en de Propheten. Geen geheim, geene duistere plaats is er in de H. Schrift, waarin dat gebod niet wordt wedergevonden (1). Vóór en boven alles ligge ons dus de liefde na aan het harte; zelfs meer dan de wetenschap, want ook deze moest dienstbaar zijn aan de liefde (2)!

Is dan de spreuk: *eenheid in het noodige, vrijheid in het twijfelachtige, in alles de liefde* aan AUGUSTINUS *zonder grond* toegekend? Mogt men hem niet als haren autheur beschouwen, die zoo duidelijk haar, wat den inhoud betreft, in zijne brieven aan JANUARIUS — en op ontelbare

---

«poenitentiam; non ut arbitrio suo, cum libet, vel auferat se com-«munioni vel reddat. Cæterum peccata si tanta non sunt, ut ex-«communicandus quisque jndicetur, non se debet a quotidiana medi-«cina Dominici corporis separare. Rectius igitur fartasse quispiam «dirimit litem, qui monet ut præcipue in Christi pace permaneant: «faciat autem unusquisque, quod secundum fidem suam pie credit «esse faciendum. Neuter enim eorum exhonorat corpus et sanguinem «Domini, sed saluberrimum sacramentum certatim honorare conten-«dunt... Nam et ille honorando non audet quotidie sumere, et ille «honorando non audet ullo die prætermittere.»

(1) *Epist.* LV, *Cap.* XXI... «non solum credidi Deo meo, in illis «duobus præceptis totam legem, Prophetasque pendere (MATTH. XXII: «40), sed etiam expertus sum, experiorque quotidie; quandoquidem «nullum mihi sacramentum, aut aliquis sermo admodum obscurior «de sacris litteris aperitur, ubi non eadem præcepta reperiam.»

(2) *L. c. n.* 39... «sic itaque adhibeatur scientia tanquam machina «quædam, per quam structura charitatis assurgat, quæ maneat in «æternum, etiam cum scientia destruetur (I Cor. XIII: 4, 8); quæ «ad finem charitatis adhibita multum est utilis; per se autem ipsa «sine tali fine, non modo superflua sed etiam perniciosa probata est.»

andere plaatsen voegen wij er bij (1) — heeft uitgesproken? Kan, zoo als KIST beweert, het zoo zeer de «bevreemding» wekken, dat zij «door zoo velen en soms zoo stellig» aan den grooten Kerkvader is toegeschreven? Men vond bij hem den *inhoud*, den *geest* der spreuk en men achtte zich niet geregtigd tot de bewering, dat zij *zonder grond* aan hem werd toegekend, alléén omdat hij haar niet *letterlijk* had uitgesproken.

KIST meende dat regt te hebben. Hij erkent, dat «de «geest der spreuk» door AUGUSTINUS «in den schoonen «brief *ad* JANUARIUM is uitgedrukt» (2); dat die brief aan rekkelijke Roomsch-Katholieken «werkelijk aanleiding geven «kon, om zich hem als autheur er van voor te stellen» (3). Maar 't is niet genoeg. Hij vordert *de letter;* en bij wien de letter niet te vinden is, moge zelfs de geest bij hem gevonden worden, dien is de spreuk zonder grond toegekend.

Daardoor is het onderzoek: op *welken grond* KIST de spreuk «van protestantschen oorsprong» noemt zeer vereenvoudigd. Hij legt zichzelven de verpligting op, om een protestantschen schrijver te noemen, bij wien de spreuk *letterlijk* te vinden is; en vervolgens te bewijzen, dat de spreuk haar bestaan aan dien schrijver is verschuldigd.

Noch het een, noch het ander is bij KIST te vinden!

---

(1) Wij teekenen de voornaamste hier aan. *Confess. Lib.* XII, *Cap.* XXV, n°. 35, en *Cap.* XXX, n°. 41. *Soliloq. Cap.* VII, n°. 14. *De Morib. Eccl. Cath. Cap.* XXXIII nn. 70, 71. *Epist.* XXXVI *contra Urbicum.* Zie in het bijz. *Cap.* IX, n°. 22. *Enarrat in Psalm* XLIV, n°. 24. *Contr.* FAUSTUM *manich. Lib.* XI, *Cap.* V. *Epist.* CCII*, *Cap.* II, n°. 4. *De Genes. ad litter. Cap.* I, n°. 1. *Sermo* CCIV, *Cap.* XXI, n°. 20. *De Utilit. cred. Cap.* XI, n°. 25. *De peccat. orig. Capp.* XXIII, n°. 27 et XXIV, n°. 28.

(2) *Archief*, Xe D. bladz. 358.

(3) *T. a. p.* VIIe D. bladz. 427.

Hij noemt eenen RUPERTUS *Meldenius*, van wien BAXTER zou beweren, dat de spreuk afkomstig is. Maar wie is die RUPERTUS *Meldenius?* Wij weten het niet. En BAXTER èn KIST èn WERENFELS èn PEIFFERS, die eveneens melding van hem maken, weten het ook niet. «*Fictum esse hoc nomen «videtur*» zegt WERENFELS. Het is een *vercierde naam* volgens BAXTER. — Maar was die onbekende RUPERTUS dan ten minste een Protestant? KIST weet het niet, maar hij *gist* het. Wat belet ons, onder anderen uit den titel van zijn geschrift (1) door WERENFELS genoemd, het tegendeel te gissen?

Hoe dit zij: is bij RUPERTUS, niet slechts de geest der spreuk, maar de spreuk zelve *letterlijk* te vinden? — Neen! Maar *op welken grond* kent KIST haar dan aan hem toe? — Op geenen — volgens de maatstaf, die hij bij AUGUSTINUS heeft gebezigd. En toch durft hij volhouden «als het meest «waarschijnlijke: dat niemand anders, dan de zich noe«mende RUPERTUS *Meldenius* als autheur der gulden spreuk «te houden is.» — Zeer naïef laat hij daarop volgen: «Jammer daarom, dat wij niets van hem weten.» En schoon wij niets van hem weten, gaat KIST toch voort en schrijft: «Alleen schijnen wij hem voor een godgeleerde «der *Hervormde* Kerk, (2) en wel uit den aanvang der «XVIIe eeuw, te mogen houden.» — Op welken grond? —

(1) «Parænesis votiva pro pace Ecclesiæ ad Theologos AUGUSTANÆ «confessionis». Uit den stijl, die gewis zeer gespierd is, meenden wij eenigzins nader gebragt te zijn tot den waren autheur van dit geschrift. Het zou, volgens die meening, van een tijdgenoot van CALVYN afkomstig wezen, die, tot de Katholieke Kerk teruggekeerd, krachtig wilde medewerken tot de herstelling der kerkelijke eenheid. Wij zijn echter met onze nasporingen nog niet ver genoeg gevorderd, om ons vermoeden tot zekerheid te brengen.

(2) KIST maakt onderscheid tusschen het Protestantisme en de Reformatie of Hervorming. Zie zijne aanteekening op bladz. 435. De spreuk derhalve schijnt nu niet meer slechts een *protestantschen*, maar bepaald een *hervormden* oorsprong te hebben gekregen.

Omdat «WERENFELS zijne getuigenis onder die van uitsluitend «Hervormde Godgeleerden aanvoert, en hij het in derzelver «reeks naast dat van den Heidelbergschen Godgeleerde «DAVID PAREUS, in 1622 overleden, geplaatst heeft» Twee bladzijden vroeger werd echter door KIST verzekerd: «WE-«RENFELS kende dus den, onder dit *pseudoniem* verscholen, «zelfstandigen schrijver niet.»

Moet zulke kritiek niet op milde toegevendheid rekenen? — *Wij* laten haar zich zelve vonnissen.

Ook het getuigenis van BAXTER doet hier niets af. Hij kende RUPERTUS evenmin als WERENFELS hem kende.

Maar het meeste gewigt wordt door KIST gehecht aan een fragment uit de genoemde *parœnesis* van RUPERTUS, medegedeeld door WERENFELS. Het doet, volgens KIST, «het vermoeden rijzen, dat daarin (in de *parœnesis*) werke-«lijk de wieg en bakermat onzer spreuk kon te vinden zijn.»

Wij moeten derhalve dat fragment hier nederzetten, en zien of het een *grond* is, waarop KIST den protestantschen oorsprong der spreuk kan vestigen.

«Sunt qui puritatem, puritatem, sinceritatem, sinceri-«tatem in omnium Theologorum scriptis disiderant; cum «tamen impurissimis bulliant ipsi et exundent affectibus. «Festucam ex aliorum oculis extrahere gnaviter laborant, «cum ipsi trabes gestent ingentes. Nulla hic *charitas.*» cæt.

«Ego quid de me sentiatis, parum curo. Hoc palam «dico: Stolidas, vanas, inutiles, indoctas disputationes, «verbo nænias et gerras esse omnes eas, quæ vel nihil «faciunt ad pietatem et ædificationem Ecclesiæ (1), vel in «verbo Deo (Dei?) non sunt plene reveletæ, explicatæ,

(1) Inderdaad, geen streelend getuigenis voor de hooggeroemde mannen der Hervorming, die zoo hevig uitvoeren tegen de Scholastieken en hunne beoefening der godgeleerde wetenschap!

«decisæ et sic a Sp. S. *ad salutem necessariæ judicatæ.*» cæt.

«Attendenda hic summo studio venit πονηρία Satanæ, «qui sæpenumero... controversiam aliquam novam in Ec- «clesiæ medium projicit, obscuram magis quam profutu- «ram, curiosam magis quam fructuosam: qua tanto fer- «vore tantoque nisu exercentur Theologiæ tum Doctores «tum Discipuli, ut interim *magis necessaria* plane negli- «gant, infirmis scandalum præbeant, hostibus vero latam «in Ecclesia grassandi portam aperiant... Vide an illis «conveniat, quod dicitur: *Necessaria* ignoramus, quia *non* «*necessaria* didicimus» (1).

Omdat dus hier (2) de woorden *charitas*, *necessaria* en *non necessaria* zijn gebruikt door RUPERTUS *Meldenius*, moet hij de autheur zijn der spreuk; daarom *kan* zijn geschrift haar *wieg* en *bakermat* wezen!

Maar eilieve professor! die woorden vormen de spreuk niet. En kent gij dus haar niet *zonder grond* aan den onbekenden RUPERTUS *Meldenius toe?*

En al hadt gij ook eenigen grond, om uit het aangehaalde fragment af te leiden, dat RUPERTUS de spreuk *kende*, waaruit kunt gij het bewijzen, dat hij er ook de autheur van is? Bewijzen niet veeleer zijne laatste woorden het tegendeel? Immers dat: *necessaria ignoramus, quia non necessaria didicimus* geeft hij niet als *zijn* eigendom, maar als een reeds bekend *adagium*. Zijn *quod dicitur*, dat vooraf gaat, bewijst het onweersprekelijk.

Eindelijk merken wij aan, dat de algemeene lezing is: *in dubiis* en niet: *in non necessariis libertas*. En het *in*

(1) Wij bezitten WERENFELS niet en gaven dus het fragment zoo als het bij KIST voorkomt.

(2) Boven zagen wij hoe in den LV^en^ brief van AUGUSTINUS het *non necessarium* en *charitas* evenzeer is te vinden.

dubiis is bij RUPERTUS niet te vinden. Wel beweert gij, dat aan de lezing *non necessariis* de voorkeur te geven is; maar een zekeren grond hebt gij er niet voor. Slechts «*schijnt*» het, dat «dit: *in dubiis* eene latere verandering» is. Het is daarom ook slechts een *schijn*grond, waarop gij meent, dat de spreuk haren oorsprong verschuldigd is aan — of althans geboren is tijdens — de onderlinge verdeeldheid en ergerlijke twisten, die het Protestantisme van zijn aanvang af, inwendig verscheurden. Er ligt niets, volstrekt niets in de woorden van het *adagium*, dat ons noopt, om het met den strijd over de *fundamentele* en *niet-fundamentele* artikelen in verband te brengen. Het heeft zijne verklaring reeds tien eeuwen vroeger in AUGUSTINUS, en evenzeer is het toepasselijk op de middeleeuwsche scholastiek. Wat doet het dus af voor zijn protestantschen oorsprong, dat RUPERTUS *Meldenius* «uitdrukkelijk zegt» *necessaria ad salutem*? De spreuk zelve weet daar niets van (1). Niet *zij* beperkt zich zelve, waar *gij* haar tot den zin en de beteekenis, waarin vroeger — vooral in de XVII eeuw — werd gestreden over de *necessaria* en *non-necessaria ad salutem*.

Doch nemen wij eens aan, schoon wij het niet toegeven, dat de spreuk werkelijk in betrekking staat tot den twist over de *necessaria* en *non necessaria ad salutem*. Kan

(1) Ook Katholieke Godgeleerden maken onderscheid tusschen *necessaria ad salutem* en *non necessaria*, maar in een geheel anderen zin dan de Protestanten. Bij dezen staan tegenover de *necessaria* de *adiaphora*; bij genen de *implicite credenda*. *Welke* de *noodzakelijke* geloofsartikelen zijn, daarover is men het in het Protestantisme tot nog toe niet eens kunnen worden. AMSDORF noemde: 1°. de H. Drievuldigheid; 2°. de Godheid van JESUS CHRISTUS en zijne menschwording; 3°. de vergiffenis der zonden door het geloof aan het Evangelie, en eindelijk 4°. *de openbaring van den Roomschen Antichrist*. — Wat zou hiervan te *Leiden* en te *Groningen* nog wel geloofd worden?

nu het door KIST medegedeelde fragment van den onbekenden RUPERTUS *Meldenius* het *vermoeden doen rijzen*, dat zijn geschrift *de wieg en bakermat* der spreuk zijn kan? Welligt. Maar slechts bij hem, naar wij meenen, die *geheel onbekend* is met de godgeleerde litteratuur, zoo wel protestantsche als Katholieke, der zestiende en zeventiende eeuw. Slechts hem kan een fragment als dat van RUPERTUS verrassen en doen uitroepen: «Niet waar? het is, als of «wij hier een brok voor ons hebben van een geheel, «dat wel eene opzettelijke uiteenzetting en aanbeveling «van den regel: in necessariis unitas, in non necessariis «libertas, in omnibus charitas, kon geweest zijn.» (1)

Ter regtvaardiging van ons oordeel zullen wij hier niet de *menigvuldige* fragmenten mededeelen, die wij, zoowel van protestantsche als katholieke schrijvers uit het genoemde tijdvak, hebben verzameld en die de woorden, welke KIST in zijn onderzoek naar den autheur der spreuk op het dwaalspoor bragten, of alle of ten deele bevatten; maar ons vergenoegen met de aanwijzing van ééne bron, waaruit ieder, wien het lust, kan putten.

Het zijn de werken van twee katholieke, vaderlandsche geleerden: het broederenpaar ADRIAAN en PETRUS VAN WALENBURCH van *Rotterdam* uit de eerste helft der zeventiende eeuw.

Beiden, uit een aanzienlijk geslacht gesproten, waren, wegens de gehechtheid aan het geloof hunner vaderen, genoodzaakt hun vaderland te verlaten. Zij vestigden zich in *Duitschland*. Dàar schatte men hunne deugd en geleerdheid zeer hoog en weldra werden beiden tot de bisschoppelijke waardigheid verheven.

(1) *Archief*, t. a. p. bladz. 434.

De broeders WALENBURGH waren de geleerdste en werkzaamste Centroversisten van hunnen tijd. Met eene onverbiddelijke logica bestreden zij, onder anderen, het door den protestant N. HUNNIUS (1) uitgevonden systeem der *fundamentele* en *niet-fundamentele* artikelen *(articuli necessarii et non necessarii)* in hun werk: «*De articulis fidei necessariis, essentialibus seu fundamentalibus.*» Op elke bladzijde nagenoeg, zijn hier de woorden *necessaria* en *non necessaria* te vinden (2).

Eene plaats echter, welke in een reeds vroeger door hen uitgeven werk (3) voorkomt, schrijven wij voor onze lezers af; te meer, omdat zij in een veel korter bestek dan het door KIST medegedeelde fragment van RUPERTUS beslaat, *meer* woorden dan dit van de spreuk bevat.

«Inde de aliis inter dictas ecclesias (reformatas et luthera-«nas) controversis, sint ne creditu *necessaria?* an quædam? «et si quædam, quænam *necessaria?* quæ *non necessaria* «sint, dispicere, et utrisque æque incumbet; ut quæ in «*necessariis* habeant, et quæ in *non necessariis*, et cum «mutuo dissensu, fide et *charitate* salva, stare possint, «doceant, si ad *unitatem* et pacem Ecclesiæ reducendam, «studia et opera conferre velint» (4).

Naast deze woorden van de katholieke WALENBURCH, plaatsen we de nog oudere, maar niet minder opmerkelijke van den protestantschen IS. CASAUBONUS.

«Verissime scriptum esse in explicatione τῶν ἁπλῶς

(1) HUNNIUS keerde later tot de Katholieke Kerk terug.

(2) Zelfs den Scholastieken waren deze woorden niet vreemd. Zie S. THOM. *Aquin. Summa, Secund. secund. Q.* III, *Art.* II. — Ook VINCENTIUS *Lerin.* spreekt reeds van *necessaria.* Zie zijn *Commonit. Cap.* XXIII. — Wat meer is: zelfs het *Symbolum athan.* maakt gewag van een *necessarium ad salutem.*

(3) *Examen princip. fidei. Colon.* 1646.

(4) *L. c.* § 12, *n.* 73. *Conf.* § 18, *n.* 134.

«ἀναγκαίων Rex (JACOBUS I) arbitratur, rerum absolute «*necessariarum ad salutem* non magnum esse numerum. «Quare existimat ejus majestas, nullam ad ineundam con- «cordiam briviorem viam fore, quam si diligenter separentur «*necessaria a non necessariis;* et ut de *necessariis* conveniat «omnis opera insumatur: in *non necessariis libertati* chris- «tianæ locus detur» (1).

Niet waar? — mogen wij op onze beurt wel vragen — KIST moet òf geen òf al zeer weinig kennis hebben gemaakt met schrijvers uit de eeuw, waarin RUPERTUS zou geleefd hebben, om zich zóó verrast te toonen door het fragment van dezen, en om juist daarop een bewijs te gronden voor den protestantschen oorsprong van de spreuk!

Het is dan ook geheel mislukt, dat bewijs! KIST heeft het vraagstuk over den autheur der spreuk om niets nader gebragt aan zijne oplossing.

Wij konden hier onze kritiek sluiten. Maar KIST heeft niet slechts beweerd, dat de spreuk van «protestantschen oorsprong» is en gepoogd het te bewijzen; hij verzekert ook, dat zij «kennelijk een protestantsch karakter draagt.»

Wij beweren daarentegen, dat het karakter van het Protestantisme lijnregt in tegenspraak is met het karakter der spreuk; dat de spreuk een protest is tegen en veroordeeling van het Protestantisme.

KIST geeft geene bewijzen voor zijne verzekering.

Wij beroepen ons ter staving van onze bewering op de

---

(1) *Resp. ad Epist. Card. Perronii. Edit. Lond.* 1612. Cf. J. CLERICUM: *Parœnesis ad dissentientes christianos,* cet. In edit. H. GROTII *de Verit. relig. christ. Lond.* 1718. — Men vergelijke hiermede den nog ouderen PETRUS MARTYR: *Loc. comm. Class.* IV. *Cap.* VI. En nog hooger op in de zestiende eeuw: *Confess. August.* XV. 2, XX. *Artic. Smalc.* passim. *Catech. maj divi* M. LUTHERI. III. 15.

geschiedenis van drie eeuwen, die het Protestantisme heeft. Onzekerheid en verdeeldheid omtrent het noodige (1); beperking van en beginsellooze dwang in het twijfelachtige (2); liefdeloosheid, die zich lucht gaf in de bitterste verwijten, scheldwoorden en vervloekingen jegens elkander (3), — ziedaar! wat het Protestantisme van zijn oorsprong tot op heden karakteriseert. En is dat ook *kennelijk* het karakter der spreuk?

Maar KIST zelf is later teruggekomen van zijne eerste meening omtrent het *protestantsch* karakter van het adagium. Hoe *kennelijk* het ook moge zijn, hij zelf is aan het wankelen geraakt en heeft daarom zijne eerste verzekering gewijzigd. Het geval is zóó curieus, dat wij er het publiek mede bekend moeten maken.

Reeds stond het vast, dat niemand anders dan de onbekende RUPERTUS *Meldenius* de autheur der spreuk zijn moet, omdat, zoo als wij gezien hebben, de woorden *charitas*, *necessaria* en *non necessaria* in een van hem afkomstig fragment te vinden zijn; alsook omdat «geenerlei vroeger spoor (!?) van haar zich ergens voordoet.» Zoo meende KIST.

Maar zie! daar komt hem in handen de *Epistola de Reformatione Theologiæ* van GERSON, den beroemden parijschen kanselier (4), waarin te lezen staat: «ne tradentur «(tradantur) ita communiter doctrinæ inutiles sine fructu et «soliditate, quoniam per eas doctrinæ *ad salutem necessariæ* «et utiles deseruntur. Nesciunt *necessaria*, quia *supervacanea*

(1) Cf. *Fr.* WALENBURCH, LL. cc. — BOSSUET, Histoire des variations des Egl. Protest.

(2) Zie DES AMORIE VAN DER HOEVEN, t. a. p. bladz. 20, vv.

(3) Men raadplege de bekende werken van DÖLLINGER, RIFFEL, AUDIN, ALZOG, RITTER, enz.

(4) GERSON leefde in de vijftiende eeuw.

«*didicerunt*, inquit Seneca».... Daar slaat nu de gansche bewijsvoering, op het fragment van RUPERTUS gebouwd, aan het wankelen.... Neen! zij ligt reeds op den grond!

Men hoore hoe naïef en verschoonend KIST zelf het aankondigt.

«Ook bij den beroemden Parijschen Kanselier JO. GERSON «is het een en ander te vinden, dat aan onze spreuk kan «doen denken.» En na de hierboven aangehaalde woorden van GERSON te hebben medegedeeld, gaat KIST voort: «De «spreuk zelve echter vind ik bij hem niet (1), hoezeer zij «anders geheel in den geest van GERSON, tegenover de «spitsvindige geschilpunten der Scholastieken zoude ge- «weest zijn. Ik verzoek daarom hier boven bl. 429 reg. 9 «voor *Protestantsch karakter*, liever te lezen: *Protestantsch «of althans Reformatorisch karakter.*»

Mijnheer KIST! waaraan hebben wij nu wederom deze grap te danken? Of is het iets minder dan een grap, als gij, na uit het fragment van RUPERTUS den *protestantschen oorsprong* der spreuk bewezen te hebben; na te hebben verklaard op grond van dat fragment, dat hij «als de «autheur der gulden spreuk te houden is,» nu niet anders afleidt uit het fragment van GERSON dan de noodzakelijkheid eener te *veranderen* lezing van dat: *Protestantsch karakter?* Wie had hier slechts dit onbeduidende *erratum-corrige* verwacht? Wij meenden — en was het zonder grond? — van U de verklaring te zullen hooren: — dat uit het fragment van GERSON bleek, hoe uwe poging om aan RUPERTUS de spreuk toe te kennen, *zonder grond* is en daarom geheel mislukt: dat men daarom werd verzocht uw opstel

(1) Even zoo min als bij RUPERTUS. Men merke het op, hoe hier wederom zeer wordt gedrukt op het niet *letterlijk* voorhanden zijn der spreuk bij GERSON.

als *niet geschreven* te beschouwen. Maar daarover hebt gij geen woord! Gij komt alleen met dat *of althans reformatorisch* aanloopen! Alsof daarmede alles ware goed gemaakt! Is dan niet uw geheel opstel, uwe bewering voor den protestantschen oorsprong der spreuk, het autheurschap RUPERTUS op het spel gebragt! Waarlijk, die verbeterde lezing loopt tot in het *sublime* der eenvoudigheid en naïviteit!

Wat de veranderde lezing van *protestantsch karakter* zelve betreft, zij is bewonderenswaardig. Wij staan verbaasd over den sprong, dien gij gemaakt hebt in de geschiedenis, rugwaarts, over twee eeuwen heen — met geen ander behulp dan van een *of althans Reformatorisch.* En wat is dan toch dat *Reformatorisch?* Moet het GERSON karateriseren? Zoo ja, dan zekerlijk in geene andere beteekenis dan *à la* ULLMANN. En wil dat wederom iets anders zeggen, dan dat wij hier slechts eene aardigheid, een grap te denken hebben?.....

Wij halen de schouders op: en gevoelen voor eene kritiek, die zóó het protestantsch karakter en zóó den protestantschen oorsprong van de spreuk «éénheid in het noodige, «vrijheid in het twijfelachtige, in alles de liefde» moet voldingen, diep medelijden.

HET ONTWERP VAN GEWIJZIGDE GRONDWET

VAN HET

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN.

De KATHOLIEK heeft in zijne laatste voorgaande aflevering genoegzaam zijne bezorgdheid omtrent het vaderland, bij den tegenwoordigen toestand van Europa en van het vaderland zelf, aan den dag gelegd, om te doen vermoeden, dat hij het *ontwerp van gewijzigde grondwet*, door de Commissie, welke Z. M. *ad hoc* benoemd had, ingediend, met de grootste belangstelling gelezen en overwogen heeft. Hetgeen hij vroeger zeide, maakt hem nu ten pligt, zijn oordeel voor het publiek niet te verbergen. In weinige woorden wil hij het dan ook uitspreken.

Naar zijne wijze van zien heeft de Commissie het bewijs geleverd, dat zij zich op de hoogte van haren tijd bevindt; dat zij èn haren tijd weet te beoordeelen, èn den moed bezit om voor 't geen zij noodig en nuttig acht, uit te komen. Zonder van alle bijzonderheden te willen spreken, getuigt de *Katholiek* gaarne, dat de voornaame door de Commissie voorgestelde regelingen, welke tot de grondslagen van het staatsgebouw behooren, welke de vrijheden en regten der burgers, welke de betrekkingen en regten der staatsmagten betreffen, zoo zeer in den geest van den tijd liggen, dat zij van den eenen kant, als een voldoen aan dringende behoefte moeten aangezien worden; maar ook, van den anderen kant, het middel tot behoud van Nederland opleveren.

Vraagt men ons oordeel, in het bijzonder, omtrent

hetgeen in de voorgestelde wijzigingen de godsdienst betreft, dan moeten we zeggen: wanneer het voorgestelde loyaal opgevat en uitgevoerd wordt, dan is er in de noodige vrijheid en bescherming genoegzaam voorzien; maar wanneer bekrompenheid, bemoeizucht, partij-invloed, afzonderlijk of gezamenlijk, zich ooit van de regering mogten meester maken, dan zou het ontwerp, Grondwet geworden, geen genoegzame waarborgen voor de vrijheid en bescherming, in hare geheele uitgestrektheid, opleveren. Dit tweede lid van ons oordeel moeten we, in 't kort, met gronden staven.

Wij merken dan vooreerst aan, dat de vrijheid van godsdienst met geene algemeene, ronde bewoordingen in het ontwerp van herziene grondwet geschreven staat. In 1798 bevatte de staatsregeling in de algemeene beginselen, art. 16, deze verklaring: «Elk burger heeft vrijheid, om God te dienen naar de overtuiging van zijn hart. De Maatschappij verleend, ten dezen opzigte, aan alle gelijke zekerheid en bescherming: mits de openbare orde, door de wet gevestigd, door hunnen uiterlijken eerdienst nimmer gestoord worde.» De redactie van dit artikel willen we niet aanprijzen; maar de gedachten, die er in liggen, zijn ruim, en onzen tijd volkomen waardig. Hier is de vrijheid van godsdienst in algemeene bewoordingen uitgedrukt, zoodanig dat zij alles omvat, hetwelk, in wat godsdienst, of gezindte, of kerkgenootschap ook, geacht kan worden tot de godsdienst te behooren; 't is een volkomene vrijheid, welke zich tot iedere godsdienstige gedachte, tot ieder godsdienstig woord, tot iedere godsdienstige daad, tot het gansche godsdienstig leven uitstrekt; de eenige in het artikel opgenomene beperking, is slechts tegen de *uiterlijke eerdienst* gerigt, en geldt slechts in het

eenige geval, dat deze uiterlijke eerdienst *stoornis* mogt veroorzaken in de *openbare orde*, en dan nog wel in de openbare orde, *door de wet gevestigd.* Art. 22, en, zoo men wil, ook art. 23, der zelfde staatsregeling, hoewel uit den aard beperkend, zijn echter niets meer dan eene, in het vermeende belang der openbare orde gestelde en naauwkeurig omschreven uitneming van den algemeenen regel, die daardoor in geen ander opzigt iets verkort wordt. Wil men elders de oogen heen slaan, om te zien hoe de godsdienstvrijheid dáár in de staatsregeling geformuleerd wordt, dan ontmoet men in de Fransche *Charte constitutionnelle* van 1830, art. 5: «Chacun professe sa religion avec une égale liberté, et obtient pour son culte la même protection; (1)» in de Belgische constitutie: «La liberté des cultes, celle de leur exercice public, ainsi que la liberté de manifester ses opinions en toute matière, sont garanties, sauf la repression des délits commis à l'occasion de l'usage de ces libertés.» In beide ziet men de vrijheid van godsdienst als algemeen beginsel uitgedrukt, ofschoon de Belgische constitutie daarenboven zekere bepaalde gevolgen van dat beginsel uitdrukkelijk opneemt. Wij zullen het nut van het positief waarborgen van dit algemeen beginsel niet behoeven aan te toonen; het spreekt toch van zelf, dat, wanneer het beginsel gewaarborgd is, de gevolgen in zekerheid zijn; terwijl daarentegen, wanneer slechts gevolgen van het beginsel gewaarborgd worden, daarmeê wel hulde aan het beginsel is bewezen, maar toch het beginsel ten aanzien van al zijne gevolgen niet positief gewaarborgd is, en er altijd gevolgen overblijven,

(1) Men merke het onderscheid op tussschen *professer* SA RELIGION, en, GODSDIENSTIGE MEENINGEN *belijden.*

welke, als niet gewaarborgd, kunnen beschouwd worden. Eene regering, van het gehuldigde beginsel doordrongen, zal er in hare daden niet van afwijken; maar eene regering, met bekrompen bemoeizucht bezield, of onder den invloed eener partij staande, ziet het beginsel voorbij; belemmert, beperkt hetgeen de grondwet als vrij verondersteld, maar niet uitdrukkelijk als vrij verklaard had; sleept zelfs de onderscheidene takken der wetgevende magt mede, omdat de meerderheid der vertegenwoordiging, bij ons vooral, tot toestemmen genegen, vaak geen weerstand biedt, wanneer het morele belangen geldt, die niet uitdrukkelijk gewaarborgd zijn; en zoo blijft het genot der door de grondwet gehuldigde vrijheid gebrekkig, het wordt verminkt, en ten langen laatste ontstaat er hevige strijd. Indien dit zoo is — en wie kan het ontkennen? — dan moet men de wenschelijkheid toegeven van eene duidelijke formulering, in algemeene bewoordingen, van de vrijheid van godsdienst. Wat vinden we nu in het ontwerp van herziene grondwet? vrijheid voor ieder van de *belijdenis zijner godsdienstige meeningen* (art. 156;) vrijheid van *openbare oefening van godsdienst*, welke vrijheid evenwel, als zij in eenig geval *geacht kan worden* (hoe onbepaald!) eenige (hoe ruim!) stoornis aan de publieke orde en rust te zullen toebrengen, beperkt kan worden (159); vrijheid voor de kerkgemeenten *tot het kiezen harer leeraren, tot de briefwisseling met hare hoofden, tot de afkondiging hunner kerkelijke voorschriften*, behoudens de verantwoordelijkheid volgens de strafwet (162). Wie zal beweren, dat de vrijheid van godsdienst, in haren ganschen omvang, zoo als zij door den tijd gevorderd en zonder twijfel door de Commissie bedoeld wordt, in deze optelling van gewaarborgde vrijheden vervat is? Laten we maar eens een voor-

beeld stellen. Op welk van de vermelde artikelen zullen de Katholieken zich kunnen beroepen, wanneer door eenige openbare magt aan het bedienen der zieken (b. v. in gasthuizen) onredelijke belemmeringen in den weg worden gelegd? Wanneer het zelfs vlak af verboden wordt? De vrijheid van belijdenis zijner *godsdienstige meeningen* wordt daardoor den zieke niet belet; geene *openbare* oefening van godsdienst wordt er door verhinderd; geen vrije keuze van bedienaren, geen regt van briefwisseling met hare hoofden, of van afkondiging hunner kerkelijke voorschriften wordt er door geschonden; tegen welk artikel der grondwet zou dan zulke handelwijze strijden? tegen art. 157? Maar wat dan, als men weer tot de vroegere sophisterij zijn toevlugt nam en *gelijke bescherming* door *gelijke onderdrukking*, of wil men liever, door *gelijke reglementering* vertolkte? Een ding is zeker, mogt men de strijdigheid dier handeling tegen den letter der grondwet niet voldingend kunnen aantoonen; ieder zou begrijpen dat die handeling strijdt tegen de vrijheid van godsdienst. Zoo veel verschilt het, of men een beginsel in de Grondwet huldigt, door er zekere gevolgen van te waarborgen, en of men dat beginsel zelf uitdrukkelijk waarborgt.

Eene tweede aanmerking, die wij hebben, betreft de gelijke bescherming, art. 157. Wij stipten het reeds even aan, dat deze bewoording, ook in de nog geldende grondwet voorkomende, geheel en al is misduid geworden. Onzes bedunkens is het zaak, zulke misduiding, die zich anders welligt, bij wijze van traditie of krachtens de ingewortelde gewoonte, handhaven zal, onmogelijk te maken. Men moet namelijk doen verstaan, (zoo toch is het gemeend) dat de kerkgenootschappen, met eerbiediging van hun eigen aard en inrigting, met eerbiediging der vrijheid van godsdienst,

zullen beschermd worden, en dat deze bescherming aan het eene zoo min als aan het andere zal geweigerd, maar aan alle *gelijkelijk* zal verleend worden.

Doch hoe komt het, als het nu met de gelijke bescherming inderdaad toch ernst is, dat bij art. 160 de gelijkheid al aanstonds verbroken wordt? Daarbij toch wordt het den Staat ten pligt gemaakt ten voordeele van sommige kerkgenootschappen, en van sommige leeraren van een kerkgenootschap, jaarlijksche sommen uit te betalen, terwijl eene gelijke bevoordeeling van andere kerkgenootschappen, en van andere leeraren van hetzelfde kerkgenootschap, aan het welbehagen van den Staat wordt overgelaten? Het schijnt ons, dat de ongelijkheid hier in het oog springt; en wij verwonderen ons, dat dit artikel der versletene grondwet door de Commissie, die zich anders zoo loyaal toont, onveranderd behouden is. Wij verklaren echter gaarne, dat deze materiele ongelijkheid ons veel minder hindert dan het gevaar dat de *gelijke bescherming*, in 't algemeen, weder in den vroeger door de Regering voorgestanen zin zal worden opgevat. De vrijheid zelve zou daarmede bedreigd zijn.

Eene derde aanmerking valt op de gestadig afwisselende bewoordingen, waarvan in het zesde Hoofdstuk gebruik gemaakt wordt, tot vaststelling van een zoo eenvoudige zaak als is de vrijheid en de bescherming der godsdienst. Wij vinden *godsdienstige meeningen, kerkgenootschappen, godsdiensten, godsdienstige gezindheden, kerkgemeenten.* Wie is in 't bezit der onfeilbaarheid, om de juiste grondwettige beteekenis van al die termen te verklaren? Hoeveel gelegenheid tot chicane, misduiding, sophisterij, ligt er niet in deze verscheidenheid? Ware de beteekenis van al die bewoordingen zamengevat in eene algemeene uitdruk-

king, ware het algemeen beginsel gesteld, waarvan wij zoo even spraken, dan zou het gevaar van verwarring en van misbruik veel minder zijn; maar nu er in dit Hoofdstuk niets algemeens als regulateur, gevonden wordt, zullen verwarring en misbruik niet te vermijden zijn, Laten we alleen op het woord *kerkgemeente* letten. Wordt dit verstaan van de onderdeelen des kerkgenootschaps, dan dringt de grondwet den Katholieken een regt op binnen de Kerk, dat zij kerkelijk niet bezitten; wordt het verstaan van het kerkgenootschap, (hetwelk, vooral bij de Protestanten, dikwijls de gemeente genoemd wordt), neemt men het woord dan in den ganschen omvang zijner beteekenis, zoodat het kerkgenootschap met zijn eigenaardige inrigting verstaan wordt, dan zullen de Katholieken er niet voor behoeven te vreezen, maar de Protestanten zullen dan de bepaling welligt duister en onvoldoende oordeelen.

Bij deze aanmerkingen over het zesde hoofdstuk, voegen we nog eene aanmerking op art. 72, en eene op art. 86 van het Ontwerp.

Art. 72 zegt in zijne tweede alinea: «Zij, die den graad van doctor bij eene Nederlandsche Hoogeschool verkregen, zijn aan de laatste voorwaarde (van den census) niet onderworpen.» Alle predikanten die *theologiae doctores* zijn, kunnen dus medekiezen, ofschoon zij het anders vereischte bedrag in de directe belastingen niet betalen; maar de Katholieke priesters, en ook leeraren van sommige andere gezindten, hebben den graad van *theologiae doctor* aan eene Nederlandsche Hoogeschool nimmer kunnen verkrijgen, en het vooruitzigt bestaat ook niet, dat zij het zullen kunnen. Is dat dan niet eene groote ongelijkheid? — Art. 86 sluit de geestelijken uit van de benoembaarheid tot leden der Staten-Generaal. Wij voor ons, ofschoon gees-

telijk, verlangen noch voor ons zelven, noch voor iemand onzer ambtgenooten, zoodanige benoeming; maar van de benoembaarheid zelve uitgesloten te zijn, dat bevalt ons in geenen deele. Het krenkt ons, dat wij, op eene praesumtie, met eene staatsburgerlijke onbekwaamheid geslagen worden. Hier heeft de Commissie, in weerwil van haar zelve, den invloed van verouderde tradities ondergaan, en is zij iets beneden haren tijd gebleven.

Nog een woord over art. 183, betreffende het onderwijs. Er is geen twijfel aan, dat, ingevolge dit artikel, naast het openbaar een bijzonder onderwijs kan bloeijen; maar 't is ook zeker, dat, aangezien de vooroordeelen en de belangzucht, welke daaromtrent hier te lande bestaan, de ruimte aan de wetgeving gelaten ten aanzien van het bijzonder onderwijs, een groot gevaar oplevert van hindernis, tegen de vrije ontwikkeling van het onderwijs. Wat vooral bedenkelijk schijnt, is, dat het theologisch onderwijs noch bij het 10e, noch bij het 6e hoofdstuk uitdrukkelijk is overgelaten aan de kerkgenootschappen, zoodat een bemoeiziek gouvernement, den geest der Grondwet, die een geest van vrijheid is, verlatende, ten allen tijde het plan van fusie der godsdiensten, door middel van het theologiesch onderwijs, weer zou kunnen hervatten.

Niettegenstaande deze aanmerkingen, getuigen wij gaarne, dat het ontwerp van herziene Grondwet, door de Commissie ingediend, ook van het godsdienstig standpunt beoordeeld, een hoog te schatten vooruitgang is, daar de geest geheel beantwoordt aan hetgeen in onzen tijd volstrekt noodzakelijk is — scheiding van Kerk en Staat —, terwijl ook de uitdrukking van dien geest, ofschoon niet geheel voldoende in ons oog, evenwel, in vergelijking met de nog bestaande Grondwet, zeer veel gewonnen heeft.

VERSCHEIDENHEDEN.

WAT ER IN DE SYNODE DER NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK AL BEHANDELD WORDT.

Sy sterken haer selven (in) eene hoose sake; sy houden sprake van stricken te verbergen: sy seggen: Wie sal se sien?
En nu omcingelen haer hare handelingen.
Psalm LXIV, 6; Hosea, VII, 2. (Staten-Bijbel.)

IV.

Ettelijke maanden waren verloopen sedert het laatst gehouden gesprek over de Synode.

Ik had mijnen vriend beloofd, hem bekend te zullen maken *met de pogingen die de Synode sedert meer dan twintig jaren tegen de Katholieken in het werk gesteld heeft.* Een en andermaal had hij mij aan de gedane belofte herinnerd, maar ik vond het beter dit uit te stellen tot dat ik de gedrukte *Handelingen* der laatst gehouden Synode ontvangen zou hebben.

Zoodra ik derhalve de *Handelingen* van 1847 ontvangen en genoegzaam doorgesnuffeld had, liet ik mijn vriend te mijnent uitnoodigen.

Terwijl ik nog bezig was met eenige deelen der Synodale Handelingen op te zoeken en voor de hand te leggen, zat hij reeds te lezen in het deel van 1847, dat op de tafel lag. Bladz. 101 (adres aan Z. M. den Koning wegens het *Placet)* lag vóór hem open.

«Is dit hetzelfde stuk,» vroeg hij, «wat ik in de maand Julij ll. in de dagbladen gelezen heb?»

«Hetzelfde;» — gaf ik ten antwoord.

— Ik weet waarlijk niet, wat die beschreevene Vaders zich met *onze* zaken te bemoeijen hebben. Wie geeft hun daar regt toe? Laten zij voor de *hunne* zorgen, die zoo schroomelijk in de war zijn....

— Gij hebt gelijk; maar het schijnt wel dat de *bemoeizucht* eene erfelijke zonde onder de heeren predikanten is: de Synode

zendt een officieel adres aan den Koning, terwijl de dominé's van den Ring van *Amsterdam* eenen brief schrijven aan de leden der Tweede Kamer, om op de herstelling van het *Placet* aan te dringen. Of anderen dit voorbeeld zullen volgen zal de tijd leeren. Intusschen kon die bemoeizucht wel eens een tegenovergesteld uitwerksel hebben; want na alles wat er sedert eenigen tijd gebeurd is en wat ik nog onlangs gehoord en gelezen heb, geloof ik dat onze Regering niet sterk daar meê ingenomen is; althans de maatregelen, die zij genomen heeft, kunnen zeer goed in dien zin worden uitgelegd (1).

— Hoe zoo?

— De Regering, dit weet ge, heeft voor de meerderheid in de Tweede Kamer moeten zwichten, en een nieuw ontwerp van het 2e Boek 1e Titel voorgedragen, waarin ook het *Placet* is opgenomen. Om nu de pil te vergulden is wel gezegd, dat art. 38 en volgende niet uitsluitend tegen ééne gezindte (de Katholieke) gerigt zijn; dan hoe fraai het ook voorkome, het wil er bij mij niet in. Artikel 38 kan niemand anders treffen dan de Katholieke geestelijkheid. Zou ik nu op mijne beurt, niet mogen beweren, dat art. 39 en 40 enkel van toepassing zijn op de predikanten, die zich nog zouden veroorlooven de Regering de les te komen oplezen?

— Indien dit zoo ware, zou de Minister van Herv. Eeredienst zich daartegen wel verzet, en zijne pleegzonen in bescherming genomen hebben.

— De zaken hebben soms een anderen loop dan men bedoeld of verwacht heeft. De Edelmog. VAN DAM VAN ISSELT heeft immers in de Kamer gezegd, dat zijn uitvaren tegen de heerschzucht der geestelijkheid evenzeer de protestantsche als de Katholieke betrof; wie weet, of de Ministers die waarschuwing niet ter harte genomen hebben?.... Hoe het zij, de bemoeizucht is bij die heeren eene verouderde kwaal, die

(1) Dit artikel was reeds lang vóór de laatste staatkundige gebeurtenissen in ons vaderland geschreven.

zich vroeg of laat weêr eens openbaren kan.... Voor de laatste twintig jaren zijn bewijzen genoeg voorhanden in de Synodale Acten; voor den vroegeren tijd wil ik u een enkel staaltje leveren. — Aan de onpartijdigheid van den Schrijver behoeft ge niet te twijfelen; niemand anders dan D^{s} SCHOTEL (in zijn *Kerkelijk Dordrecht*, d. 1, blad. 172) is mijn zegsman. Hoor eens wat hij verhaalt:

«Gewoon *(let wèl:* GEWOON), om zich met staatkundige twisten te mengen, zaten dan ook de *Dordtsche* leeraars, bij het toenemen der oneenigheden, tusschen de Staten en LEICESTER, niet stil. In het begin van Augustus 1587, stelden zij den Kerkeraad voor: *om de Kerkeraden in Holland te versoecken, dat zy haer met malcanderen bespreken en eenige deputeeren, om in alderwysen te bidden ende te vermanen, dat daer toch eenigheyt mocht onder elcander wesen.* Ook bepaalden zij: *dat* D^{s} HIEREMIAS *aen die van Delft en Rotterdam soude schryven, ende vermanen, dat die naer Amsterdam en daeromtrent schreven.* Dit gaf aanleiding, dat de predikanten, den daaropvolgenden 12 October, de Staten schriftelijk, tot het handhaven der eendragt, vermaanden. «Men antwoordde,» schrijft WAGENAAR *(Vaderl. Hist.* D. VIII, bladz. 250) «in het eerst «zagtelijk, *dat op het geschrift gelet zou worden*; doch daarna «deeden de Staaten den Predicanten, door den advocaat OL-«DENBARNEVELD, aanzeggen, *dat in hun vertoog niets stondt,* «*of de Heeren wisten 't, en nog veel meer daartoe, dat deezen* «*'s lands welvaart niet minder, dan zij ter harte namen, en* «*dat zij wel 't huiswaards keeren mogten, en de Heeren met* «*de Kerken begaan laten.*» — «*Het is profytelyker* (oordeelde CORNELIS VAN BEVEREN in een brief aan den predikant LYDIUS), *dat die harders in ecclesiastyque saken bezig syn, dan in politycke: den welstant der kercke Christi is hen bet toebetrouwt, dan de welvaert van 't land!*»

Tot hier toe D^{s} SCHOTEL. — Hij had er nog kunnen bijvoegen, dat aan de Magistraten van alle steden het aan de

Predikanten gegeven antwoord in duplo werd toegezonden, met last, om het aan dezen mede te deelen, en hen ernstig te vermanen, zich voortaan te onthouden van alle bemoeijing met politie en regering. Het stuk is te vinden in het *Kerkelijk placaatboek* en luidt als volgt:

«Resolutie, *Predikanten te vermaanen haar met de saaken van de Regeeringe niet te bemoeien.* Den 16 October 1587.

«Is ter Vergaaderinge van de Staaten meede voorgeleesen het gunt *(hetgene)* door last en by de Gecommitteerden van de Staaten is geconcipieert, omme te dienen tot antwoord op het Geschrifte van weegen de Predicanten overgeleevert, en is het selve concept gehouden voor gearresteert; en is voorts geresolveert, dat dubbeld van deselve antwoorde aan de Magistraaten van alle de Steeden sal werden overgesonden, met last dat deselve Magistraaten voor hen ontbieden sullen de Predicanten binnen elx haarluider Steeden, en deselve voorhouden het inhouden van de antwoorde voornoemt, geevende deselve Copie van dien, ook met ernstige vermaninge, dat syluiden haar voortaan dienvolgende willen draagen en quyten, sonder hen de politie en regeeringe van den Lande te onderwinden, of hen daarmeede te bemoeien, maar daar meede te laaten beworden dien het selve van God is bevoolen, of dat de Staaten genoodzaakt sullen zyn tegens de Contraventeurs te doen procedeeren als na behooren (1).»

— Het ware te wenschen dat onze Regering die heeren van de Haagsche Synode op gelijke wijze te regt hadde gewezen. Het kon misschien zijn nut hebben voor de toekomst.

— Wie weet, wat er gebeurd is? In de *Handelingen* der Synode vind ik slechts het volgende opgeteekend: «Door zijne Exc. den Minister voor de zaken der Hervormde Eeredienst werd ter Synodale tafel gebragt eene missive van den heer

(1) *Kerkel. Placaatb.* D. II, bl. 68. *Ed. 's Gravenhage*, 1735 in 4to.

Staatsraad, Directeur van 's Konings Kabinet aan de Alg. Synode der Ned. Herv. Kerk, dd. 14 Julij ll., houdende, in antwoord op het adres der Synode van den 12 bevorens, Zijner Majesteits beschouwingen ter zake van het weglaten uit het nu aangeboden ontwerp van strafwetboek van de bepalingen, welke voorkwamen in den X^en^ titel van het 2^e^ boek van het Concept-Wetboek van Strafregt van 1842; mitsgaders omtrent het onlangs ontworpen nieuw artikel 25 van den II^en^ titel, 2^e^ boek van het thans aanhangige Concept-Wetboek. De vergadering heeft deze missive voor kennisgeving aangenomen en gedeponeerd in het Synodaal Archief, sub n°. 213 (1).

— Wordt er niet gezegd, welke die beschouwingen zijn?

— Volstrekt niet; en dit doet mij eenigzins vermoeden, dat het antwoord niet zeer naar den zin van de Synode geweest is. Immers in tegenovergesteld geval zou zij wel gezorgd hebben dat het, even als het adres, ten minste door de dagbladen ware bekend gemaakt..... Maar laat ons die *placet*-kwestie ter zijde stellen, en liever nagaan wat de Synode, nu sedert ruim twintig jaren, tegen de Katholieken in 't werk gesteld heeft.

— Ik ben er zeer nieuwsgierig naar. Het is een punt van belang, dat toch weinig of niet behandeld is, en waaromtrent velen, geloof ik, even onkundig zijn als ik.

— De Synode, ik behoef u dit slechts te herinneren, is ingesteld «*om de Kerk te besturen.*» Wat de hoofdzaak betreft, deed zij jaren achtereen niets anders dan bevelen ontvangen van de Regering, en reglementen bediscussieren, dat is te zeggen: goedkeuren, die haar door Z. Exc. den Directeur-generaal (later Minister) der Herv. Eeredienst werden voorgesteld. Meest alle overige zaken van eenig belang — met uitzondering van de finantiële vraagstukken, waaraan de meeste zorg en spoed ten deel vielen — werden onderzocht, besproken,

(1) *Hand. der Syn.* 1847, bl. 160.

nog eens onderzocht, van het eene jaar tot het ander uitgesteld, op de lange baan geschoven, en somwijlen voor *altijd* in advies gehouden. — Te midden van die onafgedane zaken kwam eens een stuk van het Prov. kerkbestuur van *Limburg* ter tafel, dat bijzonder de aandacht der Synode tot zich trok. Zij nam er gelegenheid uit, om, in vereeniging met andere protestantsche kerkgenootschappen en de bestaande protestantsche maatschappijen, eene coalitie te vormen tegen de Katholieken; en van dien tijd af dagteekenen het beramen en ten uitvoer leggen van *algemeene en bijzondere maatregelen tot verdediging* — zoo het heette — *van de regten en belangen der Herv. Kerk.* De aanleiding tot een en ander was, het kerkelijk voltrekken van gemengde huwelijken in de voormalige zuidelijke provincien des Rijks. Het is bekend dat de bepaling der Kerkvergadering van *Trente*, betrekkelijk de *Clandestiniteit*, aldaar kracht van Wet heeft, en dus geen huwelijken *kerkelijk* wettig zijn, tenzij die worden aangegaan vóór den Pastoor en in de tegenwoordigheid van twee getuigen. Wilde nu iemand, die voornemens was eene huwelijks-verbindtenis met eenen Protestant aan te gaan, of somtijds reeds *burgerlijk* aangegaan had, zijn huwelijk ook *kerkelijk* gewettigd zien, dan was hij wel genoodzaakt daartoe de vereischte dispensatie aan te vragen; welke te *Rome* niet werd verleend, dan op zekere voorwaarden, waaronder de voornaamste was, *dat al de kinderen in de Katholieke godsdienst moesten worden opgevoed.* — Op zich zelve was die zaak hoogst eenvoudig; en niemand, die redelijk denkt, kan het der Kerk ten kwade duiden, dat zij hare regten handhaaft, vooral tegen diegenen harer kinderen, die hare voorschriften in den wind slaan. Maar in de oogen van sommige menschen, dit weet ge, is alles wat van *Rome* uitgaat, *à priori* veroordeelenswaardig. Het provinciaal kerkbestuur van *Limburg*, waaronder destijds de Herv. gemeenten der zuidelijke provincien ressorteerden, liet zich aan die zaak gelegen zijn; en zonder acht te geven of te willen geven op de bestaande

kerkelijke wetgeving, die sedert bijna drie eeuwen in *vigeur* was, beklaagde het zich daarover bij de Synode (het jaar 1824) en liet het — in strijd met de waarheid — voorkomen, als of zulks *sedert kort* was ingevoerd, en alleen aan den willekeur der geestelijken toe te schrijven. Immers die klagten geschiedden: «uit hoofde der onbillijke voorwaarden, aan welke de solemnisatie van ongelijke huwelijken *thans* door de Roomsch-Katholijke Geestelijkheid verbonden wordt, ten aanzien van de opvoeding van *alle* daaruit spruitende kinderen in den R.-K. Godsdienst.» Dientengevolge werd door gemeld kerkbestuur voorgesteld: «aan het Gouvernement van wege de Synode, een verzoek te doen, ter voorkoming van dat misbruik, bij het aangaan van een concordaat met den Paus; en om tevens te overwegen, of niet van de zijde der (Herv.) Kerk eenige gepaste middelen zouden kunnen in het werk gesteld worden.» «Het behaagde der Synode dit voorstel, als hoogst belangrijk,— het was gerigt tegen *paapsche stoutigheden* — te stellen in handen eener personele commissie om te dienen van consideratien en advies (1).» Deze commissie bragt haar rapport uit, en stelde een concept-besluit voor, hetwelk *dadelijk* in een Synodaal besluit veranderd werd, ten gevolge waarvan benoemd werd eene *Synodale Commissie van Correspondentie*, bestaande uit den hoogleeraar BOUMAN, den President en Secretaris der Synode, VAN DEINSE en OCKERSE, en D^s^. MOUNIER, «bestemd, om zooveel mogelijk te zorgen, dat de algemeene belangen der Protestantsche Kerk niet benadeeld worden door den onmatigen godsdienstijver der Roomschgezinden, met bevoegdheid, om, behoudens de burgerlijke en kerkelijke wetten op dit stuk, in correspondentie te treden met zoodanige kollegien en personen, als zij dienstig zoude achten; bepaaldelijk met Protestantsche genootschappen in ons vaderland; en tevens om eenige *bekende voorstanders* van den Protes-

(1) *Hand. der Syn.* 1824, bl. 22, 23.

«tantschen Godsdienst, ter harer keuze, tot hare medeleden «te verzoeken (1).»

Deze commissie constitueerde zich den 26 April van het volgend jaar. Zij benoemde tot haar medelid den heer G. K. *Graaf* VAN HOGENDORP; stelde in *iedere* provincie correspondeerende leden aan; en rigtte eene circulaire «aan de Synodale Luthersche commissie, en aan de hoofdbesturen der Doopsgezinde en Remonstrantsch Gereformeerde Societeit, ter verkrijging hunner broederlijke medewerking.» Van hunne zijde bleven de Lutherschen, de Remonstranten, en de Herstelde Evangelisch-Lutherschen niet achterlijk. Zij benoemden ieder eene commissie van correspondentie, en tot raadplegend lid, respectievelijk de heeren SCHULTZ, VAN DER BREGGEN PAAUW, predikanten te *'s Hage*, en JACOBI, predikant te *Amsterdam*. Het hoofdbestuur der Doopsgezinde Societeit benoemde zulke commissie niet; doch «met deszelfs kennis en medeweten, is D^r^. VAN GEUNS, predikant te *Amsterdam*, tot de correspondentie en medewerking vriendbroederlijk toegetreden.» Ziedaar dan eene georganiseerde coalitie tegen de Katholieken, die uitgaat van de Synode, en bescherming vindt bij een Ministerieel Departement.....

— Wat zegt gij daar? Bij een Ministerieel Departement?

— Dat het u vreemd klinkt, verwondert mij niet; maar de zaak is zoo. Het departement van eeredienst was van alles ingelicht; onder zijne goedkeuring en medewerking kon de centrale commissie maatregelen beramen; onder zijn adres moesten al de stukken, daartoe betrekking hebbende, aan de Synode worden toegezonden; en zelfs waren de Provinciale kerkbesturen verpligt, jaarlijks eene zoo veel mogelijk specifieke opgave te doen aan het Departement en aan de Synode.

— En heet dat gelijke bescherming van alle godsdienstige gezindheden?... Dat een Departement van Protestantsche eere-

(1) Ald. bl. 65—77.

dienst in kerkelijke zaken ingrijpt ; dat het een *jus circa sacra* zelfs *in sacra* uitoefent , is mij uit de *Handelingen* gebleken; willen de Protestanten zich dit juk laten welgevallen , zij mogen toezien..... Maar is het *grondwettig* , dat zulk een departement zich inmengt in zaken , die de Katholieken betreffen niet alleen , maar *tegen* de Katholieken gerigt zijn.

— Dat is het volstrekt niet. Maar dáárom welligt werd er de schijn aan gegeven , als ware het slechts *tot verdediging van de regten en belangen der Herv. Kerk.* Zoo doende kan men alles goed maken..... Ziehier de verdere bijzonderheden.

In de Synodale vergadering van dit zelfde jaar (1825) droeg de meer gemelde commissie , die zich als *centrale* gevestigd had , een concept-besluit voor , hetwelk door de Synode «volkomen werd geapprobeerd.» De volgende bepalingen o. a. zijn daarin opgenomen : In vereeniging met de leden van andere protestantsche kerkgenootschappen wordt de commissie beschouwd , als *Algemeene Protestantsche commissie van toezigt* (Art. 4.) ; — als commissie der Hervormden kan zij bijzondere maatregelen ontwerpen voor de bijzondere belangen van dit Kerkgenootschap , *onder goedkeuring en medewerking* van het Ministerieel Departement van den Eeredienst (Art. 5). Zij zal de *pogingen* van de , in de Provincie *Noord-Braband* opgerigte *protestantsche maatschappij ter bevordering van welstand* ondersteunen , aanmoedigen en bevorderen. Gelijke hulp zal door haar worden bewezen aan andere *even loffelijke* maatschappijen van gelijken aard , die opgerigt mogten zijn of worden (Art. 6). Daarenboven werd door de Synode besloten : «Eerstelijk , het uitvaardigen eener aanschrijving aan al de kerkelijke besturen, strekkende om aan dezelve van het bestaan der Centrale commissie kennis te geven ; met uitnoodiging , om aan gemelde commissie *onder het adres van het Departement voor de zaken der Hervormde Kerk* , zoodanige mededeelingen te doen, als dezelve , voor het belang der Herv. Kerk , mogt vragen , of wel de Kerkbesturen zelve , ter harer inlichting , dienstig

oordeelen zullen te geven. Komende hierbij bepaaldelijk in aanmerking de meer openbare of geheime inbreuken, welke, in hun ressort, door de Roomschgezinden op de regten der Protestantsche Kerk gemaakt zijn, of nog gemaakt worden.»

«In de tweede plaats, eene aanschrijving te doen aan gemelde kerkbesturen, om, zoo veel mogelijk, te letten op het getal dergenen, die sedert eenigen tijd, van de respective Hervormde gemeenten tot de Roomsche Kerk, of wel van deze tot de eerste of tot andere Protestantsche Kerkgenootschappen zijn overgegaan. Met bijgevoegde aanbeveling, aan de kerkelijke kollegien, om hieromtrent voortaan jaarlijks, door de provinciale kerkbesturen, eene, zoo veel mogelijk, specifieke opgave te doen *aan het Ministerieel Departement* en aan de Synode, enz. (1).»

— Dit alles moet toch vrij stil en heimelijk in zijn werk gegaan zijn; want ik geloof niet dat, behalve de geinitieerden, iemand daarmede bekend is geweest.

— Slechts eenmaal is mij daarvan iets ter ooren gekomen door onzen Eerwaarden vriend..., aan wien, door een zonderling toeval, een rapport van het Prov. Kerkbestuur van *Zeeland* in handen kwam. Nimmer echter had ik durven vermoeden dat die pogingen tegen de Katholieken op eene zoo uitgebreide schaal in het werk gesteld waren.... Toen ik door de *Synodale Handelingen* meer met de bijzonderheden bekend werd, en daarbij de maatregelen mij te binnen bragt, die gelijktijdig, maar van een anderen kant, tegen ons ondernomen werden, heb ik dikwerf bij mij zelven gezegd: Wat zou er toch van de Katholieke Kerk in *Nederland* geworden zijn, indien de Voorzienigheid haar niet bewaakt en beschermd had?

— Het bepaalde zich dus niet bij de Synode alleen?

— Hoe? Gij zijt dan vergeten wat in en na 1825 is voorgevallen? Het wederregtelijk sluiten der Seminarien, de oprig-

(1) *Hand. der Syn.* 1825, bl. 47—56.

ting van het *Collegium Philosophicum*, de vexatoire maatregelen tegen de jongelingen die aan pligt en geweten getrouw waren, de opheffing van de orde der Christelijke Broeders, het verbieden en ontbinden der *Catholijke Maatschappij*, terwijl men de Protestantsche genootschappen, zoo als de Maatschappij *van welstand*, toeliet en beschermde.... deze en zooveel andere zaken, het gevolg van Josefistische en antikatholieke leerstellingen door GOUBAU, c. s. in praktijk gebragt, waren die niet allezins geschikt om de Katholieke Kerk hier te lande ten gronde te rigten? En toch is het ons gegaan als den kinderen van Israël in *Egypte*, die hoe meer zij vervolgd werden, zoo veel te sterker vermenigvuldigden.

— Als men van achter na de zaken zóó beschouwt dan is het inderdaad te verwonderen, dat er nog iets van teregt gekomen is. Maar dan vind ik het des te schandelijker, dat men, na al die heimelijke en openbare woelingen, na het oprigten van *Hulpbetoon*, *Unitas* en *Phylacterion*, ons nu nog durft beschuldigen, als of wij de oorzaak waren van de bestaande spanning; *wij*, die alleen lijdelijk weêrstand boden, en zelfs onkundig waren van zoovele heimelijke kuiperijen die tegen ons gesmeed werden.

— Die taktiek hebben zij ten allen tijde in het werk gesteld: aan *ons* hebben zij ten laste gelegd hetgeen zij zelven bedreven; *ons* beschuldigd dat wij alle middelen door het doel zoeken te wettigen, en zelven hebben zij geen middelen te onedel geacht, indien zij slechts met hunne plannen strookten. Al hun rapporten, die in de Synode werden uitgebragt, dragen dien stempel. Zie hier eenige staaltjes. — Het volgende jaar (1826) leverde de straks genoemde Centrale Commissie haar eerste rapport. «De berigten welke zijn ingekomen, hebben haar den blijvenden voortgang van de woelingen der Roomschgezinden doen kennen;» maar het is tot hare blijdschap gebleken «dat het nadeel nog niet zoo groot is als de met zoo veel list en ijver aangewende pogingen konden doen vreezen en vermoeden.» —

Te *Groenlo* is een jongeling overgegaan tot de R. C. Godsdienst, doch naderhand heeft hij berouw gekregen. — «Kwezels en zoogenaamde zusters der liefde» worden te *Boxtel* en *Heeswijk* gebezigd om kinderen en bejaarde menschen roomsch te maken. — «Uit *Gelderland* was een *belangrijk* en *geruststellend* «rapport, met betrekking tot *Culemborg*, ontvangen. Aldaar «bestaat de *beste verstandhouding* tusschen de Jansenisten en de «leden der Hervormde Gemeente. Het tegendeel moet worden «gezegd van de veel talrijker Pausgezinde Catholijke gemeente, «welke door broeders (?) van de orde der Jesuiten wordt be«stuurd.... maar de schade was niet groot, daar zich de in«vloed der Roomschgezinden dus verre alleen bepaald had tot «eenige diep onkundige, onbeschaafde en behoeftige voorwer«pen, die *waarschijnlijk* door het lokaas van eenige meerdere «voordeelen waren verleid geworden, terwijl daarentegen de «meer beschaafde volksklasse der Protestanten, hoe langer zoo «meer, tegen het Catholicisme gestemd was (1).»

— 't Is ergerlijk. Maar van waar dan toch te *Culemborg* die diep onkundige en onbeschaafde protestantsche voorwerpen? wordt dáár *den armen het Evangelie niet verkondigd?*... Schande over hen die zich over die onkunde durven beklagen! en nog grooter schande over de Centrale Commissie die met een «*waarschijnlijk*» eene lage verdenking durft werpen èn op de behoeftigen èn op hen, die zich het lot der armen aantrokken!!

— Oho! 't is nu nog maar *waarschijnlijk;* gij zult ze later vlak weg hooren beweren dat de behoeftige protestanten *om den broode* Roomsch worden; al weet ook een ieder, te *'s Gravenhage*, *Utrecht* en overal elders, dat men, om *tijdelijke voordeelen*, tot de Katholieke Kerk niet behoeft over te gaan.

— Juist het tegendeel is waar. Bij de staaltjes die *de Katholiek* ons van tijd tot tijd geleverd heeft, zou ik eene menigte andere kunnen voegen: b. v. van den heer.... te *Utrecht*,

(1) *Hand. d. Syn.* 1826, bl. 14—20.

wien een voorschot van *f* 10,000 in zijne zaken werd aangeboden, indien hij het Katholicisme wilde verlaten om Protestant te worden; van.... te *'s Gravenhage*, wien men eene *ruime* bedeeling voor hem en zijn gezin beloofde, indien hij afstand deed van zijn geloof, enz. enz.

— Ik zou er nog een tiental kunnen bijvoegen; maar laten wij voortgaan. — Het jaar daarna (1827) verklaarde dezelfde Commissie dat haar rapport de gewenschte naauwkeurigheid voor als nog niet hebben konde. — «De aard der zaak toch, *die «eene confidentiele behandeling vordert*, brengt het mede, dat men «hierin langzamerhand en met de vereischte voorzigtigheid moet «voortgaan, ten einde men in het vervolg de noodige bescheiden «van elke plaats in het bijzonder ontvangen kan.» In sommige opzigten is dit rapport *stelliger* dan het vorige. Nu is het reeds *zeker*, «dat diegenen, die de protestantsche godsdienst verlaten hebben, voor het grootste gedeelte, tot de lagere volksklasse behooren, en daartoe zijn verleid door omkooping en bedriegelijke listen van de zijde der Roomschen en hunne geestelijken, en vooral door het aangaan van huwelijken met Roomschgezinden.»

— Indien de Synode hiervan overtuigd is, waarom ijvert zij dan niet, even als onze geestelijken, tegen de gemengde huwelijken?

— Dit heeft zij een en andermaal gedaan; maar op eene wijze, die al haar onvermogen aan den dag legde. Daarover kunnen wij eens opzettelijk handelen; thans zou het ons te ver afleiden. — Verder wordt in dit rapport gezegd dat «*het niet in twijfel kan getrokken worden*, of de zoogenaamde Roomsch-Katholijke Maatschappij, ofschoon niet openlijk met haren naam te voorschijn tredende, bestond nog werkelijk, en besteedde aanzienlijke sommen, om leden voor hare kerk te gewinnen.» — Zóó werd aan de Commissie berigt uit de provincie *Utrecht;* uit *Noordbraband* luidt het eenigzins anders: «*De Broederschap van den Heiligen Geest en de voormalige Roomsch Katholijke Maatschappij* is bij voortduring werkzaam,

ofschoon het onbekend bleef, *waar* en *hoe* zij werken. Te voren plagten zij proseliten aan te koopen, nu leggen zij kostbare kerkhoven aan. (!) Zij staan in verband met de in alle gemeenten opgerigte godsdienstige leesgezelschappen, — de Broederschap van den H. Geest?!! — waarin hatelijke geschriften gelezen worden, en welke dienen moeten om de gemengde leesgezelschappen te verdringen, van het verkeer met Protestanten en van de lezing van niet Roomsche boeken af te trekken; doch deze maatregel kon wel, door het opwekken van den leeslust, eene geheel andere uitwerking hebben dan men bedoelde en voor hunne zaak nadeelig worden, waarom men zich hierover niet zeer behoefde te bekommeren.»

— En waartoe dan al die noodkreten?

— «Van meer belang schijnt het te zijn, dat de Roomsche geestelijkheid sinds eenigen tijd herhaalde bijeenkomsten heeft; *dat het wel onbekend was, wat daar werd verhandeld*, maar dat het niettemin zeker (?) was dat door den invloed dier geestelijken, het lager en middelbaar onderwijs der jeugd, bijna uitsluitend in handen van Roomsche onderwijzers werd gebragt.»

— Die heeren vonden het zeker verkieslijker dat het onderwijs, ook in *Noord-Braband*, uitsluitend in handen van Protestantsche onderwijzers gebragt werd; dit verstaat zich. Het is ook niet meer dan billijk dat hier en daar, op eene katholieke bevolking van *twee* tot *drie* en *vier duizend* zielen, ten minste de burgemeester en de schoolmeester protestanten zijn!

— Och ja, «de Roomsche bevolking van *Noord-Braband* «heeft eene neiging tot goedhartigheid, vriendelijkheid en ge«dienstigheid ook omtrent Protestanten;» — die menschen zouden het misschien zoo kwalijk niet nemen, dat hunne kinderen zoo wat inzogen van het *Nut van 't algemeen* — «maar «bestuurd door geestelijken, welke voor een groot gedeelte «kweekelingen zijn uit de seminarien van *Michiels-Gestel*, en

«alzoo gevormd door den hoogst onverdraagzamen eersten «professor VAN GILS, kan het niet anders, of de algemeene «geest moet daardoor ten nadeele der Protestanten worden «opgewekt.»

— Het schijnt dat men de gangen der geestelijken in *Noord-Braband* nog al naging.

— Dit geschiedde niet enkel in *Noord-Braband;* ook van elders komen in het rapport berigten voor wegens de denk- en handelwijze der Katholieke geestelijken. — In eene der provincien «zijn de Roomschen over het geheel verdraagzaam, hetgeen ook getuigd moet worden van den pastoor te Z.; terwijl een der geestelijken te M., in eenen anderen geest gestemd, door zijne omstuimigheid weinig kwaads kan stichten.» In eene andere provincie «bestaat over het geheel geen reden tot klagt over onverdraagzaamheid en secten-ijver noch bij de Roomsche leken noch bij derzelver geestelijken, hetwelk misschien is toe te schrijven, aan de geringe verhouding in welke zij staan tot de Hervormden.... De pastoors zijn ook meestal inboorlingen der provincie, die onder jonge lieden van Hervormde ouders zijn opgevoed, en daardoor tot meer *liberale godsdienstige* begrippen zijn geleid.» [*Eene aanbeveling voor gemengde scholen.*] «Men meende evenwel te hebben opgemerkt, dat de Roomsche geestelijken in de weinige landgemeenten, sedert eenigen tijd, zich meer afzonderen, en van de verkeering met Hervormde predikanten onttrekken; doch wat hiervan de reden wezen mogt, hun gedrag verwekte geen aanstoot, en zij lieten de Protestanten ongemoeid.» — «De pastoor te K. is een hoogst onverdraagzaam man.» — Te G. had men geen reden om voor als nog te vreezen voor den pastoor, die als een man van beschaving en talenten in achting stond. — De pastoor te F. is een redelijk denkende Roomsch geestelijke; die van V. scheen ook een verdraagzaam man te zijn, geen proseliten te willen maken, en geen reden te geven, om iets kwaads van hem te vreezen. —

De geestelijken te R. gaven wel nu en dan blijken van onverdraagzaamheid, maar gevoelden hun onvermogen, en werden daardoor terug gehouden om nadeelig werken.» — Of nu al die berigten overeenkomstig de waarheid zijn, behoeven wij hier niet te onderzoeken; in allen geval mogen zij ten bewijze dienen, waartoe de bemoeizucht der Synode zich uitstrekt, en met welken geest zij jegens de Katholieken bezield is. Hare aanwijzingen kunnen overigens tot leering zijn: en hetgeen zij prijst of laakt in de Katholieken en hunne geestelijken kan stof geven tot ernstig nadenken. Hare stemming eenmaal gekend zijnde, weten wij wat er van te denken, wanneer zij b. v. de oprigting van een departement der Maatschappij, *Tot nut van 't algemeen* te *Gent* «een aangenaam verschijnsel» noemt; en blijkbaar wordt het ons, welke waarde hare woorden hebben, als zij de geestelijken beschuldigd van «licht en verdraagzaamheid tegen te werken.» Om u haren geheelen geest te doen kennen, zal het genoeg zijn nog het volgende aan te halen. Onder meer andere middelen acht de commissie, «het niet ondoelmatig ter bevestiging der Protes«tanten in hun geloof, misschien ook wel ter opening van «het oog der Roomschen voor de waarheid, om hen bekend «te maken... vooral met boeken, zooals dat *über die Ka«tholische Kirche Schlesiens*; een werk door eenen Roomsch «geestelijken geschreven, in hetwelk met bescheidenheid, rond«heid en duidelijkheid wordt aangewezen, langs welke wegen «de Roomsche geestelijkheid in *Silesien*, van de verkeerde «inrigtingen van hare kerk is overtuigd geworden, in hoe verre «en op welke gronden zij eene hervorming wenscht, en wat «zij ten dien einde reeds heeft verrigt.» Gij herinnert u dat dit schandelijk libel inderdaad in het nederduitsch is vertaald geworden; en wanneer ik u thans verzeker dat zulks geschied is door den invloed, op aanraden en onder het patrocinium van zekeren hoofd-ambtenaar, bij *het Departement voor de zaken van de Roomsch Katholijke Eeredienst;* en dit alles

beschouwd wordt in verband met hetgeen wij zoo straks gezegd hebben; dan wordt de sluijer des geheims hoe langer zoo meer opgeligt..... En door «het bekend maken van zulke «geschriften.... langs dezen en dergelijke wegen, schijnt het «der Centrale Commissie toe, dat de Protestantsche kerk het «meest beveiligd zal zijn tegen alle aanvallen en verleiders.... «dat het licht des reinen geloofs, hoe langer hoe meer, uit «de duisternis verrijzen zal (1).»

— Foei, welke laagheid! En die mannen durven ons aantijgen dat alle middelen ons even goed zijn!... Het verwondert mij niet meer, dat ge mij die Synode soms wat zwart hebt afgeschilderd.

— Ik heb u ook gezegd dat ik mijne *thesis* zou weten te verdedigen; als wij ten einde zijn, moogt gij beslissen of ik woord heb gehouden. — Intusschen hebben wij nog niet afgehandeld met de Centrale Commissie; eer wij voor goed afscheid van haar nemen, moet ge nog eenige oogenblikken geduld hebben. Wij zijn genaderd tot het jaar 1828. — Voor de derde en laatste maal bragt nu de Centrale Commissie haar rapport uit. Dezen keer bepaalt het zich hoofdzakelijk tot algemeenheden. «De gezindheid der Roomschgezinde leeken omtrent de Protestanten was zeer uiteenloopend in het eene en andere gewest, en zelfs verschillend op dezelfde plaats, naarmate van sommige uitwendige omstandigheden, of ook wel van den trap der meerdere of mindere beschaving, verlichting, sectengeest en onverschilligheid. Hier en daar was er meerdere toenadering en verdraagzaamheid; elders stipte afscheiding, bitterheid en onwil. — De gezindheid der roomsche geestelijkheid is niet verbeterd; de zucht tot proselytemakerij niet verminderd; de pogingen, daartoe aangewend, behouden het kenmerk van denzelfden Jesuitischen geest: men ontziet geen middelen van list, geweld en bedrog.» — Deze

(1) *Hand. d. Syn.* 1827, bl. 50 — 64.

laatste phrase kunt gij voortaan zoo goed als stereotiep beschouwen ; na een dozijn jaren komt ze , met eenige kleine varianten, in de Synodale acten telkens terug. — «Als bijzon«derheden, welke de opzettelijke aandacht der Hooge Kerkver«gadering schijnen te vorderen, vermeent de Centrale Com«missie, het volgende meer uitvoerig te moeten mededeelen: — «Dat , volgens een confidentieel schrijven uit het zuidelijk «gedeelte des Rijks , de invloed der Roomsche geestelijkheid «aldaar, en vooral te *Antwerpen* , op het onderwijs in de lagere «scholen, ondanks de wijze maatregelen van het gouvernement, «zeer sterk blijft ; — dat daarvan slechts weinige scholen «zijn uitgezonderd ; — en dat dit vooral deze nadeelige uit«werking heeft , dat het voor het burger- en arme gedeelte «der Protestantsche gemeente aldaar bijna ondoenlijk valt , «hare kinderen onderrigt te doen genieten, zonder dat zij «door de Roomsche plegtigheden op de scholen gebruike«lijk , misgangen (?) en misgeschenkjes (?) , indrukken ont«vangen , die het naderhand zeer moeijelijk is weder uit te «wisschen.» Verder herhaalt de Commissie hare klagten over de gemengde huwelijken , en eindigt met de vurige wensch «dat het helder licht des Evangelies (Protestantisme) hoe langer hoe meer verspreid , en de duisternis der onwetenheid en der dwaling (Katholicisme) moge verdreven worden (1).» Of de Commissie hierdoor nu bedoelt dat het onderwijs, vooral het lager onderwijs, tot verspreiding van het helder licht des Evangelies, dat is: uitsluitend ten voordeele der Protestanten geëxploiteerd worde , weet ik niet ; maar zonderling is het dat zij klaagt over eene handelwijze ten opzigte van Protestantsche kinderen, die, op dienzelfden tijd, juist in tegenovergestelden zin in de Noordelijke provincien plaats greep en tot op heden bestaat. Neem slechts dezelfde alinea zoo even aangehaald; verwissel *Roomsch* met *Protestantsch* en omgekeerd ; stel *het Noorden*,

(1) Hand. d. Syn. 1828, bl. 44—49.

Amsterdam, *'s Hage* of *Utrecht* enz. in plaats van *het Zuiden* en *Antwerpen;* verander *Roomsche plegtigheden* en *misgangen* in *bijbel*, *bijbelsche* en *vaderlandsche geschiedenis*, dan hebt ge juist de klagten der Katholieken, die onze tegenstrevers zoo onbillijk vinden.

— Ik heb vroeger eens gelezen in den Staten-Bijbel: *Gy en sult geen tweederleije weeghsteenen in uwen sack hebben, eenen grooten ende eenen kleynen. Want al wie sulcks doet is den Heere uwen Godt een grouwel:* [*ja*] *al wie onrecht doet* (1). Het schijnt dat de Synodale Vaders en onze schoolmannen met dien tekst niet bekend zijn.

— Bekend? dat weet ik niet; maar die tekst is uit het *Oude Testament;* en tegenwoordig, nu alles *waarheid in liefde* is, heeft men geheel andere regels. Gij kunt er u van overtuigen door hetgeen wij tot hiertoe van de *Handelingen* gezien hebben; wat er nog aan ontbreken mogt zal het vervolg onzer Synodalia wel aanvullen... — Eenige dagen nadat de Centrale Commissie het laatstgemelde rapport had uitgebragt kwam er bij Synode een voorstel in van het Ministerieel Departement, strekkende «om de werkzaamheden der Centrale Commissie van Correspondentie van nu voortaan op te dragen aan de Algemeene Synodale Commissie (2).» In de volgende zitting werd dien overeenkomstig besloten, en de Centrale Commissie bedankt voor hare «gewigtige werkzaamheden en betoonden ijver (3).»

Van dien tijd af kreeg de zaak een nieuw aanzien. Het jaar daarna (1829) bragt de Algemeene Synodale Commissie rapport

(1) *Deuteron.* XXV, 13, 16.

(2) Deze Commissie werd, op voordragt der Synode, ingesteld bij Z. M. besluit dd. 26 Nov. 1827. Zij vertegenwoordigt de Hervormde Kerk, wanneer de Synode niet vergaderd is; en zorgt voor de uitvoering en naleving der Synodale besluiten. Zij bestond oorspronkelijk uit zeven leden: zes predikanten en een ouderling; later is in dit getal eenige verandering gemaakt, en haar tevens een Hoogleeraar in de Godgeleerdheid toegevoegd met eene praeadviserende stem. Zij vergadert in den regel tweemaal 's jaars te *'s Gravenhage.*

(3) *Hand.* 1828, bl. 63, 69.

uit «betreffende de gehoudene *correspondentie* wegens de vei-«ligheid der Hervormde Kerk en hare leden, tegen den onma-tigen godsdienstijver van anders denkenden (de Roomsche Katholijken)»; maar de Synode vond het niet raadzaam dit rap-port in de *gedrukte notulen* op te nemen (1). Aan eenige pre-dikanten scheen die maatregel niet te bevallen. De predikant LOSGERT te *Grave* zond een schriftelijk voorstel in bij Synode, «om het rapport ten deze weder als voorheen in de gedrukte Handelingen op te nemen;» doch de Synode «verschillende van hetgeen door de Commissie was voorgesteld,» besloot, «om zoowel het rapport der personele Commissie, als dat der Al-gemeene Synodale Commissie betreffende de Correspondentie, buiten de gedrukte notulen te laten.» Een der leden van de Vergadering, Ds. NIEUWOLD van *Leeuwaarden*, liet wel aanteе-kenen in de notulen «dat hij zich met dit besluit niet heeft geconformeerd;» het baatte hem even weinig als Ds. LOSGERT: de zaak was een geheim en moest het blijven. Het eenige wat te dier gelegenheid uitlekte was, «dat de Vergadering zich vereenigde met den wensch der Commissie, ten aanzien van de *meerdere* ondersteuning der Protestantsche *Maatschappij tot be-vordering van Welstand* enz., door de leden der (Herv.) kerk, en de uitbreiding van hare *loffelijke* werkzaamheden (2).»

— Van de motieven, die tot het besluit der geheimhouding aanleiding gaven, wordt zeker evenmin gewag gemaakt?

— Dit spreekt van zelfs. Het een zoo wel als het ander werd met den sluijer des geheims bedekt, en voor oningewijden zal het dus wel een raadsel blijven, — Had echter de Synode kunnen voorzien wat later gebeurde, dan had zij al die moeite en omhaal wel kunnen sparen.

— Hoe zoo?

— Het jaar daarop (1831) berigtte de Alg. Syn. Commissie «dat zij van *geenen* harer correspondenten in de onderscheiden

(1) *Hand.* 1829, bl. 65, 94.
(2) *Hand. d. Syn.* 1830, bl. 64, 98—100.

provincien des Rijks *eenige* mededeeling ontvangen had, en derhalve zich buiten staat bevond in een afzonderlijk en vertrouwelijk rapport berigt te geven van zulke merkwaardige bijzonderheden, als daartoe betrekkelijk zijn» (1). Het volgende jaar een diep stilzwijgen, — en ook na dien tijd is er geen spraak meer van vertrouwelijke correspondentie en rapporten; het was zelf ter naauwernood dat zij van de Prov. Kerkbesturen berigten kreeg omtrent het *aantal* dergenen, die tot de Hervormde gemeente waren overgekomen of van haar uitgegaan...

— Wie zou dat nu verwacht hebben? Een coalitie, die aanvangt met de geheele protestantsch-kerkelijke wereld in beweging te brengen; die in alle provincien hare vertakkingen heeft; beschermd wordt door een ministerieel Departement; steun vindt in een zamenloop van omstandigheden waaronder de Katholieken gebukt gaan; en ondanks zoo vele hulpmiddelen uitloopt op — niets! 't Is mij onbegrijpelijk.

— De omstandigheden des tijds kunnen daartoe hebben bijgedragen: de belgische revolutie, die in den beginne niet weinig schrik verspreidde, kan de opgewondenheid van zekere hartstogten een weinig hebben bedaard. Maar wat belet ons, het niet-gelukken dier heimelijke pogingen toe te schrijven aan de zorg der goddelijke Voorzienigheid, die een wakend oog hield over de Kerk in *Nederland?*

— Amen, zeg ik van harte gaarne. Het zij eene reden te meer, om bij voortduring ons op die zorg te verlaten; maar het belette toch niet dat van onze zijde de noodige waakzaamheid worde in acht genomen, en de hand gehouden aan het bezit onzer grondwettige regten.

— Dit is te meer noodig sedert de Synode op nieuw begonnen is met hare heimelijke operatien. Want na de ratificatie van de bekende 24 artikelen schijnt zij op nieuw moed te hebben geschept en zich schadeloos te willen stellen voor

(1) *Hand.* 1831, bl. 34.

de werkeloosheid van eenige jaren. — De beperktheid van onzen tijd laat mij niet toe, om u dezen avond alles te verhalen, wat zij vooral sedert 1840 tegen ons nog ondernomen heeft; ik moet mij daarom bepalen bij de stof die wij nu behandelen, maar dit alleen zal genoeg zijn om u te doen zien dat hare hatelijke gezindheid jegens de Katholieken in lang niet verminderd is. — Toen de Alg. Syn. Commissie in de Vergadering van 1840 haar rapport voordroeg wegens de kerk-visitatie, vond zij goed, de Synode eens te herinneren aan het besluit van 1828 betreffende de vertrouwelijke Correspondentie. Gretig werd dit door de Synode opgenomen, en op voordragt eener personele commissie, besloten: aan de Synodale commissie op te dragen het beramen van maatregelen, «ten einde te zorgen, dat van de overgangen van de Herv. Kerk tot de Roomsche, en omgekeerd, door de kerkeraden meer naauwkeurige kennis worde genomen en aan de Klassikale Besturen berigt gedaan, opdat langs dien weg door de Provinciale Kerkbesturen meer volledige en naauwkeurige rapporten bij de Syn. Commissie kunnen worden ingezonden, niet slechts ten opzigte van het getal, maar ook omtrent de *oorzaken*, *middelen* en *wijze* van overgang van het eene Kerkgenootschap tot het andere» (1). In de Vergadering van 1841 stelde de Syn. Commissie voor, eene algemeene aanschrijving te doen tot verkrijging van dergelijke rapporten. De Synode vereenigde zich met dit voorstel; en ten gevolge van die aanschrijving kwamen in 1842 eene menigte berigten in betreffende de zoogenaamde overgangen. Verheugd over den goeden uitslag eener eerste proeve, verlangde zij echter meer volledigheid en algemeenheid. Eene nieuwe aanschrijving was er het gevolg van, en in deze wekte zij met bijzonderen aandrang de respective kerkbesturen op tot het benoemen van *commissien van toezigt op de overgangen en hetgene daartoe betrekking heeft*, zoo als op eenige plaatsen

(1) *Hand. d. Syn.* 1840, bl. 9, 98, 99.

bereids geschied was; en «het daar heen te rigten, dat in elke meer talrijke gemeente door den kerkeraad eene speciale Commissie benoemd worde, welke zich meer bijzonder tot taak stelt, om naauwkeurig toe te zien op het gene ten aanzien der geloofsveranderingen plaats vindt, en met alle magt te waken tegen de listen en pogingen der Roomsche propoganda» (1).

— Wij zullen dus weder van nabij worden gadegeslagen. Bestaan er reeds veel zulke commissien?

— Zoo ver ik uit de *Handelingen* heb kunnen opmaken, bestaan er thans te *Amersfoort*, *Breda*, *Geertruidenberg*, *Gouda*, *Grave*, *'s Gravenhage*, *Groningen*, *'s Hertogenbosch*, *Kampen*, *Leyden*, *Middelburg*, *Rotterdam*, *Schiedam*, *Zierikzee* en *Zwolle*. Sommigen daarvan betoonen zich bijzonder ijverig, en aan hare nasporingen is men de kennis verschuldigd van menige «merkwaardige bijzonderheid,» die dan ook met den meesten lof in de Synodale rapporten wordt uitgebazuind. U al de rapporten wegens de geloofsveranderingen voor te lezen die van 1842 tot 1847 ingesloten aan de Synode zijn voorgedragen, vind ik nuttelooze tijdverspilling. Ik zal u liever den hoofdzakelijken inhoud mede deelen uit mijne gemaakte aanteekeningen, die alle *letterlijk* uit de *Handelingen* van 1842—47 zijn overgenomen. Ik moet u echter vooraf waarschuwen, van u niet driftig te maken, wanneer gij soms eene uitdrukking hoort, die niet den stempel draagt van *waarheid in liefde*.

— Die inleiding is mij een slecht voorteeken. Wij zullen zien.

— Een van de zes rapporten onderscheidt zich door zekere gematigheid; de vijf overige, voorgedragen bij monde van Prof. KIST en de predikanten TIMMERS VERHOEVEN te *'s Hage* en LOSGERT te *Grave*, wedijveren met elkander in hatelijke uitdrukkingen. Naar luid van die berigten waren *meest alle* personen, die tot de Katholieke Kerk overgingen, menschen uit de lagere standen der maatschappij, *zedelooze en diepgezonken voorwerpen*,

(1) *Hand. d. Syn.* 1842, bl. 164.

wier *afval* veroorzaakt was door *gebrek aan godsdienstige beginselen*, *onverschilligheid en diepe onkunde van de waarheid die het Evangelie leert.* Ontucht zelfs en wereldsche inzigten zijn niet zelden de aanleidende oorzaken tot verandering. «Onder de trouwloozen zijn er *velen*, die slinksche wegen bewandelen en hun openlijk crediet verloren, die in hunnen overgang de herstelling van eer en vertrouwen hebben willen zoeken. Daar zijn er onder, die zich aan diefstal, aan vervalsching van wettige geschriften schuldig maakten en openbare tucht ondergingen; daar zijn er onder, die bekend stonden als overgegeven aan dronkenschappen, verslaafd aan allerlei schandelijke ondeugd, en die, wat nog zwaarder is, ook na de omhelzing van een nieuw geloof, in de oude zonden bleven volharden.» Het tegenovergestelde is eene zeldzame uitzondering. Volgens het rapport van 1846, was er maar één in geheel *Noord-Braband*, «op wiens wandel geen *openbare* vlek kleefde, en wiens gemis als een waar verlies beschouwd werd;» en volgens dat van 1847, «waren slechts enkelen onberispelijk van zeden, maar weggesleept door ijdele kerkpraal.»

— Summa summarum; het aantal der Katholieken is slechts vermeerderd door een hoop fielten, door eer- en gewetenlooze voorwerpen, wier verlies door de Hervormden niet betreurd wordt!!

— *De middelen*, die gebezigd worden om dergelijke voorwerpen *te verleiden*, tot afval te brengen, soms te *noodzaken*, zijn niet veel beter. *Op de eerste plaats* komt *het geld*, *die groote hefboom.* Hier zijn het *groote beloften van onderstand*, *premiën* zelfs *op den overgang;* dáár *beloften en bedreigingen van werkbazen en patronen.* Een ander middel: *de gemengde huwelijken*, waarvan *Rome's getrouwe satelliten* behendig en *listig* gebruik weten te maken, om het getal der hunnen te vergrooten; *mishandelingen van echtgenooten*, dienen soms om den afval te bewerken. *De zusters van liefde* en *de kwezels* bevorderen en ondersteunen *de listen en pogingen der Roomsche*

propaganda. In het groote gasthuis te *'s Hertogenbosch* en elders, worden de zieken op hun uiterste, door allerlei lastige aanzoeken tot de Roomsche Kerk overgehaald, sommigen zelfs, wanneer zij hun bewustzijn reeds verloren hebben. Maar wat in *Noord-Braband* vooral niet minder werkt, is «de ongeloofelijke invloed der Paters Redemptoristen, hunne biecht en hunne woeste predikatiën;» en «meer nog door hetgeen in den biechtstoel gesproken wordt, dan door de sermoenen die zij houden, schijnen zij gevaarlijk voor de kleine Hervormde gemeenten in dat gewest.»

— Ik meen in sommige bladen eens gelezen te hebben, dat die sermoenen volstrekt niet gevaarlijk zijn voor de Protestanten, daar dezen veeleer in hun geloof versterkt werden.

— Dat wordt al berigt naar het beste te pas komt; somtijds zijn ze nadeelig en somtijds niet; en als het op bewijzen aankomt...., dan weten zij u tot de kleinste bijzonderheden te verhalen, of liever te veronderstellen, wat er *in den biechtstoel* gesproken is. Op dezelfde manier wordt in de rapporten melding gemaakt van *de wijze*, hoe de overgangen tot de R. Kerk plaats hebben. *Meestal geschieden zij heimelijk*, en met het *herdoopen* der afvalligen. De overgang wordt verborgen gehouden; personen en huisgezinnen, die reeds in de R. Kerk zijn opgenomen, wonen nog jaren lang de godsdienstoefening der Protestanten bij en gaan tot het Avondmaal. «Ja! wat meer zegt, eene vrouw heeft na hare communie nog met de Hervormden aan de tafel des Heeren aangezeten, *daartoe van haren biechtvader de vergunning verkregen hebbende*, ten einde het verlies van eene erfenis te verhoeden.

— En zulke verfoeijelijke laster, wordt die door de Synode voor waarheid aangenomen?

— Het geldt een Katholieken geestelijke, dan.... Wilt gij eens hooren, hoe in de rapporten over onze geestelijken gesproken wordt? Ik heb eenige van die *douceurs* opgeteekend. Zij wemelen van *priesterdwang*, van *Ultramontaansche* en *pries-*

terpartij; van *sluwheid* en *verderfelijken invloed;* van *listen*, *roofzucht*, *verleiding* en *geheime machinatien der R. propaganda.* Volgens Professor KIST, *intrigeren de R. geestelijken;* volgens anderen, verheft zich *Rome's* Kerk met vijandigen geest tegen het Rijk van licht en waarheid; — is zij bezield met de rampzalige zucht, om zich uit te breiden, ook met list en slinksch gedrag of door daden van geweld; — woelt en werkt zij rusteloos, magtig ingrijpende in de gemoederen. Om kort te gaan, kunnen wij het geheel in een paar woorden zamenvatten: *drieste domheid* en *hevige proselietenjagt.*

— Ik heb vroeger wel bewonderd, dat eenige Protestantsche bladen en tijdschriften zoo vindingrijk waren in allerlei scheldwoorden; thans zou ik eerder geneigd zijn om te gelooven, dat die lof hun niet toekomt, omdat zij slechts naschreven en letterlijk overnamen, wat in de Synode gezegd is.

— Het voorbeeld der hoogste kerkelijke vergadering in *Nederland*, is ongetwijfeld zeer geschikt, om invloed uit te oefenen op al die schrijvers en schrijvertjes. Gij moet echter niet denken, dat zij geen lieftallige uitdrukkingen in haar woordenboek heeft; mits het de Protestanten gelde, is zij daar even rijk in. Slaan wij het blad maar eens om. «Een enkele overgang uit de R. tot de Herv. Kerk is, in verre weg de meeste gevallen, meer waardig, dan meest al de overgangen van de Herv. Kerk tot de R.; zij munten in waarde en deugdelijkheid zeer ver uit boven de andere.» — Hier zijn de *oorzaken* in de meeste gevallen *rein*, *edel en met den geest van het Evangelie overeenstemmende.* Hier ontdekte D^S^. LOSGERT C. S. «de edelste beginselen, de eenvoudigste middelen en de heiligste bedoelingen. Die tot de Hervormden komen wil, wordt herhaaldelijk beproefd; *niemand wordt om aardsch gewin overgehaald;* niemand wordt door slinksche wegen of trouwelooze beloften tot geloofsverzaking verlokt. Zijn leven en wandel worden oplettend gadegeslagen; hij moet goed onderwezen zijn, eer hij tot de goede belijdenis wordt toegelaten. *Niets ge-*

schiedt in het verborgen of geheim; geen indringen in de woningen, geen ontijdig bezoeken, geen slinksche wegen worden bewandeld.»

— Men moet toch waarlijk tot een hoogen graad van schaamteloosheid gekomen zijn, om zulke dingen te durven vertellen, en dat te *'s Gravenhage* zelfs, waar een ieder weet, welke pogingen door welbekende lieden in 't werk gesteld zijn, en nog worden om proselieten te maken!!

— Dit zal misschien alleen aan de Synode onbekend zijn. Hare rapporten getuigen ook het tegendeel; want de gewone oorzaken waren bij de meeste overgangen: *het bijbel lezen; eigen vrije beweging; gemoedelijke, innerlijke, volle overtuiging; waarheidszin en waarheidsliefde; gematigdheid* en *verlichte godsdienstkennis*; en niet het minst *de zegenrijke invloed der waarheid, tot heiliging van hart en wandel.* Bij eenigen werkten ook bijzonder *de tegenzin tegen de biecht*, — *de afkeer van de vordering van een blind geloof*, — *de dwaasheid des bijgeloofs*, — *het weigeren der absolutie*, — *de bitterheid der R. geestelijken, die andersdenkenden teugeloos vervolgen*, enz. enz. Ik zou niet eindigen indien ik u al de *edele* motieven en *heilige* bedoelingen moest mededeelen; een paar bijzonderheden echter wil ik ten slotte nog aanhalen. «Onder de vele «merkwaardige bijzonderheden» — berigt de *Commissie van toezigt* te *Groningen* — «dat het haar gebleken is, dat de «Roomsche kerk volwassenen, welke zij begrijpt dat voor «haar onderwijs te ontwikkeld zijn, in haren schoot opneemt, «*zonder dezelve plegtig aan te nemen of tot de communie «toe te laten*, daar de biecht als een genoegzame band wordt «aangemerkt.» De Waalsche Commissie berigtte dat «eene uit «*Belgie* afkomstige vrouw, reeds sedert lang in de R. kerk «voor verstand, en hart geen bevrediging vindende, nog daar-«enboven van die kerk afkeerig geworden was, dewijl haar «pastoor van haar gevorderd had, dat zij, van wege vroeger «verzuim, niettegenstaande de zorgen voor een talrijk gezin,

«elken morgen vroeg ter biecht komen of anders het biecht-«geld betalen zou (1).» — En zulke ongerijmde dwaasheden en lasterlijke aantijgingen worden in allen ernst aan de Hoog-Eerwaarde Synode voorgedragen bij monde van — Professor KIST!!

— Ik moet bekennen dat het vernemen van al die bijzonderheden mij pijnlijk aandoet; maar ik weet nu toch ook, waaraan mij voor 't vervolg te houden. Zoo het ooit hier of daar ter sprake komt, om te onderzoeken, aan wie de voorname oorzaak der bestaande spanning is toe te schrijven, door wie de *burgerlijke* verdraagzaamheid bevorderd wordt of tegengewerkt, zal de oplossing mij niet moeijelijk zijn.

— En als men u soms vragen mogt, of de handelwijze der Synodale Vaderen met hunne beginselen overeenstemt, dan kunt ge, des verkiezende, het volgende aanhalen: Nagenoeg alle, althans de meeste predikanten, die als afgevaardigden uit de onderscheidene provincien ter Synode kwamen, waren gewoon, eenige met vrouw en kinderen, te *'s Gravenhage* hun intrek te nemen in *het Bossche Veerhuis*, en daar te verblijven tot na den afloop der Synodale zittingen. Van de oprigting der Synode af (1816), tot nu drie jaren geleden kwamen zij jaarlijks terug. 's Jaars daarna verscheen niemand hunner. Een eenige maakte eene honorabele uitzondering, en uit diens mond vernam de bewoner van het huis: dat de collega's daar niet meer wilden logeren, *omdat het een Roomsch logement was.*

(1) *Hand. d. Syn.* 1845, bl. 114, 115.

BOEKAANKONDIGING.

HET LEVEN VAN DANIEL O'CONNELL. Naar het Fransch van JULES GONDON. Utr. *H. A. Banning.* 1848. II. 89 bladz. pr. *f.* 0.75.

LIJKREDE VAN DANIEL O'CONNELL, uitgesproken te Rome, door Pater VENTURA, Theatijn. 's Bosch, *J. J. Arkesteyn en Zoon*, 1847. 95 bladz.

Hebben wij met de aankondiging dezer geschriften eenigen tijd, misschien volgens sommigen, te lang gewacht; wij meenen ons op dat punt te kunnen regtvaardigen. DANIEL O'CONNELL was een van die groote mannen, op wier leven en daden de geschiedenis nog een *commentarius* moet maken en welke eerst door een lateren tijd algemeen begrepen worden. Bij zijn overlijden werden wij van vele zijden gewaarschuwd, dat de tijd zwanger ging van groote gebeurtenissen. Na eenigen, en gelijk te voorzien was, na korten tijd, zou de nagedachtenis van dezen buitengewonen man ons eerbiedwaardiger, zou zijne geschiedenis een belangrijk voorwerp van praktische studie worden. En inderdaad; reeds handelde PIUS IX! De godsdienst wendde, vol dankbaarheid en vertrouwen, het oog op Gods voorzienigheid; maar de wereld staarde dat begin aan in stomme verbazing, met bange verwachting: gelijk SAUL's togtgenooten op den weg naar *Damascus*, hoorde zij wel eene stem uit den hooge; maar zij verstond haar niet. Gods tijd was gekomen. Er stond een geweldige storm op, en stuwde onzen tijd met onmeetbaren spoed voorwaarts. Thans dan, nu *Engeland* alle reden heeft, den, door hare zelfzucht gevreesden, ja, gehaten O'CONNELL aan het dreigende *Ierland* terug te wenschen; nu het beroerde *Europa* het onderscheid tusschen de ongodsdienstige volksbewegingen en die, aan wier hoofd DANIEL O'CONNELL in

Ierland stond, zoo kennelijk en leerrijk doet uitkomen; nu iedereen, uit die vergelijking, tot zijne onderwijzing, zoo duidelijk kan begrijpen, dat o'CONNELL geen volksmenner in den verachtelijken zin des woords, zoo als men hem vaak miskennende genoemd heeft, maar een ware leidsman zijner getrouwe landgenooten, een magtige opwekker, een onversaagde aanvoerder, doch ook een volkstemmer was — thans zal men dezen man, het providentiële zijner zending, het verhevene van zijn doel, het godsdienstige zijner beginselen, het wijze en regtmatige zijner maatregelen beginnen te waarderen, en zal men dit, naar gelang Gods raadsbesluiten over ons ter uitvoering komen, al beter kunnen. Wij vooral, wij Nederlanders, die, onder een gunstigen Hemel, door de edelmoedigheid onzes konings, nog tijdig op een rustigen oever aan wal gezet zijn, van waar wij, met onze ingeboren bedaardheid en redenerende blikken, de bewegingen en verwoestingen van den gindschen storm kunnen gadeslaan en ter regeling van ons eigen politiek leven aan de schade van anderen wijsheid leeren — wij vooral kunnen ons het voorbeeld ten nutte maken van een man, die de vrijheid en regten zijns vaderlands heeft verdedigd, heeft bevorderd, op een veel magtiger onderdrukker gedeeltelijk ook heeft veroverd, zonder ooit den eerbied voor de wet te verbreken, zonder ooit de rust en vrede van den staat te storen, zonder ooit de beginselen, waarop het algemeene welzijn rust, te miskennen.

Heeft dan nu eenmaal, door eene betreurenswaardige ontwikkeling, in de thans alom heerschende staatsregeling, het vertrouwen tusschen volk en regering moeten wijken voor een regeringsvorm met eene beslissende volksvertegenwoordiging, die eigenlijk op wantrouwen jegens de gezagvoerders gegrond is; moet er dan, in dat stelsel, in plaats eener eenvoudige en natuurlijke zamenmerking met, steeds wrijving en oppositie tegen de regering bestaan, ten einde eene gedwongene, kunstmatige zamenwerking in beweging te brengen en alzoo door

wederzijdsche vrees, eene orde en onderlinge regtvaardigheid te doen heerschen, welke te baren en te onderhouden eigenlijk de schoone taak der liefde moest wezen; zal en moet er dan ter handhaving van vrijheid en regt gewaakt worden en ook gestreden; men wachte zich van inzigten en beginselen, die voor de godsdienst niet te verantwoorden zijn; men verzette zich des noods met kracht tegen willekeur, maar slechts met eene kracht, welke geweten en landswet veroorloven aan te wenden; slechts met maatregelen, waarbij de regten van anderen veilig blijven. Zoo streed o'CONNELL! Wanneer eenmaal de Almagtige aan den tegenwoordigen omwentelings-orkaan, het bedwingend «Sta stil!» zal hebben toegeroepen; wanneer dan eene nieuwe orde zal ingevoerd zijn en met bevrediging worden nageleefd; dàn, er valt niet aan te twijfelen, zal de nagedachtenis van dien grooten man, die, hevig hartstogtelijk en kalm redenerend tevens, in geheel zijn 47jarig openbaar leven, zich nooit verloochend heeft in uitersten te vervullen en die in de beslissing, wat het ware belang zijns vaderlands vereischte, nimmer gedwaald heeft — diens nagedachtenis zal dan menig vernuft van dichter, redenaar en geschiedschrijver tot geestdrift aanblazen. Wij, en wie deelt niet met ons in dezen wensch, wij reikhalzen naar eene uitvoerige levensgeschiedenis van *Ierland's* bevrijder, in den tegenwoordigen smaak eener monographie bewerkt; maar wij moeten bekennen, dat daar de tijd nog niet voor gekomen is en hebben de, boven aangekondigde, twee geschriften, als eene niet onbelangrijke voorbereiding daartoe en als reeds op zich zelven nuttig en leerrijk, met graagte ontvangen en (in weerwil van het nu en dan onvolmaakte der vertaling) met genoegen en klimmende belangstelling gelezen.

Het *Leven* en de *Lijkrede* van DANIEL O'CONNELL hebben niet alleen, wat in den aard der zaak ligt, betrekkelijk het geschiedverhaal zeer veel gemeens, maar ook ten aanzien der beoordeeling van 's mans werken en daden. Denkt echter niet, dat

die twee geschriften elkander verdringen of nuttcloos maken ; integendeel, zij vullen elkander aan.

Daniel o'connell werd geboren op den 6 Augustus van 1775 te *Carhen*, in het graafschap *Kerry*, uit eene der voornaamste en oudste familiën van *Ierland;* zij noemt zich afkomstig van conaire ii, Koning van *Ierland*, in het begin der derde eeuw. Deze laatste omstandigheid mag in meenig oog niet zonder beduiding geweest zijn , in betrekking tot daniel's zending ; ook hij was feitelijk koning, niet van *Ierland*, maar der Ieren; doch zijn koningschap was geheel iets anders dan dat zijns waren of vermeenden stamvaders. Zijn koningschap rustte niet op het geweld der wapenen ; integendeel, hij verbande alle oorlogstuig uit zijn gevolg. Zijn koningschap was op dien zedelijken invloed gegrond, welken slechts eene ziel, vol erkende deugd en talent , op hare lotgenooten kan uitoefenen. Warme, voor niets bezwijkende , vaderlandsliefde , opende hem aller harten ; een schrander, weldra voor onfeilbaar geldend, beleid, verwierf hem aller vertrouwen ; groote vorderingen, die schier allen onmogelijk toeschenen , door hem echter vooruitgezien en voorspeld werden , veroverden hem aller gemoederen. O'connell vereenzelfde zich met de Ieren , en de Ieren vereenzelfden zich met hem. O'connell noemde hem : «Mijne Ieren ,» en de Ieren noemden hem : «Onzen Man !» De groote ziel van o'connell had de zielen zijner Ieren in zich opgenomen : hij had aller gewaarwordingen in zijne magt, overmeesterde tot zelfs de hartstogten van allen, en allen waren groot in en met hem. De gloed , die in zijne borst opstond, verwarmde aller binnenste; zijne gedachte was, zoodra zijn talent van mededeeling die overwoog en beredeneerde, de algemeene overtuiging; het punt waarop zijn oog zich rigtte, was aller doel; zijn raad was een heilig bevel; zijne afkeer van de ondeugd was voor *Ierland* eene zedelijke beschaving, eene bekeering in zedekundigen zin: 't was één leven. O'connell en zijne Ieren vormden een verband van gezag en volgzaamheid, een

koningschap, zoo als ik het aan alle rijken toewenschte: welmeende, onbaatzuchtige, vaderlijke belangstelling en welzijnsbehartiging van den eenen, ongeveinsd, dankbaar, kinderlijk vertrouwen van den anderen kant.

O'CONNELL begon zijn staatkundig, dat is, zijn bevrijders-leven met bewijzen van liefde, van heldhaftige belangstelling jegens zijne ongelukkige broeders. Hij is de eerste, die zich, als advokaat, het lot der Ieren onder *Engeland's* vervolgingszucht, aantrekt; zijn moed, zijn talent, zijne regtskunde, verwerven hem bij de regtbank de eerste daad van geregtigheid in de negentiende eeuw. Hij is, in 1800, de eerste, welke den Ieren de uitoefening van hun miskend regt, van zich te vereenigen, bezorgt, en zijne eerste politieke redevoering, zijn *maiden speech* (gelijk de Engelschen zeggen), op den 13n Januarij van dat jaar gehouden, was een protest tegen de *Unie*, eene eerste poging tot het later zoo wereldberoemde *Repeal*; zij boezemde tevens den Ieren, bij hunnen eersten stap op de groote loopbaan, welke zij onder zijne aanvoering, nu begonnen te bewandelen, die leidende beginselen in, welke hun voortaan, in alle ondernemingen tot gids moeten vertrekken en wier kennis ook den geschiedkundige, die deze ondernemingen beoordeelende wil nagaan, onmisbaar is, De gewapende strijd der *Vereenigde Ieren* tegen *Engeland* kon, wat ook de droevige ondervinding bevestigde, hunne rampen slechts verzwaren en is ook tegen o'CONNELL's godsdienstige beginselen. De Voorzienigheid had hem daarenboven, toen hij van de school te *Douai*, wegens de Fransche omwenteling van 1795, huiswaarts terugkeerde, een blik in deze gruwelen doen werpen en daardoor zijne beginselen ten dezen versterkt. Hij riep dan de Ieren van de wapenen terug, en plaatsten hen op het grondwettig terrein: van dàar moesten zij het onderdrukkend *Engeland* aangrijpen, door onophoudelijken strijd voor de vrijheid, zonder het rust of afleiding te vergunnen, afmatten en het door *wettige* middelen, noodzaken, uit vrees en vermoeijenis, ten laatste regtvaardig te zijn.

«Die tot geweld overgaat,» zoo luidde steeds zijne taal, «is «der vrijheid niet waardig. — Die de wetten overtreedt, ver- «raadt zijn vaderland. — Die u raadt wederstand te bieden, «stelt U bloot te vergaan (1)». Den demagogen van een naburig rijk, welke hem hunne medewerking tot *Ierland's* verlossing aanboden, gaf hij tot antwoord: «Doet geene moeite, bewer- «kers van omwentelingen, gij hebt niets gemeens met ons, die «orde en wettelijkheid willen;» enz. (*Lijkrede*, bladz. 29). — O'CONNELL is zich altijd hierin gelijk gebleven; hij gebruikte slechts wettige middelen: het regt van petitie en van associatie; maar hij gebruikte die met moed, zonder ophouden, met kracht. En wat heeft hij niet uitgewerkt? De lezing der aangekondigde twee geschriften levert het allerbemoedigendst antwoord: zij zij allen aanbevolen.

(1) Wij schrijven hier de verlating der *Lijkrede* bl. 28 letterlijk af.

DE GESCHIEDENIS DER KERKHERVORMING IN TAFEREELEN

DOOR

B. TER HAAR,

THEOL. DOCT. EN PREDIKANT TE AMSTERDAM.

(Vervolg en slot.)

Wij hebben lang, en te lang gewacht, om op 't boven genoemde werk terug te komen. De voornaamste reden is de steeds toenemende weêrzin, dien wij bij 't wederleggen van dit zoo hatelijk geschrift ondervinden. De eenvoudigste dingen te moeten bewijzen: de nietigste, nijdigste, ongerijmdste opwerpingen te moeten beantwoorden: allerlei oneerlijkheden, verdraaijingen en vervalschingen te moeten aan 't licht brengen: gestadig te moeten zeggen, en nog eens zeggen: gij lastert wat gij niet kent, gij spreekt u zelven tegen, gij verbergt, gij hoont, gij verkracht de waarheid: — is dat eene taak? Is dat uit te houden, wanneer men, om ons op geen hooger gevoel te beroepen, ten minste aan eenige ernstige studie gewend is? Meent men dan, dat er niets smartelijks is in onze verontwaardiging; of dat wij zoo geheel zonder alle bewustzijn zouden wezen, om het vernederende niet te gevoelen van zulk

eenen strijd? Neen, een militair is geen dienaar van politie, en had niet de groote zaak, waarvoor wij strijden, onvoorwaardelijke aanspraak op onze opoffering, nimmer zouden wij ons iets dergelijks hebben getroost. Maar het heeft zijn nut, zijn groot nut, en 't is bijna eene noodzakelijkheid geworden. Ook op het terrein der godsdienstige polemiek heeft plaats, wat in eene andere orde gebeurt: de oorlog mist zijn veld van eer; zij die het zwaard voeren voor 't wettig gezag, moeten optrekken naar markt en straat, en worden er, in plaats van met eerlijke wapenen, bestreden met stokken en steenen en tegelen van de daken!

Nog twee punten schoten er, naar ons voorgenomen plan, ter behandeling over. Het eerste betreft het zedelijk en godsdienstig verval, dat aan de hervorming voorafging.

Omtrent dat verval en de misbruiken hebben wij tegen den heer TER HAAR te toonen: dat hij 't op eene gansch niet eerlijke wijze overdrijft, en dat, hoe men 't ook neme, er toch geenzins uit bewezen wordt wat hij wil.

Niets, volstrekt niets wordt achtergelaten om de Katholieke Kerk in 't oog der Protestanten verachtelijk te maken: dit is zoo veel als de hoofdinhoud der Tafereelen. Hoe zal 't er dan wel toegaan, als 't in 't bijzonder te doen is, om het bederf en de ingeslopen misbruiken te beschrijven! Men vindt er alles wat in de ordelooze protestantsche overlevering te vinden is. Of 't getuigenissen zijn van geschiedschrijvers, of uitvallen van troubadours en hekeldichters, of fabelen onder het gepeupel in omloop: daaraan stoort hij zich niet; hij maakt *barricades* van al wat er op straat te vangen of te grijpen is.

't Zal wel het best zijn, hier tegenover eene dier menigvuldige getuigenissen te plaatsen, welke door meer aanzien-

lijke protestantsche schrijvers over dat bederf in de Katholieke Kerk zijn afgelegd.

«De vijandige gezindheid van den burgerstand tegen het «kerkelijk gezag, was in 't begin der zestiende eeuw met «verdubbelde kracht ontwaakt, sinds de dienaars der Kerk «ophielden de eenige bezitters te zijn van wetenschap en «hoogere kunstige vermogens, en bij de toenemende geest-«beschaving de opmerkzaamheid des volks meer op de «tegenstelling viel, welke de zedelijke bedorvenheid veler «geestelijken aanbood tegenover den roep van hunnen stand; «eene tegenstelling die men zich echter niet mag voorstellen «als geheel algemeen en volstrekt, dewijl bij de hervorming «een groote overvloed (volheid) van kracht, vroomheid en «geleerdheid te voorschijn kwam, die toch nergens anders «dan in de schoot der Kerk en der geestelijkheid was op-«gekweekt. Alle meer of min openlijke onwaardige gedragin-«gen en pligts-overtredingen, die men in de uitgebreidheid «van een grooten staat aan enkele leden van den geestelijken «stand kan ten last leggen, zouden, bij elkander genomen «zijnde, ook nu zoo wel als toen, de zwakheid der mensche-«lijke natuur bewijzen, en den onwetende door haar aantal «verrassen, zonder daarom bij verstandigen grond te geven «tot de gevolgtrekking, dat de geestelijkheid in 't algemeen «hare bestemming uit het oog heeft verloren, en eene ge-«heele vervorming van ambt- en levensbetrekkingen voor «haar noodig is. (1)»

Bij deze getuigenis, hoe gewigtig, zullen wij 't echter niet laten. De menigte van zaken, die de heer TER HAAR heeft verteld en opgehoopt, zal ons volstrekt niet beletten zijne oneerlijke overdrijving aan te toonen. Wij kunnen

(1) MENZEL. Gesch. d. Deut. B. I, S. 15.

zijne *barricades* wel slechten, zonder er juist al de oude meubelen, kruiwagens, asch- en vuilniskarren uit voor den dag te trekken. Één goed gepointeerd stuk geschut is genoeg.

Nemen wij eens het door den heer TER HAAR gegeven verhaal der aflaat prediking. Het kon wel zijn, dat menigeen zich over deze keuze verwonderde; en wij bemerken zelve, dat wij ons hiermede op een vrij onvoordeelig terrein bevinden, en, terwijl er menigvuldige beschuldigingen in de tafereelen voorkomen die volstrekt geenen grond hebben, wij bij deze moeten beginnen met te erkennen, dat er groote en grove misbruiken plaats hadden. Wij willen namelijk door die keus bewijs geven van onpartijdige waarheidsliefde, en rekenen dit vooral van zoo veel belang, dewijl wij te doen hebben met iemand die alle perken te buiten gaat, en dien men onmogelijk kan beoordeelen, zonder in 't oog van sommigen den schijn te verkrijgen van overdrijving.

Ten tweede, vinden wij daar het standpunt, om de geheele geschiedenis te begrijpen en te overzien. 't Is het eind van 't voorgaande en het begin van 't volgende. De aflaat is, stelselmatig, de laatste praktische toepassing van het Katholicisme, en als zoodanig, moet hij doen wat hij waarlijk doet: ons eene zekere vereeniging aanbieden van al de leerstukken en instellingen der Katholieke Kerk, een punt toonen waar deze alle als zoo vele lijnen in zamenloopen, en vanwaar ons de diepste blikken in het wezen dier Kerk vergund worden. Ook uit den strijd tegen de aflaten en de prediking daarvan ontwikkelde zich het Protestantisme, en zoo zeker als voor den mensch gedachte en daad, waarheid en feit, leer en geschiedenis onafscheidelijk zamenhangen, moet, gelijk het de woorden zelve aanduiden, *begin* in de ge-

schiedenis met *beginsel* in de leer altijd in het naauwste verband staan. De aard der hervorming is dáár te zoeken.

Ten derde: ook de heer TER HAAR zelf beschouwt de aflaats-prediking als een feit van het uiterste gewigt. «Geen misbruik,» zegt hij «is meer geschikt om ons het diep «bederf der kerk te doen peilen» bl. 21. 't Zal alzoo wel het ergste zijn. Ook hij ziet hier het begin van het Protestantisme en het keerpunt in de geschiedenis. Het hoofddeel waarin hij er over spreekt draagt tot opschrift: «*de «eerste stap*»; en na «den gruwel der aflaten» te hebben voorgedragen, zegt hij: «tot zulk een ontroerende hoogte «moest het misbruik gaan om tegenstand en terugwerking «te doen geboren worden.» LUTHER's optrede tegen de aflaten is het «begin van het groote en gezegende werk der kerkhervorming» en 't wordt door hem bij 't mostaardzaad van 't Evangelie vergeleken.

Ziedaar dan een feit geheel onpartijdig door ons gekozen; een feit van zoo groot gewigt, dat het niet kan vervalscht of verkeerd voorgedragen worden, of tegelijk wordt de geheele geschiedenis onder een valsch en verkeerd licht geplaatst; een feit eindelijk waarvan de heer TER HAAR op zijne wijs de belangrijkheid inziet, en tot welks voorstelling hij al zijne oplettendheid moet hebben besteed. Het is een zoo beslissend punt, dat het ons spijt er niet vroeger aan te hebben gedacht. Wij hadden dan al het vorige niet noodig gehad. De heer TER HAAR belooft er «*uitvoerig over «te spreken*» bl. 21. Die belofte zal moeten vervuld worden op bladzij 109.

Wat allereerst gevorderd werd, was toch wel eene verklaring waarin de aflaat eigenlijk bestaat; maar te vergeefs zal men dit bij den schrijver der tafereelen zoeken. Hij zegt: «het behoorde tot de regelen der vroegste kerke-

«tucht, dat de boeteling, eer hij in de gemeenschap der «kerke hersteld werd, het berouw dat hij voorgaf ook «door uitwendige teekenen van boete deed blijken, door «het misdrevene te herstellen, of zich aan de straffen, «door de geestelijkheid hem opgelegd, te onderwerpen.» Zoo was dan dat alles slechts *om uitwendig te doen blijken?* Zoo geloofde men niet, dat in vereeniging met het berouw die uitwendige boete en die straffen eenig uitwerksel hadden ter voldoening? De heer TER HAAR vervolgt: «Wij willen dit «beginsel geenzins onchristelijk en strijdig met het Euangelie «noemen» bl. 109. Als ware hij nog toegevend! Het staat hem overigens vrij, een beginsel uit te denken en daaraan den naam te geven die hem behaagt, maar het is hem niet vrijgelaten, het feit anders voor te dragen, dan het werkelijk was. Zulk eene uiterlijkheid, waarbij al zeer bepaaldelijk boeten en straffen geregeld werden die geen innerlijk en geestelijk gevolg hadden, is in de eerste eeuwen der kerk niet te zoeken, en was haar ook ten alle tijde vreemd. Te lange bladzijden zouden wij moeten schrijven, wilden wij dit door aanhalingen uit de Vaders bewijzen. Maar CALVYN zelf, sprekende over de kracht ter voldoening door de Katholieke Kerk aan boetpleging toegeschreven, getuigt: «Ik zal opregtelijk zeggen, dat bijna «al de Vaders welker schriften tot ons gekomen zijn op «dit punt deels in dwaling zijn gevallen, deels zich zeer «hard hebben uitgedrukt» (1). De Maagdenburger Eeuwbeschrijvers erkennen insgelijks, «dat bijna al de Vaders eene «genoegdoening (*satisfactio*) aannemen, waardoor God wordt «bevredigd en de zonde wordt afgedaan» (2).

De heer TER HAAR gaat voort: «Het (beginsel) wees, ook

(1) Instit. III c. 4, § 38. (2) PERRONE Prælect Theol. VI p. 441.

«in de tijden van toenemende verbastering, nog altijd het «zedelijk karakter des Christendoms aan, en heeft op de «ruwe en onbeschaafde volkeren van het Noorden onge«twijfeld heilzaam gewerkt. Maar het lag toch in den aard «van dit begrip, of liever in de ontwikkeling daaraan door «de kerk gegeven, (?) dat de mensch, die alzoo (!!) zijne «wederherstelling in de Goddelijke gunst zelf meende te kun«nen uitwerken, ligtelijk tot eene ziellooze werkheiligheid «kon verleid worden, (!) of ook uit afkeer van smart en «schande, op alle middelen bedacht werd, om zich aan «de opgelegde straffen te onttrekken. En welk middel was «daartoe gereeder voorhanden, dan door zoogenaamde «werken der liefde, rijke giften aan de armen, kloos«terstiften en kerken, zich van deze straffen vrij te «koopen; dit vond ingang. Maar wat eerst uitsluitend «voor de armen bestemd was, vloeide daarna geheel der «hooge geestelijkheid toe» bl. 110.

Eene grooter verwarring van gedachte zal men schaars ontmoeten. Er wordt gesproken van eene «ontwikkeling door «de kerk gegeven;» maar verder volstrekt niet gezegd waarin zij bestond. En juist hierom was het te doen. Wij worden dus ten opzigte van den aflaat geheel in 't duister gelaten. Hoe kan vervolgens de heer TER HAAR zeggen, «die *alzoo* zijne wederherstelling in de goddelijke gunst zelf «meende uit te werken.» Wij zien niets wat eene gevolgtrekking wettigt. Als de boete slechts kerkelijk of *uiterlijk* gevolg had, kan men niet *alzoo* meenen, zelf zijne wederherstelling in Gods gunst te kunnen uitwerken. Is het welligt nadere bepaling der onbekende ontwikkeling? Het wonderlijkst is, dat de mensch die, *op deze wijs, zelf* zijne wederherstelling meent *uit te werken*, nog verleid kan worden tot ziellooze *werkheiligheid*. Ook is voor ons niet duidelijk

waarom «giften aan de armen» *zoogenaamde* liefdewerken heeten. Evenmin kunnen wij begrijpen wat er bedoeld zij, als eerst gesproken wordt van giften niet alleen aan armen, maar ook aan kloosters en kerken, en terstond daarop van giften *uitsluitend* voor de armen bestemd. Wij lezen verder: «en nadat de Bisschop te *Rome* meer en meer tot «het inzigt was gekomen, dat het hem alleen toekwam de «sleutels van ST. PETRUS te dragen, begreep hij, dat hij «boven anderen het regt bezat om opheffing van kerkelijke «straffen (dispensatie en aflaten) en vergeving van zonden «te verleenen, welke zich aanvankelijk tot de levenden «bepaalde, maar eindelijk ook tot de gestorvenen in het «vagevuur zich uitstrekte.» Dispensatie en aflaten!? Dispensatie is dus opheffing van straf? Staat met aflaat gelijk? Zoo iets, dan is hier de reden der verwarring duidelijk; volslagen onkunde. Het ergst is echter, dat de heer TER HAAR over vergeving van zonden spreekt o eene wijze, waardoor zijne protestantsche lezers in het denkbeeld moeten gebragt worden, dat men hier, door vergeving, eene eigenlijke uitwissching van zonde, en niet kwijtschelding van straf hebbe te verstaan. Wat er verder volgt is vol onnaauwkeurigheden, die wij voorbijgaan, en dient niet het minste om de zaak op te helderen. De «ontwikkeling door de Kerk «gegeven» blijft een raadsel.

Zoo verkrijgen wij over het belangrijkste punt der geschiedenis, hetwelk de meeste naauwgezetheid vereischte, en waarvan daan, 't zij in katholieken 't zij in protestantschen zin, alle volgende tafereelen hun licht zouden moeten verkrijgen, niet dan onverstaanbare wartaal, hoogstens alleen geschikt om een ge hatelijke indrukken te maken bij het onbedach aam publiek.

Eigenlijk is het slechts om de voorstelling van TETSEL

te doen: «Na deze uitweiding keeren wij tot den beruch-«ten aflaatkramer TETSEL terug», zoo eindigt zijne uit-legging van den den aflaat; en nu volgt eene heerlijke beschrijving!

TETSEL kwam «in een fraai en gemakkelijk rijtuig, door «drie ridders in volle wapenrusting geleid, en vergezeld «van een talrijk gevolg.» «De klokken werden als bij de «aankomst van een vorstelijk personaadje geluid. De ste-«delijke raad, de geestelijkheid in haar plegtgewaad enz. «enz. togen den trein te gemoet, die na de eerste weder-«zijdsche begroetingen in plegtigen optogt zich naar de «hoofdkerk rigtte. De pauselijke Bul werd op eenen flu-«weelen met goud omzoomd kussen voor uit gedragen. «Hierop volgde de apostolische commissaris»; in 't kort eene zeer prachtige intrede wordt beschreven; en wanneer na deze plegtige ontvangst, TETSEL aanstonds den kansel beklimt, verwacht men in hem iemand te zullen hooren van zeer hoofsche en aristocratische manieren; eenen Do-minikaan als LACORDAIRE. Maar wat zegt hij!

«Gij hoort (dus sprak hij de verbaasde scherpluiste-«rende menigte aan) uwe ouders en andere afgestorvenen «klagen: ach, erbarm u over ons! wij moeten de vreesse-«lijkste folteringen verduren; gij kunt ons door een aal-«moes redden, maar gij wilt niet; wij hebben u het leven «geschonken, u gevoed, u onze tijdelijke bezittingen na-«gelaten, en nogtans zijt gij zoo hardvochtig, dat gij ons «niet bevrijden wilt, ons in de vlammen laat en verhindert «in de beloofde heerlijkheid te komen. Weet gij niet, dat «wanneer iemand eene reis naar *Rome* wil doen, men «gewoon is zijn geld *in banco* te leggen, en vijf, zes of «zeven procenten te geven, opdat men het veilig terug «ontvange. En gij wilt niet eens voor het vierde van een

«gulden deze (aflaat)brieven nemen (1), door welker «kracht gij niet uw geld, maar uwe van God geschonkene «onsterfelijke zielen in het hemelsche Vaderland kunt bren- «gen. Hij beweerde verder dat het roode kruis, voor het «altaar geplaatst, van geen mindere kracht was dan het «kruis van CHRISTUS; dat de Heere God al zijne magt aan «den Paus had overgedragen; dat hij, TETSEL, met den «Apostel PETRUS naauwelijks in den hemel zou willen ruilen, «want dat hij althans niet minder zielen, door den aflaat, «uit het vagevuur verlost had, dan deze door zijne pre- «diking zielen op aarde had bekeerd; dat zoo ras het geld «op den bodem der kist klonk, de ziel uit het vagevuur «ten hemel voer, dat zelfs, indien iemand de heilige Moeder «Gods — onze pen weigert schier dit neder te schrijven «— onteerd had, hij uit kracht van den aflaat volkomene «vergeving zou kunnen ontvangen, «hetwelk», voegde hij «later daarbij, toen hij gedwongen was deze stelling tegen «LUTHER te verdedigen: «hetwelk zoo klaar als de dag is.»» bl. 117.

Welk eene predikatie! En is hier nu de verheven oorsprong van het protestantisme? De heer TER HAAR beweert het. «Indien wij dit misbruik» zoo vervolgt hij na eenige andere woorden, die wij straks zullen mededeelen, «indien «wij dit misbruik op zich zelve bleven beschouwen, zonder «op de gevolgen in de toekomst te zien, wij zouden ons «naauwelijks kunnen weêrhouden te vragen: hoe kon de «Heer in den hemel, die het hoofd en de beschermer van «het rijk der waarheid is, zulk eene verregaande onthei-

(1) Het woordje: aflaat, wordt door den heer TER HAAR tusschen twee haakjes gezet, dewijl het van hem is, en hij ons zoo getrouw mogelijk de preek wil mededeelen, die waarschijnlijk door eenige snelschrijvers van dien tijd is opgeteekend.

«liging en bespotting van de dierbaarste en troostvolste «waarheid, de vergeving der zonden, welke de hoofd-«inhoud van het Evangelie is, straffeloos gedoogen? Maar «het antwoord ligt gereed: tot zulk eene ontroerende hoogte «moest het misbruik gaan, om tegenstand en terugwerking «te doen geboren worden. Voorwaar, indien TETSEL als «heimelijk begunstiger der Hervorming, eene poging had «willen doen om dien tegenstand uit te lokken — hij had «niet staatkundiger of beter kunnen handelen dan hij wer-«kelijk deed.» Men ziet het: blijkens deze andere predikatie, waarin de heer TER HAAR zijn enthousiasme beter meester blijft dan TETSEL, is uit het gevecht van den grooten hervormer tegen zulke razende zotten het Protestantisme ontstaan. Wij zeggen zotten, want let wel, de *staatkunde* die de heer TER HAAR in deze preek heeft opgemerkt, is eigenlijk niet van TETSEL. 't Is bij veronderstelling, als hij eens zoo met heimelijke list te werk ging! «Voorwaar, *indien* «hij als heimelijk begunstiger der hervorming» enz. Daar hoort het vers van VONDEL achter:

«*Och! och! och! och! och! och! och! och! och! och! och! och!*»

Hoe 't zij, daarin, dat LUTHER tegen zotten streed, zou nog altijd iets wonderbaars kunnen gezocht worden; HERCULES vocht wel tegen vogelen; maar op ons, die natuurlijker wijze, door 't zien van dezen oorsprong van 't Protestantisme zoo niet te ontroeren zijn, maakt de predikatie van TETSEL een geheel anderen en alles behalven tragischen indruk. Zij heeft bij ons eene soortgelijke uitwerking als het niet drinkbaar water op de St. *Paulus* Rots bij de schipbreukelingen te weeg bragt, en waarvan zij, naar 't dagverhaal van den heelmeester HANOU, «*teleurgesteld het hoofd droevig afwendden*»; of zoo als de heer TER HAAR het schooner

uitdrukt in zijn gedicht: «*dat... pas geslorpt wordt «uitgebraakt.*» Inderdaad het is zoo! en, om ons eens van zijne dichterlijke uitdrukkingen te bedienen, hij geeft zijne lezers wat te «*slorpen*» ten einde hen te doen «*braken.*»

Laten we 't maar zeggen: de heer TER HAAR heeft zich al weder op de grofste wijze vergrepen.

Ieder ziet, dat zulk eene plompe en onbeschofte taal, als hier aan TETSEL wordt toegeschreven, *volstrekt* ongeloofelijk is. Waarlijk hij kon schuldig zijn, zonder zóó te hebben gesproken! Door deze predikatie wordt het toppunt der ongerijmdheid bereikt. Zoodat ze reeds daardoor de waarheid der getuigen, zoo zij bestonden, zou doen betwijfelen. Maar voeg daarbij dat zij godslasterlijk is, dat zij strijdt tegen overbekende, niet afgetrokkene, maar tot de praktijk behoorende leeringen der kerk, als de kracht der biecht enz. En hoe is zulk spreken over de heiligen, bijzonder over de Moeder Gods, overeen te brengen «met die ver«eering der Heiligen en van *de Moeder des Heeren* vaak «tot het buitensporigst uiterste gedreven» bl. 24. Eindelijk zijn het geen uitroepingen of excentriciteiten van eenen volksredenaar; neen, het zijn *stellingen* die TETSEL verdedigt, die hij zoo klaar noemt als de dag! Maar we hadden daar geen *eindelijk* moeten zeggen. De heer TER HAAR zegt nog van de *stellingen* die TETSEL, met hulp van WIMPINA, eenen doctor in de godgeleerdheid, ter verdediging der aflaatpredikers vervaardigde: «hij (TETSEL) «liet door JOH. WIMPINA zeker aantal *Theses* vervaardigen, «waarin de grove dwalingen en misbruiken, die LUTHER «met zooveel hevigheid had aangetast, stoutweg als on«omstoote ijke waarheden werden uitgesproken. Hij ver«wierf na ze openlijk verdedigd te hebben de doctorale «waardigheid» bl. 127. Wij zullen weldra zien wat in deze

stellingen onomstootelijk en «*zoo klaar als de dag*» genoemd wordt. Wij bemerken hier slechts, dat alzoo TETSEL zulke ongerijmdheden en met de leer der kerk strijdige lasteringen niet slechts heeft gepredikt, maar met een anderen doctor in de godgeleerdheid ze verdedigd, en er zelf deze waardigheid door verkregen heeft!!! Ongelukkig zegt de heer TER HAAR zelf van TETSELS preek en het volhouden zijner ongerijmdheden: «indien deze bijzonderheden niet door «de onwrikbare getuigenis der geschiedenis waren gestaafd, «zij zouden ons ongeloofelijk voorkomen.» Want dit veronderstelt, dat hij zelf heeft ingezien, hoe dwaas het was zulke verdichtselen aan TETSEL toe te schrijven; of ten minste, dat hij niet dan na een naauwkeurig onderzoek het verhaal voor waar heeft aangenomen. En nu, wat is er van de zaak?

Van wien is die preek, of liever die opeenstapeling van ongerijmdheden afkomstig? Niet van TETSEL, maar van LUTHER. Zeker, wie onbevooroordeeld is, zal ook aanstonds erkennen, dat ze vrij wel met den smaak en stijl overeenkomen van den grooten Hervormer, die, bij voorbeeld, den Paus voorstelde gezeten op een varken, terwijl hem, onder eene onbeschofte ontblooting, decreten, brieven enz. uit het lijf komen. — Alvorens wij echter doen zien, op wat wijze zij van LUTHER afkomstig zijn, mogen wij wel opmerken, dat ook dan, wanneer hij uitdrukkelijk en bepaald zulke beweringen aan TETSEL had toegeschreven, zijne getuigenis, als die van TETSELS vijand, geene «*onwraakbare getuigenis der geschiedenis*» zou kunnen geacht worden, en het ongeloofelijke daardoor niet geloofelijk zou worden. Hoe menigvuldige bewijzen kunnen wij van LUTHERS bedriegerij aanvoeren. Hij schrijft den vleijendste brief aan Paus LEO, betuigt hem alles ter verdediging van de kerk van *Rome* gedaan te

hebben, hij belooft van de aflaten *volstrekt te zullen zwijgen (penitus taciturum)*, zoo slechts zijne tegenstanders ophouden met zwetsen, ja dat hij iets ten voordeele van *Rome* zal uitgeven, «opdat zij,» dit zijn dan zijne woorden. «mijne «hardheid jegens de kerk van *Rome* niet navolgen, daar ik «gebruik, ja misbruik van gemaakt heb. CHRISTUS beware «Uwe Heiligheid in eeuwigheid (1). En dat alles nadat reeds zoo veel was gebeurd, dat alles nog den derden Maart van 1519! En tien dagen later schrijft hij aan SPALATIJN: «onder ons gezegd en gebleven: ik weet niet of «de Paus de Antichrist zelf of een Apostel van hem is» (2). Maar nu weder eenige dagen later, op den zeven en twintigsten derzelfde maand, hoe spreekt hij daar tot den Keurvorst FREDERIK? O! daar klinkt het geheel anders: niemand beter dan Paus LEO; slechts sommigen misbruiken zijn gezag. «Den geheiligden naam van LEO *(sacrum Leonis «nomen)* hebben sommigen in deze *zeer onbeduidende zaak «der aflaten (levicula causa)* met schandelijke leugens ont«heiligd en bezoedeld. *(profanarunt conspurcaruntque)*» (3). Duidelijk en zonder masker vertoont hij zich, in eenen brief der daaropvolgende maand Mei, aan SPALATIJN: «Om den Keurvorst en de Universiteit houd ik veel stil «en terug, dat ik, zoo ik elders was, zou uitbraken tegen «*Rome*» — Hij noemt dat *Rome* een monster *(Bellua)* terwijl hij aan 't eind van zijnen brief, na weder van zijn vrees voor den Keurvorst gesproken te hebben, zegt: «hoewel ik in een verdedigings-schrift, dat ik nu in 't «hoogduitsch heb uitgegeven, den Paus en de Kerk van «*Rome* nog al tamelijk gevleid heb.» (4) Dat zijn brieven van slechts weinige maanden!

(1) DE WETTE LUTHERS Briefe I, p. 234—235.
(2) Ibid. p. 239. (3) Ibid. p. 253. (4) Ibid. p. 261.

Maar wat heeft LUTHER dan gezegd? Heeft hij TETSEL beschuldigd? O neen! — Heeft hij dan de aflaat-predikers in 't algemeen beschuldigd van zóó te hebben gesproken? Ook dit niet. Hij schrijft aan den Aartsbisschop van *Maintz* over de aflaat-prediking: «aangaande welke ik de uitroe-«pingen door de predikers gedaan niet zoo zeer aanklaag «*(accuso:* schuldig noem), dewijl ik ze niet heb gehoord «*(quas non audivi)*, maar het smart mij, dat het volk er «zulke geheel valsche denkbeelden uit heeft opgemaakt.» «Die ongelukkige zielen verbeelden zich» enz. en nu verhaalt hij een en ander van die volksmeeningen.

Is dat nu de «*onwraakbare getuigenis der geschiedenis*»? Men veronderstelle slechts eenige overdrijving bij den eenen of anderen dezer predikers en herinnere zich wat zelfs in onze dagen door 't volk verstaan en gezegd wordt. Konde ook niet de zoo verbolgen Augustijnen het verhaal in wreeden spot overdreven hebben? En wie kent de toomelooze verbeelding van LUTHER zelven niet? In dezen zelfden brief aan den Aartsbisschop geeft hij bewijs, dat, zoo hij niet zelf bedriegt, hij van anderen bedrogen is. Immers hij meldt, dat in de «*Instructio summaria*» op 's Bisschops naam door TETSEL gegeven, gezegd wordt, dat het berouw onnoodig is: «*quod non sit necessaria contritio*»; niettemin kan men bij LÖSCHER zelven het tegendeel zien (1).

Doch niet LUTHER's gezegde brief alleen heeft stof voor de zamenstelling der zoogenaamde preek van TETSEL geleverd: men heeft die ook uit LUTHERS *Theses* geput; en dit is nog oneerlijker. Op diezelfde geruchten af, gelijk TETSEL het hem met regt verwijt, heeft LUTHER deze stellingen gemaakt. Hij zelf zegt intusschen van deze *Theses*, dat «het

(1) Acta I. 414.

«geene leeringen maar slechts redetwisten zijn als naar «gewoonte duister en raadselachtig opgesteld.» (1) En op eene andere plaats: «Er zijn er onder (die stellingen) «die ik betwijfel, sommige die ik niet weet, eenige zelfs «die ik niet aanneem, echter zijn er geene die ik stijfzinnig «volhoud enz.» (2). De inhoud dezer stellingen, die al te dikwerf spotredenen zijn, wordt niet minder door LUTHERS karakter verklaard. — Indien hij nu, in zijne grimmigheid, en altijd op hooren zeggen af, zulke stellingen tegen de aflaat-predikers opzet, indien hij de gezegden dezer predikers, of zelfs de leer der Kerk aantast in hetgeen hij er zich als de gevolgtrekkingen van voorstelt, is het dan eerlijk deze stellingen aan TETSEL in den mond te leggen en de kreeten van den hartstochtelijksten twist, uit te geven voor «onwraakbare getuigenis der geschiedenis.» Op die wijze kan men LUTHERS «*Pausdom van den duivel gesticht*» tot onwraakbare geschiedenis maken!

Bovendien als zulk een aanklager, ook wanneer hij slechts zijdelings beschuldigt, zoo veel geloof verdient, wat zal dan niet het gewigt der verdediging zijn? Immers TETSEL verwerpt al hetgeen men van de aflaatpredikers gezegd had, als onwaarheid en laster. Dat door TETSEL «de grove «dwalingen en misbruiken, die LUTHER met zoo veel hevigheid «had aangetast, stoutweg als onomstootelijke waarheden «werden uitgesproken», wordt door den heer TER HAAR tot tweemalen berigt: bl. 117 en 127; maar dit is geheel bezijden de waarheid. De drieste onwetendheid en onbeschaamdheid, zonder grond aan TETSEL te laste gelegd, zijn niet grooter, dan die wij hier op nieuw in den schrij-

(1) *Epist. ad* LEONEM; *Op Luth. Wit. f.* 101, *a.*

(2) DE WETTE LUTH. *briefe* I p. 114.

ver der Tafereelen herkennen. Hoe is 't mogelijk! De *Thesis* van LUTHER en die van TETSEL bestaan immers? Of 't niet genoeg ware, de stellingen die LUTHER «*met zoo veel hevigheid*» opmaakt, om te keeren, en ze aan TETSEL zelven, van wien LUTHER niet eens gewaagt, als eene preek in den mond te leggen, — wordt nog tot overmaat beweerd, dat TETSEL deze lasteringen en ongerijmdheden heeft durven volhouden als onomstootelijke waarheid! Integendeel kon de heer TER HAAR van TETSEL geleerd hebben, dat hetgeen hij zijne lezers wil doen gelooven, van de *vergeving der zonden uit kracht der aflaten*, ook toen noch gepredikt noch geloofd is geworden. Zeker, TETSEL beweert dat van de grootste zonden vergeving te bekomen is, niet echter door de aflaten, maar door de *Sacramenten* in gevorderde gesteldheid ontvangen. Hij zegt woordelijk: «De schuld uit te wisschen komt toe: aan de genade als «naaste (formele) oorzaak — aan God, als de werkende «en voornaamste oorzaak, — aan den hoewel ongenoeg«zaam zuiveren mensch als geschikt om te ontvangen (*dis«positive*), — aan CHRISTUS als aan dengenen die voor ons «voldoet, — aan de sacramenten als middel.» «*Culpas «delere convenit gratiæ formaliter, effective Deo et princi«paliter, dispositive homini puro licet insufficienter, satisfa«cienter Christo, sacramentis instrumentaliter*» (1).

Wij meenen met deze aanhaling, waarin zoo veel gezegd is, te kunnen volstaan, en behoeven zeker al de dolle ongerijmdheden aan TETSEL toegeschreven, door diens eigen woorden niet te wederleggen. Slechts gelooven wij nog iets te moeten zeggen van de zoo tergende uitdrukking, «waarbij de pen van den heer TER HAAR schier weigerde

(1) Opera Luth. Wit. I, f. 95, b.

te schrijven.» TETSEL beweerde, dat zelfs indien «iemand «de H. Moeder Gods — onze pen weigert schier dit neder «te schrijven — onteerd had, hij uit kracht van den aflaat «volkomene vergeving zou kunnen ontvangen, *hetwelk*, «voegde hij later daarbij, toen hij gedwongen was deze «stelling (1) tegen LUTHER te verdedigen: *hetwelk zoo klaar «als de dag is.*» bl. 117. Waarover dan eenige regels lager gezegd wordt: «indien deze bijzonderheden niet door de «onwraakbare getuigenis der geschiedenis waren gestaafd, «zij zouden ons ongeloofelijk voorkomen,» enz.

De onwraakbare getuigenis der geschiedenis zegt, dat niet TETSEL, maar de aflaatpredikers *op hooren zeggen* door LUTHER zijn beschuldigd, en dat TETSEL ook deze ongerijmdheid als laster heeft tegengesproken en verworpen. Hij beroept zich op de duidelijkheid der zaak zelve (*contra apertam veritatem*). Wie immers zal zulke dingen of zeggen of gelooven? Hij weet, gelijk dat zeer natuurlijk was, naauwelijks woorden te vinden sterk genoeg, om zijne verontwaardiging uit te drukken, en noemt het *zoo klaar als de dag*, niet dat zulk eene ongerijmdheid waar is, maar dat degeen, die de predikers, zoo tegen de duidelijke waarheid aan durft betichten, van haat wordt gedreven en dorst naar het bloed zijner broederen. Zie hier TETSELS eigen woorden: «Bovendien aan de onder-commissarissen «en aflaatpredikers toedichten: dat indien iemand onmo«gelijkerwijs de Moeder Gods altijd Maagd onteerd had, «zij (de aflaatpredikers) dezen uit kracht der aflaten zou«den kunnen losspreken (absolveren): het is zoo klaar als «de dag, dat wie zóó tegen de duidelijke waarheid toe«dicht, gedreven wordt door haat, en dorst naar het bloed «zijner broederen.» «*Luce clarius est sic contra apertam «veritatem imponentem odeo agitari et fratrum suorum san-*

«*quinem sitire*» (1). De woorden van TETSEL zijn vreeselijk; maar men bedenke hoe duidelijk deze aan zijn predikers toegeschreven taal met de bekende leer der Kerk in strijd, en daarbij uiterst smadelijk was jegens de H. Maagd. Onze bekroonde geschiedschrijver heeft alzoo de sterkst mogelijke ontkenning voorgedragen als de sterkst mogelijke bevestiging eener even lasterlijke als uitsporige ongerijmdheid. Daarbij betuigt hij dan, dat hij 't niet geloofd heeft, tenzij gedrongen door de onwraakbare getuigenis der geschiedenis, dat zijne pen schier weigert te schrijven, ja gaat hij zelf aan 't preken van den Heer in den hemel, enz. en brengt er tot den dierbaren *hoofdinhoud* bij te pas! Wat is walgelijker òf de zoogenaamde preek van TETSEL, òf dit huichelachtig geteem? Maar hier nog meer *commentaires* te maken is onnoodig: de zaak spreekt luider dan al wat wij kunnen zeggen. Dit slechts mag wel worden opgemerkt, hoe weinig geloof er te hechten zij aan de hervormers en de protestantsche schrijvers van dien tijd, daar nog heden de heer TER HAAR, in een bekroond prijsschrift, op zulk eene wijze zijne protestantsche landgenooten meent te moeten «versterken in hun allerheiligst geloof»!

Wij gaan over tot het andere deel van de kwestie: of de toenmaals bestaande zedeloosheid en de misbruiken, die de hervorming ongetwijfeld hebben bevorderd en in zekeren zin veroorzaakt, haar kunnen regtvaardigen; om 't nog bepaalder uit te drukken: of de hervorming, gelijk de heer TER HAAR beweert, eene terugwerking tegen dat zedebederf geweest zij.

De heer TER HAAR gaat daarin al zeer ver. De grofste

(1) Oper. Luth. Wit. I, f. 95, b.

en uitsporigste misbruiken, gelijk eene toomelooze verbeelding ze slechts kan voorstellen, schijnen hem noodig om de hervorming te doen ontstaan. «Tot zulk eene ont-«roerende hoogte moest het misbruik gaan om tegenstand «en terugwerking te doen geboren worden.» Aldus roept hij uit, na ons TETSEL en diens predikatie te hebben vertoond. Ja die misdadige uitsporigheden schijnen hem bij uitstek tot het uitlokken der hervorming geschikt te zijn geweest. «TETSEL had, als heimelijk begunstiger der her-«vorming — niet staatkundiger of beter kunnen handelen «dan hij werkelijk deed.» — Indien de heer TER HAAR niet vermeende, dat een zoo walgelijk tooneel als hij ons voorstelt uitermate geschikt was, om aan de Protestanten afkeer tegen de Katholieke Kerk in te boezemen, zou hem zulk een denkbeeld niet in den zin zijn gekomen; hij 't althans niet in een vrij mystischen preektoon hebben voorgedragen. Op wien immers maken zulke dingen indruk? Welk eene zonderlinge apologie van 't Protestantisme: dat het uit het slijk is gekropen! Worden wij in de Tafereelen niet beurtelings uitgenoodigd, om het ons voor te stellen als een groot huis vol kamers, als een opkomende zon, als een bron van waarheid? Welnu, welk huis kan gebouwd worden en blijven staan op een diep moeras? Daaruit ook ontbrandt geen zonlicht, maar droevige dwaallichtjes zwerven er over heen; en het water dat er mogt uitloopen, 't is immers als van de St. PAULUS rots: wie 't heeft «opgeslurpt» zal de de onplaisirigheden ondervinden door den heer TER HAAR met dichterlijke vrijheid uitgedrukt.

Laat ons toch het oog niet sluiten voor eene zoo eenvoudige waarheid. Was de leer der hervormers niet eene godsdienstige pligt- en zedeleer? Ongetwijfeld, dat weet

ieder. Is die leer niet door de meeste Protestanten en den heer TER HAAR zelven verworpen? Ook dit is een ontegenzeggelijk feit, en we hebben bewezen, dat hij niet eens meer wist, wat LUTHER over de vrijheid des menschen geleerd heeft. Men neemt alzoo aan, dat de godsdienstige zedeleer der hervormers valsch was. Leeringen nu die onwaar of valsch zijn, worden eigenaardig in tijden van verval en zedebederf geboren en verspreid, en wel zoo veel te eigenaardiger, als zij zelve pligt en zeden betreffen. Wij vragen of het dan eenen zin heeft, om de verkondiging van dergelijke leeringen, die men zelf voor onwaar houdt, te willen regtvaardigen en verheerlijken, door met overdrijving op te halen, van het schroomelijk godsdienstig en zedelijk verval, waarbij ze het eerst zijn verspreid.

Hetgeen men bij den eersten opslag ziet, wordt ook bij nader onderzoek volkomen bevestigd: het Protestantisme was *gevolg* van, niet *terugwerking* tegen het heerschend bederf.

Hoe is het in LUTHER zelven ontstaan? Uit de afkeer die de bestaande misbruiken enz. veroorzaakten? Daardoor is het later bevorderd, maar 't heeft aan die afkeer zijn *ontstaan* niet te danken. De heer TER HAAR brengt er LUTHER'S reis naar *Rome* mede in verband, en verhaalt te dier gelegenheid weer dingen die van alle waarheid ontbloot zijn. Wij gaan ze voorbij. Het is genoeg hier de aanmerking van PLANK mede te deelen. «Het is toch zonderbaar,» zegt deze protestantsche schrijver, «dat LUTHER «zelf zoo zelden iets daarvan (van die reis) gewaagt. Ook «het weinige wat ons van deze reize bekend is, hebben «wij wel alleen aan MATHESIUS te danken.» (1) Daarmede

(1) PLANK, gesch. d. Entsch. B. I, s. 63.

ligt nu de bewering, dat hij door al wat hij daar verkeerds gezien had, tot nagedachte zou gekomen zijn, geheel voor den grond. Het jaar voor dat de hervorming uitbrak, schreef LUTHER aan een anderen Augustijner, en reeds in dezen brief zien wij, wat trouwens ook van elders zeker is, dat de mystische dwalingen waarvan hij vol was, slechts door de aflaten-strijd te voorschijn kwamen en zich verder ontwikkelden, maar ze geenzins *uit afkeer en als bij terugwerking tegen het bederf dier tijden in hem waren ontstaan.* «De bekoring» zoo leest men daar, «tot «een te stoutmoedig vertrouwen *(præsumtionis)* werkt dezer «dagen in velen, *en voornamelijk in hen die zich met alle «krachten toeleggen om regtvaardig en goed te zijn.*» Hij zag dus *voornamelijk* zijne tegenpartij in degenen die zich op de volmaaktheid toeleiden. — Hierop schildert hij, in deze uiterst merkwaardigen brief, den voortgang van zijnen geestelijken hoogmoed. Wij zien er duidelijk, hoe hij eene volmaaktheid had willen bereiken, die voor den bedorven mensch onmogelijk is, en in plaats van zich te matigen en waarlijk nederig te worden, slechts verviel tot een ander uiterste van den hoogmoed, dat is tot *wanhoop* van iets goeds te doen, zoodat naar de meer positive zijde dit kwaad zich vestigde in zijnen geest, in denzelfden graad als het negatief werkte in zijn hart. LUTHER meende alles te *weten*, en volstrekt niets te kunnen *doen*. Hij schreef alzoo: «de regtvaardigheid Gods niet wetende, die ons «in CHRISTUS overvloedig en om niets geschonken is, «zoeken zij in zich zelven zoo lang goed te doen, tot «dat zij vertrouwen hebben om te staan voor God, als «met deugden en verdiensten versierd, hetwelk onmo«gelijk is.» Ziedaar wel een zeer verkeerd en hoogmoedig streven! LUTHER erkent intusschen dat hij zelf in die

stemming geweest is. «Gij, zoo vervolgt hij, zijt in deze «meening, of liever in die dwaling bij ons geweest. *Ook «ik ben daar in geweest:* zelfs strijd ik thans nog tegen «die dwaling, maar heb haar nog niet verwonnen.» En hierop draagt hij zijn Manicheisch Pantheisme voor: «Al-«zoo mijn waarde broeder, leer CHRISTUS en dien gekruist, «leer Hem zingen, *over u zelven wanhopen*, en tot Hem «zeggen: Gij, Heere Jesus, zijt *mijne* regtvaardigheid, «en ik ben *uwe* zonde; Gij hebt aangenomen *wat* gij «niet waart,» (de zonde) en mij gegeven *wat* ik niet «was (de regtvaardigheid). Wacht u wel van naar zulk «eene zuiverheid te streven, dat gij u zelven geen zon-«daar zoudt willen schijnen, *ja dat gij het niet zoudt wil-«len zijn, want* CHRISTUS *woont niet dan in zondaren*» (1). Wij vinden hier het vergif zijner dwaling bijna even duidelijk als in zijn kernachtig zeggen aan MELANCHTON: «Zon-«dig krachtig, maar geloof nog krachtiger.»

Wat LUTHER in dezen brief met andere woorden bekent, dat hij, in zijne anti-katholieke rigting, voornamelijk in oppositie was met degenen *die alle krachten aanwendden om zich met deugden te sieren*, blijkt te gelijk uit zijne leer. Daarin werd de zedelijkheid geheel op den achtergrond gesteld; de tien geboden waren niet verpligtend; slechts uit dankbaarheid behoorde men die te onderhouden. Zelfs kan het door hem verkondigd beginsel opgevat en ontwikkeld worden, naar de afschuwelijke wijze van sommige Gnostieken en van onderscheidene mystische secten der middeleeuwen. En dit had ook werkelijk plaats. Er waren er weldra, die zich aan de zonde overgaven, om zich te meer van hunne zondigheid te overtuigen, en

(1) DE WITTE, LUTH. Briefe.

de drift door de drift zelve te dooden. O! men stelle eens den Katholieken aflaat tegen den aflaat over door LUTHER gepredikt. Terwijl de Katholieke Kerk diegenen, die zich door opregt berouw en de Sacramenten met God hadden verzoend, aanspoorde om zich meer en meer te heiligen, om door allerlei goede werken de geschonkene liefde te ontwikkelen, zich daarbij aan te sluiten aan CHRISTUS en zijne heilige ledematen, ten einde door genade aan genade deelachtig te worden, en zich zoo veel mogelijk aan den grooten levenshaard te verwarmen, — verkondigde LUTHER volkomen aflaat van alle deugd en zedelijkheid, uitgenomen het geloof; hetwelk intusschen zelf ophield deugd te zijn, dewijl hij de vrijheid van den wil volstrekt ontkende.

De schromelijke gevolgen die de hervorming overal te weeg bragt, zijn alleen genoeg om te bewijzen, dat hier geene herstelling, geene terugwerking tegen het kwaad plaats had. Men herinnere zich eens de geschiedenis dier tijden: den boerenkrijg, de gruwelen der Anabaphisten in *Duitschland*, der Hugenoten in *Frankrijk*, der Zwinglianen in *Zwitserland*, der Puriteinen in *Engeland*, de telkens herhaalde slagtingen en verwoestingen in *Ierland;* en hoe overal de leeringen der hervormers zich aankondigden met oproer, roof en plundering en moord! Meer en meer bewezen de verschrikkelijkste twisten, dat de ééne overeenstemmende waarheid den geest niet meer verlichtte! Helaas! die geest werd op nieuw onder het stof geplaatst, en het zwaard der Vorsten besliste wat waarheid was of niet. Wat is bederf, zoo dit geen bederf is?

Eindelijk voege men hier bij de getuigenissen door de hervormers en hunne vrienden afgelegd; waarbij zij luide erkenden, dat het bederf niet verminderd, maar onbe-

denkelijk vermeerderd was. LUTHER vergeleek *Wittemberg* bij *Sodom*, en wist er geene betere verklaring op, dan dat het oogenblik van den ondergang der wereld gekomen was. Van dergelijke getuigenissen door menigvuldige hervormers of hervormingsgezinde schrijvers afgelegd, zouden wij er niet tien of twintig, maar meer dan honderd kunnen leveren. Men kan ze lezen in DÖLLINGER'S *Reformation*. Daar is overvloed.

Hiermede stappen wij van het eerste punt dat wij te behandelen hadden af. Men zal zich herinneren, dat wij van een tweede gesproken, maar het niet bepaaldelijk genoemd hebben; wij wilden geene verwachtingen opwekken, en den lezer niet teleurstellen.

De heer TER HAAR heeft namelijk, in het laatste gedeelte van zijn betoog, willen toonen, dat de «*Hervorming als het «werk der eeuwen en door alles wat haar heeft voorbereid «krachtiglijk bewezen wordt te zijn het werk van God.*» Wat zou men daar niet van verwachten? En welke ontwikkelingen zou men niet meenen, dat onzerzijds moesten gegeven worden, om aan te toonen, dat de wereld niet juist zoo voortrolt, alsof ze in de hervorming en in de hervorming der hervorming haar doel vond.

't Is de moeite niet waard. Na al hetgeen wij van den heer TER HAAR gezien hebben, laat zich ook wel begrijpen, dat dergelijke beschouwingen zijne krachten verre te boven gaan. Aan zekeren wil ontbreekt het hem niet. Hij zegt van BOSSUET: «zelfs een BOSSUET zag zich de belijdenis afge«perst, dat indien men den toemaligen toestand des Chris«tendoms in aanmerking nam, de Hervormers met goed «regt de Hervorming hadden begonnen.» Zoowel om op deze logentaal, als om op al de verdraaijingen die er ook in dit gedeelte van zijn werk voorkomen, te antwoorden,

zullen wij de woorden van BOSSUET over JURIEU gebruiken: «Kunt gij (protestanten) na zoo iets gezien te hebben nog «op uwen Dominé vertrouwen, als hij u plaatsen aanhaalt? «Neen, mijne Broeders, hij leest ze niet, of zoo hij ze leest «is dit slechts ter loops; hij zoekt er moeijelijkheid en «geene oplossing in, om zoo doende zijne lezers in de war «te brengen, niet hen te onderrigten, en hij ontziet niets «om u te verschalken.«

En veronderstellen wij zelfs, dat in 't algemeen feiten en omstandigheden waren gelijk hij ze voorstelt, dan zou er nog veel zeer veel ontbreken, om ons in de Hervorming het werk van God te doen zien. Alle groote gebeurtenissen in de geschiedenis hebben eenigen zamenhang; maar behalve dat de heer TER HAAR den zamenhang der door hem verdraaide feiten niet toont, is dit voorzeker niet genoeg om die gebeurtenissen voor heilig of goed te houden.

Wij gaan verder: wij veronderstellen eens dat de Hervorming door eene menigte van voorgaande gebeurtenissen is bevorderd, en zij als vervulling daarvan kan beschouwd worden. Is het nu daarmede beslist? Zeker niet; want wij zouden die hervorming weder kunnen toonen als dienstbaar aan de Katholieke Kerk, tot welker voordeel zij inderdaad gestrekt heeft.

Maar dergelijke beschouwingen als deze «de hervorming is het werk van God» spreken, zich zelve tegen. De Hervorming was met zich zelve in strijd, en de hervormers verschilden meer van elkander, dan sommigen hunner van de Katholieke Kerk. Hoe zal nu de geschiedenis, als het werk van God beschouwd, een zich tegensprekend doel hebben? Dit is de verwarring der verwarringen aan God toeschrijven. Ten andere wat moet door dat werk van God verstaan worden? Dat zal toch meer dienen te beteekenen,

dan het werk eener algemeene voorzienigheid; dat zal de Protestanten «in hun allerheiligst geloof» moeten versterken, en het werk van CHRISTUS, zijne verschijning in de geschiedenis moeten zijn. Maar wie CHRISTUS in de geschiedenis ziet uitgedrukt, hij erkent dat de groote en maatschappelijke oorzaken door Hem bezield zijn en bewogen worden. Hij kan zonder de grootste inconsequentie geen Protestant blijven, en de Protestanten *in hun allerheiligst geloof te willen versterken* door hen op *de geschiedenis* te wijzen, dat is zoo veel als, datgene wat zij volgens hun geloof verwerpen, tot stellig bewijs van hun geloof maken, en hun uit kracht van Katholicisme in Protestantisme versterken.

Helaas hoe zou in het Protestantisme CHRISTUS zigtbaar worden, waar men aan Hem niet meer gelooft, en zich het woord zoo duidelijk vervult, dat wie tegen dien steen stoot zal verbrijzeld worden! De Tafereelen van den heer TER HAAR zijn daarvan een te duidelijk bewijs.

Ook dat werk is verbrijzeld! Ten einde het te doen kennen en beoordeelen, hebben wij, met voorbijgang van alle bijzaken, het onderzocht in zijnen grond. Wij hebben niet een of ander feit, waarin de schrijver toevallig zou kunnen gedwaald hebben, opgezocht; niet eene of andere zwakke zijde afgezien, niet den lezer op een vreemd terrein gebragt, of eenige zoogenaamde behendigheid gebruikt. Wij hebben aanstonds op de hoofdzaak aangehouden; wij hebben gelet op 'tgeen in een werk van zoo menigvuldigen inhoud het voornaamste was, en waarnaar zich het overige noodzakelijk moest laten beoordeelen; wij hebben naar de groote waarheden gezien die het moest bevatten, en de belangrijkste feiten waarin zij zich levend moesten ontwikkelen. Wat is Christendom? Wat is Pro-

testantisme of hervorming? Welke zijn de zaken of gebeurtenissen, 'tzij in de Katholieke Kerk, 'tzij in het Protestantisme, waarbij de heer TER HAAR ons in werkelijkheid of in feit doet aanschouwen wat hij als waarheid aanneemt? Ziedaar de gestelde vragen, en waaraan de Tafereelen moesten getoetst worden. Tot dat einde hebben we de Inleiding, die naar zijne eigen getuigenis «de noodzakelijkheid der hervorming moest voldingen» en inderdaad de gronden van zijn werk behoorde te bevatten, van het begin tot het eind doorzocht, en daarmede de Tafereelen zelve gestadig vergeleken. Deze zoo ruime, zoo loyale wijze van onderzoek en beoordeeling was voor den heer TER HAAR verschriklijk. Waarom? Omdat daardoor zijne nietigheid in 't volle licht kwam; omdat op die wijze het gewigt best werd gevoeld der oneerlijkheden, waarop wij hem betrapt hebben, en niet een gedeelte, maar het gansche werk aan een regtvaardig oordeel werd onderworpen. Zijn Christendom, het bleek, is in het toenemend ongeloof onzer dagen zoo goed als verloren gegaan; slechts weet hij zich bij voorkomendegelegenheden met eenige vrome termen te redden, die ten minste voor het gros der lezers zijn gebrek aan overtuiging bedekken. Zijn Protestantisme bestaat diensvolgens slechts in zekere wendingen van zijnen geest, zekere neigingen van zijn gemoed, en is, eenige halve denkbeelden en Evangelisch gekleurde moraliteiten daargelaten, geheel negatief. Geen wonder dat hij de Katholieke Kerk haat, en aan de opwellingen daarvan gehoorzaamt, als het op voorstelling van hare instellingen en gebruiken, en van de leeringen en daden der hervormers aankomt. Hier schijnt hij niets te vreezen. Hier behoeft hij zich niet te verbergen. Het zijn immers feiten die hij slechts verhaalt; en niet ieder kent de «onwraakbare ge-

tuigenis der geschiedenis.» Alles is dus welkom: hetzij geschreven, hetzij ongeschreven protestantsche overlevering. Het wordt een vergaarbak waarin alle goten uitloopen, en aan deze liefelijke stroomen heft hij zijne psalmgezangen aan. — Verwonderd en verbaasd over de vervalschingen, die wij ten voorbeeld hebben aangewezen, heeft men ons gevraagd: «Zoudt gij meenen dat Dominé TER HAAR dat alles geweten had? Zou hij 't maar niet hebben overgeschreven?» Ten antwoord diene, dat dit ons eigenlijk al zeer weinig aangaat. Wat *moest* hij weten, en wat kon hij *zeer gemakkelijk* weten? Zoo vragen wij op onze beurt. Waarom dan ook te pronken met schrijvers die hij nooit heeft gezien? Of zal zijne onwetendheid hem tot vrijbrief verstrekken, om over de hoogste en heiligste aangelegenheden te beslissen, om brave en eenvoudige Protestanten, die de waarheid zoeken, van den weg te brengen, om den grootsten afkeer te verwekken tegen hetgeen wat wij heiligst hebben? Zijne beleedigingen tegen CHRISTUS Kerk zullen toch wel daarom niet minder zwaar en eer te verschoonen zijn, omdat die Kerk groot, en hij klein en nietig is? Bovendien houdt alle rede tot verschooning op, zoodra wij vragen welke overtuiging hem aanspoort. De zoogenoemde regtzinnige Protestanten kunnen zich soms tot onregtvaardige verwijten tegen de Katholieke Kerk laten verleiden: en toch het valt niet moeijelijk die aanstonds te vergeven. Zij volgen eene in hun oog heilige overtuiging. Veel ook kunnen wij verdragen van Protestanten, die gevolglijk voortgegaan, niets meer gelooven, en in ene wijsbegeerte bevrediging zoeken: zij redeneren ten minste, en willen u laten redeneren. In de eersten beminnen wij het hart, in de tweeden eeren wij het verstand. Maar dat iemand, die noch de warmte heeft van 't

gevoel, noch de koude der rede, zijne protestantsche landgenooten in hun *allerheiligst geloof* zegt te willen versterken, terwijl hij zelf naauwelijks weet wat hij gelooft; dat hij beurtelings op den oud gemoedelijken toon ons bepreekt over de genade, terwijl hij den Offerdood niet aanneemt; beurtelings als een filosoof over de hervorming aan 't redeneren gaat, terwijl hij de leer der hervormers niet kent en nog veel minder begrijpt — wie verdraagt, wie verschoont dat? Is dan niet het oogenblik der regtvaardigheid gekomen? De eenigste verschooning die wij voor den heer TER HAAR meenen te mogen hebben, is, dat wij nooit meer over hem zullen spreken. Het Haagsche Genootschap heeft hem bekroond: dat is erg voor ons Katholieken; maar dat is ook erg voor den heer TER HAAR, en erg voor het Haagsche Genootschap!

IETS OVER DE OPENBARE WELDADIGHEID.

TOESPRAAK AAN DE LEDEN DER VEREENIGING VAN DEN H. VINCENTIUS VAN PAULO, TER GELEGENHEID EENER ALGEMEENE VERGADERING (1).

Door onzen geachten President verzocht, ter dezer gelegenheid een woord van nut en stichting te spreken,

(1) Op eene zeer verpligtende wijze zijn wij in de gelegenheid gesteld, deze toespraak aan onze lezers mede te deelen. Wij vonden er zoo vele denkbeelden in, die vooral in onze dagen behartiging verdienen, dat wij meenden, de verspreiding daarvan te moeten bevorderen door het opnemen van dit welgeschreven stuk.

heb ik gemeend geen beter onderwerp te kunnen kiezen, dan de *openbare* of *publieke weldadigheid*; een onderwerp, dat niet alleen in betrekking staat met het doel en de strekking, of liever met het wezen der Vereeniging van den H. VINCENTIUS, en dus een dadelijk, een praktiesch nut voor ons kan hebben, maar bovendien thans zoo algemeen besproken wordt, dat het wel de moeite waardig is, ook daaraan eenige beschouwing te wijden.

Door openbare weldadigheid moeten die maatregelen verstaan worden, welke door de maatschappij zelve of door den Staat worden in het werk gesteld, om in de behoeften der armen te voorzien, en het pauperisme of het toenemen der armoede te voorkomen.

Indien men slechts met vlugtigen blik de geschiedenis der laatste halve eeuw gadeslaat, zal men opmerken, dat de maatschappij niet in gebreke is gebleven, alle maatregelen aan te wenden, om dat nuttige doel te bereiken, en in de behoefte der armen en de verbetering van hun' toestand te voorzien. Hoe verre zij er echter in is geslaagd of ooit zal slagen, zal ons ook door diezelfde geschiedenis worden aangewezen; volgens den grondigen stelregel van een' beroemd zedekundig schrijver, die luidt: «Wanneer men wil weten wat de mensch kan doen, is de zekerste regel te beschouwen wat hij gedaan heeft» (1). Zien wij dus wat er is geschied.

Toen op het einde der vorige eeuw de ware beginselen van godsdienst en zedekunde plaats maakten voor eene dwaze wijsbegeerte, en men vermeende de regten van den mensch te handhaven, door de beginselen, waarop die regten steunden, te vertrappen, werd er in de maat-

(1) BERGIER, *Déisme réfuté par lui même.* I^e^ Partie, Lettre 2me.

schappij eene andere orde van zaken geboren, waarvan men eerst later de goede of wrange vruchten zoude inoogsten. Door het vernietigen der kloosters en andere godsdienstige instellingen, zag men aldra, dat er eene gaping ontstond, die niet onaangevuld kon blijven. Men had er niet op gerekend, dat, door de kerkelijke instellingen van hare bezittingen te berooven, en zich die toe te eigenen, men ook den aankleve van dien, namelijk de armen, had overgenomen en voor zijne rekening had gekregen. Zoodra de helden van dat nieuwe systeem dit zagen, begrepen zij, dat er hunne eer, ja geheel hun systeem aan gelegen was, die zaak met mannenkracht aan te tasten; en die zelfde godsdienstige beginselen, die zij miskenden en als nutteloos verwierpen, dienden hun ten prikkel en spoorslag om het uiterste te beproeven. Immers men mogt zich niet laten beschamen door die eeuwen van domheid en bijgeloof, die men was te boven geworsteld. Der godsdienst moest haar schoonste sieraad, hare kroon ontroofd, de christelijke liefdewerken moesten door de weldadigheid der wijsbegeerte overtroffen, overwonnen worden. Ja, om zich al de eer der zegepraal, die men ging behalen, toe te eigenen, moest ook zelfs de naam veranderd worden, en het woord *liefdadigheid*, voor het Grieksche *philanthropie*, dat wij door *liefde voor den mensch* kunnen vertalen, plaats maken.

Men dweepte met dat woord en de volmaking die men zich voorstelde. In alle menschelijke behoefte, in alle menschelijke ellende moest worden voorzien, en dat met een' ijver en eene zelfsvoldoening, als of het eene geheel nieuwe en ongehoorde zaak, een vooruitgang in de maatschappij ware, en de godsdienst er zich nog nimmer mede had bezig gehouden.

Prijsvragen werden uitgeschreven; groote wetenschappelijke vereenigingen tot dat doel gevormd; reizen op 's lands kosten ondernomen, om alle bestaande liefdadige instellingen te gaan bezigtigen, het goede dat men vond bijeen te zamelen, en, door de bestaande gebreken gewaarschuwd, een *geheel* te vormen, dat aan de gestrengste eischen kon voldoen en aller verlangen bevredigen. Men rigtte vondelings-, wees-, oude mannen en vrouwen-huizen op; stichte afzonderlijke gast- en zieken-huizen voor allerlei kwalen; ijverde om het lot van blinden, doofstommen en krankzinnigen te verzachten, en wijdde vooral zijne zorg aan de veroordeelden en gevangenen, die men als met een soort van voorliefde behandelde, zoodat men zich onnoemelijke kosten getroostte om de gevangenissen te verbeteren en doelmatig in te rigten. Men vergat ook de lagere volksklasse niet, en openbare werkplaatsen werden ingerigt, waar de ambachtsman, tegen een vast daggeld, een geregeld werk vond, en zich als arbeider van den Staat mogt beschouwen; maatschappijen van weldadigheid werden gevormd, en op een' breeden schaal aangelegd, zoodat duizenden behoeftigen konden worden opgenomen; men verschafte den armen in den winter verwarmde schuil- en wijkplaatsen, voedde hen door eene maatschappelijke soep, en spaarde moeite noch kosten, om deze eeuw door hare philanthropische instellingen te doen uitblinken.

Wij moeten der waarheid hulde doen: door dit onophoudelijk streven naar verbeteringen en volmaking, heeft men vele goede inrigtingen tot stand gebragt; vooral vele gebreken, die in de vroegere gebouwen van liefdadigheid bestonden, vermeden, en in de bouworde zelve meer verband en eenheid bewerkstelligd. Maar welke schoone en doeltreffende gebouwen men ook deed oprijzen, welke

goede inrigtingen men ook vestigde: men konde met al de schatten die men er aan ten koste legde, en al de verbeteringen die men had aangebragt, en al de zorg en ijver die men aanwendde, de vroegere godsdienstige instellingen niet evenaren. En dat waarom? Omdat het voornaamste van alles, de ware *liefde* ontbrak, die ook het gebrekkige wat er vroeger al mogt bestaan hebben, ofschoon men daarvan veel te groot heeft opgegeven, met hare vleugelen wist te dekken, of door hare vindingrijkheid te verbeteren.

En wat nu heeft na een' vijftigjarigen arbeid die philanthropische ijver gebaat? Is de maatschappij vooruitgegaan, is de armoede verminderd? Integendeel M. H., zij is toegenomen, maar toegenomen op zulk eene schrikbarende wijze, dat zij de angstige blikken van alle staatslieden tot zich trekt, en eene magt in de maatschappij is geworden, die ten hefboom dient om troonen en staten omver te werpen.

Wij hebben dus gezien wat de mensch, als mensch, met al zijne wijsheid heeft tot stand gebragt, wat hij vermag, en kunnen veilig tot het besluit komen, dat hij onmagtig is: de armoede, dien steeds invretenden kanker der maatschappij, te genezen of eenige ware verzachting aan te brengen. De godsdienst, ja wij zeggen het zonder aarzelen, alleen de godsdienst is daartoe in staat. Zij alleen kan het kwaad in zijnen loop stuiten, zij alleen wezenlijk heil aanbrengen. Zij heeft dit ook gedaan, en doet het nog dagelijks en meer dan men denkt, of die dwaze wijsbegeerte vermoedt. Immers volgens het woord van den grooten Apostel: «de liefde verwint, de liefde vermag alles.» En in waarheid, zij maakt geene koude berekeningen, of bouwt geene herschenschimmige theoriën; maar zij handelt, als door

haar instinkt, haar gevoel gedreven, als ik mij zoo mag uitdrukken. Te midden van het volvoeren dier philanthropische plannen, en die geruchtmakende pogingen tot maatschappelijken vooruitgang, is zij onopgemerkt en in stilte haren weg gegaan; heeft het goede, dat wetenschap en ondervinding had weten op te sporen, niet versmaad, maar zich ten nutte gemaakt, en heeft in nederigheid en met de geringe middelen die haar ten dienste stonden, der maatschappij meer wezenlijk voordeel aangebragt, dan al de vereende krachten der menschelijke wijsheid en die millioenen schats, die van Staatswege tot dat einde zijn verspild.

Aan haar toch hebben wij het oprigten der zoo nuttige bewaar-, vervolg- en zondags-scholen, aan haar de vindingrijke instelling der crèches of kribben, die thans in *Frankrijk* zoo zeer in zwang zijn, te danken. Zij heeft de liefde-zuster, als den PROTEUS der fabel, alle gedaanten doen aannemen, om van de teederste jeugd tot aan den hoogsten ouderdom in alle menschelijke ellende en behoefte te voorzien, om alles voor allen te worden. Zij heeft de broeders der christelijke leer in het leven geroepen, om vooral de jeugd te beschermen en op te leiden. Zij heeft zich tot in het oneindige uitgebreid en zich niet bij de beschaafde wereld bepaald; maar is bij heidenen en wilden het lot der hulpbehoevenden gaan verzachten, en heeft tot zelfs in het magtige Chineesche rijk de pas geborenen tegen hunne barbaarsche ouders in bescherming genomen, om hen van een' wissen dood te bevrijden. Zij eindelijk is het ook, want het zoude ons te ver voeren hier alles op te sommen, waaraan de vereeniging van den H. VINCENTIUS VAN PAULO haar bestaan en hare wonderbare uitbreiding te danken heeft.

Onze vereeniging toch is noch volgens menschelijke wijsheid of berekening, noch naar een bestudeerd plan tot stand gekomen. Neen, het is eene ingeving der liefde geweest, en aan niets minder dachten die weinige en getrouwe vrienden, toen zij in naam van den H. VINCENTIUS hun eerste huisbezoek aflegden, hunne eerste aalmoes uitdeelden, dan daaraan, dat in een dozijn jaren tijds hunne nederige Vereeniging zich niet alleen door geheel *Frankrijk* zoude uitbreiden, maar van *Constantinopel* tot aan *Mexico*, van *Algiers* tot aan *Edenburg* zoude bekend zijn, en de geheele wereld hunne namen zoude zegenen.

Wij zien het dus, M. H., de uitkomsten zijn zeer verschillend, en het is alleen de godsdienst die nog in staat is, in deze wezenlijk heil aan te brengen en het pauperisme in zijnen loop te stuiten. Wij mogen ons echter niet vergenoegen, met alleen bij die uitkomst stil te staan: wij durven de oorzaak op te sporen en te vragen, waaraan dat verschil is toe te schrijven?

Is de maatschappij, als zoodanig, ongeschikt en onbekwaam, om in deze iets goeds, iets edels of nuttigs voort te brengen? Het zij verre dit te beweren, en de geschiedenis van vroegere eeuwen is daar, om ons het tegendeel te bewijzen. Van waar dan thans haar onvermogen, hare onvruchtbaarheid? Het is alleen, omdat zij, door eene valsche wijsbegeerte voorgelicht, en door allen wind van leeringen geslingerd, die *waarheid*, die de godsdienst als haar uitsluitend eigendom volkomen bezit, uit het oog heeft verloren. Zij heeft de ware betrekkingen van den mensch tot zich zelven en tot de maatschappij, geheel of gedeeltelijk, miskend en verwaarloosd, om zich alleen met zijn afzonderlijk en physiek of materiëel bestaan bezig te houden, en is daardoor als van zelve in grove dwalingen en misslagen vervallen.

De christelijke liefde intusschen, waarvan ik straks zeide, dat zij als het ware bij instinkt handelt, is haren weg gerust voortgegaan, en heeft die misslagen vermeden, omdat zij uit de *waarheid* is, en van vaste en bepaalde beginselen uitgaat, zelfs zonder er zich rekenschap van te vragen.

En welke zijn nu die beginselen? Behalve het hoofdbeginsel, dat de mensch voor een beter leven bestemd is, zijn zij, met betrekking tot de maatschappij, hoofdzakelijk deze twee: *ten eerste*, dat de mensch voor de maatschappij of de zamenleving geschapen is, volgens het woord van den Schepper: «Het is den mensch niet goed alleen te zijn;» en *ten andere*, dat hij verpligt is te werken, ingevolge de straf, op de overtreding van ADAM, ons aller stamvader, uitgesproken: «In het zweet uws aanschijns zult gij uw brood eten.»

Ofschoon het ons thans te ver zoude voeren, deze beginselen nog in het breede te behandelen, willen wij toch nog in het kort zien, hoe zij eigenlijk met ons onderwerp in betrekking staan.

De mensch is voor de maatschappij geschapen, dat is: hij leeft niet in eene maatschappij, maar hij vormt de maatschappij door zijne zamenleving; even als, om hier eene meer gebruikte, maar juiste vergelijking te maken, de bijen niet te zaam vergaderen om honigraat te maken, maar honigraat maken, omdat zij van natuur te zaam vergaderen. Hij moet dus, om zijne verpligting te voldoen, niet bloot voor zich zelven, maar maatschappelijk, dat is: voor allen leven, geven en ontvangen, en dus een wederkeerig verband vormen. Om echter aan het eerste vereischte te kunnen voldoen, namelijk: om van het zijne te geven, moet hij *bezitten;* hetzij dat dit bezit in zijn' handenarbeid, hetzij in zijne talenten, hetzij eindelijk

in het materiëele bezit, het geld, bestaat. Hij alleen voldoet dus aan zijne maatschappelijke bestemming, die *bezit*, die geven kan en dus ook aanspraak heeft om wederkeerig te ontvangen; en daar er zonder werken geen bezit mogelijk is, wordt het werken eene verpligting om zijne maatschappelijke betrekking te vervullen, om waarlijk een maatschappelijk mensch te wezen. Hieruit volgt noodwendig, dat men, naar mate men meer bezit, ook meer maatschappelijk is, en meer voor het heil der maatschappij kan en moet werken. Het is de geschiedenis van de schoone vergelijking der talenten van den Zaligmaker.

Die nu niets bezit, leeft dus wel *in* de maatschappij, maar niet *voor* de maatschappij, en dit is de arme. Hij vervult zijne verpligting als maatschappelijk mensch niet, omdat hij onmagtig, onvermogend is dit te doen. Hij kan dit zijn of door volslagen gebrek aan de noodzakelijke physieke en moreele middelen, of alleen door armoede.

In het eerste geval moet èn de maatschappij èn de godsdienst die gebreken aanvullen en in zijne behoefte voorzien; en vandaar de hospitalen, weeshuizen en andere godsdienstige instellingen, die een beroemd schrijver met veel juistheid «de herbergen der Voorzienigheid op den langen weg der menschelijke ellende» (1) heeft genoemd. Het is door die verhevene instellingen, dat te midden van alle bezitters, de *behoefte* zelf, dank zij der christelijke liefdadigheid, de oudste en rijkste bezitter is geworden. Immers de wees, de zieke, de gebrekkige, de oude van dagen verkrijgen een deel van aller bezitting, en zijn boven allen onder bescherming der maatschappij en der godsdienst gesteld.

(1) De bonald, *Théorie du Pouvoir, Tome III.* Livre II, Sect. II, Ch. VII.

In het tweede geval, namelijk: dat zijn onvermogen om zijne maatschappelijke betrekking te vervullen, alleen uit armoede voorkomt, bestaat er volgens den algemeenen regel, dat alles naar volmaking streeft, ook een zucht, een pogen bij den arme om zijn lot te verbeteren. Het is dus het eerste vereischte van alle liefdadigheid, hem in dat streven behulpzaam te zijn, en hem zijne bestemming te doen vervullen, en tot dien maatschappelijken toestand te brengen die hem ontbreekt. Om dat doel te bereiken, moet men niet alleen den arme verzedelijken, daar dit het eerste middel is om luiheid en ledigheid tegen te gaan, maar hem bovendien werk verschaffen, dat hem in zijne eigene oogen verheft, dat hem kan doen vooruitgaan en maatschappelijk maken. Alle instellingen, alle pogingen dus, die dit streven niet behulpzaam zijn, zijn uit den aard der zake schadelijk en moeten nadeelige gevolgen na zich slepen. Immers den arme niet opheffen uit zijne armoede, is: zijn lot bestendigen, hem aan de armoede gewennen, ja, ketenen smeden om hem er aan te kluisteren, en hem hoe langer hoe dieper in ellende dompelen.

Dat is het gebrek der meeste maatschappelijke instellingen, hoe schoon zij zich ook voordoen; van daar het steeds toenemen der armoede; want men bedriege zich niet: al die openbare werkplaatsen, al die opeenhooping van menschen, die eerder als machienen dan redelijke wezens het werk verrigten, zijn eene ware pest voor de maatschappij en bevorderen juist het pauperisme, dat men zoekt tegen te gaan en te voorkomen. De arme wordt op die wijze niet opgeheven, maar verlaagd; het geld dat hij ontvangt is geen loon voor zijnen arbeid; maar zijn arbeid, hoe gebrekkig ook, een titel, om door den Staat op die wijze bezoldigd te worden. Hij kan noch

liefde hebben voor zijn werk, omdat hij weet, dat het niet noodzakelijk en alleen bepaald is om hem een daggeld te geven; noch hart gevoelen voor den Staat die hem het werk bezorgt, omdat hij dit als eene verpligting beschouwt, en hij een' meester dient, dien hij niet ziet en die door zijnen arbeid niet gebaat wordt noch vooruitgaat; en zoo doende werkt hij zonder vlijt, zonder naijver, en blijft als het molenpaard zonder nadenken in den ouden gang voortgaan.

De maatschappij moet dus geen eigenlijk werk voor den arme inrigten, of met andere woorden, zelf aannemer, fabriekant of werkbaas worden; maar slechts door het doen ondernemen van nuttige en wezenlijke verbeteringen, die nimmer ontbreken, gelegenheid aanbieden en behulpzaam zijn om op eene behoorlijke manier aan eerlijk werk te komen. Zij begrijpt dit echter niet, blijkens die honderdduizenden, die men in het beschaafde *Parijs*, nu weder als eene kudde vee naar de openbare werkplaatsen drijft, en waaraan men millioenen schats verspilt, 't geen men zich, maar helaas te laat, zal beklagen. En even als het daar in het groot geschiedt, begaat zij overal dezelfde fout, waar zij den arme alleen *door* de maatschappij doet leven, en niet tot den maatschappelijken toestand, zijne wezenlijke bestemming hier op aarde, tracht te brengen.

De godsdienst heeft dit beter begrepen, en gaat in al hare instellingen van die eenige en ware grondbeginselen uit; en om slechts een voorbeeld aan te halen, dat voor ons van juiste toepassing is, het is om die reden dat de Vereeniging van den H. VINCENTIUS zulk eene ontwikkeling heeft gekregen en zulk een wezenlijk nut weet te stichten. Door toch de armen afzonderlijk en wekelijks na te gaan, voortdurend op hunne verzedelijking te werken, hun

meer met goeden raad en daad dan met geldelijke gaven, die altoos iets vernederends hebben, te ondersteunen, en hun vooral te doen zien, dat de meer gegoeden zich geheel belangloos hun lot aantrekken, beginnen zij hunne eigen waarde als mensch te gevoelen, en wordt bij hen de lust en ijver geboren, om zich uit hunne armoede op te heffen.

Wij kunnen dus M. H., niet genoeg de wijsheid en voorzigtigheid prijzen, die bij het maken van 't reglement der Vereeniging van den H. VINCENTIUS heeft voorgezeten. Wij kunnen ons niet genoeg aan dat reglement als onze wezenlijke kracht, onzen steun, vasthechten; en de ondervinding zal leeren, dat dit juist de zekerste weg is, om het goede doel te bereiken wat de Vereeniging zich heeft voorgesteld. Laat u dus niet misleiden, door het schijnschoone denkbeeld, dat er veel geld noodig is, om veel goeds te stichten, noch u ontmoedigen door de weinige middelen die u ten dienste staan; die weinige middelen zijn u genoeg, zij worden door de liefde als in het oneindige vermenigvuldigd; en een enkel huisgezin, door uwen goeden raad en bijstand uit zijne armoede opgeheven, en tot zijnen maatschappelijken toestand gebragt, is van meerdere waarde, doet meer wezenlijk nut aan de maatschappij dan die duizenden en duizenden, die men, helaas! den arme moet toewerpen, om hem zijn leven in behoefte en ellende te doen voortslepen.

Gaan wij dus moedig op den ingeslagen weg voort; blijven wij in stilte en nederigheid het nut stichten dat wij vermogen, en de God der Liefde zal op onze pogingen genadiglijk nederzien, en ons eenmaal naar zijnen milden maatstaf, die honderdvoud vergeldt, teruggeven, wat wij in zijnen naam den armen geschonken hebben.

VERSCHEIDENHEDEN.

EEN WOORD BETREKKELIJK EENE GRONDWETSBEPALING OMTRENT HET KIESREGT.

Artikel 72 van het *Ontwerp van gewijzigde Grondwet* heeft eene van ouds bestaande ongelijkheid wederom veel ter sprake gebragt; en geen wonder, want de oude ongelijkheid dreigt grondslag te worden eener nieuwe.

«*Zij, die den graad van doctor bij eene Nederlandsche Hoo-*«*geschool verkregen*,» zoo luidt het slot van bovengenoemd artikel, «*zijn aan de laatste voorwaarde*» (het opbrengen van de wettige census) «*niet onderworpen;*» — krachteus deze bepaling, zullen vele Leeraars der protestantsche kerken een kiesregt kunnen uitoefenen, waarvan gelijkelijk belaste katholieke Geestelijken verstoken blijven. Ziedaar het ongelijk! Nogtans, het behoort erkend te worden, vermits de bevoegdheid aan den verkregen doctorsgraad, geenszins aan het ambt der Kerk, verbonden is, ligt hierin, op zich zelf, zoo min een onregt jegens den katholieken Geestelijke, als dat doctoren in de geneeskunde of in de regten *kiezers* wezen zullen en een ander burger het niet zal zijn, ofschoon beider opbrengst in belasting gelijk, ja, de opbrengst des laatsten welligt hooger dan die der eersten zij.

Maar wat op zich zelf geen onregt daarstelt, wordt dat toch niet strijdig met het gelijkheidsbeginsel der Grondwet, nu aan de Nederlandsche Hoogescholen geene faculteit voor Katholieke Theologie aanwezig en de graad van doctor in de Godgeleerdheid voor de katholieke Geestelijken aldaar niet verkrijgbaar is? Deze vraag kan niet anders dan met toestemming beantwoord worden; doch de fout ligt niet in het *Ontwerp*, zij is het gevolg van eene vóórbestaande ongelijkheid; — dat gevolg kon ja vermeden worden, evenwel ware het, onzes inziens, niet billijk geweest de doctoren in de Theologie, omdat zij

in den regel predikanten zijn, uit te sluiten van een regt, dat men aan andere gelijk-gegradueerden meende te moeten toekennen: wie ten behoeve der gelijkheid zulk een offer van de protestantsche Leeraars vorderen wilde, zoude, behalve dat hij eene nieuwe ongelijkheid schept, de gelijkheid in anderen zin verstaan dan wij: — te dikwijls hebben wij reeds ons begrip over de gelijkheid in godsdienstige aangelegenheden en over de gelijke bescherming, die moet verleend worden, uitgesproken, om daarmede ons hier andermaal bezig te houden (1). Wij duiden het alzoo den ontwerpers der *Wijzigingen* geenszins ten kwade, dat zij het kiesregt aan de doctoren in de Godgeleerdheid op gelijken voet als aan andere willen verleenen; en houden ons gaarne overtuigd, dat geen sectegeest, maar eene algemeene gegronde beschouwing, hen daarbij geleid heeft.

Eene geheel andere vraag evenwel is het, of het niet wenschelijk zij, dat aan de oude ongelijkheid, die voortdurend, en thans in het bijzonder op het gebied van Staatsregt, hare gevolgen medebrengt, worde te gemoet gekomen; — of de regering, bij haren pligt van gelijke bescherming, niet bereid moet wezen mede te werken, ten einde aan katholieke Theologen mogelijkheid en middel worde verschaft, tot verkrijging van academische graden hier te lande?

Inderdaad, de thans bestaande ongelijkheid kan niet voortduren; aan drie akademiën — een getal, voor het kleine *Nederland* buiten allen twijfel te groot, voor onze middelen te kostbaar en aan de wetenschap zelve nadeelig — aan drie, dat is, aan *alle* akademiën hier te lande, bestaat de faculteit voor protestantsche Theologie; die faculteiten en wat daaraan verbonden is, worden met een aanzienlijk bedrag van duizenden, telken jare, uit de Staatskas bekostigd; de gelden, door de katholieken opgebragt, strekken mede, om die, uit den aard der zaak kostbare Staatsinrigtingen, met hare Hoogleeraren te

(1) Zie *de Katholiek*, XIIIe Deel. bl. 247.

onderhouden en te bezoldigen; terwijl voor de katholieke Theologie, althans in de noordelijke gewesten des Rijks, niet een enkele penning uit de schatkist wordt geligt.

Mogt hier iemand denken aan het Koninklijk Besluit van 17 Februarij 1838 N°. 75 (hetwelk men destijds niet eens eene plaats in het *Staatsblad* heeft durven gunnen), waarbij zes en dertig honderd guldens jaarlijks bepaald werden tot «*beurzen*» voor katholieke studenten in de Godgeleerdheid: welaan, die maatregel, welke blijkens de bijna belagchelijke *considerants*, eerst ongeveer zes jaren in beraadslaging bleef, werd, na om moeijelijkheden, die wij thans niet willen waarderen, gedurende vijf of zes jaren onuitgevoerd te zijn gebleven, eindelijk bij wijze van bezuiniging weder ingetrokken.

In allen gevalle werd, in dat Besluit, van akademische graden niet gewaagd, en met de kosten van eene eenvoudige promotie zou bij genot van eene «*dubbele beurs*» bijna het beursgeld van twee jaren verslonden zijn: — dan nog zou de onderstelde promotie buiten 's lands hebben plaats gehad en tot het kiesregt, naar de bepaling van art. 72, niet afdoen.

Zulk eene scheeve verhouding, wij herhalen het, kan niet voortduren; vooral niet sedert door zoo velen het goed regt der katholieken tot een beter bestaan wordt erkend, en de handhaving van hunne gelijkheid voor de wet eene voorwaarde om te kunnen regeren geworden is.

Van verschillende zijden, en ook van onze geloofsgenooten, hebben wij middelen hooren voorslaan om het verbroken evenwigt te herstellen, en het bezwaar, hetwelk het Grondwetsartikel medebrengt, uit den weg te ruimen. Twee dier middelen hebben onze aandacht getrokken, en een enkel woord willen wij daarover in het midden brengen.

Eenigen hebben gemeend, dat de Staat aan de Theologische Seminariën der katholieken het regt behoort te verleenen, om de akademische graden te bedeelen: anderen verlangden, dat aan de Nederlandsche Hoogescholen eene Katholieke Godgeleerde faculteit worde gesticht, die dan zelve het promotie-regt, op

gelijken voet als de protestantsche, van staatswege zal bezitten.

Wij twijfelen niet aan de welgemeendheid van die wenschen, en verklaren ook gaarne, behoudens hetgene wij later zullen opmerken, dat geen van beide voorkomt van dien aard te wezen, dat daaraan *a priori* eene volstrekte afwijzing zou moeten te beurt vallen. Men beoogt opbeuring van de zaak der Kerk, aanzien voor de katholieke wetenschap, ruime gelegenheid om aan de studiën leven en kracht te geven; men verlangt kweeking eener geestelijkheid die, behalve het noodige, met den rijkdom van veelzijdige kennis zij uitgerust, welke overal onder de geleerden eene eerste plaats zal doen innemen; men wenscht dat de Nederlandsche priesterschap meer en meer zij wat zij inderdaad behoort te wezen, een sieraad des Vaderlands en eene waardige vertegenwoordigster van verhevene wijsheid, niet slechts aan het druischend worstelperk der strijdende meeningen, maar ook op de stille wegen van het voorstrevend onderzoek, en in de zalen der kunst. — Dat de voorgestelde middelen daartoe zouden bijdragen, is eene onderstelling van grond niet ontbloot. De doctorale waardigheid zou een vermogende prikkel wezen; en men mag billijk verwachten, dat niemand daarmede zal worden vereerd, ten zij hij tot gepaste hoogte in de wetenschap vooraf geklommen zij. Aan den anderen kant wijst men nog op de vruchten, welke de Duitsche pariteits-Universiteiten, zoo als die te *Tubingen*, *Bonn*, *Breslau*, *Giessen* en *Marburg* aanwezig zijn, aan de Katholieken hebben gebragt.

Zullen wij dan ook de regering aansporen, dat zij op de vestiging van eene katholieke theologische faculteit aan eene der vaderlandsche Akademiën bedacht zij? — Hoezeer wij eene ongelijkheid, welke onvermijdelijk op den duur aan den eenen kant ondragelijk, aan den anderen onhoudbaar worden moet, wenschen te zien vereffend; hoezeer wij vurig verlangen, dat aan ons theologisch onderwijs meerdere aanmoediging, meerdere uitgebreidheid, meerdere hulpmiddelen gegeven worden: indien wij wisten, dat de regering inderdaad op zulke stichting

bedacht ware, wij zouden meenen die met alle kracht te moeten ontraden. Vooreerst merken wij op, dat het voor den Katholiek vaststaande regel is, waarvan niet kan worden afgeweken, dat het theologische onderwijs, behoort aan de Kerk niet aan den Staat. Van den Bisschop gaat het uit in iedere diocees: zoo lang derhalve onze Kerk de bisschoppelijke inrigting mist, zou de zaak zonder medewerking van den H. Stoel, aan welken, bij de vernietiging van het plaatselijk Episcopaat deszelfs attributen onmiddellijk zijn teruggevallen en bij wien die nog altijd verblijven, nimmer tot stand kunnen gebragt worden. Dit bezwaar zelf, wij weten het, is allerminst onoverkomelijk: doch men behoort tevens als zeker te vooronderstellen, dat de Paus tot den maatregel de hand niet zoude leenen, zonder zich over de meening en den wensch der landzaten te hebben doen voorlichten: en dan aarzelen wij geenszins te verzekeren, dat de zaak — wij willen zachte benamingen kiezen — als impopulair, als meer vrees dan hoop en goede verwachting inboezemend, zou worden afgekeurd. Hoe velen zouden gevonden worden, die zulke stichting niet dan met een oog vol wantrouwen zouden aanzien? Hoe velen, die daarin de wedergeboorte van het beruchte *Collegium Philosophicum* zouden aanschouwen? En men meene niet, dat wij zelven te dezer zake ons van onze geloofsgenooten geheel zouden willen scheiden: er is onder de leus van bevordering en aanmoediging, bepaaldelijk ten opzigte van het onderwijs, te veel en te langdurig en te hooggaand onregt gepleegd, dan dat de grootste omzigtigheid en eene angstige bekommering hier overdreven kunnen geacht worden: en iedere regering die aanspraak op wijsheid maken wil, en niet laatdunkend van zich zelve meent, dat zij het in handen heeft om naar willekeur of believen menschen en opiniën als een kleed om te keeren en naar welgevallen te wenden, mag nimmer uit het oog verliezen, dat het verledene steeds met vele draden aan het tegenwoordige verbonden is.

Overigens is de toestand van *Duitschland*, waar men aan de

pariteits Universiteiten de Katholieke faculteiten naast de Evangelische op de baan der wetenschap met roem ziet voortstreven, waar katholieke candidaten somtijds den eereprijs wegdragen, die door de evangelische faculteit was opgehangen, — wijd en zeer wijd verschillend van *Nederland*.

Sedert den Westphaalschen Vrede hebben daar de twee erkende kerkgenootschappen met gelijke regten geleefd en gearbeid: daar heeft, nadat de vreugde des vredes op het staatsgebied verbroedering had te weeg gebragt, de tijd geleerd, eigen regt met nadruk te handhaven en wederzijds elkander te eerbiedigen; terwijl in Nederland eerst twee eeuwen van vervolging en druk loodzwaar op de Katholieken hebben gehangen, en ook in latere tijden zeer vele protestansche medeburgers zich zoo achterlijk hebben betoond en hardleerend, dat eene halve eeuw voor hen niet lang genoeg geweest is, om het denkbeeld van burgerlijke gelijkheid eenmaal goed te vatten. Nog kunnen wij, bij al het goede en voortreffelijke dat wij aan de Duitsche inrigtingen roemen of danken, niet voorbijzien dat de Universiteiten er niet in geslaagd zijn, de seminarien overbodig of ontbeerlijk te maken: na volbragten leertijd aan de akademie, zoo schrijft ongeveer Dr. A. L. RICHTER in zijn *Lehrbuch des Kirchenrechts* (§ 285) begeven zich de theologen «*in die* klösterliche *(Sic?) Zucht des Seminars, um dort ihre* praktischen *Studien zu vollenden*;» — en wie met de Nederlandsche Universiteiten bekend is zal wel niet willen tegenspreken, dat deze geene plaats van voorbereiding voor den katholieken Geestelijke aanbieden. — Ook heeft het in *Duitschland* aan treurige bewijzen niet ontbroken, hoe ligt tusschen Professoren aan zoodanige universiteiten, verschil en strijd van godsdienstige meeningen niet immer tot het gebied der wetenschap bepaald bleef, maar aan den kring des ambtelijken en des bijzonderen levens werd overgebragt; hoe de strijd daar meermalen het ruwe karakter van een verdelgings-oorlog schijnt te hebben aangenomen; en hoe de staatsmagt wel eens eene bescherming en ondersteuning verleend heeft, waarbij zij als

openbare vijandin der Kerk zich kenteekende. Waarom moest Dr. C. RIFFEL *Giessen* verlaten? Waarom verkoos de groote «*Symboliker*,» die nogtans door eenen protestantschen ambtgenoot «*anima condida*» begroet werd, na zijnen triomf over Dr. BAUER, ten laatste *Tubingen* met *Munchen* te verwisselen? En is, om van niet meer te gewagen, met betrekking tot de hoogeschool te *Bonn* niet al de zielskracht van CLEMENS AUGUST noodig en in het aardste lijden beproefd geweest, om aan het door den staat begunstigde *Hermesianismus*, dat door den Hoogleeraar DR. H. KLEE met moed, geleerdheid en ijver, maar zonder genoegzaam afdoend gevolg van vroeg af bestreden was, perk te stellen.

Wij meenen genoeg te hebben aangevoerd, om ons oordeel over eene pariteits-hoogeschool, als voor *Nederland* geenszins wenschelijk, voor een gegrond oordeel te doen aanzien.

Maar zal men dan, om het beklaagde ongelijk te verhelpen aan de katholieke Seminarien regt verleenen om het diploma van den doctorsgraad uit te reiken? — Wij kunnen ons voorstellen, dat voor lieden, welke met even meêwarig gevoel als een welbekend Amsterdamsch Hoogleeraar op genoemde instellingen nederblikken, onze vraag zelve eene zeer onbehagelijke wezen moet. Nu zij evenwel gedaan is, gevoelen wij ons gedrongen in kort bestek eenig antwoord te geven. Vooreerst verklaren wij, dat de graad van doctor in de Godgeleerdheid door ons wordt aangezien als eene onderscheiding; het kerkelijk begrip verheft dien voor ons boven het alledaagsche; wij zijn daarom ook verre af van te willen, dat, ten einde het kiesregt aan eenige priesters te verzekeren, het volbrengen van eenen vierjarigen leer-cursus in de Seminarien en het afleggen van de thans gebruikelijke examina voldoende wezen zoude, om met zulke waardigheid vereerd te worden.

Meerdere, aanmerkelijk meerdere bewijzen van bekwaamheid en van verkregen kennis, en dien ten gevolge uitgebreider studie als voorbereiding zouden, naar ons inzien, immer onontbeerlijke vereischten wezen moeten. Zonder dat wij hier den

staf willen breken over instellingen of personen, wenschen wij de verklaring te mogen afleggen, dat het ons leed zijn zoude, indien op eenige wijze het getal vermeerderd werd van zulke promotien, als waarop de vaderlandsche akademien — de zaak is immers overbekend, en wij denken niet bepaaldelijk aan de theologische faculteiten — waarlijk geen roem dragen kunnen.

Maar wij hebben eene andere bedenking, waarop wij hier, en met het oog op de omstandigheden des tijds, meer gewigt wenschen te leggen. Zij is deze: Het behoort, in den regel, niet aan de Seminarien, den graad van doctor in de Godgeleerdheid aan eenig candidaat toe te kennen; en tot zulke toekenning te magtigen, gaat de bevoegdheid van den Staat te buiten. Het eerste deel van deze stelling vordert wel geen bewijs; en voor het tweede zullen weinige woorden ten betooge toereikend zijn. In den aard der Katholieke Kerk ligt het, dat zij eene algemeene maatschappij zijnde, welke afzonderlijke landen en nationaliteiten met hare grenzen wijd overschreidt, maar ze in haren schoot omsluit, op instellingen, welke van haar uitgaan of die door haar worden opgenomen, den stempel drukt van hare algemeenheid. Met dien stempel is ook de akademische eeregraad geteekend, bij welken de Kerk dengene, aan wien hij geschonken is, regt geeft om *hare* wetenschap te onderwijzen. De Katholieke *S. Theologiae doctor*, is leeraar der Godgeleerde wetenschap overal — *ubique gentium*, zoo als een formulier het uitdrukt. — Andere regten, privilegien en volmagten in de Kerk, en voor alle oorden der Kerk, zijn aan dien graad verbonden; in de kerkvergaderingen hebben de *doctores* zitting en beraadslagende stem; en het Concilie van *Trente* wil, dat bij voorkeur met de hoogste kerkelijke waardigheden bekleed zullen worden, die den graad van doctor in de Godgeleerdheid of in het Kanoniek Regt verkregen hebben; ja, het eischt zelfs uitdrukkelijk dien graad in hen, welke tot eenen bisschopszetel verheven worden. Hierna te beweren, dat de Staatsmagt bevoegd zij om eenig, zelfs van wege de Kerk onderwijzend ligchaam tot de bedeeling van den akademischen graad met zijne

algemeene, kerkelijke gevolgen te bevolmagtigen, zoude even ongerijmd wezen als de aanspraak, dat de Kerk doctoren in de geneeskunde promovere, of bepale wie tot den Staatsraad of de Vertegenwoordiging behooren benoemd te worden. De kanonisten handhaven dan ook de noodzakelijkheid van de tusschenkomst der Kerk, op onomstootelijken grond; wij willen thans slechts op PERMANEDER (§ 832, n°. 4) en op WALTER, (*Neunte Aufl.* § 340) beroepen; de laatste, na eenige der regten, waarop de graad van doctor in de Godgeleerdheid aanspraak geeft, te hebben opgeteld, zegt t. a. p.: «*Diese Rechte «setzen aber voraus, dass die Facultät, von welcher man pro«movirt wird, mit einer die ganze Kirche verpflichtenden Auto«rität versehen sey, und diese kann ihr nur von Papste ge«geben werden.*»

Wat kan derhalve de Staatsmagt ten deze alleen verrigten? Zekerlijk kan zij in onderhandeling treden met de Kerk, opdat van het bevoegde gezag het promotieregt den katholieken Geestelijken hier te lande gegeven worde; worden van de zijde der Kerk eenmaal, vroeger of later, pogingen aangewend tot het bezit van zulk regt, de Staatsmagt zal zich vooral bereid moeten betoonen, om daartoe mede te werken en harerzijds behooren te erkennen — en de gevolgen aan te nemen van — hetgene overeenkomstig den aard der Katholieke Kerk zal worden bepaald.

Overigens — en hiermede willen wij eindigen — wij voor ons kunnen niet inzien, waarom, ter verhoeding van eene ongelijkheid, die wel niet in het *Ontwerp van Grondwet*, maar evenwel in de instellingen van het algemeene Vaderland gelegen is, en die bij de invoering van eene Staatsregeling, welke gelijkstelling bedoelt der godsdienstige gezindheden voor de Wet, behoorde uitgesloten of vereffend te worden, niet zoodanige bepalingen zouden te vinden geweest zijn, waardoor een nagenoeg evenredig deel aan de katholieke Geestelijken bij de verkiezingen zoude verzekerd zijn. Het inbrengen van zulke bepalingen zoude niet een voorregt geweest zijn, maar eene verhelping van onregt, eene vereffening.

EENE RESOLUTIE IN 1639.

In de *Kerkelijke Acta* van *Dordrecht*, van het jaar 1639, leest men als volgt:

«Alsoe de Socinianen (1), uit *Polen* verbannen, alhijer soecken in dese lande sich neder te slaen, en haere grouwelicke ketterijen voort te planten, soo ist, dat goetgevonden is den Classe te versoeken, om haere devoiren te doen bij de Hoogm. Staten, dat deselve mogthen geweerd worden.»

Op dien zelfden tijd zaten ook de Professoren der Theologische Faculteit te *Leyden* niet stil. Zij schreven een vertoog aan de Hoogmogende Heeren Staten, ten einde dezen de Socinianen mogten weeren, *omdat zij door hunne verderfelijke beginselen de gronden der Christelijke leer omver stieten.* In antwoord op hun vertoog, ontvingen de Professoren de volgende

«Resolutie, *vertoog van de Theologische Faculteit tot Leiden tegens de Socinianen den 17 April* 1639.»

«Is geleesen het Vertoog van de Theologische Faculteit tot *Leiden* tegens de Sociniaanen, houdende in substantie het geene van deselve op den 13 deeses door D. D. THISIUS en TRIGLANDUS, professooren in de Theologie, aan haar Edele Groot Mog. is geremonstreert, dienende ten einde soodanigen pernitieusen Secte omstootende de gronden van de Christelijke Leere, hier te Lande niet en soude werden getollereert; waar op zynde gedelibereert, is verstaan en geresolveert, dat die van de Theologische Faculteit van wegen haar Edele Groot Mog. sullen werden bedankt voor hare goede voorsorge en trouwe waarschouwinge, in deese gedaan, en dat deselve sullen werden versogt, soo wanneer hier iets anders op de voorschreeve geleegentheid soude voorkoomen, haar Edele Groot Mog. derhalven spoedig advertentie willen geeven, en werden midde-

(1) Zekere ketters, die al de geheimen van het Christendom, als: de H. Drieëenheid, de Godheid van CHRISTUS, de voldoening enz. verwerpen. Zij worden ook *Unitarissen* genaamd, omdat zij in God slechts één persoon aannemen.

lertyd de Leeden versogt, een waakend ooge elk in den haaren te willen houden, als meede den President en Raaden van den Hove Provintiaal goede agt te willen neemen op de actie van Persoonen, van de voorschreeve Secte berugt weesende, om daar in te voorzien, gelijk men ten meesten dienste van den Lande, en Godes Kerke sal bevinden te behooren (1).»

DE KATHOLIEKE KERK IN RUSLAND.

Een wèlonderrigte gaf, eenige maanden geleden, in de Poolsche kerkelijke courant: *Gazeta Koscielna*, het volgende verslag omtrent den toestand der Katholieke Kerk in *Rusland*.

't Is aan de geheele christelijke wereld bekend in welken toestand bij ons de Katholieke Kerk is. Al wie hare inwendige gesteltenis gadeslaat en dan overdenkt met welken uitwendigen vijand (met de schismatieke Grieksche Kerk namelijk) zij voortdurend te strijden heeft, die zal moeten erkennen, dat hare stelling in *Rusland* allertreurigst is. Desniettegenstaande wanhopen wij niet; maar wij houden ons overtuigd, dat de Kerk eene volledige zegepraal over de duisternis, het bijgeloof en den haat der schismatieke Grieksche Kerk behalen zal. God beproeft immers niemand boven zijne krachten; en, zoo vervolging en druk het getal der geloovigen voor een oogenblik ook verminderen, zij zuiveren tevens de bruid van CHRISTUS van de smetten, die hare ledematen hier en daar bevlekken. Zoo ging het ook bij ons. De dorre takken vielen af en gingen tot de scheuring over, waarin zij, door het aldaar heerschend bederf aangestoken, zoo te spoediger zullen vergaan; diegene echter, welke de Kerk getrouw bleven, groenen zoo te krachtiger. Van het oogenblik af, dat de vervolging bij ons losbrak, openbaarden zich bij alle klassen der maatschappij eene nieuwe

---

(1) Kerkelijk Placaatboek, D. II, bl. 330, in 4to.

beweging en een nieuw leven; overal was grooter ijver, hechter verkleefdheid aan het voorvaderlijk geloof en waakzaamheid tegen de gebreken der zoogenaamde regtgeloovigheid (d. i. der schismatieke Kerk) waar te nemen; zelfs de vervolgers der Kerk moesten, tot hunnen spijt, ondervinden en erkennen, dat de middelen, ter geheele vernietiging der Kerk bestemd, eene geheel andere uitkomst opleverden. Slechts eene zaak bekommert ons met regt, te weten, dat diegene, welke door de gunst der regering tot herders (?) der kudde van CHRISTUS aangesteld waren, verscheurende wolven zijn. Daarom verzuimen zij, niet alleen, het kleed van CHRISTUS tegen den vijandelijken aanval te verdedigen, maar bieden zij zelfs de hand om het te verscheuren. Gewoonlijk plaatst de regering zoodanigen aan het hoofd der geestelijkheid, welke, indien zij ook zelven niet den schaapstal van CHRISTUS berooven en den wolven de deur openen, dan toch zwijgen en onverschillig toezien; waardige mannen daarentegen worden van invloedrijke bedieningen geweerd en moeten in werkeloosheid verkwijnen. Bovendien wordt thans het gebrek aan geestelijken al meer en meer voelbaar. In het aartsbisdom *Mohilew* zijn er meer dan honderd te kort; in het bisdom *Wilna* ontbreken er ruim tachtig, in dat van *Minsk* even zoo veel; in de bisdommen *Luck* en *Kaminieck* is het getal van priesters zeer gering; slechts het bisdom *Samogitië* is genoegzaam voorzien. Dit gebrek moet nu, wegens de moeijelijkheden, welke de regering bij de intrede in het Seminarie en het ontvangen der heilige wijdingen, in den weg stelt, steeds grooter worden. In geheel *Rusland* is slechts één bisschop, de Hoogw. Heer CASIMIR DMOCHOWSKI, bisschop van *Milta in part.* en aan *Kurland* onderhoorig; hij bekleedt de plaats eens presidents van het R. K. priester-collegie, is reeds bejaard en woont te *St. Petersburg*. Wie alzoo de heilige wijdingen wil ontvangen, moet derwaarts reizen; maar, tot overmaat van moeijelijkheid, ontbreekt den bisschop de bevoegdheid van buiten de kerkelijke vastgestelde tijden de heilige wijdingen toe te dienen, en ook van daartoe diegenen toe te laten, welke het bepaald tijdsverloop

van de eene wijding tot de andere nog niet vervuld hebben. Dit jaar kwamen eenige wijdelingen uit *Zytomierz*, doch moesten van de tweede week in de Vasten tot aan het feest der H. Drievuldigheid wachten. Uit de bisdommen *Samogitië* en *Wilna* reisden eenige *clerici*, met verlof des ministers der vreemde belijdenissen, naar den Hoogw. bisschop van *Augustowo*, met name STRASZYNSKI; ook uit het Seminarie van *Minsk* werden hem wijdelingen toegezonden; zij kwamen echter op 's bisschops begrafenis en moesten, na afloop der lijkplegtigheid, onverrigter zaken terugkeeren. De Hoogw. bisschop PAULUS STRASZYNSKI eindigde zijn voorbeeldig leven den 9 (21) Junij 1847. Geve God ons meer zulke bisschoppen! Voor de tegenwoordige omstandigheden was hij zeer deugdelijk: hij bezat vastheid van karakter, was ijverig, werkzaam en vroom. Het domkapittel koos tot zijn vicaris, gedurende het ledig staan des bisschoppelijken zetels, den vicaris-generaal BLOCKI, die reeds vroeger tot wij-bisschop was voorgeslagen: een man, die zulke hooge betrekking in de kerkelijke hierarchie allezins waardig is. De rector der R. K. academie te *Warschau*, BUTKIEWICZ, had zich insgelijks ter begrafenis begeven, misschien in de hoop, dat hij tot vicaris des kapittels zou worden gekozen. Alhoewel de keus des kapittels nu op den heer BLOCKI is gevallen, zou het echter wel kunnen gebeuren, dat, zoo er geen standvastige weêrstand worde geboden, de regering ten gunste van den heer BUTKIEWICZ besliste; want hij is juist de man om naar haren wil te handelen en al hare plannen te ondersteunen.

Voorts volgt hier een beknopt overzigt der bisdommen van *Rusland* en der personen welke in ieder derzelve aan het hoofd staan.

Het bisdom van *Kaminiec*. Na den dood des bisschops, MACKIEWICZ, in 1842, bepaalde Z. M. de keizer tot bestuurder van het bisdom den heer OSTAPOWICZ, een onmagtig, suffend grijsaard, die tot voor zijne eigene schaduw vervaard was. Zelfstandig oordeel bezat hij niet: wat maar voorgeslagen werd, was hem goed en de bevelen der regering volbragt hij vree-

zende en bevende op het naauwkeurigst (1). Aldus ontstond er groote verwarring en wanorde in het bisdom. De slechten zegevierden en indien ergens een wèlgezinde over den gang der zaken eenige klagten uitte, zoo werd hij afgezet en naar verre afgelegene oorden gezonden. De professor aan het Seminarie van *Kaminiec*, de heer JOANNES CZERNIAWSKI, *Magister der Theologie*, werd op bevel der regering afgezet en diep in *Rusland* verbannen, omdat hij ergens zich afkeurender wijze had uitgelaten over de willekeurige beschikkingen van minister PEROWSKI aangaande het Seminarie, en omdat hij er zich niet door een eed aan wilde verbinden. Te vergeefs beproefde een man, die met roem in de literatuur bekend is, de graaf CHOLONIEWSKI, een kweekeling van *Rome* en prelaat aan de kathedraalkerk van *Kaminiec*, eene bemiddeling; zijne heilzame raadgevingen kwamen niet in aanmerking. Hij onttrok zich dan aan de openbare zaken, ging op zijne goederen wonen en wijdde zich daar der wetenschap toe. Hij stierf in 1846. Toen de heer OSTAPOWICZ zijne geestvermogens geheel en al verloren had, verving hem de regering in 1845 door den heer GORSKI uit *Petersburg*, prelaat van *Mohilew* en assessor aan het Katholiek collegie: een man, slechts weinig beter dan zijn voorganger, hij is zwak en vreesachtig van karakter en denkt meer aan zijne eigene verheffing, dan aan het welzijn der Kerk. Zoo dan de toestand van het bisdom van *Kaminiec* thans een weinig verbeterd is, dit heeft men vooral daaraan te danken, dat de schismatieke regering hare knevelarijen verminderd heeft.

Het bisdom van *Luck* is daarom een der gelukkigste, dat het niet zulke menschen heeft opgekweekt; zijne kerkvoogden hebben integendeel altijd moedig de regten der Kerk verdedigd, wat dan ook de reden is, dat bijna niemand hunner drie jaren

(1) Gehoorzaamheid aan de bevelen van iedere overheid is steeds pligt en prijsbaar; maar men weet, dat de bevelen in *Rusland* nu en dan zóó wederregtelijk en drukkend tevens in het godsdienstige plaats grijpen, dat zij beantwoord moeten worden met: **Men moet aan God meer gehoorzamen dan aan de menschen.**

voluit in het Petersburger Katholiek collegie heeft gezeten. Ofschoon de overleden bisschop PIWNICKI zwak en onmagtig was, hij bood toch wederstand, hoe gering die dan ook ware; en deed hij dit ook niet uit zich zelven, zoo volgde hij hierin ten minste nog den raad van graaf OZAROWSKI, prelaat der domkerk van *Luck* en regent van het Seminarie. Deze man heeft zich door zijn ijver en zijne zelfopoffering zeer verdienstelijk gemaakt; ongelukkig echter hoorde de overleden bisschop PIWNICKI niet altijd naar zijne heilzame raadgeving. Toen, in het jaar 1845, de regering omtrent de Katholieke Seminariën eenige bepalingen, geheel tegen den geest der Kerk, had gemaakt, verzette hij zich daartegen en duldde niet, dat het Seminarie wereldlijke en, wat nog erger is, schismatieke professoren in de Geschiedenis en Russische taal werden opgedrongen. Toen het de regering een ander maal noodig keurde, de kerk van *Luck* van hare kathedrale waardigheid te berooven en deze naar *Zytomierz* over te brengen, daarbij het Lucker Seminarie met dat van *Zytomierz* te vereenigen; bood hij insgelijks krachtigen wederstand en raadde den bisschop, nimmer daarin toe te stemmen. De regering wist echter dat hij de steun des bisschops was; daarom riep de militaire gouverneur, BIBIKOW, graaf OZAROWSKI, kwanswijze om rekenschap van zijn gedrag af te leggen, naar *Kiew*. Hier werd hij nu, omdat hij de regten der Kerk verdedigd en aan eene dame, die aan een schismatiek, een generaal der gendarmerie, gehuwd was, de sacramentele absolutie geweigerd had, een geheel jaar lang gevangen gehouden. Gedurende dezen tijd stemde de zwakke bisschop PIWNICKI in alles toe en als regent van het Seminarie, thans naar *Zytomierz* overgebragt, kwam nu, in plaats van OZAROWSKI, een prelaat van geheel andere geaardheid, KULIKOWSKI. Bisschop PIWNICKI stierf in het jaar 1845. In 1846 werd de professor aan het Seminarie van *Zytomierz*, Magister LUTKIEWICZ, diep in *Rusland* verbannen, omdat hij in eene preek de dwalingen van het Schisma slechts aangeroerd had. Toen OZAROWSKI uit de gevangenis vrij werd gelaten, vond hij alles in eene andere

orde en eindigde kort daarop, in 1847 zijn roemvol leven.

Het bisdom van *Minsk* is door de Schismatieken deerlijk verwoest : katholieke kerken zijn er zeldzaam; de eene is bijna 15 mijlen van de andere verwijderd ; de overige zijn door de Schismatieken ontnomen. Het kerkbezoek is alzoo zeer moeijelijk : want de meest afgelegene kunnen naauwelijks eenmaal 's jaars ter kerk komen om aan hunnen paaschpligt te voldoen; zoo beginnen zij de niet meer vereenigde Grieksche kerken te bezoeken en zich van lieverlede aan het Schisma te gewennen. Dit is dan de oorzaak van dat uitzinnige : «'t Is alles even goed, — overal is dezelfde God,» en meer dergelijke gezegden. Hierbij komt nog het ongeluk, dat dit bisdom onder het bestuur is van een door en door zwakken man, den heer PAULUS RAWA, benoemd bisschop voor *Minsk*. Hij is tot alles bereid wat de regering behagen kan, mits het hem slechts op deze wereld wèl ga. Hij wandelt gearmd met den schismatieken Archiërens (1), SUBKA, den vriend en medestander van den beruchten SIEMACZKO ; hij geleidt hem in het Seminarie en verzoekt hem, over de katholieke kweekelingen des Heiligdoms zijnen zegen uit te spreken. Eens noodigde hij SUBKA ter bijwoning van het examen uit; de Archiëreus herhaalde hier de opwerping, dat de Katholieke Kerk slechts onder eene gedaante de H. Communie toedient: RAWA zweeg, stemde zelfs toe; maar nu stond de professor der dogmatische theologie ZABA op, die zich over de schaamteloosheid des opwerpers verontwaardigd gevoelde, en wederlegde de gemaakte bedenking. Wegens deze verdediging der waarheid werd hij afgezet en naar het bisdom *Wilna* verzonden. De overleden wij-bisschop van *Wilna*., CYWINSKI, die een zoo waardig priester op prijs wist te stellen, voorzag hem met de pastorij te *Hruzdows-Oborze*. Behalve den benoemden bisschop RAWA was er in *Minsk* nog een tweede van dezelfde stemming, de rector van het seminarie aldaar, WASILKOWSKI. Er liepen geruchten, dat deze beide het geheele

(1) Archiëreus beteekent aarts- of opperpriester.

bisdom aan SUBKA en de Schismatieke Kerk wilden prijsgeven en dat er reeds voorbereidingen toe werden gemaakt. WASILKOWSKI, die zelf voor niets terugschrikt, wat den geestelijken stand onteert, spoorde ook de jonge geestelijken aan, dit verfoeijelijke voorbeeld te volgen; deze echter begrepen de waarde van hunnen roep, bleven getrouw aan het geloof, hetwelk zij met de moedermelk hadden ingezogen en verwierpen de schaamtelooze uitnoodigingen met standvastigheid. De rector echter ging met zijne snoode opwekkingen eindeloos voort; waarom de seminaristen van hunnen kant een rekwest bij het R. K. geestelijk collegie te *St. Petersburg* inzonden. De regering wist echter middelen te vinden om haren lieveling, wien zij zelf tot rector had aangesteld, te beschermen en benoemde den Heer WACLAW ZYLINSKI, lid van genoemd collegie, een man, die zwart wit en wit zwart kan maken, tot oppersten onderzoeker in deze zaak. Hij maakte er niet veel omstandigheden mede — hij gebood alle onderteekenaars van het rekwest als ongehoorzamen en oproermakers weg te jagen en overal bekend te maken, dat men hun nergens eenige bediening mogt opdragen; WASILKOWSKI echter werd onschuldig verklaard en de regering zond hem naar *Mohilew* en verhief hem tot assessor van het R. K. consistorie aldaar. Zoo handelt men bij ons! Ter vervanging zijner zond de regering den Heer ADAM WOJTKIEWICZ uit *Petersburg*. Deze was langen tijd procurator van het geestelijk seminarie en van de academie te *Wilna* geweest en had zich later, toen de academie naar *Petersburg* verlegd werd, vrienden van den ongeregtigen MAMMON weten te verwerven, door wier hulp hij in het jaar 1846 kanonik te *Mohilew* en rector van het seminarie te *Minsk* werd. — Thans is hij, naar men zegt, den H. Vader als een der candidaten voor de bisschoppelijke waardigheid voorgeslagen!

(Wordt vervolgd.)

BOEKAANKONDIGING.

WAT HEBBEN DE KATHOLIJKEN VAN NEDERLAND IN DEZE DAGEN TE HOPEN, WAT TE VREEZEN? — Een woord tot onderrigt en waarschuwing door *H. van Lottom*, pastoor te Amsterdam. — Amst. *J. S. de Haas*, 1848.

Niemand betwist, dat ons vaderland zich op een keerpunt bevindt. Zijn toekomstig geluk of ongeluk hangt af van den weg, welken het thans zal inslaan. Ieder gevoelt het. Er wordt veel over nagedacht, veel over gesproken. In zulke beslissende dagen eene poging te doen, om de publieke opinie ten goede te wenden, getuigt van vaderlandsliefde. Dit was het edel doel hetwelk den Eerw. VAN LOTTOM de pen deed opvatten. Zijn geschrift is de taal zijns harte. Iedere bladzijde draagt blijken van een levendig gevoel, kenmerkt ons een binnenste, hetwelk door innige overtuiging wordt aangedreven. 't Is hem om de zaak te doen, niet om den vorm. Hij wil slechts opmerkzaam maken op de grieven der Nederlandsche Katholieken, op de partijdigheid, welke er op hunnen geboortegrond, tegen hen bestaat; en waarlijk, deze grieven zijn, op zich zelven reeds, voor ieder, die het hart op de regte plaats heeft, welsprekend genoeg.

De S. kan zijne geloofsgenooten niet «die gerustheid in boezemen, welke men ons sedert een paar maanden zoo schoon heeft voorgespiegeld.» Hij ziet namelijk, dat het nieuwe voorloopige ministerie al wederom, volgens ouden stijl, met uitzondering des ministers van R. K. Eeredienst, uit Protestanten bestaat (hij had er kunnen bijvoegen, dat de bedeeling der posten steeds op den ouden voet blijft voortgaan). Ziet hij in het nieuw ontwerp van Grondwet eenige (geene volkomene) verbetering; de oude anti-katholieke partij zet zich wederom belemmerend in den weg. Hiertegen verdedigt hij, vol vertrou-

wen op den Koning en de Natie, 1°. de regtstreeksche verkiezingen, 2°. bestrijdt hij het *Placet*, 3°. vordert hij eene behoorlijke vrijheid van onderwijs. De gronden zijner wenschen liggen in de velerlei miskenning den Katholieken hier te lande, sedert de «hervorming», aangedaan. Hierin ziet hij een maar al te vruchtbaar zaad van tweedragt onder de burgers uitgestrooid, eene grievende reden van ontevredenheid der bijna halve natie tegen de regering, eene oorzaak reeds van veel en groot onheil, een dreigend gevaar voor de toekomst. Slechts door de vervulling van het geuitte drievoudig verlangen, hetwelk, wij twijfelen er niet aan, dat van alle Katholieken is, kan het Vaderland behouden blijven.

«Wat hebben dan de Katholieken van Nederland in deze dagen te hopen, wat te vreezen?» Onze S. bedoelde zigtbaar, op de gronden van het te geven antwoord, zoowel den Protestanten als den Katholieken ter waarschuwing, opmerkzaam te maken: het antwoord zelf te formuleren liet hij den lezer over. Wij zullen van deze ruimte, ons door den S. gelaten, gebruik maken om een en ander, wat wij hopen of vreezen, naast het zijne te plaatsen, en, op grond zijner premissen, onze hoop en vrees niet bij deze dagen bepalen, maar ook in de toekomst uitstrekken. Wij wenschen, en ongetwijfeld alle Katholieken wenschen met ons, voor het vervolg eene billijke gelijkheid in de bedeeling der posten. Mogen wij die ook hopen? O ja, indien wij maar niet moede worden onze geregtelijke aanspraken te doen gelden. Wij vreezen echter, dat op dit punt de Katholieken nog een harden en langen tegenstand zullen ontmoeten. Het tafereel, hetwelk onze S. van de miskenning, welke de Katholieken hier te lande steeds ondervonden, heeft opgehangen, doet vreezen, of, ook in de toekomst de Grondwet op het papier niet verschillen zal van de Grondwet in hare werkelijke uitvoering. Wat waarborgt ons, dat die oude afkeer van de Katholieken, door den letter der herziene grondwet, zoo in eens in liefde zal veranderen? Wij hopen daarom, dat deze herziening in zoodanige bewoording zal bevat worden, dat alle ver-

draaijing, alle eenzijdige uitlegging en toepassing geweerd zijn. Wij vreezen echter, of het voorgedragen ontwerp wel zoo duidelijk en zoo juist bepalend is, dat de Katholieken zich voortaan tegen allen partijgeest mogen veilig achten. Wij hopen daarom, dat ook op die punten de Katholieken, door middel van wel doordachte volksschriften, ingelicht en gewaarschuwd worden. En, daar de zaak van zoo groot en algemeen belang is, hopen wij, dat meer andere mannen en wel in de verschillende gedeelten van ons vaderland, pastoor v. L.'s voorbeeld van moed en rondborstigheid navolgen en de belangstelling der Katholieken bevredigen zullen.

STATEN, TER BEPALING DER VERHOUDING TUSSCHEN HET GETAL PROTESTANTSCHE EN KATHOLIJKE AMBTENAREN IN HET KONINGRIJK DER NEDERLANDEN, TEN JARE 1847. — Afdeeling: *Rijkszaken*. Amsterd. *C. L. van Langenhuysen*. 1848.

Dat er in ons koningrijk velerhande pogingen op het fanatisme der Protestanten zijn in het werk gesteld, ten einde dezer ouden afkeer van hunne Katholieke medeburgers in verbittering te doen stijgen, of, waar hij misschien begon te slijten, weder aan te scherpen, is overbekend. Hoe weinig kieschheid er in de keus der middelen werd in acht genomen, bewijzen de hier aangekondigde *Staten*. Men was tot de onbeschaamdheid gekomen van te beweren en te blijven beweren, dat in *Nederland* de Katholieken de bevoorregten waren; dat hun een overwegenden invloed werd ingeruimd, daardoor, dat zij en zij alleen met openvallende waardigheden, ambten en openbare bedieningen begunstigd worden. Wat moest zulk schrijven, indien het geloof vond, uitwerken? Wangunst bij Protestanten; nieuwe pogingen tot het verdringen der reeds al te zeer miskende Katholieken. Daarom stelde zich het dagblad: «*De Tijd, Noord-Hollandsche Courant*», ter take, de logen te beschamen door «*cijfers, constaterende de godsdienstige gezindheid van alle ambtenaren*

«*van gouvernements-wege of door de gewestelijke en plaatselijke be-*
«*sturen benoemd en aangesteld.*» De lezers van genoemd dag-
blad weten reeds welk resultaat deszelfs *Statistieken* opleverden.
Terwijl nu iedereen de geaardheid van de tegenpartij der
Katholieken uit hare strijdmiddelen leerde waarderen; bleek
het ontegenzeggelijk, dat juist die voorgegeven bevoorregten, de
Katholieken, op eene verregaande wijze waren achtergesteld; te-
vens vond hier de voorstander der bezuiniging ruime stof tot
nadenken, misschien ook wel bewijzen. Van deze *Statistieken*, in
een bundel vergaderd, ziet thans eene eerste aflevering het licht:
zij bevat de afdeeling: *Rijkszaken*. Er is bijgevoegd eene tafel,
zijnde de «algemeene recapitulatie» dier afdeeling en daaruit
blijkt, dat, ofschoon het getal der bevolking, de verhouding
oplevert van 2 Kath. tegen 3 niet-Kath., evenwel onder de Hooge
Staatsambtenaren 11 Protestanten tegen 2 Katholieken, onder
de ambtenaren aan de ministeriën 21 Protestanten tegen 2
Katholieken, onder de officieren des legers 14 Protestanten tegen
2 Katholieken, onder die der vloot 40 Protestanten tegen 2
Katholieken, in de collegiën van Staat 21 Protestanten tegen
2 Katholieken, in de Rijks-instellingen 38 Protestanten tegen 2
Katholieken, in het Hooger Onderwijs 81 Protestanten tegen
2 Katholieken gevonden worden; zoodat hier de algemeene
verhouding is van slechts 2 Katholieken tegen 25 Protestanten.

Allen, die in deze zaak belang stellen, zullen de afzonderlijke
uitgave dier *Statistieken*, hier aangekondigd, toejuichen. Zóó blij-
ven deze bewijsstukken beter bewaard; zóó worden zij ge-
makkelijker geraadpleegd; zóó worden zij een gedenkstuk,
hetwelk, gelijk de Redactie van «*De Tijd,*» in hare inleiding
tot deze uitgave opmerkt, door onze toekomende geschied-
schrijvers zal geraadpleegd worden.

Moge de genoemde Redactie door een ruim vertier, tot de
verdere uitgave harer *Statistieken* aangemoedigd worden!.

LIEFDEZUCHT.

LENTELIED AAN MARIA MET HET GODDELIJK KIND.

(Vrij naar Guido Görres.)

Hoor, o Zoete!
Onze groete,
Die we u, lieve Moeder, biên;
Toon ons, armen,
Toch erbarmen,
Laat, laat ons uw Kindje zien.

Wil gehengen,
Dat we brengen
Lentebloesems, lentedicht,
Dat we waken,
't Harte maken
Tot een rustplaats voor uw Wicht.

O die Zonne,
Liefdebronne,
Die gij als uw' God bemint, —
Geef, o Reine!
Ons dat kleine,
Geef ook ons uw godlijk Kind.

Laat ons zamen,
Naar betamen,
Lelies vlechten tot een kroon;
't Hart, zoo louter
Als het outer-
Waslicht, wijden aan uw' Zoon.

En Hem drukken
Met verrukken,
En Hem wiegen aan de borst,
Die alleene
Naar dat eene
Lieve kleene Kindje dorst.

En dan sluiten
Alles buiten,
Om met Hem alleen te zijn,
En te geven
Heel ons leven
Alles aan het Kindekijn.

Mei 1848.

VRIJHEID, GELIJKHEID, BROEDERSCHAP.

TOELICHTING VAN DE SPREUK DER REVOLUTIE,

DOOR

Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER.

Onder bovenstaanden titel zijn vijf kleine vlugschriften in 't licht verschenen, en worden, naar we vernemen, met graagte gelezen. Die bijval is waarlijk verdiend: de heer GROEN heeft op de geestigste wijze de onbestaanbaarheid aangetoond der absolute volks-souvereiniteit, en aan zijne voorstelling niet weinig kracht bijgezet, door aan de teleurstellingen te herinneren, die wij in de toepassing van dat beginsel met het grootste gedeelte van *Europa* hebben ondervonden.

Het laat zich verwachten, dat wij Katholieken niet onvoorwaardelijk met den heer GROEN instemmen. Ons ook schijnt het, dat de goede beginselen een weinig door hem gedreven, of wat al te absoluut gemaakt worden. Zelfs vertoont hij ons strevingen, die aan de goede zaak vijandig zijn, en in de bestaande omstandigheden nadeeligen invloed kunnen oefenen. De geheel bijzondere

stelling, die de heer GROEN bij de staats- en godsdienst-twisten heeft ingenomen, is geene reden om er onze lezers niet opmerkzaam op te maken. Een man als hij telt voor velen, en wij achten hem te hoog om hem niet tegen te spreken.

Om aanstonds ons gansche gevoelen te zeggen: de heer GROEN vat het beginsel van gezag, dat ook wij aankleven, wat te stijfzinnig op, of, indien dat woord te hard klinkt, te zeer als eene positiviteit, en niet als eene waarheid die met alle andere waarheden zamenhangt en in overeenstemming is. Hij kan er om die reden geen gedragslijn in vinden voor verschillende omstandigheden, het niet praktiesch ontwikkelen, niet toepassen. Het beginsel is voor hem dood.

Er zijn daarvan voornamelijk twee redenen.

De eerste is, dat de heer GROEN zijne politieke gevoelens gevormd heeft op eenige groote katholieke schrijvers, die het Deïsme en Materialisme der vorige eeuw hebben bestreden; daarbij, gelijk het gaat, *studio contradicendi*, de zaak wat naar eene andere zijde overdreven hebben, en, wat wel zeer te betreuren is, den nieuwen verschrikkelijken vijand niet hebben gemerkt, die hun in den rug viel. De heer GROEN heeft geput uit den al te Platonischen DE BONALD (1), die KANT's *Rein Vernunft* met de woorden van «*pure plaisanterie*» ter zij legde, in plaats van het te bestuderen; uit DE LA MENNAIS, diens leerling, die met vuur en vlam den Κοινὸς λόγος der Stoicijnen verdedigde, en niet hoorde, dat COUSIN hem toeriep: hoe

(1) Wij bedoelen daarmeê niet alleen zijn stelsel, dat verwarring van eindig en oneindig tot laatste resultaat heeft; maar ook zijne schoonste gedachten zijn van PLATO.

kunt gij u toch zoo driftig maken? wij zijn het met u eens! — uit HALLER, aan wien KANT's *Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre* te regt eenen «grenzenloozen afschuw» inboezemden, maar die, blijkens hetgeen hij er over zegt, geen begrip kon krijgen van dat wonderlijk gedrogt. HALLER inzonderheid is de van den heer GROEN meest gevolgde schrijver. Zijne «Voorlezingen» over «on-«geloof en revolutie» zijn eene welgeslaagde voorstelling van het systeem, in de *Restauration der Staats-Wissenschaft* zoo uitvoerig ontwikkeld, en bij het lezen zelfs der vlugschriften over *Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap* is 't ons telkens of wij HALLER zullen zien aankomen.

Wat heeft dat ten gevolg?

Dat de heer GROEN wel zeer schoone dingen zegt, maar ze niet overeenkomstig de behoefte van 't oogenblik voorstelt, en hij dwalingen bestrijdt, die door niemand van 't vak meer worden aangekleefd. De Deïsten en Materialisten der vorige eeuw beschouwden de maatschappij als de vrije of willekeurige uitvinding van den mensch. De ware natuurstaat was, naar ROUSSEAU, niet aan het *eind*, waar de volmaaktheid is, maar in het *begin* te zoeken. Hij ging, gelijk de Materialisten, van het *veel* naar het *één*. In 't begin alzoo hadden de menschen, door hun nut en voordeel genoopt, zich in eene maatschappelijke orde vereenigd, en sommigen als overheden aangesteld, of met volmagt uitgerust, om de algemeene zaak tot nut en genoegen van allen te bestieren. Waaruit het gevolg werd getrokken, dat het volk *per se* souverein was, en dat alle magt of gezag, hetwelk niet in dienst stond dezer volks-souvereiniteit, maar er zich boven had verheven, despotiesch, onregtmatig, nietig was, en hoe eer hoe

beter moest omvergeworpen worden. Deze theorie heeft de heer GROEN gedurig op het oog; daartegen rigt hij zijne slagen; en de lezer, die niet beter weet, meent, dat de huidige Fransche Republiek geheel dezelfde is als die van 93. En echter, hoe groot is het onderscheid! 't Is waar, ook nu roept men *Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap*, en de uitersten loopen weder in elkander; maar, ofschoon de republiek van PLATO, of wil men, *Icarie* er vrij epicuristiesch uitziet, 't is toch weder iets anders dan het nuttigheids-contract van EPICURUS; ja, wanneer we eens niet in aanmerking nemen, dat het eene uiterste altijd min of meer van het andere verzeld gaat, en er ten laatste wel verwarring moet ontstaan, mogen wij het Materialisme voorbij achten. 't Is de geheel tegenovergestelde, veel verleidelijker, dwaling; 't is Pantheïsme, dat, na zijne webben en netten in de eenzaamheid met verschrikkelijk geduld gesponnen te hebben, ze thans over *Europa* wil uitbreiden. Wij aardkruipers moeten er ons allen in wikkelen, om er als hoog vliegende vlinders uit op te stijgen; wij moeten *Geist! absolute Geist* worden! en wat EPICURUS van de Godheid zeide: *non sanguis sed quasi sanguis*, dat wil men nu omgekeerd van de menschen waar maken. Wij moeten geen bloed meer overhouden (1)!

Dat Pantheïsme heeft eene rigting, die aan het Materialisme geheel is tegenovergesteld. Het gaat niet van de veelheid naar de eenheid, maar van de eenheid naar de veelheid, en het zoekt zijn ideaal niet in het begin, maar aan het eind of in de toekomst. De godheid ontwikkelt,

(1) Dat bij de toepassing de valsche theorie bezwijkt, spreekt van zelf. In dien zin is zelfs het Pantheïsme reeds voorbij, en heerscht nog alleen in de consequentiën, in de algemeene rigting.

individualiseert zich, komt tot zijn concreet bestaan. De wereld begint met Theocratie, komt tot het Despotisme, van daar tot de Monarchie, eindelijk tot de Republiek. En geen van die vormen is af te keuren; ieder vorm was volkomen op zijnen tijd. Zelfs LA MARTINE weet er iets van. Hij zegt:

«Quatre grandes époques dominent l'état social des gé-«nérations écoulées. — *L'âge théocratique qui commence «avec le monde*, — *l'âge tyrannique*, — *l'âge monarchique*, — «*nous touchons à l'époque du droit de tous.*» Zoo gaat het altijd vooruit, en over zes of zeven eeuwen zullen wij, naar zijne belofte, *l'âge de la charité* hebben. Geen *eudæmonisme* wordt geleerd, maar *quietisme*, en de werklieden zelven mogten niet meer arbeiden om *loon*. Het verstand moet regeren! Alle goederen gemeen! Alle individualiteit moet in de algemeenheid vergaan. Zie eens wat de nieuwe Fransche Constitutie garandeert, en vraag, of dat niet God zelf is. De Staat wil *Kerk* worden; 't is al te duidelijk. De kunst, die men idolatreert, zal voor eerdienst gelden, en de wetenschap voor geloof. We zullen ook kloosters hebben vol cellen, en, daar de *rede* alleen heerscht, zal er weldra noch geweld naar binnen, noch geweld naar buiten zijn, geen doodstraf! en geen oorlog! — Dat alles nu schijnt den blik van den heer GROEN niet te hebben getroffen en hij daardoor niet te merken, van wat zijde de godsdienst het meest wordt bedreigd. Wien, men lette daar eens op, wien hief de revolutie aan 't hoofd? Eenen dichter! Zoo iets, dan is dit hierin zigtbaar, dat beschouwing en daad, schoonheid en goedheid, regtvaardigheid en liefde verward, en alles beheerscht en verzwolgen moet worden door het zoogenaamde *idee*. 't Zou zelfs mogelijk zijn, dat de dwalingen van den tijd eene mystische kleur aannamen, *en het op dat terrein tegen*

den heer GROEN *uithielden*. Dan zou een profeet aan 't hoofd moeten staan, of een anti-paus. 't Is niet waarschijnlijk, maar wij zouden dan in plaats van het einde, het begin van de verschrikkelijkste rampen te gemoet zien. Het ware een ongeluk, boven hetwelk wij ons op aarde slechts één enkel, dat grooter is, als mogelijk kunnen voorstellen.

Even zoo, en het laat zich uit het gezegde begrijpen, heeft de heer GROEN in zijne voorlezingen eene onjuiste voorstelling gegeven van het *juste milieu* van LOUIS PHILIPPE en GUIZOT. Wij kunnen er hier niet over spreken; maar dit is wel zeker, dat deze beide staatsmannen noch den lof, noch den blaam verdienen, waarmede men hen heeft overladen. Men heeft aan hen toegeschreven wat de tijdgeest deed. De vrede, dien zij met opoffering van *Frankrijks* eer behielden, was de valsche vrede van het Pantheïsme, waarbij zij geen meesters maar dienaars waren; en in 't geheel hebben zij zoo lang geregeerd als zij den boozen tijdgeest dienden en konden dienen. Zij begrepen niet, dat de Franschen, die in drie dagen drie eeuwen vooruitgaan, zoo lang niet konden wachten naar het Ideaal der constitutie, en zij volstrekt niet willen *worden*, maar *zijn*. Want ook GUIZOT, blijkens hetgeen hij reeds in zijn *Moyens de gouvernement* 1821 gezegd, en later herhaald heeft, beschouwde de constitutie niet als historischen regtsgrond, maar als theorie, als *principe*, dat zich moest ontwikkelen. Dat was zijn ongeluk (1)!

Maar wie zou 't gelooven, dat voor den heer GROEN een THIERS, een MIGNET, een LAMARTINE gezag hebben?

---

(1) Wij gelooven niet te min, dat de *Constitutie*, bij uitnemendheid dus genoemd, beter met den boozen tijdgeest overeenkomt dan de Republiek. In deze, zoo ze niet zeer gecentraliseerd is, verliest hij zich.

Naar de vertellingen van dezen, beoordeelt hij de helden der vorige Fransche revolutie. Wij begrijpen zeer goed, dat hij daarbij meer uitbreiding heeft willen geven aan het idee van HALLER, aangaande de goede meening van LODEWIJK XVI, en het valsch beginsel daardoor in al zijn kracht heeft meenen voor te stellen. Maar hij had dat nooit op die wijze gedaan, indien hij aan de bovengenoemde *habile* heeren niet te veel vertrouwen geschonken had, en tegen den tijdgeest op zijne hoede was geweest.

Tot nog toe hebben wij slechts getoond, hoe de wetenschap en het talent van den heer GROEN verloren gaan; maar wij hebben nog iets meer gezegd: dat er aan de goede zaak vijandige rigtingen bij hem voorkomen. De schuld of aanleiding daarvan is, om nog bij onze eerste reden te blijven, deels in HALLER te vinden. Het werk van HALLER is niet af! 't Is het werk van den Genie, die zelden voltooit, die iets laat ontbreken; ofschoon, 't is waar, hij tevens het correctief aanbiedt, en HALLER door HALLER kan verbeterd worden. Doch zijn stelsel, gelijk het daar ligt, is te *feitelijk*, te *historiesch*. De beminnelijke man wil te veel door de *liefde* verklaren en bindt te weinig door het *regt*. Zijn staat komt dus wèl beschouwd nooit tot één, wordt geen geheel, en losheid van elkander eer dan vrijheid is het gevolg. 't Blijft *twee* bij hem. Als hij daarom de staatsvormen verdeelt, doet hij dit niet, naardat het een of ander der organische bestanddeelen van het geheel zich meer verheft, of ook naardat zij een kunstiger zamenstemming zoeken; hij kent niet dan Monarchie en Republiek, en daar het gezag, naar zijne voorstelling genomen, te zeer alleen en door zich zelve is, of, om 't nog eens te zeggen: hij in den Staat geen *geheel* ziet, komt hij nooit tot eene eigenlijke Republiek of volks-regering en stelt ons onder dien naam veel-

eer eene Aristocratie voor. Wij hebben daar een der redenen, waarom de heer GROEN zoo veel goeds weet te zeggen van de Hoogmogende Heeren Staten. De voormalige Republiek, waarover velen niet klaagden, omdat zij geld wonnen, en waarover wij Katholieken, hoe trouweloos en onregtvaardig behandeld, niet dorsten klagen, omdat de onderdrukkers te magtig waren, deze Republiek met hare aristokratische dwingelandij in Staat en Kerk, beschouwt hij als de bron van Hollands geluk en vrijheid, of liever als het model, waaraan slechts een en ander zou moeten gewijzigd worden!

Maar dit is niet het eenige. Wanneer het gezag zoo feitelijk is, zich zoo absoluut *stelt* en de Staat geen *geheel* vormt, — dan heeft ook de Staat geen doel, dan valt er aan geene Staats-theorie te denken; of die theorie zou juist daarin moeten bestaan, dat er geene theorie behoort te zijn. Zoo gaat het eenigzins met HALLER. Dit is immers overdreven? Wij geven toe, dat de Koning om of voor zich zelven is, maar kan hij daarom niet tevens om den Staat zijn? het eene doel veronderstelt het ander, en het een behoeft het ander evenzeer als individualiteit en maatschappij elkander behoeven. Zoo min als wij een absoluut *regt* aannemen, zoo min nemen wij een absoluut *feit* aan; en gelijk wij onze rede en wil niet zelven gemaakt hebben, maar er niet te min op kunnen terug werken, zoo ook is de maatschappij wel historiesch gegeven, en hier even als in de wetenschap *Voraussetzunglosigkeit* eene groote gekheid, maar wij kunnen toch op onzen maatschappelijken toestand terugkomen, dien beter regelen en zelfs hervormen. Kunst is 's menschen natuur. Indien de theoriën *Europa* in het ongeluk hebben gestort, dan is dit een bewijs van de verbazende kracht der theorie,

en bijgevolg ook daarvan, dat zij niet mag verwaarloosd worden, en haar in de vorming der Staten een wettig aandeel toekomt. Ook zij is geschiedenis. Wanneer men dit aan den heer GROEN of aan HALLER zelven vroeg, zou dit worden toegestemd. Maar tot hoever? Wordt het in alle geval niet te zeer ter zij geschoven? Hoe spreekt de heer GROEN van de Staats-Commissie, met het ontwerp eener nieuwe Staatsregeling belast? Hoe laat hij zich tegen vrije overeenkomst, tegen wetenschappelijke poging in dit opzigt uit? Wordt zelfs de republikeinsche leus van *vrijheid, gelijkheid* en *broederschap*, niet uitgegeven voor de leus dergenen die hier verbetering zoeken? Tot nog toe is hier daarvan geen kwestie. Er is kwestie van geschondene regten te handhaven; van zich naar den drang der geschiedenis te regelen; van aan heerschende denkbeelden en neigingen zooveel ruimte te geven, als noodig en nuttig is. De leden der Staats-Commissie ter ontwerping eener Grondwet zeggen in hunne toelichtende memorie, dat zij hun plan of ontwerp niet absoluut, maar naar de omstandigheden willen beoordeeld hebben, volgens welke zij konden en moesten handelen. Wij hebben de eer niet die heeren te kennen, en 't is meer dan waarschijnlijk, dat wij anders dan zij denken; maar dit hun zeggen, ofschoon we 't op 't oogenblik niet woordelijk weten, heeft ons groote hoogachting voor hen ingeboezemd. Zulk spreken is Staatsmannen waard!

De tweede reden, waarom de heer GROEN zoo vreemd aan zijnen tijd, zoo positief en aristokratiesch en aan alle kunstige bemoeijingen vijandig is, kan men vinden in het vijfde vlugschrift, handelende over de vrijheid der kinderen Gods; alsmede in die zijner voorlezingen, waar hij over de her-

vorming spreekt, hij LUTHER van revolutionaire beginsels en handelwijze tracht vrij te pleiten, enz. Hij is gereformeerd, orthodox gereformeerd; hoe zou hij dan zijnen tijd voelen en waarderen? Hoe het gezag, dat hij in zijne godsdienst erkent en niet erkent, anders vatten dan als feit, als dwingend feit? Hoe niet wenschen naar de oude Republiek en hare heerschende kerk (1)? Hoe op het punt van Theorie niet moeijelijk te spreken zijn? In waarheid, zoodra het gereformeerd geloof er bij te pas komt, is de heer GROEN dezelfde niet meer. Wat vijandige magten hebben dan dat edel gemoed, dien anders zoo helderen en hoogen geest vermeesterd? 't Is of er iemand achter hem sluipt en eensklaps de kaars uitblaast! De heer GROEN ziet volstrekt niet, wat ieder ziet, dat de eene orde analoog moet zijn aan de andere; dat men in het politieke geen wezenlijk gezag kan aannemen, zonder dit ook te doen in het godsdienstige. Dit belet niet, dat hij plaatsen van DE LA MENNAIS aanhaalt en goedkeurt, waarin datzelfde met den meesten nadruk beweerd wordt. Ja, hij wil de formulieren van eenigheid. Maar al wederom: hoe wil hij die? Hoe kan dat met den bijbel als eenige kenbron zamenstaan? Is het tijdelijk gezag niet kwaad, als het waar is wat hij naar art. 36 der *Hervormde Geloofsbelijdenis* wil geloofd hebben: «dat «onze goede God, uit oorzake der verdorvenheid des men«schelijken geslachts, koningen, prinsen en overheden veror«dend heeft, willende dat de wereld geregeerd worde door «Wetten en Politie; opdat de ongebondenheid der men«schen bedwongen worde, en het alles met goede ordinantie «onder de menschen toega.»

Indien al deze verschillende stellingen eens levendig

(1) Men zie het adres van v. HOGENDORP c. s., en wat daarover in dit tijdschrift gezegd is. D. II, bl. 167.

werden in den geest van den heer GROEN, hij zou, daar is geen twijfel aan, dualist moeten worden, al verder gaande eindelijk zich verzoenen met LOUIS BLANC en LAMARTINE, en bevinden, dat het duizendjarige rijk, waar de oude orthodoxe Protestanten het zoo druk van hadden, slechts door mystieke vormen van de Republiek verschilt die deze heeren in 't hoofd hebben. Maar schoon de sympathiën, die de heer GROEN voor hen en hunne geestverwanten hier en daar aan den dag legt, onze opmerkzaamheid niet zijn ontgaan, wij gelooven niet dat hij 't tot zoo ver zal doorzetten. Hij immers is in staat, om al die ideën over te nemen en met vuur en welsprekendheid te verdedigen, die eenen HALLER tot het Katholiek geloof hebben teruggevoerd, — en Protestant, orthodox Protestant te blijven! .. Als wij Katholieken hier nog wat doen willen, dan moeten wij maar ophouden met redeneren, en aan 't bidden gaan.

AANTEEKENINGEN

BETREFFENDE

DEN STRIJD TEGEN DE VRIJHEID VAN ONDERWIJS.

Bij het naderen van den dag der beraadslagingen in de Tweede Kamer der Staten-Generaal over de wijzigingen in het X^de^ Hoofdstuk der Grondwet, voor zoo ver het handelt over het onderwijs, kan het zeer nuttig zijn de aandacht te vestigen op datgene, waarover eigenlijk de strijd gaat, die daaromtrent gevoerd wordt. Want het is er ver af,

dat het eigenlijke punt in geschil steeds juist in het oog wordt gehouden, en inzonderheid, dat het verlangen der voorstanders van de vrijheid van onderwijs door hunne bestrijders naar waarheid wordt voorgesteld.

Deze laatsten, hartstogtelijk ingenomen met hetgeen bestaat, ontstellen zich zoodra zij het woord *vrijheid* vernemen; hunne verbeelding slaat op hol; zij geraken buiten staat om de ware beteekenis der vrijheid, welke verlangd wordt, te begrijpen; zij zien de gansche schoolwereld reeds in bouwvallen en puinhoopen verkeerd; en heffen nu een gejammer aan, als lagen zij, en, in hun gevolg, ook Koning en Vaderland, meer dan half verpletterd, ter dood toe gewond, onder en tusschen die neergestorte steenbrokken en gebrokene schoolmeubelen. De Schoolopziener, met, zooals hij zich verbeeldt, gebroken lendenen, en verbrijzelde beenen, en ontwrichte hand, slaat een weemoedigen, laatsten blik op den hem ontvallen schoolschepter, 's vaderlands palladium, sluit het verschrokken oog, *et dulces moriens reminiscitur Argos.* De schoolmeester waant zich met vrouw en kroost in zijn nog staande schoollokaal onder de puinen, als onder een sneeuwval, bedolven; geen toegang meer tot zijn school; geene schoolgelden meer van kinderen; geen betaling meer uit het schoolfonds; en de voorraad is haast opgeteerd! Denk echter niet, dat de tranen der vrouw, het gesnik der kinderen, de dreigende hongerdood, het den man angstig maken om het hart; het oog op de ledige spinde gevestigd, en de beide ledige handen geopend, roept hij uit: ach verlichting! ach Nederlandsche jeugd! en hij bezwijkt. Maar zeer velen zien den denkbeeldigen ondergang van Oranje en Nederland,

door den ondergang van hun monopolie te berokkenen, niet met zoo veel gelatenheid aan; zij verzamelen integendeel hunne krachten, en, gelijk de reus onder den Etna, woelen zij onder het puin der schoolwereld, die een ware volkaan geworden is. Uit honderd kraters stroomt de gloeijende lava van scheldwoorden, verwijtingen, beschuldigingen en verwenschingen; in vlammen en rook stijgen, als rotsblokken, de schoolwet van 1806, en de Reglementen, en de Instructies, en de Boekenlijst, en het Besluit van 2 Januarij 1842, en de Notulen der Provinciale Schoolcommissies, en duizend andere, bekende en onbekende, monopolistische voorwerpen in de hoogte; daar de hemel den Scholarchen niet meer gunstig is, doen zij nu, uit de onderwereld door hunne bezweringen opgeroepen, de verschrikkelijkste spoken rondwaren, als: de logge domheid, het zwarte bijgeloof, het grijnzend jesuitisme, de doodskleurige ongodisterij, de van bloed druipende onverdraagzaamheid, de razernij der dweepzucht. Maar de lava stroomt tusschen de puinbrokken door weer in de keelen der scheldenden; de opgeworpen monopolie-klompen vallen loodregt weer neder, hunne ledematen verder te morzel; en het geloof aan spoken hebben zij zelve uitgeroeid.

Men kan echter niet ontkennen, dat de aangeheven noodkreeten en de huiveringwekkende voorspellingen der schoolmannen bij sommigen een zekere angst en aarseling doen ontstaan: daarom willen wij pogen door eenige aanteekeningen iets bij te dragen, om den bedaarden en kalmen zin, die thans meer dan ooit eene behoefte voor Nederland is, te bewaren.

Vooreerst dan teekenen wij aan, dat in den strijd over

de vrijheid van onderwijs geenszins het onderwijs in zijn ganschen omvang, maar alleen het lager onderwijs, het eigenlijk volks-onderwijs, is betrokken. Het hooger onderwijs is inderdaad vrij; en voor het middelbare onderwijs bestaat insgelijks eene, hoewel niet genoegzaam verzekerde, en in sommige opzigten te beperkte, maar toch bruikbare vrijheid. Wij willen hiermede niet zeggen, dat de verordeningen op het hooger en middelbaar onderwijs, en derzelver toepassing, eene ideale volkomenheid bereikt hebben; maar wij willen slechts doen opmerken, dat onze strijd, ten aanzien van het voorwerp, beperkt is.

Ten tweede teekenen wij aan, dat de vraag om vrijheid van onderwijs niet is eene vraag om losbandigheid. Wat zij, van de zijden der Katholieken beöogt, moge blijken uit het volgende, dat wij uit een brochure van 1841 afschrijven.

«Eene andere opmerking, die vooral moet gemaakt worden, is, dat gij de Katholijken doet voorkomen, als vorderden zij eene vrijheid zonder eenige beperking; als riepen zij om afschaffing, niet slechts van de *speciale* maar ook van de *algemeene* admissie; als wilden zij scholen zonder eenigerlei gouvernementstoezigt. Dit is geheel bezijden de waarheid.... Gij hadt moeten letten op hetgeen de Katholijke leden van de Staten-Generaal, in de Edel Mogende vergadering, over de vrijheid van onderwijs gezegd hebben.... Zoo heeft b. v. de heer LUYBEN, in de dubbele Kamer, op Donderdag den 27 Augustus 1840, onder anderen gezegd: «Het onderwijs hetwelk bekostigd wordt door de regering, «behoort te worden geregeld door de wet. Verder moet «het aan elken vader, aan elken voogd vrijstaan, zijne «kinderen en pupillen te doen onderwijzen door leermees«ters van zijne keuze. Het moet ten dien einde aan een

«ieder zijn vrijgelaten, openbaar (1) onderwijs te geven, «*mits hij* hebbe een getuigschrift van zedelijkheid en be-«kwaamheid, om het even in welk gewest van het rijk hij «zulks hebbe verkregen.»» (Zie *Bijvoegsel tot de Nederl. Staats-Courant van Maandag 7 September 1840, n°. 213.)* De Katholijken,.... verlangen geene zoodanige vrijheid, die het land en de regering zonder waarborgen laten zoude; neen, zij zijn bereid, redelijke waarborgen te geven voor het onschadelijk, het nuttig gebruik, dat zij van de vrijheid maken zullen. Geenszins is het hun te doen om eene losbandigheid te zien invoeren, waarvan het onderwijs zelf, zoo als zij het verlangen, het eerste slagtoffer zou zijn.» (2). — En een weinig lager.

«De overweging van art. 189 (der Grondwet) levert ons nagenoeg dezelfde uitkomsten op, als die van art. 188; namelijk, 1°. de noodzakelijkheid van waarborgen aan de gezindheden, dat hare godsdienstige begrippen in de openbare scholen, waar kinderen van hare belijdenis onderwezen worden, geen aanstoot zullen lijden; en 2°. vrijheid tot het oprigten van bijzondere scholen.... Het spreekt wederom van zelf, dat de Staat waarborgen moet hebben voor een goed, doelmatig en nationaal onderwijs. Doch de Staat moet door deze waarborgen de vrijheid niet tot een ijdel woord maken. Wanneer b. v. de af te leggen examens, waardoor hij, die onderwijzer verlangt te worden, van zijne bekwaamheden moet doen blijken, door partijdige commissies moeten afgenomen worden, dan zal de Grondwet, dan zal iedere Wet, ieder Besluit te vergeefs het woord

---

(1) Moet welligt zijn *in het openbaar*, zoo veel als: aan ieder die komen wil. *Red.*

(2) *Derde Brief van F. J. van Vree.... aan den Hoogleeraar M. Stegenbeek.* bl. 17.

vrijheid opnemen, want dan zal men slechts schaars, of schier niet, tot het genot der vrijheid komen. » (1)

Uit deze aanhaling, die nog met tallooze anderen zou kunnen vermeerderd worden, maar waarbij wij gelooven ons te mogen bepalen, blijkt het genoegzaam, dat de Katholieken geene geheel onvoorwaardelijke vrijheid van onderwijs verlangen; dat zij het integendeel den Staat willen aanbevolen hebben, om van ieder, die volksonderwijzer wil worden, vooraf bewijzen van zedelijkheid en bekwaamheid te vorderen; en dat zij tegen een redelijk toezigt van wege den Staat, ook bij de bijzondere scholen, geene bedenkingen inleggen.

De andere voorstanders der vrijheid willen evenmin de zoo zwart geschilderde bandeloosheid, uit welke de monopolisten den ondergang van het onderwijs spellen. Een vernieuwd bewijs daarvoor levert de zakelijke en in deze tijdsomstandigheden regt passende brochure van den heer Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER, aan het adres van den gewezen Ministerie-President Graaf SCHIMMELPENNINCK. (2)

Het is derhalve niet te vreezen, dat, wanneer de voorstanders der vrijheid hun verlangen, gelijk zij thans met grond verwachten, verwezenlijkt zien, de onbekwaamheid zich van de scholen zal meester maken; de strijd voor de vrijheid is volstrekt geen strijd voor de domheid tegen het onderwijs. Dit weten de bestrijders der vrijheid ook wel; waarom spreken zij dan onophoudelijk van den aanstaanden ondergang van het volksonderwijs? Waarom doen zij het dan voorkomen, als zoude voortaan een bekwaam onderwijzer een zeldzaamheid zijn? Waarom spellen hunne orakelspreuken steeds domheid en duisternis? Zou

(1) t. a. p. bl. 51.

(2) Te *'s Hage*, bij W. P. VAN STOCKUM.

hunne *Pythia* als die van *Delphi* zijn? *Philippizat*, zeide DEMOSTHENES.

Het lager onderwijs zal door de vrijheid, welke verlangd wordt, niet alleen niet verliezen; maar het zal er door winnen. De voorstanders van het bestaande zullen wel willen erkennen, dat de veertigjarige regering der wet van 1806 het volksonderwijs nog niet tot die hoogte van volkomenheid gebragt heeft, dat er geen vooruitgang meer noodig of mogelijk is. Hunne eigene getuigenissen, talrijk hetzij in in hun weekblad *de Wekker*, hetzij in andere hunner schriften te vinden, geven zelfs grond tot het vermoeden, dat er vrij algemeen gebreken en misbruiken bestaan, waardoor en het onderwijzen en het onderwezen worden niet weinig beneden de bereikbare volmaaktheid blijven. Erkentenissen van dien aard gaan zoo ver, dat het gezond verstand er voor stil staat, hoe daarmede de loftuitingen dierzelfde mannen over de voortreffelijkheid van het Nederlandsch volksonderwijs te rijmen zijn. Wij voor ons deelen de overtuiging der deskundigen, die «meenen dat er ten aanzien van dit «punt (vermeerdering van kennis) meer ophef dan wezen«lijke vooruitgang bespeurd wordt; dat de menigvuldigheid «en omvang van het onderwijs dikwerf met groote opper«vlakkigheid en met zeer weinig overleg omtrent de eigenlijke «behoefte der kinderen gepaard is; dat veel even spoedig «vergeten als aangehoord wordt, en dat eene *enquête* zelfs «aangaande die soort van volksverlichting, waarop men in «onze dagen zoo hoogen prijs stelt, uitkomsten, aan de tegen«woordige schoolhovaardije niet ongemeen gunstig, ople«veren zou» (1). Wij mogen het dus voor zeker houden, dat verbetering van het onderwijs, afgezien ook van de gebreken in godsdienstig opzigt, eene wezenlijke behoefte is.

(1) GROEN VAN PRINSTERER t. a. p. bl. 9.

Zullen nu de voorstanders van het bestaande durven beweren, dat die verbetering slechts in gemengde scholen plaats kan hebben? dat zoodra al de schoolkinderen dezelfde godsdienst belijden, de verbetering van het onderwijs onmogelijk, of zelfs maar bijzonder moeijelijk wordt? Het tegenovergestelde lijdt geen twijfel bij ieder, die van onderwijzen en opvoeden gezonde denkbeelden heeft. Het onderwijs zal, waar 't overige gelijk is, altijd beter slagen, naarmate er tusschen den onderwijzer en den leerling meer sympathie bestaat, de middelen van invloed des eersten talrijker en krachtiger zijn, het vertrouwen des laatsten grooter is. En wie zal ontkennen, dat ten dezen aanzien de niet gemengde veel op de gemengde scholen vooruit hebben? Doch, zullen welligt de schoolmannen zeggen, de onderwijzers zullen niet op de hoogte hunner taak zijn; zij zullen daarenboven veel tijd moeten besteden aan leerstellig godsdienstig onderwijs; en de Roomsche geestelijkheid vooral zal niet willen toelaten, dat een verlicht onderwijs gegeven wordt. En op welke gronden durven die heeren de toekomst alzoo beschuldigen? Wij zijn zeer verlangend om de gronden te vernemen, en wij waarschuwen hen, dat de tijd der declamatie, de tijd van stoute verzekeringen, in hoogdravende bewoordingen, zonder het aanvoeren van bewijzen, voorbij is. Waarom zullen de onderwijzers niet op de hoogte hunner taak zijn? Zij zullen immers, alvorens te mogen onderwijzen, aan een examen, van staatswege, onderworpen worden. Heeft men thans grooter waarborg? En wat den tijd, aan het leerstellig onderwijs te besteden, aangaat, die zal noch ongemeen aanmerkelijk, noch voor het schoolonderwijs verloren zijn. Als men de beuzelboekjes, waarin JANTJE en PIETJE en CHRISJE, echte typen van kindsche lafheid, op hoogwijzen

toon zinledige gesprekken houden, plaats doet maken voor wat degelijk godsdienstigs; als men inzonderheid zich op een goed onderrigt in de Bijbelsche geschiedenis wil toeleggen; als men, in een woord, den tijd, die thans of nutteloos verspild, of aan het onderwijs in het zoogenaamd algemeen christendom opgeofferd wordt, aan het godsdienstig onderwijs besteedt; dan zal men meer dan genoeg hebben voor het godsdienstig doel, dat de positief christelijke Nederlanders met de niet gemengde scholen inzonderheid beoogen. Maar nu den afkeer der Roomsche geestelijkheid van een verlicht onderwijs.... Mogt men eens regt duidelijk zeggen, wat men door een verlicht onderwijs verstaat. Meent men, dat de Roomsche geestelijkheid hare goedkeuring niet zal hechten aan de gewone lofspraken op de Hervorming der XVI^{de} eeuw; aan de vergoding der Hervormers; aan de belastering der middeleeuwen; aan de onwaarheden over de Pausen, de kloosters, de inquisitie enz.; meent men, dat zij alle ontkennende, alle twijfelende en dubbelzinnige uitdrukkingen omtrent de geloofsleer over God, den Verlosser, zijne Moeder, enz. zal weren; o dat is zeker, zij zou anders aan hare roeping om het licht der wereld te zijn niet beantwoorden, zij zou der deugd en waarheid niet de verschuldigde hulde bewijzen. Maar ziet gij dan niet, mijne heeren van het monopolie, dat wij hier geheel op godsdienstig terrein zijn, en dat uwe beschuldiging, die immers den aangeduiden zin heeft, een ontegensprekelijk bewijs is, dat gij met uw onderwijs-monopolie het op den ondergang der katholieke godsdienst in Nederland gemunt hebt? Dat is de groote grief, die we tegen u hebben; dat is de onregtvaardige kwelling ons door u aangedaan, dat gij, onder het voorwendsel van onze kinderen

te onderwijzen, hen van het katholicisme aftrekt; dat gij ons, met vertrapping der godsdienstvrijheid, noodzaakt, onze kinderen aan uwe verleiding prijs te geven. Meent gij, dat wij in het stuk van geloof en godsdienst dwalen, beklaagt ons, overtuigt ons; maar berooft ons niet van het regt om, staande onze overtuiging, onze kinderen in en volgens ons geloof op te voeden en te doen onderwijzen. Geene nuttige en voor hen doelmatige kennissen willen wij aan onze kinderen onthouden; wij weten zeer goed dat de achterlijkheid in kennissen ons lot van HELOTEN, waaraan we ons voor goed hopen te ontworstelen, bestendigen en verzwaren zou; het is ons vaste besluit zulk lot niet te verdienen, niet te dragen; maar het is niet minder onze besloten wil, om het geloof in onze kinderen onvermingt en onverwrikt te bewaren.

Het blijft dus bewezen, dat de verbetering van het onderwijs, op de niet gemengde scholen mogelijk, en zelfs gemakkelijker te verkrijgen is dan op de gemengde. Er zijn daarenboven gronden, waarop men de bewering bouwen kan, dat de verbetering van het onderwijs, bij het behoud van het tegenwoordige stelsel, onwaarschijnlijk is.

De wet van 1806 heeft nu veertig jaren gegolden. Laten we aannemen dat onder haren invloed het onderwijs veel verbeterd is. Maar laten we, bij het erkennen ook van talrijke onvolmaaktheden, tevens vragen: is die verbetering van de laatste of van de eerste helft diens tijdvaks? Inzonderheid, is sedert de laatste tien jaren die verbetering nog voortgegaan, of is er stilstand, welligt achteruitgang gekomen? Wij meenen dat het antwoord niet twijfelachtig kan zijn. Welnu, het goede, dat de gemelde wet in veertig jaren niet heeft kunnen bewerken, ofschoon de staatsmagten hare werking allezins ondersteunden, mag men in den volgenden

tijd niet meer van haar verwachten; zij kan zelfs de verkregene uitkomsten niet bestendigen. Wat is daar de oorzaak van? Daar zijn vele oorzaken van, uit welke wij er slechts eene noemen, te weten de veranderde toestand der bevolking. Wie het schoolbeheer, zoo als het door de wet en de reglementen van 1806 verordend is, aandachtig gadeslaat, die zal daarin talrijke trekken, aan de type van het staatsbeheer der geünieerde provinciën ontleend, niet kunnen miskennen. Provincialisme en oligarchie, niet overlating van de details der uitvoering aan gequalificeerde afzonderlijk handelende personen, zonder regeling hunner verantwoordelijkheid, loopen aanstonds in het oog. De toen reeds zich ontwikkelende centralisatie heeft zich echter in de Reglementen de mogelijkheid tot handelen voorbehouden; en dáárvan, zoowel als van zijne exceptioneele positie als Souvereine Vorst, heeft WILLEM I zich bediend, om het gansche schoolbeheer onder zijn bereik te brengen. De regeling van 1806 is in hare wezenlijkste punten talrijke malen door hem verkracht geworden. Er is feitelijk een bastaard regeling ontstaan, teelt van oligarchie en autokratie. Maar het volk, onder hetwelk de bewustheid zijner grondwettige regten en vrijheden, vooral sedert 1825, gaande weg ontwaakt is; het volk dat, zijne godsdienstige begrippen op de scholen gekwetst ziende, nu ook levendig beseíte, dat het in zijne gewaarborgde regten verkort werd; het volk, dat het albestuur des gouvernements moede was geworden, verklaarde zich luid, en spreekt vooral thans zijn wil uit, om de regten en vrijheden te genieten, die het verzekerd en gewaarborgd waren, doch waarvan het genot nog altijd uitbleef. In dezen toestand is de bestaande schoolregeling onmogelijk geworden, zij is een schreeuwend anachronisme. Daarom

is van haar niets goeds meer te verwachten, en met haar behoud de verbetering van het onderwijs ondenkbaar. Een verder gevolg hiervan is, dat de voorstanders der vrijheid van onderwijs, in den zin dien zij bedoelen, juist vragen, dat de wetgeving in overeenstemming gebragt worde met den toestand des volks, en alzoo de verbetering van het onderwijs worde mogelijk gemaakt.

Nog eens dan, het is er ver af, dat de vrees, voor achteruitgang van het onderwijs door de verlangde vrijheid, gegrond zoude wezen; integendeel, het onderwijs zal er bij winnen, veel bij winnen. De ruimte ontbreekt ons, om dit hier verder te ontwikkelen; maar het reeds gezegde stelt de bewering boven allen twijfel. Indien men zelf verder wil overwegen, dat de vrijheid, de concurrentie, beginselen van handeling zijn, terwijl het monopolie uit zijn aard traagheid kweekt; dat de voorstanders der vrijheid, door den gevoerden strijd opgewonden, en als hun woord verpand hebbende, al dadelijk aan eene goede inrigting der vrije scholen en aan de volmaking van het onderwijs op dezelve, eene krachtige impulsie zullen geven; dat inzonderheid de Katholieken, zoo lang als onbekwaam gescholden, van een edel verlangen branden, om met daden hunne beschuldigers te logenstraffen; indien men deze en andere, talrijk voor de hand liggende, opmerkingen wil maken en overwegen, zal men, in plaats van door vrees neergeslagen, integendeel door blijde vooruitzigten opgebeurd worden, en aan het onderwijs geene vernietiging, maar eene vruchtrijke toekomst voorspellen.

Doch de monopolisten voorspellen nog wat anders uit de vrijheid van onderwijs, iets dat veel schroomelijker is dan het voorgaande, namelijk bloedbaden. «De scholen zullen «bijna oogenblikkelijk sekten-scholen worden, de bevolking

«zal nu door deze scholen in eene Roomsche en Onroomsche «niet verdeeld, maar uit een gescheurd worden. Eerst «schelden de schooljongens elkander uit, wanneer zij naar «de sekten-scholen gaan, als paap en geus; weldra be«proeven zij de vuisten, later de zwaarden tegen elkander. «Eene omwenteling gelijk aan die van 1795, waarbij ter «vermeerdering van ellende, ook het huis van Oranje ligt «op nieuw kon verdreven worden, staat voor de deur: «geene tien jaren verloopen er, of *Nederland* is — om «en weder omgekeerd.» Het is vervaarlijk! en dat binnen tien jaren! Wat zullen die schooljongens ongemeen spoedig ontwikkelen moeten! Eer het tien jaren verder is, dus eer zij twee à drie en twintig jaren oud zijn, zullen zij eene omwenteling en eene tegen-omwenteling in *Nederland* hebben gemaakt! Waarlijk, Mijnheer HOFSTEDE DE GROOT (want die is hier de propheet,) het is niet voorzigtig in oogenblikken van verbijstering, als men door angst ontzet is, iets te schrijven, en het is nog minder voorzigtig het al zoo geschrevene vervolgens naar de drukpers te zenden.

Wij zullen den verbijsterden Hoogleeraar-Predikant laten teregt wijzen door een kalmen, ofschoon jeugdigen, Priester. Namelijk de Eerw. heer O. A. SPITZEN, R. K. Priester te *Groningen*, heeft een *Brief* geschreven *aan den Hoogleeraar en Schoolopziener* P. HOFSTEDE DE GROOT, *tot antwoord op Z. H. Gel.'s Brochure: «wat hebben wij van het ontwerp van gewijzigde Grondwet te verwachten, met betrekking tot godsdienst en onderwijs.»* In dien Brief (1), die het publiek voor de aanstekelijkheid van 's Hoogleeraars Brochure beschutten, en Zijn Hooggeleerde zelven als tegenprikkel tot een uitmuntend geneesmiddel strekken kan,

(1) Bij WAANDERS te *Zwolle*, en bij SLADOOT te *Groningen*. — Men neme deze vermelding voor eene aankondiging.

lezen wij het volgende: (bl. 45 b. v.) «Dat de scholen «*sekten-scholen* worden zullen, is *waar*, mits gij voor secten- «scholen in plaats stelt: *afzonderlijke, godsdienstige* scholen; «dat de bevolking door deze scholen in eene Roomsche «en Onroomsche zal gescheiden worden, is *niet* waar, «want die scheiding bestaat reeds daadwerkelijk, ook zon- «der de scholen, door het geloof; dat de bevolking uiteen «gescheurd zal worden, is waar of niet waar, naar gelang «dat vrijheid van godsdienst en onderwijs gegeven wordt «of geweigerd.... Mijnheer, gij zijt bedueht voor die steile «scheiding, voor onderlinge verbittering der gemoederen? «Gij zijt bang, dat de schooljongens elkander uitschelden «voor *Paap* en *Geus?* Dit behoeft niet eerst voortaan te «geschieden, het gebeurt reeds nu in die verdraagzame ge- «mengde scholen.... Maar zulke dingen zouden in (*niet*) «gemengde scholen erger worden? Ja, wanneer gij den «kinderen haat inboezemt tegen al wat Katholijk is, zelfs «tegen den Katholijken naam; wanneer in de Protestant- «sche scholen leugens en lasteringen geleerd worden, «waarvan zich nu zelfs Schoolopzieners van gemengde «scholen niet onthouden kunnen (*willen?*); wanneer den «kinderen wordt ingeprent, dat zij *roomsch* ook kunnen «spellen met de letters van *bijgeloovig* en *dom;* wanneer «de Katholijken als afgodendienaars worden voorgesteld, «hunne geestelijken als monsters van geld- en heerszucht, «die het volk door bijgeloof en zonde ontzenuwen, om het «zoo onder den duim te houden: — ja, mijnheer, ik beken «dat dan de zaden van tweedragt in zulke scholen gestrooid «zijn, en dat zoo onderwezen kinderen gaarne eerst de «vuist, misschien eindelijk het zwaard tegen die zwarte «Roomschen beproeven zullen. Doch van onze zijde hebt «gij iets dergelijks niet te vreezen. Neen: het is waar,

«dat wij den kinderen leeren, dat er gelijk één God, «één CHRISTUS, zoo ook maar ééne Kerk, ééne waarheid «is; maar gelijk wij eene onverdraagzame waarheid pre- «diken, zoo prediken wij daarentegen eene zeer verdraag- «zame liefde; wij leeren, dat men, wel verre van met een «hatelijk of verachtelijk oog neêr te zien op hen, die niet «tot onze Kerk behooren, dat men eer met liefderijk «medelijden hen beschouwen, en den Algoeden Vader in «den Hemel voor hen bidden moet; dat men de dwaling «moet verfoeijen, maar de dwalenden verschoonen en be- «minnen; dat er naast den band der godsdienst ook een «andere band bestaat, de band der maatschappij; dat men «allen zonder onderscheid, als kinderen van één Vaderland, «als burgers van éénen Staat, een warm hart toedragen, «eene hulprijke hand bieden moet. Die leeringen, die «beginselen, mijnheer, kunnen geen verbittering, maar «wel verbroedering, geen twist en tweedragt, maar wel «eendragt en vrede stichten tusschen de leden van een «maatschappelijk huisgezin.»

Aan den heer HOFSTEDE DE GROOT, gelijk mede aan het grootste getal der voorvechters van het monopolie, worden de verwijtende woorden van den heer S. te regt toegevoegd. Zij hebben, voor zoo veel in hen was, de gemengde scholen zoodanig geleid, dat sektenhaat en bittere onverdraag- zaamheid er door aangekweekt zijn; hun invloed op niet gemengde Protestantsche scholen mag men dus met grond vreezen. Maar in het algemeen is, in onzen tijd en in ons land, bij de aanstaande ontwikkeling van vrijheid en gelijkheid, de aankweking van sektenhaat en onverdraag- zaamheid op de afzonderlijke niet gemengde scholen weinig te duchten. De geloofs-verscheidenheid, ontdaan van we- reldlijke belangen, zal geen hevige hartstogten opwekken.

Maar wanneer men eene kerkpartij naar de suprematie in den Staat ziet streven; wanneer men haar misbruik ziet maken, onder anderen van haar beslissenden invloed op de scholen, om door het onderwijs degenen, wier geloof zij bestrijdt, verachtelijk en hatelijk te maken; wanneer men haar een verbond ziet sluiten met de Staatsmagtigen tot vernedering, onderdrukking, uitsluiting, vervolging van andersgezinden; dan, ja, neemt de geloofsverscheidenheid zeer spoedig een hartstogtelijk karakter aan. Maar aan wien de schuld? Die toestand houde op: dat Nederlanders hunne medeburgers, die een ander geloof belijden, niet langer als overheerschers behoeven aan te zien; dat de verdeeldheid naar 't geloof op het Staatsterrein geene uitdrukking meer vinde; en de afzonderlijke scholen zullen der verdraagzaamheid evenmin schaden als de afzonderlijke kerken. Wij aarzelen zelfs niet te beweren, dat, gelijk in de laatste jaren de gemengde scholen groote wonden aan de verdraagzaamheid hebben toegebragt, zij ook dan nog voor de verdraagzaamheid niet zonder bedenking zullen zijn. «Ik heb mij nooit kunnen voorstellen,» zegt de heer GROEN VAN PRINSTERER (t. a. p. bl. 11) «dat men eendragt «bevordert, als men degenen, wier inzigten omtrent de «wijs van werken lijnregt tegenover elkander staan, tot «zamenwerking dwingt. Ik heb altijd gemeend, dat men «aldus, waar vreedzame en lieflijke zamenwoning mo«gelijk zou geweest zijn, de onvermijdelijkheid eener hef«tige worsteling te weeg brengt.» Alleen het onverholen streven der regering, om op de openbare gemengde scholen het onderwijs, inderdaad *met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen*, te doen geven, terwijl zij van den anderen kant aan het vrije onderwijs alle ruimte laat, zal de bedenkelijkheid der gemengde scholen kunnen vermin-

deren, en de in derzelver aard liggende aanleiding tot provocatie van onverdraagzame handelingen werkeloos kunnen maken. Op de afzonderlijke scholen zal intusschen den kinderen eene grootere gehechtheid aan de godsdienst worden ingeprent, en juist daardoor zullen zij gestemd worden om het gebod der naastenliefde, aan alle christelijke belijdenissen gemeen, met meer ontzag aan te nemen, en met grootere getrouwheid te beoefenen. Het gevolg daarvan zal zijn, toeneming van de praktijk der verdraagzaamheid.

Wat is nu de slotsom dezer aanteekeningen?

Van den eenen kant: de erkenning, dat de voorstanders der vrijheid van onderwijs, deze vrijheid slechts behoeven te vragen, en inderdaad slechts vragen voor het lager- of volks-onderwijs, dewijl zij voor het hooger- en middelbaar onderwijs bestaat; dat de gevraagde vrijheid niet eene onvoorwaardelijke, maar eene voorwaardelijke en alzoo beperkte vrijheid is, die aan Staat en Volk waarborgen levert van goed, deugdelijk onderwijs; dat deze vrijheid van onderwijs een noodzakelijk uitvloeisel is van de vrijheid van godsdienst; dat zij het beste hulpmiddel is om te verhinderen, dat de scholen aanleiding geven tot het ontkiemen van onverdraagzaamheid en sektenhaat bij de jeugd.

Van den anderen kant: de erkenning, dat de voorstanders van het bestaande onderwijsstelsel het eigenlijke vraagpunt overdrijven, door niet genoegzaam te onderscheiden zoo het lager- van het hooger onderwijs, als de gevraagde, matige vrijheid van de wilde losbandigheid; dat zij, het bestaande willende behouden, de krenking der godsdienstvrijheid willen bestendigen; dat zij, hun wensch verkrijgende, ook onwillekeurig de verbetering van het onderwijs hinderen en eene noodlottige aanleiding tot onverdraag-

zaamheid en sektenhaat bij de jeugd voortzetten zouden.

Ieder Christen, ieder Nederlander, kieze tusschen hen en ons.

NEDERLANDSCHE LITERATUUR.

BRIEVEN VAN T. A. AAN ZIJN' STUDIEVRIEND DEN WELED. HEER A. K., THANS MED. DR. TE R.

TWEEDE BRIEF.

De kunst zoekt de *waarheid* in de vormen van het schoon te veraanschouwelijken, te verzinnelijken, zoo onmiddellijk en levend mogelijk *ter genieting* voor te stellen.

Zóó beweerden wij, en voor dat wij aan de toetsing der genoemde dichtsoorten en dichtwerken kwamen, hebben wij eerst getracht, over deze stelling eenig hooger licht te doen vallen, wijl zonder dat de bloeijende wereld der kunst voor ons in het duistere zweeft.

Het scheen ons toe, dat de kunst in hoogeren zin niet op deze aarde hare laatste verklaring noch rustpunt vindt: dat geen gebergte, hoe majestueus en onbewegelijk; geen oceaan, hoe onmetelijk en grootsch; geen starrenhemel, hoe prachtig en verheven; geen zonnelicht, hoe schitterend en bezielend; geen gezang of maatgeluid der schepping, hoe verteederend of stout; geen levenskracht, hoe vruchtbaar en onuitputtelijk; geen gestalte of gedaante, hoe

zwevend en hemelsch: het scheen ons toe, gelijk reeds CICERO het gevoelde (1), dat geen eindige wereld, hoe zij ook in 't geen zij schoons en verhevens omvat eene hoogere orde late weerschitteren, dat geheimzinnig en onweerstaanbaar schoonheidsgevoel kan uitleggen of bevredigen, 't welk rusteloos in ons haakt naar genieting en eindelooze voldoening. Neen, dat aesthetiesch vermogen, die schoonheidsliefde, is evenmin als de kunst, waardoor zij wel gelaafd maar niet gelescht wordt, zonder de *godsdienst*, die ons naar eene verhevener, *oneindige* bestemming wijst, voor ons voldoende te verklaren.

GOD zelven willen wij, *zooals Hij zich in zijne openbaring belooft;* Hij is ons laatste en alvervullend doel; wat ons met Hem in betrekking brengt, moet ons noodwendig *genot* verschaffen, en de laatste uitlegging van een waar genot zal voor ons wel in het volkomene te zoeken zijn.

Wij moeten echter hier ter plaatse het hoogst voorwerp van dat vermaak of genot in meer wetenschappelijke vormen aangeven; waarbij ik u niet beloof, dat wij hierin de kunst zullen achterhalen, die met profetischen blik tot den derden hemel doordringt en geheimenissen aanschouwt en gevoelt, slechts door haar zelve en door hare eigene taal te openbaren. Als gij in uwen hoogst praktischen werkkring nog op zoo vele verborgenheden stuit, zult gij mij begrijpen, waarom ik *de liefde*, ofschoon wij hare werken en wonderen dagelijks voor oogen hebben, na menig onderzoek nog onvoldaan moet vragen:

---

(1) Sed ego sic statuo, nihil esse in ullo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id sit unde illud, ut ex ore aliquo, quasi imago exprimatur, quod neque oculis, neque auribus, neque ullo sensu percipi potest, cogitatione tantum et mente complectimur. Orat. I, 8.— Het is overigens een denkbeeld aan PLATO ontleend.

Waar dan, Liefde! bergt ge uw bronwel,
Zoo nabij en verre uit 't oog,
Vol van licht en toch zoo duister,
Diep als de afgrond, hemelhoog?

En al spreek ik met dien dichter (1):

'k Weet het! 'k Heb u hooren bruischen
Als den grooten Oceaan;
Ik uw zacht gesuis vernomen,
Als een zucht, de borst ontgaan:

De bron der liefde is God, oneindig uitgestort;
Maar die in 't diepst van 't hart alleen gevonden wordt. —

dan hebben wij nog niet gezegd, en zult gij mij dan zeggen, wat eigenlijk de liefde is. En gij zoudt willen, dat ik u de diepste diepte, de idee der *schoonheid* verklaarde?

Dit nogtans meen ik, ondanks de geheimenissen, waarin die zaak zich voor ons verliest, te mogen vaststellen: wanneer wij ons van God, die het hoogste goed in zich zelven vindt, een begrip willen maken en Hem denken in zijn genot, in zijne zaligheid, dan kunnen wij dat zuivere leven van den geest, *die de oneindige waarheid is*, met betrekking tot dat *genot* ons niet anders voorstellen dan als SCHOONHEID. 't Is dezelfde harmonie des levens, die wij met betrekking tot het verstand *waarheid*, met betrekking tot den wil *goedheid* noemen; maar die wij nu denken als bemiddeling voor eene volkomenheid, die verstand en wil nog in eene hoogere eenheid voor ons zamenvat, en die wij zoo even reeds gelukzaligheid genoemd hebben.

De schoonheid in hare volstrekte natuur is voor ons dus als het voorwerp van Gods zaligheid; de bemiddeling,

(1) *De Katholiek*, D. X, bl. 339. De Oorsprong der Liefde.

waardoor het oneindig leven van den geest zich voltrekt in geluk (1).

En hierin, gelijk wij toen deden opmerken, kwamen wij overeen met menig schrijver der oudheid: met ARISTOTELES, die het hoogst geluk in de hoogste levensontwikkeling stelde; met PLATO, voor wien God niet alleen de levende schoonheid is, τὸ αὐτὸν καλὸν, maar die ook de schoonheid als eene vereeniging van de waarheid en goedheid beschouwt; met den H. AUGUSTINUS, waar hij de eenheid tot vorm van alle schoonheid maakt (2); en meer nog, waar hij de schoonheid bepaalt als hetgeen zijn doel in zich heeft (3). Is immers het ware eigenlijk zonder doel; heeft het goede zijn doel buiten zich: dan zal het schoon, als tusschen beiden liggend, een doel, maar in zich, moeten hebben, en aldus de waarheid en goedheid in zich vereenigen. En zoo bevat het eenvoudige zeggen van dien kerkvader: *het schoon is hetgeen zijn doel in zich heeft*, eene veel diepere verklaring dan hetgeen ons geleverd wordt door de duitsche wijsgeeren, die altijd in het meer of mindere subjectieve of objectieve de uitlegging van alles willen vinden.

KANT b. v. plaatste het schoon tusschen het theoretische en het praktische, legt het uit met zijne zoogenaamde oordeelskracht, en noemt *schoon* wat zonder begrip als voorwerp van een noodwendig welgevallen wordt erkend (4).

---

(1) Het is wel merkwaardig, dat deze gedachte ook in de taal hare bevestiging vindt. In het zoo metaphysieke Hebreeuwsch b. v. is טוֹב zoo wel *goedheid* als *schoonheid* en *gelukzaligheid*; מכלול beteekent *volkomenheid* en volmaakte *schoonheid* beide.

(2) Omnis pulchritudinis forma unitas est. Opp. s. AUG. T. II, col. 23, Epist. XVIII.

(3) Pulchrum est quod habet finem suum in se.

(4) Schön ist was ohne Begriff als Gegenstand eines nothwendigen Wohlgefallens erkannt wird.

Dit is eer de indruk, door de schoonheid gemaakt, dan de schoonheid zelve.

Wanneer WEISSE de liefde als eenheid van den subjectieven en objectieven genius de volkomen verwerkelijking van de idée der schoonheid noemt, dan is ook deze bewering nog verre van juist te zijn, ofschoon hij, beter dan KANT, er de gedachte in laat doorschijnen: dat het schoon zich zelf ten doel, het genietend *Subject-Object* wil wezen.

HEGEL, die in zijn absoluut idealisme ons, van God uitgegaan, door de kunst tot godsdienst, en door haar tot de wijsbegeerte, en door deze tot en in God wil terugvoeren, noemt het schoon de eenheid der theoretische en praktische idee, [waar en goed zamen], maar zelfs nog in den vorm van een onmiddellijk zijn (1). Het schoon schijnt dus, volgens hem, het onmiddellijk voelen der godheid in ons te wezen, die in de godsdienst meer objectiviteit verkrijgt.

Hoeveel bepaalder dan deze eenzijdig opgevatte beschouwingen is dan niet dat woord van den H. AUGUSTINUS: dát is schoon wat zijn doel in zich heeft, waardoor wij onmerkbaar worden opgevoerd tot de oneindige schoonheid, die zich zelve tot beginsel, voorbeeld en doel heeft, en in 't onbewegelijk één der *waarheid* al de rijkdommen van het *leven* geniet. 't Is als hoorden wij, gelijk die kerkvader getuigt, het groote maatgezang van een onuitsprekelijken kunstenaar, dat zich hier uitbreidt en ons, reeds in de tijden des geloofs, tot de eeuwige aanschouwing der schoonheid doet overgaaan (2).

't Is die schoonheid, die harmonie, welke door onze

---

(1) Die Einheit der theoretischen und praktischen Idee, aber selbst noch in Form eines unmittelbaren Seins.

(2) Opp. S. AUG. T. II, col. 412. Ad MARCELL.

ziel, zich bewust en gevoelend er voor geschapen te zijn, onophoudelijk wordt nagestreefd in al de scheppingen der kunst; want aan dit stof geboeid, kan zij alsnog in God zelven dat hoogst genot niet smaken. Met smachtenden blik staart zij terug naar die tijden, toen zij ook op aarde den kleurigen dageraad van die heerlijkheid mogt aanschouwen; zij denkt aan dien zaligen lusthof, die den Schepper in zijn geboomte ontvangen mogt, als Hij tot den nog schuldeloozen mensch zich afliet, om zelf met hem op het innigste te verkeeren en zich aan zijn schepsel te openbaren;

'tIs de Ziel; die vol van jónger krachtbeseffen,
Op vleuglen harer waard, zich stofloos wil verheffen,

gelijk een denkend dichter, van deze waarheid doordrongen, uitroept,

De Ziel! de Ziel, o God! die, eens aan U ontsproten,
Den reinen voorsmaak van Uw SCHOONHEID heeft genoten,
En thands, in spijt van 't stof, dien Oorsprong niet verzaakt —
Maar naar 't Verloren Goed, maar naar Uw Hemel haakt (1).

Of zij wendt het oog naar de verheerlijkte velden van *Bethlehem*, van een nieuw licht overschenen, toen God de hemelen nederboog en weder afdaalde op aarde (2), om ons gelijk, om mensch te worden. Daar ziet de kunstenaar zijn voorbeeld; daar is de Godheid ons zoo nabij mogelijk geworden; bespiedt hij de oogenblikken, waarin zij hare heerlijkheid laat uitstralen. Hij volgt dien Godmensch, waar

(1) J. A. ALBERDINGK THIJM. Drie Gedichten, de Geboorte der Kunst, bl. 75.

(2) Inclinavit coelos et descendit. II Reg. XXII, 10.

Hij doòr *Judea* al weldoende rondgaat; hij volgt Hem op den *Thabor;* maar hij volgt Hem ook op *Golgotha*, waar de groote strijd is opgelost; het kwaad zelf, het ordelooze kwaad gedwongen werd, om meê te werken tot eene nieuwe en verhevener wet; waar nog een hooger schoon dan de schoonheid van 't paradijs hem tegenstraalt van een kruis, dat de wereld gaat overwinnen. Wat nog ongekende kontrasten zijn hier vereend! Van regtvaardigheid en liefde; van boosheid en goddelijke goedheid; van zwakheid en alles verwinnende kracht!... Is er iets zoo zinnelijk en toch zoo geestelijk als het Kruis?... Is 't niet alsof de Godheid onderging in de menschheid; en wederom schijnen wij hier aan geene menschelijke krachten te kunnen denken. Hemel en aarde; het verledene en de toekomst; wat is en wat wordt: alles is hier in één middenpunt vereenigd; hier is de bron, waaraan de wereld al wat zij schoons bezit ontleent!...

Sints CHRISTUS daaldè op Aard,
Heeft God Zich-zelf in 't Stof, op 't heiligst, geopenbaard (1).

't Is voornamelijk op twee wijzen dat de kunst die goddelijke schoonheid zoekt uit te drukken. *Deus factus est homo, ut homo fieret Deus,* is een woord van den H. Paus LEO, dat wij op onze stof mogen toepassen. God, die zich afliet tot den mensch, om den mensch tot zich op te heffen, den GODMENSCH, die het *ideaal* is van den kunstenaar, bootst hij beurtelings na, door óf het goddelijke te vermenschelijken, óf het menschelijke te vergoddelijken. Ook moeten beide zijden: het oneindige en eindige, het gees-

(1) ALB. THYM, t. a. p. bl. 80.

telijke en stoffelijke, ofschoon op het innigst vereenigd, niet in elkander ondergaan; en zoo doet de kunst telkens den hemel als neêrdalen over de aarde, of beurt het verloste stof den open hemel in.

Langs hoe veelvuldige wegen de kunstenaar naar dit doel zijner liefde streeft, zullen wij wel niet beproeven op te tellen. Hij maakt de algemeenheid tot persoon, en den persoon tot algemeenheid; den geest tot stof, en het stof tot geest; aan het ziellooze geeft hij het leven, en behandelt het meest levende als onbewuste natuur; hij weet noodzakelijkheid en vrijheid te vereenen, en doet in een wonderbaar spel, dat van alle wet en regel schijnt los te zijn, ons juist het eeuwige en onveranderlijke genieten. Zouden wij dien herscheppenden genie, geheel verdiept en verloren in zijn goddelijk toonbeeld, in zekeren zin niet mogen toevoegen wat BOËTHIUS van den Schepper zingt:

Tu cuncta superno
Ducis ab exemplo, pulchrum pulcherrimus ipse
Mundum mente gerens, similique imagine formans (1).

Poëzij, dat is, kunstschepping in 't algemeen, onverschillig in welken vorm of welke stof zij zich uitdrukke, is dan, gelijk zeker schrijver zegt, «de openbaring van «de worsteling en zamenstemming der kontrasten; het is «de veraanschouwelijking van 's menschen arbeid, om zijne «bestemming, in een grooten ramp verloren, weêr te vin«den; het is de uitdrukking van zijn verheven streven naar «eene wereld van harmonij, die hij slechts door een digten

(1) Zoo had CICERO het oog op 't ideaal, als hij van den kunstenaar PHIDIAS zeide: Ipsius in mente insidebat species pulchritudinis eximia quædam quam intuens, in eaque defixus, ad illius similitudinem artem et manum dirigebat. Orat. I.

«nevel ontdekt; 't is de goddelijke kreet der kinderen Gods, «die zich hun edelen oorsprong herinneren en weder naar «den hemel willen opstijgen» (1). Die hemelschoonheid in haar zaligend genot zoeken wij, zegt de ware kunstenaar,

Dien Lichtglans schildren wij! - dien zingen we in tafreelen! -
Die SCHOONHEID zwelgen we in! - die komt ons harte streelen
Met voorsmaak eener vreugd, de Onstoorbre Vreugd gelijk,
Die d'aardschen Balling wacht in Gods «Toekomend Rijk.»
Die SCHOONHEID drukken we uit: en wie ons lied ontwaren,
En wie ons werk aanschouwt - doen wij in de aadren varen
Wat óns de borst vervult; hen sleept onze almacht meê,
En voert hen om en rond, en doet, ter zelfder steê
Waar 't heiligdom berust, dat wij gekromd aanbidden,
Hen knielen nevens ons, ja, in 't vijandig midden
Van dwaas vooroordeel, van begrippen, doodend koel -
In weêrwil van zich-zelf, hen schreijen van gevoel (2).

Tot nog toe spraken wij over het *schoon* en hare uitdrukking door de *kunst* in 't algemeen; wij zouden nu die beginselen nog nader kunnen aantoonen en ontwikkelen, als wij over de verdeelingen wilden handelen, waarin men gewoonlijk het kunstschoon onderscheidt: naar 's menschen subjectieve vermogens, naar het behandelde onderwerp, en dergelijke meer. Dit zou ons echter te lang ophouden en buiten de evenredigheid voeren, die ik toch bij 't schrijven van dezen brief moet in acht nemen.

En het wordt ook tijd, dat wij onze inleiding eindigen en met de zaak zelve beginnen. Een volgenden keer over de *St. Paulus Rots*.

T. T.
T. A. *Pr.*

(1) Revue Cath. 1843, Mai, p. 139.
(2) ALB. THYM, t. a. p. bl. 79.

DE REMONSTRANTSCHE BROEDEREN, PROFESSOR KIST EN DE FORMULIEREN VAN EENIGHEID.

Door het overlijden van D^s^. N. SWART bestond verleden jaar (1846-47) te *Amsterdam*, bij de broederen Remonstrantsch-Gereformeerden eene vacature. Te dier gelegenheid vervulden de Professoren KIST en VAN OORDT van *Leyden* twee «liefde beurten;» en werden ook predikbeurten waargenomen door Prof. MOLL, en de predikanten VAN VOORST en SPIJKER van *Amsterdam*.

Hervormde predikanten eene predikbeurt waarnemen bij eene Broederschap, die in de jaren 1618 en 19 veroordeeld, en daarna te vuur en te zwaard vervolgd werd! het was inderdaad een vreemd verschijnsel. Het baarde dan ook niet weinig opzien, en werd, zoo als 't gewoonlijk gaat, door den eene luide afgekeurd, door den andere hoogelijk geprezen.

De meerderheid der Hervormde broederen diakenen en ouderlingen, «stelde zich in slagorde voor de ware, zuivere, echt-orthodoxe kerkleer, en hunne Collegien rigtten brieven aan het geheele ministerie van H. H. predikanten te *Amsterdam*, waarin zij hunne bedenkingen opperden tegen het prediken der Hervormde leeraars bij de Remonstrantsche gemeente, hetzij omdat sommigen de noodzakelijkheid daarvan niet inzagen; hetzij omdat anderen in dezen tijd van spanning daaruit nadeelige gevolgen voor de kerkelijke belangen duchtten; hetzij omdat nog anderen meenden, dat daarbij misschien de diaconie-fondsen schade konden lijden. In deze gevoelens deelde ook een groot aantal Hervormde

ledematen, die er volstrekt niet in gesticht waren, dat mannen vooral, die anderen tot leeraars in de vaderlandsche Hervormde Kerk moesten opleiden, door hun voorbeeld eene toomelooze verdraagzaamheid bevorderden, die de banden der kerkelijke regtzinnigheid hoe langer zoo meer zoude van een scheuren.

Geheel anders was het oordeel, dat vrijzinnige Protestanten, in hunne weekbladen en tijdschriften, deswege uitbragten. Zij verheugden zich dat eene groote schrede gedaan was tot onderlinge verbroedering; dat GOMAAR en ARMYN teruggetreden waren, en CHRISTUS, de éénige meester, op den voorgrond kwam. Hun was het een hoogst weldadig en veel beteekenend verschijnsel in de christelijke, kerkelijke en protestantsche wereld, wanneer een wakker hoogleeraar niet schroomt, te bekennen, dat hij gereed was de liefdedienst, hem door een vreemd kerkgenootschap gevraagd, te bewijzen, om «eene naauwere aaneensluiting der onderscheidene afdeelingen in de Hervormde Kerk te helpen bevorderen, en tegenover den nieuw ontwakenden geest van afscheiding en onverdraagzaamheid, een algemeen Evangelischen christenzin aan te kweeken.» (1)

Dat er bij die gelegenheid een hartelijk woord werd uitgeboezemd tegen «de zeloten, die in hun blinden ijver» het gedrag dier Herv. predikanten hadden durven afkeuren, is bijna onnoodig hier aan te stippen. Door die afkeuring hadden zij zich «*geschandvlekt voor geheel de kerk van Christus;*» en van «de jeugdige heeren predikers, die door de koortshitte der hyperorthodoxie zijn overvallen,» ver-

(1) Woorden van den Eerw. Kerkeraad der Remonstrantsch-Gereformeerde gemeente te *Amsterdam*.

wachtten de vrijzinnige schrijvers niets anders, dan dat zij «den voorganger, wanneer zij hem slechts konden bereiken, met eenige anathema's zullen beleggen; het vuur des hemels over het kettersche *Leiden* afsmeeken in hunne vrome gebeden, en hunne gemeenten in de tale Kanaäns ten ernstigste zullen waarschuwen voor de Leidsche en Amsterdamsche wolven in schaapskleederen.» Maar wat ge misschien hier niet zoudt gewacht hebben; — die zelfde mannen uitten hunne vrees, dat men ook van de zijde der Katholieken «dien band der toenadering zal trachten tegen te werken.» Zij meenden dat wij «die teekenen des tijds met leede oogen beschouwden;» en verbeeldden zich dat «de Katholieke Kerk niets meer heeft te vreezen, dan waar in de Protestantsche Kerk eene geduchte eenheid, als tegenwigt tegen hare aanmatigingen, zich begint te vertoonen.»

Stelt u gerust, mijnheeren, stelt u gerust! wij vreezen die «geduchte eenheid» niet. Indien zij zich bewege op het *zuiver godsdienstig terrein*, zullen wij ons volstrekt er niet over bekommeren. Want al verzamelen ook «de nog gescheidene krachten der Protestantsche Kerk (?) zich tot één punt;» en al «laten zij zich eenparig gelden tegen over de oudere kerk,» gij kunt u daarom niet vleijen «dat de strijd ten minste meer in het gelijk zal zijn.» Op zich zelve beschouwd, is uwe schijnbare vereeniging slechts eene ontwikkeling van het Protestantisme, dat zich namelijk meer en meer oplost in de ontkenning, en wij zijn er zeker van, hoe meer gij op die wijze tot elkander nadert, zooveel te spoediger zal *uw* christendom uit een spatten en ontbonden zijn. — Maar mogt gij goedvinden, die «geduchte eenheid» op het *burgerlijk* terrein over te brengen; mogt gij, naar de vermaning der Synodale va-

deren, op *die* wijze *alle* uwe *krachten* willen *vereenigen om eendrachtig aan de Pauselijke Kerk het hoofd te bieden*, zoo als door sommigen maar al te veel geschiedt; gelooft dan niet dat wij het blootelijk «met leede oogen» zullen beschouwen; maar houdt u verzekerd, dat wij door alle wettige middelen onze regten zullen handhaven. En mogten wij genoodzaakt worden voor overmagt onder te doen, dan zullen wij ons onderanderen daarmede troosten, dat ten minste de waarheid eenmaal over alle afwijkingen zal zegepralen, en dat uwe schrijverijen en die van Prof. KIST in *Nederland* lang zullen vergeten zijn, wanneer de Katholieke Kerk in ongekrenkte kracht nog bloeijen zal, en vruchten dragen ten eeuwige leven.

Zoo wij derhalve die toenadering hier ter sprake brengen, is het geenszins omdat wij ze «met leede oogen beschouwen,» maar omdat wij de teekenen des tijds willen gadeslaan, door de tegenwoordige handelwijze van een Leydschen hoogleeraar in de godgeleerdheid eens te vergelijken met zijne vroegere gedragingen, en te zien hoe hij zich tegenover zijne Hervormde broeders zal kunnen verantwoorden.

Het was Prof. KIST niet genoeg, even als anderen, eene predikbeurt bij de Remonstrantsche Broederen waar te nemen; hij zelf gaf aan zijne handelwijze nog meerder publiciteit door het in druk geven van de gehoudene leerrede, en wel met het opschrift: *het laatst gehouden voor de Remonstrantsch-Gereformeerde gemeente te Amsterdam op den dag na het Kersfeest.* Uit de gedrukte redevoering vernemen wij nu, dat de hoogleeraar bij die gelegenheid gesproken heeft *over de verdeeldheid der christenen*, en zulks naar aanleiding van den brief aan de Filipp. I, 18-20: *wat dan? Nogtans wordt Christus op allerlei wijze, hetzij onder*

een deksel, hetzij in der waarheid, verkondigd; en daarin verblijde ik mij, ja ik zal mij ook verblijden. Want enz.

Wij zijn niet voornemens hier deze leerrede te volgen, veel minder haar te wederleggen (1). De hooggevierde hoogleeraar moge zelf beslissen, of hij in zijn «eigen gemoed ten volle verzekerd» is; hij moge het uitleggen, hoe niemand wanen mag, «dat het 't zelfde wezen zou, wat hij gelooft; wat hij gelooft voor zich zelf, voor God!» en toch «*de waarheid, die slechts één is, van meer dan éene zijde kan en moet worden bezien;*» hij moge zich regtvaardigen over een woord, dat hij, in navolging van den falsaris LUTHER, in den tekst der H. Schrift heeft durven inschuiven (2). — Wij bepalen ons bij het feit: de heer KIST heeft eene leerrede gehouden bij de Remonstranten; hij draagt er roem op; komt er openlijk vooruit, en zulks — ondanks en in strijd met *de formulieren van eenigheid*, die hij goedgekeurd en onderteekend heeft. Wij vragen: hoe dat gedrag overeen te brengen met zijne vroegere belijdenis?

Wij spreken hier niet van het gewone formulier, dat door de *aankomende leeraars* onderteekend wordt; wij bedoelen het onderteekenings-formulier van de Theologische faculteit te *Leyden*, met welks bestaan en inhoud de heer KIST zelf reeds vóór tien jaren ons heeft bekend ge-

(1) Het is eene van die gelukkige leerredenen, die bij onderscheidene gelegenheden kunnen gebruikt worden; die even goed dienen kan bij de Remonstrantsche broeders te *Amsterdam*, als zij te *Leyden* (volgens het *Voorberigt*) gehouden werd, toen door «eenige weinigen» een protest was ingediend tegen de beroeping van den predikant RUTGERS VAN DER LOEF. Jammer dat zij gedrukt is! Prof. KIST had ze nog wel eens kunnen voordragen bij de Mennonieten, Lutherschen, of ook, als zij eens in *Nederland* komen mogten, bij de Rongeanen.

(2) Het woordeke: *als*, bl. 19. Vgl. *de Katholiek* D. XIII, bl. 18.

maakt, (1) en waarmede wij dan eerst ook onze lezers moeten bekend maken.

Na den afloop der nationale Synode, in 1618 en 19 te *Dordrecht* gehouden, «hadden de Professoren der Theologie, de Regenten en Sub-Regenten der Theologische Collegien aan de Universiteit te *Leiden* de formulieren (van eenigheid) in één boek doen zamenbinden, en *tot onderhouding van de zuiverheid der leer*, en *eenstemmigheid* met de kerken dezer provincie (Z. Holl.), onderteekend; welk boek en onderteekening in de Archieven hunner Faculteit zou bewaard worden, om een iegelijk, zulks wettelijk zoekende, daarvan contentement te doen.» In 1838 berustte dit boek nog in evengemeld Archief. Het behelst:

1. *Belydenisse des Geloofs der Ghereformeerde Kerken in Nederlant, overghesien in de Synode Nationael, laetst ghehouden tot Dordrecht.* Dordr. 1619.
2. *Confession de Foy des Eglises Reformées des Pays-Bas, revue au dernier Synode National de Dordrecht.* Dordr. 1619.
3. *Catechismus ofte onderwysinghe in de Christelycke leere, alsoo die in de Kercken en de Scholen der Keurvorstelicken Paltz ende der Nederlanden gheleert wordt.* Middelburgh 1611.
4. *Judicium Synodi Nationalis Reformatarum Ecclesiarum Belgicarum, habitae Dordrechti Anno 1618 et 1619.* — *De quinque doctrinae capitibus in Ecclesiis Belgicis contro versis; promulgatum* VI *Maji* CIↃIↃCXIX. Dordr. 1619.

Hier achter is met de hand van JOH. POLYANDER geschreven het volgende *Onderschrijvings-formulier:*

XXV Junii CIↃIↃCXXII.

Cum Synodus Nationalis Dordracena Illustriss. ac Praepo-

(1) *Archief voor Kerkelijke Geschiedenis*, verzameld door N. C. KIST en H. J. ROOYAARDS. D. IX, bl. 477, volgg. *Leiden*; 1838

tentum D.D. Ordinum auctoritate convocata consultum judicaverit, ut non tantum Ecclesiarum Pastores sed etiam S.S. Theologiae Professores in Belgicis nostris Academiis, Confessionem Ecclesiarum Belgicarum, Catechesin Heidelbergensem et Canones de quinque articulis, in eadem Synodo conscriptos, approbarent; quamvis plerique nostrum in illa Synodo id praestiterint, operae tamen pretium nos facturos existimavimus, ad unanimen inter nos et cum Ecclesiis nostris consensum testandum, ut in libro, in quo praedicta scripta sub uno volumine, in Archivis Facultatis Theologicae in hâc Academia Leidensi reposito, compacta sunt, propriis manibus omnes consignaremus, ut hac ratione omnibus in posterum, ubi opus erit, innotescat, nos doctrinam scriptis illis comprehensam pro Orthodoxa Sacrisque literis consentanea agnoscere: ac proinde, tum publice, tum privatim, docere ac tueri velle.

Quod ut solemniter hac ipsa subscriptione significamus, sic illud nos fideliter praestituros sancte pollicemur, caeteris qui nos subsequentur, aut nobis adjungentur, hoc nostro exemplo praeeuntes.

[*dat is:*

Alzoo de Nationale Synode te *Dordrecht*, op gezag der Hoog Mogende Heeren Staten zamengeroepen, raadzaam geoordeeld heeft, dat niet alleen de herders der kerken, maar ook de Professoren der H. Godgeleerdheid aan onze Nederlandsche Academien *de belijdenis der Nederlandsche Kerken, den Heidelbergschen Catechismus*, en *de Canones betreffende de Vijf artikelen* (1), in dezelfde Synode beschreven, zouden goedkeuren; en ofschoon de meesten onzer dit reeds in de Synode zelve gedaan hebben; zoo hebben

(1) De bekende *Vijf artikelen*, waarin de leer der Remonstranten veroordeeld wordt.

wij het nogtans, ten bewijze van onze eensgezindheid, zoo onderling als met onze kerken, van belang geacht, dat wij allen *(deze goedkeuring)* in het boek, waarin de voormelde schriften in eene band, (die in de Archieven der Theologische faculteit in de Leydsche Academie bewaard wordt) te zamen gevat zijn, eigenhandig en gezamelijk zouden onderteekenen, opdat daardoor in het vervolg aan allen, waar zulks noodig zij, zoude kenbaar worden, dat wij de leer in die schriften vervat erkennen als *regtzinnig en overeenkomstig de H. Schrift;* en haar derhalve, *zoo in het openbaar als in het bijzonder, willen onderwijzen en verdedigen.*

En even als wij dit door deze onze onderschrijving plegtig te kennen geven, zoo *beloven wij heiliglijk het getrouw te zullen volbrengen,* en gaan door ons voorbeeld hen allen voor, die ons zullen opvolgen, of ons zullen worden toegevoegd.]

Dit stuk is onderteekend door JOH. POLYANDER, ANDREAS RIVETUS, ANTONIUS WALLAEUS, ANTONIUS THYSIUS. Daarna volgen de namen van al de Leydsche Professoren der godgeleerdheid, met uitzondering van eenige weinigen; want — het boek was tweemaal gedurende vele jaren verloren geraakt. De laatsten, die het (tot h. j. 1838) onderteekend hadden, zijn de professoren W. A. VAN HENGEL en — N. C. KIST.

Was de goedkeuring van laatstgenoemden destijds opregt, *ex animo, lubens volensque,* zooals ettelijke zijner voorgangers bij hunne naamteekening gevoegd hebben? of was zij verbonden met *eene verholen zinsbehouding* (restrictio mentalis,) door de Synode teregt geheeten: *eene argelistige wijsheid, waardoor men anderen en zich zelven slechts ten halve voldoet* (1)*?* — Het laatste mogen en kunnen wij niet

(1) *Handelingen der Syn.* 1841, blz. 135.

veronderstellen; volgaarne nemen wij het eerste aan. — Maar waarom, en met welk regt dan later van die gevoelens afgeweken en het toevertrouwde pand verraden?..... Wij kunnen niet gelooven, dat de hoogleeraar zich zoude willen redden met eene weder-vraag, zooals de *Kerkelijke Courant* deed: «*als men niet wil toelaten, dat Predikanten der Hervormden optreden voor de Remonstranten, hoe kan men dan dulden, dat onze Zendelingen tot de Heidenen gaan* (1)? Die vraag zou beneden hem zijn; en het gold immers niet *de bekeering* der Remonstranten. — Wij vermoeden evenmin, dat hij zich zoude willen behelpen met het *quia* en *quatenus;* want al is het onderteekenings-formulier *voor aankomende leeraren* in 1816 veranderd, dat der Professoren van *Leyden* is toch onaangeroerd gebleven en in dien staat door Prof. KIST in 1823 onderteekend. Wat dan? Zou Z. Hoogl. zich misschien verbeelden, «dat de vorige regle«menten, waaraan (hij) door afgelegde beloften, door on«derteekening.... onlosmakelijk verbonden (is), nu zouden «moeten gerekend worden buiten kracht en werking en «dus geheel vervallen te zijn; en òf (hij) zich zelven, òf «eenig kerkelijk of wereldlijk gezag (hem) van zulke ver«bindtenissen zouden kunnen ontslaan, en (hij) zich deswege «voor den Heer der Gemeente zoude kunnen verantwoor«den?» — Dan verwijzen wij hem eenvoudig naar het rapport, door den hoogleeraar H. ROOYAARDS van *Utrecht* daarover uitgebragt en door de Synode van 1816 goedgekeurd, waarin verklaard wordt, dat zij, die vroeger het (Dordsche) formulier onderteekend hebben, — en het *Leydsche* komt daarmede overeen — *zich niet van die verpligting zullen kunnen ontslagen rekenen, en des getrouw*

(1) Of de Remonstranten met de vergelijking zullen ingenomen zijn?

zullen moeten en kunnen zijn aan deze verbindtenissen (1). In latere jaren, 't is waar, is de houding der Synode met betrekking tot de formulieren van eenigheid, weifelend en ontwijkend geweest; zelfs heeft zij in hare vergaderingen van 1841 en 42 alle pogingen in 't werk gesteld, om, met behoud der uiterlijke welvoegelijkheid, zooveel mogelijk er op af te dingen; maar nooit heeft zij *durven* verklaren, dat de oude formulieren *buiten kracht en waarde zijn gesteld* (2). Ook *dit* kan den heer KIST niet onbekend zijn, die in 1842 als afgevaardigde der godgeleerde faculteit van *Leyden* ter Synode tegenwoordig was.

Aan onze lezers laten wij over, het bovengemelde verder toe te passen; en aan den heer KIST om tegenover de Synode, en veler zijner mede-Hervormden, zich te regtvaardigen en van trouwloosheid vrij te pleiten.

Dit ééne doen wij als teeken des tijds opmerken, dat het gedrag van Prof. KIST, in dezen, bij zeer vele Hervormden, inzonderheid bij Predikanten, goedkeuring en toejuiching gevonden heeft. Zouden al die lieden een antwoord weten op de vraag: Wat moet men gelooven om zalig te worden?

---

(1) *Hand. der Syn.* 1816, bl. 41—44.

(2) *Hand. d. Syn.* 1841, bl. 127—138; 1842, bl. 108.

VERSCHEIDENHEDEN.

DE KATHOLIEKE KERK IN RUSLAND.

(Vervolg van blz. 346.)

Het bisdom van *Wilna*, hetwelk steeds het geluk had, door verstandige en ijverige mannen bestuurd te worden, bevindt zich, voor zoo verre dit bij ons mogelijk is, in gunstige omstandigheden. Gelijk overal zoo zijn ook hier eene menigte van katholieke kerken in grieksche kerken en in magazijnen veranderd geworden. Te *Wilna* zelf is de beruchte afgevallen SIEMASZKO en laat niets onbeproefd ten einde den Katholieken steeds meer kerken te ontnemen; God echter, die der zee hare grenzen bepaald heeft, kan ook de dolle woede van dezen JUDAS intoomen. Zoolang SIEMASZKO, gelijk een wilde tijger, slechts haat tegen de Kerk van CHRISTUS ademde, had ook het bisdom *Wilna* ijverige herders, die hem moedigen tegenstand boden en zich zooveel mogelijk tegen snoode plannen verzetten. Thans echter, nu SIEMASZKO uitgeraasd is, heeft het bisdom een bestuur bekomen, hetwelk hem bijna in alles gelijk is. SIEMASZKO heeft op de volgende wijze zijnen invloed verloren. Een speler, die zich arm gespeeld had, wilde iets terugwinnen en op diegenen, welke hem zijn geld hadden afgewonnen, wraak nemen; hij ging dan naar den apostaat en verzekerde hem, dat de Katholieken eene zamenzwering tegen zijn leven gesmeed hadden. SIEMASZKO beloonde hem rijkelijk en berigtte overwijld den keizer in welk levensgevaar hij verkeerde. Hieruit ontstond te *Wilna* een schrik, die niet gering was: velen werden er, ten gevolge der aanklagt des spelers, in hechtenis genomen; naderhand echter kwam het uit, dat de geheele zamenzwering een louter verdichtsel was. SIEMASZKO ontving deswege van 's keizers zijde een scherp verwijt; ja,

het gerucht verspreidde reeds, dat bij, zoowel wegens deze zaak, als wegens de mishandelingen, der nonnen van den H. BASILIUS aangedaan, naar *Kasan* zou vervoerd worden, hetwelk nogtans niet gebeurd is. Toen de Russische kerkvervolging te *Wilna* uitbrak, zat de geleerde en krachtige ANDREAS BENEDICTUS KLONGIEWICZ op den bisschoppelijken stoel; maar God riep hem reeds in het 1842 tot zich. Na zijnen dood werd het bisdom bestuurd door JOANNES CYWINSKI, bisschop van *Delkan in part.* en onderhoorig aan *Trok*. Hij was een weinig vreesachtig van karakter, maar bezat een buitengewonen ijver en sprak gaarne overal de waarheid. SIEMASZKO ontving van hem niet zelden strenge vermaningen; jammer maar, dat de vicaris-generaal BONKIEWICZ, wien hij zeer toegedaan was, hem in zijn ijver belemmerde en, meer op de menschelijke dan op goddelijke Wijsheid vertrouwende, den bisschop, wien hij met SIEMASZKO trachtte te verzoenen, eenige malen tot maatregelen verleidde, welke de Katholieken van *Wilna* griefden. In de laatste jaren echter volgde bisschop CYWINSKI, zaliger gedachtenis, de uitspraak van zijn eigen verstand en geweten en was steeds zeer ijverig, krachtig, vroom en onvermoeid in het vervullen zijner pligten. In het jaar 1845 bezocht hij het grootste gedeelte van het uitgestrekte bisdom, diende overal het H. Sacrament des Vormsels toe en vermaande tot volharding in de eenheid der Katholieke Kerk. Ofschoon hij een, bijna tachtigjarige, grijsaard was, vormde hij onafgebroken van des morgens 8 tot des namiddags 3 uren en dan wederom van 5 tot des avonds 11 uren. Overal was de toeloop des volks zeer groot; er kwamen zelfs uit andere bisdommen vormelingen aan en ongetwijfeld heeft hij, in deze drie maanden tijds, bijna een millioen menschen het H. Sacrament des Vormsels toegediend en niet weinig tot opwekking van den godsdienstigen geest bijgedragen. Hij had ook het voornemen gevormd van het volgende jaar, het andere gedeelte des bisdoms te bezoeken; maar de regering, die inzag welken sterken invloed hij op de Katho-

lieken uitoefende, verbood hem die reis, zette daarentegen zijn kapellaan MOKRZECKI, van de orde des H. DOMINICUS, een bij ons beroemd katecheet en redenaar, af, omdat hij het volk, tijdens het bisschoppelijk bezoek, zoo ijverig onderwezen had, ontzeide hem voortaan den preekstoel en sloot hem op in een klooster des bisdoms van *Minsk*. Eindelijk, nadat CYWINSKI, voor zijn dood, nog bij alle clereci zijns bisdoms gewijd en zijn aanzienlijk vermogen op eene voorbeeldige wijze uitgedeeld had, ging hij, den 17 September 1846, in een beter leven over. Het kapittel verkoos terstond tot zijn vicaris den kerkvoogd TIALKOWSKI, vroeger rector der R. K. geestelijke academie te *Wilna*, een man vol wetenschappelijke vorming en ijver. Maar de Russische regering laat slechts gehoorzame werktuigen van haren wil toe. Zij verwierp derhalve TIALKOWSKI en zond uit *Petersburg* WACLAW ZYLINSKI, lid van het R. K. geestelijk collegie, van wien boven reeds gewaagd is, een man van vier en veertig jaren, zonder wetenschap en beginselen, een wereldling, beter voor hoveling geschikt dan voor priester. Daar hij door den Paus van het noorden, den autocraat van geheel *Rusland*, benoemd en door den Heiligen Stoel der Apostelen van de Grieksche schismatieke kerk, PETER I en PAULUS I gezonden was, zoo sprak hij ook tot zijne geestelijkheid in het Russisch en voerde deze taal bij de bisschoppelijke kanselarij in. Naar men verneemt, gaf hij nu eene verordening uit, waarbij het den priester onder zware straffen verboden werd, zonder zijn bijzonder verlof en eene pas des gouverneurs een vreemd decanaat te bezoeken, en dit wel met inzigt, dat de priesters onderling geene kennis maken, maar geheel op zich zelven blijven. Hij zelf echter kust SIEMASZKO, zoo dikwijls hij dezen verrader in gezelschap aantreft, tot groote bedroefenis der Katholijken, de handen. Te *Wilna* heerscht tegenwoordig groote ellende. ALEXANDER MAZYNSKA en LUCIAAN GODLEWSKI, magisters van Theologie en professoren van het seminarie des bisdoms te *Wilna*, beide, inzonderheid de eerste, beroemde kansel-

redenaars en voorbeeldige geestelijken, zijn bijna een jaar in eene gestrenge gevangenschap opgesloten en men weet niet, waarom. Ongetwijfeld echter deswege, dat beide gewoon waren, in hunne preken, die geloofspunten der Katholieken Kerk te behandelen, welke door de Schismatieken aangevochten of verdraaid werden. Deze verspreiden onbeschaamde logens en ongehoorde ongerijmdheden, door middel van periodieke bladen en ontelbare vlugschriften, maar onzen geestelijken staat het niet vrij, al was het ook slechts een enkel woord, ter verdediging huns geloofs te zeggen. Dit wordt voor eene majesteitsschennis beschouwd en zonder barmhartigheid gestraft: eerst worden de aangeklaagden in den gevangenis gekweld en vervolgens verbannen. Albino szymanski, vicaris te *Pruzana*, werd, insgelijks wegens eene preek, naar het bisdom van *Samogitië* verzonden en kreeg daar eene ellendige standplaats in het stadje *Twera*, onder menschen, wier taal hij niet eens verstaat.

Het bisdom van *Samogitië*, door den Russischen paus dat van *Telsau* genoemd, heeft in deze vervolging bijna niets geleden. Het bestaat bijna geheel uit Katholieken; er vallen derhalve geene konflicten met de Popen voor en Grieksche kerken zijn er slechts weinig; de kantonsteden alleen hebben er voor het garnizoen. Hier kunnen alzoo de Popen hunnen ijver niet ontwikkelen, welke daarin bestaat, dat zij dezes of genes afstamming uit eene oude Russische familie trachten te bewijzen, waarop hij dan, indien hij zich niet genegen betoont, het Russisch geloof te omhelzen, in den kerker wordt geworpen; nog toonen zij hunnen ijver daarin, dat zij, in de herberg, onder een glas brandewijn, den boeren voorhouden, dat zij vrij zullen worden, in geval zij naar den heer luisteren en regtgeloovig (op dezen titel maken de schismatieken aanspraak) willen worden. Daarbij komt nog, dat hun het Samogitisch dialekt groote moeijelijkheden baart. Deze laatstgenoemde hinderpaal denkt echter siemaszko daardoor te overwinnen, dat hij in het gekonfiskeerde Karmelieten klooster

te *Wilna* een Russisch Seminarie aangelegd heeft, alwaar de Popen ook in het Samogitisch onderwezen worden. Het bisdom van *Samogitië* wordt bestuurd door den, tot bisschop van *Telsau* benoemden, JOANNES CHRYSOSTOMUS GINTYLLO, een man die deze plaats volkomen waardig is, en de bestuurders der 6 andere bisdommen, èn in kennis èn in alle andere opzigten, achter zich laat. Het volk van *Samogitië* is nog, wat het altijd was, godvruchtig en voorbeeldig; het is met hart en ziel gehecht aan het geloof en leeft in gemoedelijke gehoorzaamheid aan de Kerk. De hoogere klassen zijn echter nog, eenige voornaamste uitgezonderd, zeer onwetend; er is geene wetenschappelijke beweging te zien: boeken zijn hier zoo zeldzaam, als de deugden dit tegenwoordig zijn onder de menschen. Van daar dan ook bij deze klas van menschen dat indifferentisme der 18e eeuw, hetwelk zij van hunne vaders hebben overgeërfd: 't is in hun oog een hooge trap van beschaving — niets te weten en toch met het geloof te spotten. In dit bisdom leeft thans, van alle openbare zaken verwijderd, de deken LEO CHICHOCKI uit het gouvernement *Kiew*.

Het aartsbisdom *Mohilew* is, met uitzondering van een gedeelte der provincie *Bialystok*, door de Russen geheel en al verwoest en tot den deerniswaardigsten toestand gebragt. Bijna overal zijn de kerken gekonfiskeerd geworden en het volk met knoet en knuppel of andere gewelddadigheden, hoopsgewijze in de kerken der «Regtgeloovigen» gejaagd Te *Witebisk*, *Smolensk*, *Kiew* en *Plotzk*, vroeger zetelplaatsen van Katholieke bisschoppen, met eene menigte van Katholieken bevolkt, is thans of geene enkele kerk meer, of slechts een ellendig gebouw in den een of anderen hoek der voorstad. De werktuigen dier treurige verwoesting waren en zijn nog de Vicaris des kapittels van *Mohilew*, met name LASKI, en de Prelaat KOSSOWSKI, vroeger Visitator der kloosters, in het bisdom *Mohilew*, thans Assessor van het R. K. geestelijk collegie

te *St. Petersburg*. Beide vleijen de regering als om strijd en trachten, ten einde zich van hare gunst te verzekeren, zoo veel zij vermogen hare plannen te bevorderen. Zij leveren zelfs geheele gemeenten aan de schismatieken over, door er de geestelijken van naar elders te verzenden en het volk zonder herders aan wolven ter prooi te laten. Wie bij de regering in ongenade valt, dien vervolgen en straffen zij dubbel. De handelingen van die twee mannen in het aartsbisdom *Mohilew*, zouden een geheel boek kunnen aanvullen; en dat alles doen zij voor ijdele eer — voor een kruisje, *waarvoor zij*, gelijk SKRIPICYN, een bittere vijand der Katholieke Kerk, van hen gezegd heeft, *lijf en ziel, ja, zelfs hunnen God zoude opofferen*. Er zijn wel is waar, ook dáár nog eenige mannen, die voor Baal hunne knieën niet buigen; maar zij leven afgezonderd; zij zijn getuigen van alles en moeten, bij het aanschouwen van den gruwel der verwoesting in het huis des Heeren, bittere tranen storten.

Wat hen betreft, die uit de Katholieke tot de Grieksch-Russische Kerk zijn overgegaan; men kan gerustelijk beweren, dat de Russische Kerk zeer ten onregte met hunne bekeering praalt, want wat zij vroeger waren, dit zijn zij nog; hiervan zijn echter de Popen, die de kerk verlaten hebben, en eenige zoogenaamde verlichten uitgezonderd. Zij beseffen, dat zij verkeerd gehandeld hebben, dat zij schismatieken zijn, en het grootste gedeelte hunner vervloekt in den geest en haat de Russische Kerk: de gemeene man verzet zich steeds tegen het aannemen der Russische kerkgebruiken. Waar afgevallene Popen zijn, die den baard niet laten wassen en de oude kleeding aanhouden, daar heeft het volk de geestelijke verhouding met zijne herders nog niet verbroken; maar het Schisma en de gebaarde Popen vliedt het als de pest. Waar zoodanige *Vereenigden* (met de Grieksch-Russische kerk) en Katholieken gemengd wonen, gaan de eersten niet naar de Russische, maar steeds naar de Katholieke kerk, omdat zij

weten, dat hunne geestelijken trouwelooze dienaren des Heeren zijn. In den paaschtijd doen de Popen hen door de policie dwingen in de Russische kerk hun Paschen te houden. Doch ook op deze wijze gelukt dit niet altijd: want, daar het volk dit weet, blijft het niet nuchter; eenigen drinken dan opzettelijk brandewijn. De policie is alzoo genoodzaakt, het volk van reeds 's avonds te voren tot 's morgens onder haar bereik en oog te houden; of, wat insgelijks vaak gebeurt, de Popen dienen hun, ook na den brandenwijn, de communie toe en, zoo iemand die niet gewillig ontvangt, ontzien zij zich niet, hem met geweld den mond te doen openen. Toen in het jaar 1846 SIEMASZKO, het hoofd der afvalligen, eenige kerken bezocht, bragt een Pope de klagt bij hem in, dat zijne parochianen het geheele jaar door niet ter kerke kwamen. SIEMASZKO beval daarop den Assessor het volk bijeen te brengen, en begon het bitse verwijtingen toe te voegen. Maar er stond een oud man op en gaf SIEMASZKO een zoodanig antwoord, dat deze zich schaamde en hen met rust liet. Alhoewel de katholieke geestelijken, die voor *Vereenigden* eenige geestelijke handeling durven verrigten, zware straffen wachten, als verbanning naar *Siberië* of in de binnenlanden van *Rusland*, of, wat de geringste straf is, afzetting en boete van minstens een jaar lang — toch vinden zij gelegenheid, den ongelukkigen kinderen der Kerk het brood des levens te breken. Doch de *Vereenigden* zelven, die deze harde straffen kennen, stellen de priesters op geenerlei wijze aan gevaar bloot, maar wachten de gelegenheid af, dat zij zonder gevaar aan hunne geestelijke behoeften kunnen voldoen, als, b. v. eene reis in eene andere parochie of een ander geheim middel. Hunne kinderen laten zij, daar dit niet openlijk in eene Katholieke kerk geschieden kan, of heimelijk doopen, of doen dit zelf; den Pope laten zij dit slechts zeer zelden verrigten, of alleen dan, wanneer de policie hen dwingt. Bij zulke gelegenheden dienen de Popen,

onaangezien het kind reeds gedoopt is en zonder dit in aanmerking te nemen, het doopsel andermaal toe. In andere oorden zijn de *Vereenigden* katholiek noch «regtgeloovig.» Zij zijn geen Katholieken: want het is hun niet toegelaten, dit geloof te belijden; evenwel zijn zij ook geen Regtgeloovigen: want zij haten de Russische Kerk en leven hare voorschiften niet na; en de oorzaak daarvan is, dat men hen, niet door bewijzen en langs den weg der overtuiging, maar door slagen tot de vervulling dier verordeningen brengt. Zij stellen de godsdienstpligten op een lijn met de pligten jegens de regering. Worden zij niet met dwang de Russische Kerken binnen gedreven; dan blijven zij er uit: vraagt men hen welk geloof zij belijden; het antwoord is: wij behooren tot de staats-, of beter, tot de kamer- (of schatkist-) religie.

De «Regtgeloovigen,» gelijk zij zich noemen, zijn Protestanten, dat is, ieder gelooft wat en gelijk het hem behaagt, geheel hunne kerkelijke eenheid bestaat daarin, dat zij in hetzelfde gebouw ter kerke gaan en dezelfde buigingen maken. Ook zij dragen hunner Kerke geene achting toe; velen zijn de Katholieken Kerk zeer genegen en zelfs te *Moskou* en te *St. Petersburg* zijn geheime Katholieken. Deze onverschilligheid en minachting gaan van de hoogere, meer beschaafde klassen op het volk over; en wanneer dit eenmaal daarvan genoegzaam zal doordrongen zijn, moet de Russische Kerk zich in partijschappen oplossen en de Russische «Regtgeloovigheid» ten einde loopen. Ware de godsdienstvrijheid toegelaten, dan zou ten minste de helft, inzonderheid zouden er uit de beschaafde klassen, tot den schoot der Katholieke Kerk terugkeeren. In December 1846 plaatste eene Russische vorstin, na te *Rome* het Katholieke geloof omhelsd te hebben, in een Petersburger dagblad eene Ballade in het Russisch, onder den titel van «Het gedwongen huwelijk,» waarin zij in beeldspraak de verdrukking der Polen en de vervolging der Kerk voorstelde. Wat een opspraak verwekte dit in geheel *Rusland!* De regering be-

merkte het eerst, toen het nummer dier courant reeds in aller handen was. Ze op te eischen, was te laat: want bijna iedereen had het vers reeds afgeschreven en thans leest en verklaart men het nog te *Moskou* en te *St. Petersburg*. Hoezeer de zaak niet van groot gewigt is, werd er toch een ander geheim door ontdekt. Men schrijve tegen *Rusland* in het Hoogduitsch, Fransch of Poolsch, 't is steeds vergeefsche moeite: want dit wordt door niemand, of slechts door een enkelen onder millioenen, gelezen. Maar, wie er in staat toe is, die schijve in het Russisch tot de Russen, en hij zal van hen maken wat hij wil. Zoo als overal, verheft men ook in *Rusland*, onzen heiligen Vader, Paus PIUS IX, tot aan den hemel en de Russische dagbladen roemen onophoudelijk zijne daden. Naauwelijks had hij den Stoel van PETRUS bestegen, of vele kortzigtige Russen, die met de omstandigheden en het, bij hen heerschend stelsel, geheel onbekend zijn, vleiden zich reeds, dat het geding met den Apostolische stoel wegens de Katholieken in *Rusland*, weldra zoude ten einde zijn. Zij kennen het geloof niet; zij haken naar eenheid; zij verlangen van de Katholieken, dat men hen niet afwijze; zij weten echter niet, of willen niet weten waarin deze eenheid bestaat. En daar nu het geding nog immer voorduurt, verwonderen zij zich, dat PIUS IX, dien zij zoo een, volgens hunne zienswijze, liberalen Paus wanen, de bisschopskeuzen, hem door Z. M. den Keizer voorgeslagen, niet goedkeurt. Deze lieden meenen, dat, gelijk bij hen het geloof en de Kerk een werktuig van der Czaren willekeur is, gelijk de de Keizer de Petersburger synode, als eene machine, kan draaijen en wenden werwaarts het hem belieft, hij ook even zeer bevoegd is, met het Hoofd der Katholieke Kerk naar welgevallen te handelen. Den rondgaanden brief *(Encyclica)* des H. Vaders en zijne Bul aangaande het Jubilé hebben wij slechts uit buitenlandsche bladen vernomen. Bij ons laat de regering niet toe, het Jubilé te vieren; en dit wel uit vrees,

dat de godsdienstige zin daardoor zoude opgewekt worden (1).

De toestand der Katholieken is alzoo, gelijk uit deze getrouwe beschrijving blijkt, treurig genoeg. Eene zoo lang voorgezette, met eene zoo ijzeren consequentie doorgedrevene vervolging der Katholieke Kerk is in de geschiedenis ongehoord (2), althans in den tegenwoordigen tijd. Ach! mogten daarom allen God, den bestierder der wereld, bidden, dat hij, of voor de Kerk in deze landen de dagen der beproeving en bedroefenis, welke nu reeds zoo lang voortduren, verkorte, of al dezen geloovigen eene bijzondere genade-kracht verleene, opdat zij dezen strijd zegevierende ten einde komen!

DE RUSSISCHE FEEST-KALENDER.

Is in *Rusland* de Katholieke Kerk gedrukt en, in zoo verre, in een lijdenden toestand; zij heeft er hare waarde steeds behouden: zij ontwikkelt in hare worsteling tegen willekeur en dwingelandij, gelijk overal elders, ook in *Rusland*, krachten, die de wereld, de aardsche belangen niet kunnen geven, maar die bovennatuurlijk zijn. Hare marteling verwekt eerbied en belooft haar eene verlossing, die gelijk zal staan aan eene zege. Ziet daarentegen de Staatskerk, die de beschermeling heet der Russische alleenheersching. De toestand van verlaging, waartoe zij gezonken is, toont aanschouwelijk aan, waartoe eene onnatuurlijke verhouding tusschen Kerk en Staat kan ontaarden, en zou alleen toereikend zijn, om het tegenwoordig algemeene streven naar scheiding tusschen Kerk en Staat te regtvaardigen. De Russische Kerk is thans niets meer dan een middel der staatkunde ter overheersching. 't Is bijna als of men de tijden des heidendoms terug ziet, toen de keizers, soms bij hun leven reeds,

---

(1) Het Jubilé is nogtans later afgekondigd.

(2) In de geschiedenis ongehoord? De berigtgever is beter met de geschiedenis van *Rusland*, dan met die van andere landen bekend. *(Vertaler.)*

vergood werden. Niet alleen moet er het godsdienstig onderwijs daartoe strekken; maar ook de openbare godsdienstoefening moet het stempel van staatsdienst dragen. De *Diptychen*, die in het *Oosten* nog gebruikelijk zijn, en die weleer de namen van diegenen bevatten, van wie bij de *Liturgie* eene bijzondere, godsdienstige gedachtenis werd gehouden, zijn thans, in plaats daarvan, met de namen aller leden der talrijke keizerlijke familie aangevuld, en al die namen worden bij de Grieksche godsdienstoefening altoos en zoo uitvoerig herhaald, dat men eene voorlezing van het Russisch hof- en staats-handboek meent te hooren. Een dergelijk voorkomen heeft ook de Russische *Feestkalender* gekregen. Wie telt daarin meer feesten, God en zijne Heiligen, of de keizerlijke familie? Die kalender bevat namelijk de volgende feesten:

JANUARIJ.

1. Nieuwjaar. Geboortedag van Hare Keizerlijke Hoogheid de regtgeloovige Vrouwe Grootvorstin HELENA PAULOWNA.
6. Verschijning des Heeren.
7. Geboortedag van Hare Majesteit de regtgeloovige Vrouwe ANNA PAULOWNA, Koningin der *Nederlanden*.
28. Geboortedag van Zijne Keizerlijke Hoogheid den regtgeloovigen Heer Grootvorst MICHAEL PAULOWITZ.

FEBRUARIJ.

2. Lichtmis.
3. Naamdag van H. Maj. de regtgeloovige Vrouwe Grootvorstin ANNA PAULOWNA, Koningin der *Nederlanden*.
4. Geboortedag van H. Keiz. Hoogh. de regtgeloovige Grootvorstin MARIA PAULOWNA.
25. Geboortedag van H. Keiz. Hoogh. de regtgeloovige Grootvorstin MARIA PAULOWNA.

MAART.

25. Der zeer Heil. Moeder Gods boodschap.

APRIL.

De Lijdensweek en de Vreugdeweek (Paaschweek).

17. Geboortedag van Z. Keiz. H. den regtgel. Heer Troonopvolger, Czarowits en Grootvorst ALEXANDER NIKOLAJEWITZ.
21. Naamdag van H. Maj. de zeer vereerde Keizerin ALEXANDRA FEODEROWNA.

MEI.

9. Dag van NIKOLAAS den wonderdoener.
14. Geboortedag van H. Keiz. H. de regtgel. Vrouwe Grootvorstin ELISABETH MICHAELOWNA.
21. Naamdag van Z. Keiz. H. den regtgel. Heer Grootvorst KONSTANTIJN NIKOLAJEWITZ;
tevens Naamdag van H. Keiz. H. de regtgel. Vrouwe Grootvorstin HELENA PAULOWNA.
Hemelvaart des Heeren.

JUNIJ.

Feest des H. Geestes, Zondag en Maandag.
24. Vierdag des beroemden Profeets JOANNES, Voorlooper en Dooper des Heeren.
25. Geboortedag van Z. Maj. den zeer vereerden Heer Keizer NIKOLAAS PAULOWITZ.
27. Herinnering aan de overwinning bij *Pultawa*.
29. Vierdag der heilige Apostelen PETRUS en PAULUS.

JULIJ.

1. Geboortedag van H. Maj. de zeer vereerde Vrouwe Keizerin ALEXANDRA FEODOROWNA.
11. Naamdag van H. Keiz. H. de regtgel. Grootvorstin OLGA NIKOLAJEWNA.
22. Naamdag van H. Keiz. H. de regtgel. Vrouwe Czarewna en Grootvorstin MARIA ALEXANDROWNA (Gemalin des Troonopvolgers);
tevens Naamdag van H. Keiz. H. de regtgel. Grootvorstin MARIA NIKOLAJEWNA;
tevens Naamdag van H. Keiz. H. de regtgel. Grootvorstin MARIA MICHAELOWNA;

tevens Naamdag van H. Keiz. H. de regtgel. Grootvorstin MARIA PAULOWNA.

27. Geboortedag van H. Keiz. H. de regtgel. Czarewna en Grootvorstin MARIA ALEXANDROWNA;
tevens Geboorte- en Naamdag van Z. Keiz. H. den regtgel. Grootvorst NIKOLAAS NIKOLAJEWITZ.

AUGUSTUS.

6. Gedaanteverandering des Heeren;
tevens Geboortedag van H. Keiz. H. de regtgel. Grootvorstin MARIA NIKOLAJEWNA.

15. Hemelvaart der zeer heilige Moeder Gods.

16. Dag van het niet door menschenhanden gemaakte beeld (het zoogenaamde ware afbeeldsel des Heeren J. C.);
tevens Geboortedag van H. Keiz. H. de regtgel. Grootvorstin SEKATARINA MICHAELOWNA.

18. Geboortedag van H. Keiz. H. de regtgel. Grootvorstin ALEXANDRA ALEXANDROWNA.

22. Dag der krooning van Z. M. den zeer vereerden Heer Keizer NIKOLAAS PAULOWITZ, alleenheerscher aller Russen en van Hoogstdeszelfs gemalin, H. Maj. de zeer vereerde Vrouwe Keizerin ALEXANDRA FEODOROWNA.

29. Onthoofding des beroemden Profeets JOANNES, Voorlooper en dooper des Heeren.

30. Naamdag van Z. Keiz. H. den regtgel. Heer Troonopvolger, Czarowits en Grootvorst ALEXANDER NIKOLAJEWITZ;
tevens Geboortedag van H. Keiz. H. de regtgel. Grootvorstin OLGA NIKOLAJEWNA;
tevens Ridderdag der orde des heiligen NIKOLAAS NEWSKI.

SEPTEMBER.

5. Naamdag van H. Keiz. H. de regtgel. Grootvorstin ELIBETH MICHAELOWNA.

8. Geboorte der zeer heilige Moeder Gods;
tevens Geboortedag van Z. Keiz. H. den regtgel. Grootvorst NIKOLAAS ALEXANDROWITZ.

9. Geboortedag van Z. Keiz. H. den regtgel. Grootvorst KONSTANTIJN NIKOLAJEWITZ.

14 Kruisverheffing.

26. Dag des heiligen Apostels en Evangelistes JOANNES.

OCTOBER.

1. Feest van den sluijer der zeer heilige Moeder Gods.

12. Vervoering des heiligen MOSCHTSCHA van *Malta* naar de stad *Gatschina*.

13. Geboortedag van Z. Keiz. H. den regtgel. Grootvorst NIKOLAAS NIKOLAJEWITZ.

22. Dag van het mirakuleuse beeld der zeer heilige Moeder Gods van *Kasan*.

NOVEMBER.

8. Feest des Aartsengels MICHAEL;
tevens Naamdag van Z. Keiz. H. den regtgel. Grootvorst MICHAEL NIKOLAJEWITZ;
tevens Naamdag van Z. Keiz. H. den regtgel. Grootvorst MICHAEL PAULOWITZ;
tevens Vierdag aller Russische Ridderorden.

20. Feest der Troonbeklimming van Z. Maj. den zeer vereerden Heer Keizer NIKOLAAS PAULOWITZ, alleenheerscher aller Russen.

21. Inleiding der zeer heilige Moeder Gods in den tempel.

24. Naamdag van H. Keiz. H. de regtgel. Grootvorstin JEKATERINA PAULOWNA;
tevens Ridderdag der orde van de H. JEKATERINA.

30. Ridderfeest der orde des H. Apostels ANDREAS.

DECEMBER.

6. Dag van NIKOLAAS den Wonderdoener;
tevens Naamdag van Z. Maj. den zeer vereerden Heer Keizer NIKOLAAS PAULOWITZ, alleenheerscher aller Russen;
tevens Naamdag van Z. Keiz. H. den regtgel. Grootvorst NIKOLAAS ALEXANDROWITZ.

24. 25. 26. 27. Feest der Geboorte van CHRISTUS.

25. Herinnering aan de bevrijding der Kerk en des Staats van de Franschen en hunne verbondenen (1).

LEIBNITZ' VERHOUDING TOT DE KATHOLIEKE KERK.

Er is reeds meer dan eene eeuw sedert den sterfdag van LEIBNITZ (14 November 1716) verloopen, en nog wordt zijn naam, zoo in de gewijde en ongewijde geschiedenis, als in die der wijsbegeerte en wiskunde, steeds met roem vermeld. Het is hier de bedoeling niet, diens grooten mans verdiensten in genoemde vakken van wetenschap, te herdenken; het opschrift aan het hoofd dezes belooft iets anders, een antwoord namelijk op de vraag: Hoe dacht hij over, hoe digt was hij genaderd bij de Katholieke Kerk?

Ofschoon te *Leipzig*, destijds de zetel van het strengste Lutheranisme, geboren in 1646, koesterde LEIBNITZ reeds vroeg niet alleen het levendigste verlangen naar eene hereeniging der Protestanten met de oude Moederkerk, maar meende ook, daartoe iets te kunnen, ja, te moeten bijdragen. Zijn groote geest, steeds bereid tot groote ondernemingen, zocht juist in de verhevene kerkleer over het H. Sacrament des Altaars, de toetssteen der opregte, kinderlijke onderwerping aan het woord Gods, het middelpunt èn van de eeredienst èn van het geloof der Katholieke Kerk, eene toenadering der Protestanten en Katholieken te bewerkstelligen, en legde zich, ten dien einde, langen tijd, op nieuwe en diepgaande onderzoekingen over het begrip der *substantie* toe. Daarbij kwam, dat LEIBNITZ aanhoudenden omgang had met uitstekende katholieken, zoo als met de ouderen en jongeren baron BOINEBURG, twee groote staatsmannen, met den vermaarden bisschop BOSSUET en meer andere;

---

(1) Vergel. HERM. WIMMER, de Grieksche Kerk in *Rusland*, Dresden en Leipz. Arnold, 1848.

daarenboven bekwam hij eene aanstelling aan de hoven van twee katholieke vorsten, van den grooten Keurvorst JOHANN PHILIPP SCHÖNBRONN van *Mentz* en den, katholiek geworden, hertog JOHANN FRIEDRICH van *Hanover*: zoodat hij, en niet vruchteloos, de gelegenheid had, zich van vele onverdraagzame vooroordeelen te ontdoen, welke anders, als met de moedermelk ingezogen, den Protestanten, men zou omtrent zeggen, onafscheidelijk aankleven. Inzonderheid vereerde LEIBNITZ de hierarchieke inrigting der Katholieke Kerk en was overtuigd, dat zij de waarlijk christelijke en noodzakelijke is. Keizer en Paus waren, in zijn oog, de twee, van Gods wege aangestelde, brandpunten in de christelijke wereld, en hij verborg deze zijne overtuiging zoo weinig, dat eenigen, bij voorbeeld, de stichter der Piëtisten, SPENER, hem reeds voor een bekeerling van het Katholicisme hielden, anderen daarentegen niet begrijpen konden, waarom hij met zoodanige gevoelens, noch draalde, tot de Kerk over te gaan.

Tot de laatsten behoorde ook de beroemde Landgraaf ERNST van *Hessen-Reinfels*, die zelfs Katholiek was geworden en het daarvoor hield, dat ook LEIBNITZ, dien hij zeer vereerde, denzelfden stap doen zou. Ja, deze vorst noodigde zijnen vriend, in het jaar 1681, vormelijk daartoe uit, door een, in het Fransch geschreven, stuk, met het eenigzins zonderling Italiaansch opschrift: *Suegliarino al mio carissimo quanto capacissimo signore* LEIBNITZ (Wekker voor mijn dierbaarsten en kundigsten Heer LEIBNITZ). Het antwoord van LEIBNITZ verspreidt een helder licht over zijne stemming jegens de Roomsche Kerk. In een vroeger schrijven had hij den vorst verzekerd, dat SPENER en anderen, welke hem voor een bekeerling hielden, «gedeeltelijk in dwaling verkeerden en gedeeltelijk niet.» De landgraaf antwoordde: «Geachte heer LEIBNITZ! 't Is niet mogelijk, gedeeltelijk katholiek te zijn, en gedeeltelijk niet. De ware moeder werd daaraan erkend, dat zij niet wilde toelaten, dat haar kind in twee stukken

gehouwen wierde.» Deze bedenking tracht LEIBNITZ, in zijn antwoord van Nieuwjaar 1684, op te lossen en legt, bij die gelegenheid, zijn binnenste duidelijker en vollediger op de navolgende wijze bloot.

«Om mij duidelijk te verklaren, zegt hij, ik houd het daarvoor, dat men in inwendige gemeenschap met de Katholieke Kerk kan zijn, zonder evenwel in de uitwendige te wezen, zoo als, bij voorbeeld, in geval iemand door doling of boosheid des regters geëxcommuniceerd ware. Maar, opdat Uwe Hoogheid duidelijker inzie, dat ik niet verwijderd ben van uwe stelling: *quemadmodum non privatio, sed contemtus sacramenti damnat*, (niet het beroofd zijn van het Sacrament, maar het verachten daarvan strekt ten verderve); ik ben van gevoelen, dat hij, die door deze inwendige vereeniging een lid der Kerk wil zijn, alle mogelijke pogingen moet aanwenden, om ook in de uitwendige gemeenschap te zijn der zigtbare, aan de voortdurende opvolging der Hierarchie erkenbare, Katholieke Kerk; en deze is, naar mijn gevoelen, die Kerk, welke de Roomsche wordt genoemd. Ik zeg nog meer, te weten, dat de Hierarchie, welke dáár te zien is, inzonderheid de onderscheiding des Pausen, *tot het gemeen goddelijk regt behoort*, omdat er een bestuurder der bisschoppen en priesters moet zijn. Ik voeg er zelfs bij, dat deze zigtbare Katholieke Kerk, in al die geloofspunten, welke noodzakelijk zijn ter zaligheid, krachtens een bijzonderen, haar beloofden, bijstand des H. Geestes, onfeilbaar is.»

«Ingevolge van al deze verklaringen zal Uwe Hoogheid zeggen: Waarom treedt gij dan tot die Kerk niet over? Mijn antwoord is het volgende: het kan gebeuren, dat in de Kerk, zoo onfeilbaar zij ook zij in de geloofspunten, die noodzakelijk zijn ter zaligheid, eenige andere dwalingen of misbruiken de gemoederen binnensluipen; zal men nu het aannemen van zulke dwalingen en misbruiken aan zoodanigen, die lid der Kerk wenschen te worden, maar onwederleggelijke gronden voor tegenovergestelde gevoelens meenen te hebben, ten pligt stellen;

dan brengt men hen in de onmogelijkheid van, zoolang zij opregt te werk willen gaan, in die uitwendige gemeenschap deel te nemen..... Indien bij voorbeeld, de heilige Vaders, die de ronde gedaante der aarde voor zeer ongerijmd hielden en haar zelfs als in tegenspraak met de analogie des geloofs beschouwden, van de sterrekundigen huns tijds eene ontkenning hiervan hadden gevorderd, of, indien thans de Kerk onzen sterrekundigen opleide, het stelsel van COPERNICUS te veroordeelen; 't is zeker, dat het eenigen uitstekenden geleerden van dat vak onmogelijk zou geweest zijn, zonder veinzing, daartoe over te gaan; omdat de overtuiging geene zaak is, die van de magt des wils afhangt en die men naar believen kan veranderen.»

«Om nu tot mij zelven terug te komen; er zijn eenige wijsgeerige meeningen, waarvan ik eene wetenschappelijke overtuiging heb en welke het mij, zoo als ik mijn geest gesteld gevoel, onmogelijk zou zijn te veranderen, zoo lang ik geene toereikende oplossing mijner gronden vind. Deze meeningen nu (ofschoon zij, voor zoo verre ik weet, noch tegen de H. Schrift, noch tegen de overlevering, noch tegen de uitspraak van eenig concilie strijden) worden echter nog altijd hier of daar door de schoolsche godgeleerden, die zich inbeelden, dat het daar tegenoverstaande gevoelen een bestanddeel der geloofsleer is, afgekeurd en zelfs met toepassing van *censuren* veroordeeld.»

«Men zal mij zeggen, dat ik, om de *censuren* te vermijden, over zulke meeningen kan zwijgen. Maar, neen; dat kan niet. Deze stellingen zijn, trouwens, in de wijsbegeerte van groot belang, en wanneer ik eens over gewigtige ontdekkingen, welke ik, betrekkelijk de onderzoeking der waarheid en den voortgang der wetenschappen, meen gemaakt te hebben, zal willen handelen; dan moet ik ze tot grondslag nemen. 't Is waar, indien ik in de Roomsche Kerk was geboren; ik zou slechts in zulk geval afscheid van haar nemen, dat ik buitengesloten en mij, op mijne weigering van zekere in zwang gekomene meeningen te

onderteekenen, de gemeenschap ontzegd wierde. Thans echter, nu ik buiten de gemeenschap met *Rome* geboren en opgevoed ben, zou het, naar mijne opvatting, noch opregt, noch veilig zijn, mij daartoe aan te melden, terwijl ik weet, dat ik welligt niet zou worden aangenomen, indien ik mijn binnenste blootlegde. Ik zou mij zelfs voor altijd aan banden moeten leggen en mijne gedachte verbergen, of mij aan een: *Turpius ejicitur, quam non admittitur hospes* ('t is grooter schande, uitgeworpen, dan niet opgenomen te worden,) blootstellen. Dit zou velen tot ergenis verstrekken, en mijn gemoed zou het uit zijne rust in zeer groote verwarringen storten, afgezien nog van het gevaar, waarmede de terugval mij, in mijne burgerlijke betrekkingen, bedreigt. 't Kan zijn, dat die meeningen, welke door de monniken worden veroordeeld, door zeer groote bisschoppen en godgeleerden goedgekeurd, althans geduld worden; 't is echter niet veilig, zich aan een *misschien* te wagen; maar men moet trachten, het vooraf te weten.»

«Reeds dikwijls en sedert meerdere jaren, heb ik daarover nagedacht, doch zonder ooit een uitweg te vinden. Uwe doorluchtige Hoogheid ziet, dat ik haar den grond mijns harte openleg. En, daar ik opregt te werk ga, hoop ik dit voor U alleen geschreven hebben. Want ik wenschte, mij bij U te regtvaardigen.»

«Wat mij nog meer deed besluiten, mij zoo vrijmoedig te verklaren, dit is de gedachte, dat Uwe Doorluchtige Hoogheid mij welligt beter, dan iemand anders, uit deze onzekerheid konde redden. Want ik bekend U zeer gaarne, dat ik voor iederen mogelijken prijs in de gemeenschap der Roomsche Kerk verlang te zijn, indien dit slechts gepaard kan gaan met eene ware rust van geest en met dien vrede van geweten, welke ik thans bezit, dewijl ik mij bewust ben, dat ik van mijnen kant niets veronachtzaam, om eene zoo wenschenswaardige vereeniging te genieten. Indien ik verzekerd ware, dat Uwe Doorluchtige Hoogheid deze zaak wilde ter harte nemen, ik zou mij ten aanzien

van de wijze, waarop deze onzekerheid op te lossen is, iets, waarvoor ik mij jegens Uwe goedheid verpligt zou rekenen, duidelijker verklaren.» (1)

De groote LEIBNITZ was dan niet onverschillig jegens de Katholieke Kerk: integendeel, hij achtte zich innerlijk met haar vereenigd, en dit baarde hem rust: 't gold hem voor de vervulling eens duren pligts. Dat hij het ook niet uitwendig was, daaromtrent meende hij zich gerust te mogen stellen. Wat zijne moeijelijkheden in het bijzonder inhielden en beteekenden, is hier niet te beoordeelen; maar zoo als zijne bedenking in het afgetrokkene, in dezen brief, is voorgesteld, had zij bij een LEIBNITZ niet moeten bestaan. Waarlijk, het geloof is eene gave Gods. Bidden wij steeds: Heer! vermeerder ons geloof!

EXTRACT UIT HET REGISTER DER RESOLUTIEN *van de Hoog. Mog. Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden. Te procederen tegen den Heer van St. Jans-Steen enz. om het Doop van een kind. Den* 29 *December* 1717.

Niet zelden wordt het als eene grief tegen de Middeleeuwen aangehaald, dat destijds de Staat de verordeningen der Kerk ondersteunde en de overtredingen daarvan met lijfstraffen bedwong; niet zelden worden daaruit, men weet al niet welke gevolgtrekking tegen de Katholieke Kerk, of hare Hierarchie afgeleid. Maar weten die schrijvers dan niet waaraan de «Hervorming» haren voortgang en duur te danken heeft? Weten zij niet, dat de zoogenaamde middeleeuwsche priesterregering in de «Hervorming» zelve heeft voortgeleefd; dat zij, ofschoon de Hervorming aan datgene, wat zij Kerk noemde, alle regt van te gebieden ontkend had, toen er dus voor de vrije

(1) GUHRAUER, *Gottfried Wilhelm Freiherr* VON LEIBNITZ. *Eine Biographie.* I. 344.

hervormden geene verbindende kerkelijke verordeningen meer konden bestaan, evenwel heeft voorgeleefd. Het navolgende is er een der menigvuldige bewijzen van: de daad die door de wereldlijke overheid bestraft wordt, stelt geen ander dan een kerkelijk delikt daar; het stuk zelf noemt de beschuldigers.

Ontfangen een Missive van den Kerkeraad van St Jans-Steen, geschreven aldaar den 26 deezer, aan Haar Hoog Mog. kennisse geevende in wat voegen Mr. Willem Joachim van der Heijden, praetensen Heer van St. Jans-Steen, op den 19 deezer, ten tijde als de Predikant Petrus Tratsaert, door de Koortse verhinderd wierde op St. Jans-Steen te koomen prediken, zig onderstaan hadde, door den Schoolmeester Willem van der Heggen, de klokke driemaal te doen trekken, en na het leezen van eenige Capittelen, en het zingen van een vers uit de Psalmen, door den Schoolmeester het Formulier van den Doop te doen voorleezen, en het Kind van Pieter Willemse, Diacon en Gerigtsbode der voorsz Heerlijkheid, als Peter ten Doop te presenteeren, en het selve door gemelde Pieter Willemse te doen dopen; representeerende daar bij de ergernisse, welke deeze enorme en ongehoorde saak aan de Aanschouwers, en veele Papisten die daar present waaren, hadde gegeeven.

En houdende verders hetgeene daar bij gepasseert was, breeder in de voorz. Missive vermeld, versoekende dat haar Hoog Mog. tot handhavinge van den Godsdienst, soodanige ordre gelieven te stellen, als sullen vinden te behooren, niet alleen tot straffe van de reeds begaane schenddaad, maar ook tot weeringe en voorkominge van alle verdere onordentelijkheeden.

Waarop gedelibereerd zijnde, is goedgevonden en verstaan, dat den Commandeur van *Hulst*, en in syn absentie den Officier aldaar commandeerende, sal werden aangeschreeven en gelast, dat sy den gemelde MR. WILLEM JOACHIM VAN DER HEYDEN, den schoolmeester WILLEM VAN DER HEGGEN, en den Vader van het Kind PIETER WILLEMSE, door de sterke hand sal doen arres-

teeren, te *Hulst* doen brengen, aldaar buiten acces in verseekerde bewaringen doen houden, en aan den Raad van *Vlaanderen*, resideerende te *Middelburg*, doen overleeveren.

Dat Copie van de voorz. Missive met de stukken daar neevens gevoegd, gezonden sal worden aan den Fiscaal van den Raad van *Vlaanderen*, en denzelven aangeschreeven en gelast, dat hij hem ten spoedigsten sal begeeven na *Hulst* en *St. Jans-Steen*, om weegens het gepleegde en de omstandigheden van dien, behoorlijke informatie te neemen, en teegen de voorsz. Persoonen sonder eenige conniventie, weegens de stoute prophanatie van den Godsdienst en van de Heilige Sacramenten, tot condigne straffe te procedeeren, soo als na de Placaaten van den Lande, en na regten sal bevonden werden te behooren, en dat hij aan haar Hoog. Mog. van tijd tot tijd reekenschap sal geeven van het geene door hem in deesen sal weezen gedaan, alzoo haar Hoog. Mog. deeze zaak ten hoogste ernst is.

Dat hij Fiscaal ook aan haar Hoog. Mog. met den Brenger deezes sal berigten, wat door hem ingevolge van haar Hoog. Mog. Resolutie van den 28 Julij deezes jaars is gedaan, ten aansien van de Paapsche scheepenen te *St. Jans-Steen* aangesteld, en de reedenen waarom hij haar Hoog Mog. daar van geen berigt heeft laaten toekoomen.

Dat voorts gelijke Copie gezonden zal worden aan den Raad van *Vlaanderen* en denzelven aangeschreven, de voorsz. Persoonen gearresteert zijnde, in hare bewaringe over te nemen, en teegen dezelve te procedeeren, en te doen procedeeren, soo als na bevind van saaken, en na Regten en de Placaten sullen oordeelen te behoren.

(Zie *Kerkelijk Placaatboek*. III. 329.)

EINDE VAN HET DERTIENDE DEEL.